

ÉMILE ZOLA
PÁRIZS GYOMRA

REGÉNY

FORDÍTOTTA ANTAL LÁSZLÓ

A mély csöndben zöldséges kocsik kaptattak Párizs felé az elhagyatott úton, kerekeik ütemes zörgése visszhangot vert a házak falán, melyek kétfelől, az elmosódó körvonalú szilfák mögött aludták álmukat. A neuillyi hídnál egy káposztás meg egy zöldborsós kordé csatlakozott ahhoz a nyolc szekérhez, mely gyökérrel és sárgaréppával megrakodva jött Nanterre felől; a lovak nógatás nélkül baktattak, fejüket lógatták, egyenletes, lomha járásukat még lassúbbá tette a kapaszkodó. Fönt, a zöldségrakások tetején, keskeny csíkos fekete-szürke darócköpenyükbe burkolózva, hason fekvő szundikáltak a kocsisok, csuklójukra tekert gyeplővel. Ahogy kibukkantak a homályból, a gázlámpa megvilágított egy-egy bakancsszöveget, kék zubbonyujjat, sapkacsücsköt, melyek szinte elvesztek a vörös és fehér répacsomók kivirágzó rengetegében, a borsó és a káposzta duzzadó zöldjében. S távoli kocsizörgés jelezte, hogy az úton és a szomszédos utakon, előttük és mögöttük, hasonló karavánok haladnak, egész áruszállítmány vonul át a hajnali két óra sötétjén és súlyos álmán, ringatva a fekete várost a felvonuló táplálék zajával.

A Balthazar, François-né elhízott lova vezette a sort. Félig alva poroszkált, füleit mozgatta, de a longchamps-i útkereszteződésnél egyszerre csak ijedten hátrahőkölt, s egy tapodtat sem mozdult tovább. A többi állat beverte a fejét a saroglyába, nagy szerszámzörgés közben megakadt a sor, a felriadt kocsisok szitkozódtak. François-né a zöldségeihez támasztott deszkának vetette a hátát; most hiába meresztgette a szemét, semmit sem látott a négyszögletes kis kocsilámpa gyér világánál, mely éppen csak hogy megvilágította a Balthazar fénylő oldalát balról.

- Hé, asszonyosság, gyerünk már! - kiáltotta az egyik ember, feltérvélve a petrezselyemgyökereit. - Valami részeg disznó az.

Az asszony előrehajolt, s jobboldalt, majdnem a ló lába alatt, megpillantott valami fekete tömeget: az zárta el az utat.

- Ráhajtani mégsem lehet valakire - mondta, s leugrott a kocsiról.

Egy férfi feküdt a földön, széttárt karral, arccal a porban. Roppant hosszúnak tűnt s ösztövérenek, akár egy száraz faág; isteni csoda, hogy a Balthazar patkója össze nem roppantotta. François-né halottnak nézte; leguggolt mellé, megfogta a kezét, és érezte, hogy meleg. - Hé, ember! - szölongatta halkan.

Hanem a kocsisok már türelmetlenkedtek. Az, amelyik az előbb feltérdelt a zöldségein, rekedt hangján újra kezdte:

- Hajtsen már, asszonyosság!... Leszopta magát a bűdös disznó! Lökje az árokba!

Közben az ember kinyitotta a szemét. Riadtan nézte az asszonyt, de meg sem moccant. Az azt hitte, hogy csakugyan részeg.

- Nem maradhat itt, elgázolják - szólt hozzá. - Hová igyekezett?

- Nem tudom... - válaszolt az ember, alig hallhatóan. Aztán erőlködve, nyugtalan tekintettel folytatta: - Párizsba indultam, elestem, nem tudom...

Az asszony jobban megnézte: szálnalmas látványt nyújtott a foszladozó, fekete nadrágban és kabátban, mely csontig soványodott testet sejtetett. Durva, fekete posztósapkája a szemébe volt húzva, mintha félne valamitől, kemény és elgyötört arcában szokatlanul szelíd, nagy,

barna szempár csillogott. François-né arra gondolt, hogy ez az ember túl sovány ahhoz, hogy részeg legyen.

- És Párizsban hová igyekezett? - kérdezte újból.

Amaz nem válaszolt rögtön; zavarba hozta ez a kérdezősködés. Látszott, hogy tanakodik magában; aztán tétován mondta:

- Arra... a Vásárcsarnok felé.

Nagy keservesen föltápáskodott, mint aki folytatni akarja az útját. Az asszony látta, hogy támolyogva nekidől a kocsirúdnak.

- Fáradt?

- Igen, nagyon - motyogta.

François-né ekkor, mint akinek fogytán a türelme, megtagadta, s nyersen rászólt:

- Gyerünk, mozgás, szálljon föl a kocsimra! Csak az időt vesztegetjük itt maga miatt!... A Csarnokba megyek, majd a zöldséggel együtt lerakom magát is.

S mikor az vonakodott, valósággal fölemelte vaskos karjával, fölnyomta a gyökér és sárgarépa közé, és mérgesen ráívált:

- Ugyan, ne komédiázzon már! Csak bosszantja itt az embert, öregem... Nem mondom, hogy a Csarnokba megyek? Aludjék, majd felköltöm!

Visszaült maga is, nekitámaszkodott féloldalt a deszkának, megfogta a Balthazar gyeplőjét, s a ló bóbiskolva, fülét mozgatva, újra megindult. A többi koci követte, kocogott tovább a menet a sötétben, a kerekek megint visszhangot vertek az alvó házfalakon. Tovább szundi-káltak a kocsisok is köpönyegükbe burkolózva. Az, amelyik rászólt a zöldséges asszonyra, most dohogva nyúlt el:

- No hiszen! Ha az ember mind fölszedegelné a részeket! Magának aztán van türelme, asszonyság!

A kocsik gördültek, a lovak, fejüket lógatva, nógatás nélkül baktattak tovább. A férfi, akit François-né fölszedett, hason feküdt, hosszú lába eltűnt a saroglyát megtöltő gyökérhalomban, arcát a magasra tornyozott sárgarépa-rakásba temette; széttárt karjával kimerülten kapaszkodott a hatalmas zöldségrakományba, nehogy egy zökkenőnél leessék; nézte maga előtt a gázlámpák végeérhetetlen két sorát, mint közelednek egymáshoz, s mint olvadnak bele, fönt a magasban, más fények nyüzsgő tömegébe. A szemhatáron nagy fehér felleg terjengett, s beburkolta az alvó Párizst a sok-sok láng fénylő párájába.

- Én nanterre-i vagyok, François-nénak hívnak - szólalt meg kisvártatva a zöldséges asszony. - Hogy elvesztettem szegény jó uramat, reggelenként magam járok a Csarnokba. Keserves sor, mi? Hát maga?

- Az én nevem Florent, messziről jövök... - felelt az ismeretlen zavartan. - Bocsásson meg, olyan fáradt vagyok, nehezemre esik a beszéd.

Nem akart szóba elegyedni. Erre az asszony elhallgatott, megeresztve egy kissé a gyeplőt a Balthazar hátán; a ló az út minden egyes követ ismerő állat biztonságával kocogott. Florent, míg elnézte Párizs fénytengerét, arra a történetre gondolt, melyről nem akart beszélni. Miután megszökött Cayenne-ből, ahová a decemberi napok vetették, két évig kóborolt holland Guayanában, örülten vágyakozott haza, de reszketett a császári rendőrségtől; most végre itt van hát, szemtől szemben kedves nagyvárosával, melyért majd elepedt bánatában. El fog

rejtőzködni benne, s újra kezdi hajdani békés életét. A rendőrség nem fog gyanítani semmit. Különben is úgy tudják, hogy elpusztult odalent. S eszébe jutott, hogy érkezett meg Le Havre-ba: mindössze tizenöt frank volt a zsebkendője csücskében. Rouenig még kocsin mehetett. Rouen-től, minthogy alig 30 sou-ja maradt, megint gyalogosan vágott neki az útnak. Vernonban az utolsó két sou-ján még kenyeret vásárolt. Többre nemigen emlékezett. Rémllett, mintha órák hosszat aludt volna egy árokban. Aztán mintha egy csendőrnök is mutatta volna az iratait, melyekkel jó előre felszerelte magát. Mindez összevissza kóválygott most a fejében. Vernontól úgy jött el, hogy egy falatot sem evett; dühében meg kétségbeesésében az útmenti növények leveleit rágtá, amerre elhaladt; de csak ment szakadatlanul, görcsöktől, fájdalomtól elgyötört, meggörnyedve, elhomályosuló szemmel, és mintha tudtán kívül Párizs képe irányította volna lépteit, s szölongatta, várta volna messziről, nagyon messziről, a szemhatáron túlról. Mire Courbevoie-ba ért, már sötét éjszaka volt. Párizs, mintha a csillagos ég földre hullott csücske lett volna; zordnak rémllett, s szinte haragudni látszott visszatértén. Ekkor elhagyta az ereje, rogyadozó lábbal botorkált le a domboldalon. Mikor a neuillyi hídra ért, rádőlt a korlátra, s kihajolt a Szajna fölé, mely tintaszín hullámokat hömpölygetett sötét tömbbé sűrűsödött partjai között; a vízről egy vörös jelzőlámpa véres szeme meredt rá. Innen már kapaszkodnia kellett, hogy elérje Párizst, ott fenn a magasban. Végtelennek tetszett az út. A mögötte levő sokszáz mérföld semmi volt ehhez képest; ez a végső útszakasz elkeserítette, úgy érezte, sosem ér fel arra a fénykoszorúza csúcsra. Simán nyúlt el előtte az út, terebélyes fák és alacsony házikók sorakoztak, a széles, szürkellő járdákra árnyékot vetettek az ágak, sötétben tátongtak a keresztutcák, csönd és homály mindenütt; csupán az egymástól egyenlő távolságban álló, sudár gázlámpák kurta sárga lángjai leheltek életet a halotti magányba. Florent úgy érezte, nem jut előbbre, az út mind hosszabbra nyúlt, s mind messzebb tolta Párizst az éjszaka mélyére. Úgy rémllett, hogy a félszemű gázlámpák száguldanak mellette jobbról és balról, és magukkal ragadják az utat; támolyogni kezdett ebben a kavargásban, és tehetetlenül roskadt le az utca kövére.

Most meg lágyan ringatózik a zöldségágyán, melyet pehelypuhának érez. Egy kissé felemeli az állát, hogy lássa azt a fénylő párát, mely nőttön-nő a szemhatáron, ott, ahol fekete háztetőket sejt. Most már közeledik, utaztatják, átadhatja magát a szekér lassuló ringatásának; s míg tartott ez a fáradság nélküli közeledés, már csak az éhségtől szenvedett. Az éhség újra föltámadt, tűrhetetlenül, kínnón. Tagjai érzéketlenek voltak; csak a gyomrát érezte: mintha tüzes fogóval szaggatták, csavargatták volna. A frissen illatozó zöldségágy, melybe bele-süppedt, az erős szagú sárgarépa szinte az ájulásig kavarta a gyomrát. Vadul rászorította a mellét erre a mély élelemágyra, hogy összenyomódjék a gyomra és ne korogjon. És a háta mögött az a másik kilenc szekér, káposzta- és borsóhegyeivel, articsóka-, saláta-, zeller- és hagymahalmaival mintha lassan rá akart volna hajtani, hogy az éhenhalót élelemhalmaz alá temesse. A kocsioszlop hirtelen megállt, durva hangok hallatszottak; a vámnál voltak, a vámőrök átvizsgálták a kocsikat. S aztán Florent, eszméletlenül, a fogát összeszorítva, a sárgaréparakáson bejutott Párizsba.

- Hé, ember, ott fön! - kiáltott egyszerre François-né.

S minthogy az nem mozdult, fölment és megrázta. Florent erre fölült a fekhelyén. Elaludt, nem érzett már éhséget, egészen kába volt. A zöldséges asszony leszállította, s közben meg-kérdezte:

- Segít lerakodni, mi?

A férfi segített. Egy kövér ember állt ott, kezében bot, fején nemezkalap, felöltője bal hajtókáján fémlapocská, s a botja végével mérgesen ütögette a járdát:

- Mozgás, mozgás, gyorsabban! Előbbre a kocsit... Hány méter a magáé? Négy, mi?

Elismervényt adott át François-nénak, aki tízcentime-osokat halászott elő egy vászonzacskóból. Aztán odább ment, ott mérgeskedett és csapkodta a járdát a botjával. A zöldséges asszony megfogta a Balthazar kantárját, s a lovat hátrább nyomva, a kocsit a járdához faroltatta. Aztán leemelte a hátsó deszkát, s miután szalmacsutakkal kijelölte a járdán a négy métert, megkérte Florent-t, adja le csomónként a zöldséget. A csomókat módszeresen lerakta a kőre, s szépen összerakosgatva az árut, úgy osztva el a zöldjét, hogy minden köteget vékony, zöld réteg körítsen, valóságos kirakatot rendezett, mely a sötétben úgy hatott, mint valami szabályos mintázatú, színes faliszőnyeg. Mikor Florent leadta azt a hatalmas nyaláb petrezselymet is, melyet a kocsi fenekén talált, az asszony megkérte még valamire.

- Legyen szíves, vigyázzon az árura, míg tető alá viszem a kocsit... Egy ugrás csak ide az Arany Messzely, a Montorgueil utcában.

A férfi biztosította, hogy nyugodt lehet. Nem tett jót neki a mozgás; mióta megmozdult, megint gyötörte az éhség. Leült François-né áruja mellett egy káposztarakás tövébe, arra gondolva, hogy itt jól megvan, innen el nem mozdul, itt fog várakozni. A fejét teljesen üresnek érezte, nem tudott volna számot adni magának, hol is van tulajdonképpen. Szeptember első napjaiban már egészen sötétek a hajnalok. Körötte a kocsilámpák lassan vonultak, majd megálltak a sötétben. A szélén ült valami széles utcának, melyet nem ismert fel. Az utca a távolban beleolvadt a koromfekete éjszakába. Florent csak az őrizetére bízott árut látta. Azon túl, a járda mentén, bizonytalan körvonalú dombok púposodtak. A kociút közepén otromba taligák szürkéltek, és zárták el az utat; véges-végig szuszogás hallatszott, sejteni lehetett a befogott állatok hosszú sorát, de látni nem lehetett belőlük semmit. Kiáltások szálltak, fadarab vagy vaslánc zuhant a kövezetre, tompa zajjal ömlött a földre egy kocsirakomány zöldség, utolsót zökkent egy szekér, amint nekiütdött a járdaszegélynek: a még szunnyadó levegő kezdett megtelni valami halk morajjal; érezni lehetett, hogy a nyugtalan homály mélyén siketítően zajos, elképesztő ébredés közeledik. Florent, amint megfordult, a káposztarakás másik oldalán egy embert látott, aki fejét egy szilvás kosárra hajtva, szorosan a köpenyébe burkolózva hortyogott. Közelebb, balkézt, egy fiút vett észre, tízéves lehetett, angyali mosollyal aludt két cikóriahegy között a völgyben. A járda mellett csupán a láthatatlan karok végén hintázó lámpások voltak ébren, átugráltak a terpeszkedő álmoságon, embereken, zöldségthalmokon, várva a napkeltét. De Florent-t legjobban azok a hatalmas pavilonok lepték meg az utca két szélén, melyeknek egymás fölé épült tetői mintha megnőttek, kiterébélyesedtek, majd elenyésztek volna a szétszóródó fények között. Kába fejjel, valami révületben óriási, szabályos, lenge kristálypaloták sorát látta, melyek egymásba olvadó, végeérhetetlen zsalugáterek ezernyi fénycsíkját gyűjtötták meg homlokzatukon. Ezek a keskeny sárga csíkok a pillérek finom élei közé fénylő létrafokokat ékeltek, melyek fölvezettek az alsó tetők sötét vonaláig, fölkúsztak a felső tetők tömkelegébe, roppant helyiségek szabadon függő, hatalmas bordázatát láttatva, ahol a sárga gázfényben szürke, elmosódott, alvó formák zagyva összevisszasága terpeszkedett. A férfi elfordította a fejét, bosszankodott, hogy nem tudja, hol van, nyugtalanította ez az óriási és tűnékeny látomás; amint fölpillantott, meglátta a Saint-Eustache toronyórájának világító számlapját s a templom szürke tömegét. Ez nagyon meglepte. A Saint-Eustache szögleten volt.

Közben visszajött François-né. Nagyban alkudozott egy emberrel, aki zsákot cipelt a vállán, s csak egy sou-t akart adni a sárgarépa csomójáért.

- Ugyan, hova gondol, Lacaille... Maga négy-öt sou-ért adja tovább a párizsiaknak, ne is tagadja... Kettőért elviheti.

S hogy amaz odábbállt, hozzáfűzte:

- Egyesek azt képzelik, hogy ez csak úgy magától terem, vagy mi.... Sárgarépát egy sou-ért? Azt ugyan kereshet ez a részeges Lacaille... Meglátja, hogy visszajön még.

Florent-hoz intézte a szót. Aztán mellélülve folytatta:

- Igaz is, ha maga régóta nem járt Párizsban, talán nem is ismeri az új Vásárcsarnokot? Legföljebb öt éve, hogy megépült... Nézze csak, ez a pavilon itt mellettünk a gyümölcs- és virágcsarnok; ott távolabb van a hal, a szárnyas, mögötte meg a zöldség, a vaj, a sajt... Hat pavilon van az innenső oldalon, túloldalt meg, szemközt, még négy: a hús, a belsőrész, a baromfi... Hatalmas ez, hanem télen kutya hideg. Azt beszélik, hogy hozzáépítenek még két pavilont, majd ha lebontják a gabonapiac körül a házakat. Láttá már ezt itt?

- Nem - válaszolta Florent. - Idegenben voltam... S ezt a nagy utcát itt előttünk hogy hívják?

- Ez az Új Híd utca, nem régi még, a Szajnáthól indul, s ide torkollik a Montmartre és a Montorgueil utcába... Ha nappal lenne, mindjárt kiismerte volna magát.

Fölkelt, mert észrevette, hogy egy asszony hajlik a gyökér fölé.

- Maga az, Chantemesse anyó? - szólt hozzá barátságosan.

Florent a Montorgueil utca végét nézte. Ott fogták el a rendőrök december negyedikén éjjel. Déli két óra tájban a Montmartre körúton járt, nyugodtan ment a tömegben, s mosolygott azon a sok katonán, akiket a kormányzat - hogy komolyan vegyék - kint sétáltatott az utcán; egyszerre csak a katonák, közvetlen közelből löve, pásztázni kezdték az utcát; ez eltartott egy negyedóráig. Őt megtaszították, ellökték, elesett a Vivienne utca sarkán; aztán azt sem tudta, mi történik vele, átgázolt rajta a megvadult tömeg, mely eszeveszett rémülettel menekült a lövések elől. Mikor már semmit sem hallott, megpróbált föltápászkodni. Fiatal nő feküdt rajta, fején rózsaszín kalap, sálja félrecsúszott, s födetlenül hagyta aprófodros csipke ingmellét. A mell fölött, a csipkében két golyóütötte lyuk volt; s amikor ő, hogy szabaddá tegye a lábát, szelíden lefejtette magáról a fiatal nőt, a két lyukból vér szivárgott a kezére. Talpra ugrott, s elmenekült onnét, fejvesztve, kalap nélkül, síkos kézzel. Késő estig csatangolt, zavarodottan, s egyre azt a fiatal nőt látta, amint keresztben fekszik a lábán, látta halottsápadt arcát, tágra nyílt kék szemét, szenvedő ajkát, álmélkodását, hogy ily hirtelen kellett meghalnia. Florent félénk férfi volt; harmincéves korára még nem mert a nők szemébe nézni, de ez az egy arc egész életére az emlékezetébe és a szívébe vésődött. Mintha saját asszonyát vesztette volna el. Este, maga sem tudta, hogyan, még mindig a délutáni borzalmas jelenetek döbbenetében, egyszerre csak a Montorgueil utcában találta magát, egy bormérésben, ahol az emberek iszogatás közben barikádépítést emlegettek. Velük ment, segített fölszedni néhány utcaövet, majd az egész napi csatangolástól kimerülten leült egy torlaszra, s arra gondolt, hogy harcolni fog, ha jönnek a katonák. Még kése sem volt; hajadonfőtt volt még most is. Tizenegy óra tájban elnyomta az álmot; látta a lyukakat az aprófodros fehér csipkében: rámeredtek, mint két könnyben égő, vérvörös szem. Mikor felriadt, négy rendőr fogta; agyba-főbe verték. A barikád-harcosok már előbb kereket oldottak. Hanem a rendőrök akkor vadultak meg végképp, s majd megölték, mikor meglátták, hogy véres a keze. A fiatal nő vére volt rajta.

Florent-t megrohanták az emlékek, fölpillantott a Saint-Eustache világító számlapjára, de nem is látta a mutatókat. Négy óra felé járt. A Vásárcsarnok még mindig aludt. François-né és Chantemesse anyó állva beszélgettek, alkudoztak a petrezselyemgyökér csomóján. És Florent-nak eszébe jutott, hogy kis híján agyonlőtték ott, a Saint-Eustache falánál. Egy csendőrosztag éppen akkor végzett ki öt szerencsétlent, a Grenéta utcai torlaszon fogták el őket. Az öt hullá a járdán hevert, azon a helyen, ahol ma Florent mintha piros retekcsomókat látott volna. Ő

megmenekült a kivégzéstől, mert a rendőröknek csak kardjuk volt. Elvitték a közeli őrszobára, s az őrsparancsnoknak egy sort firkantottak egy papírszeletre: „Véres volt a keze, mikor elfogtuk. Nagyon veszedelmes.” Reggelig őrszobáról őrszobára hurcolták. A papírszelet kísérte. Megbilincseltek, úgy őrizték, mintha dühöngő őrült volna. A Vászonárosok utcájában levő őrszobán részeg katonák akarták föbe löni; már meg is gyújtották a jelzőlámpást, amikor parancs jött, hogy a foglyokat kísérik át a fogdába. Két napra rá a bicêtre-i erőd föld alatti börtönében volt. Ettől a naptól kezdve állandó társa volt az éhség; éhezett a föld alatti börtönben, s az éhezéstől sosem szabadult meg többé. Mintegy százan zsúfolódtak ott össze a levegőtlen pince mélyén; mohón falták azt a pár harapás kenyeret, amit elébük löktek, mint az állatoknak. Aztán vizsgálóbíró elé került, tanúk és védő nélkül; azzal vádolták, hogy tagja egy titkos társaságnak, s mikor megesküdt, hogy nem igaz, a bíró előhúzta az iratsomóból a papírszeletet: „Véres volt a keze, mikor elfogtuk. Nagyon veszedelmes.” Több nem kellett. Deportálásra ítélték. Hat hét múlva, januárban, egyik éjjel fölkelte a börtönőr, s négyszázegynéhány más rabbal együtt bezárta egy udvarba. Egy órára rá már indult az első menet, bilincsbe verve, két sor töltött puskás csendőr között, a rabszállító hajóra, a száműzetésbe. Átmentek az austerlitz-i hídon, végigvonultak a körutakon, eljutottak az havre-i pályaudvarig. Vidám farsangi éjjel volt; ragyogtak a körúti éttermek ablakai; a Vivienne utca tájékán, ott, ahol még most is maga előtt látja azt az ismeretlen, halott nőt, kinek az emlékét magával vitte, meztelen vállú, vidáman zajongó, álarcos nőt pillantott meg egy nagy hintó mélyén: bosszankodtak, hogy nem tudnak továbbhajtani, fitorognak, hogy „mikor fogy már el ez a sok fegyenc”. Párizstól Le Havre-ig a rabok nem kaptak sem egy falat kenyeret, sem egy korty vizet; indulás előtt elfelejtették kiosztani az adagjaikat. Csak harminchat óra múlva jutottak ennivalóhoz, amikor bezsúfolták őket a „Kanada” fregatton a hajófenékbe.

Bizony az éhezéstől sosem szabadult meg. Akárhogy kutatózott az emlékei között, nem emlékezett egyetlen jóllakott órára sem. Kiszikkadt, a gyomra összezsugorodott, a bőre a csontjára száradt. S a sötétben kövér, viruló, élelemmel tömött Párizst látott viszont; zöldségágyon jött a városba; nagy tömeg ismeretlen ennivaló között érkezett, érezte, hogy nyugtalanítón nyüzsögnek körülötte. Az a vidám farsangi éjszaka nem ért véget a hét esztendő alatt sem. Újból látta a fénylő körúti ablakokat, a kacagó nőt, az élveteg várost, melyet elhagyott azon a régi-régi januári éjszakán; s úgy tetszett, hogy minden megnövekedett, s ebben az óriási Vásárcsarnokban teljesedett ki; szinte hallotta is hatalmas lélegzetvételt, melyet még súlyosabbá tett a tegnapi csömöre.

Chantemesse anyó végre rászánta magát, hogy vesz egy tucat gyökércsomót. A hasán összefogott köténybe rakta, kövérek alakja ettől még gömbölyűbb lett; maradt még egy darabig, beszélt vontatott hangján. Mikor elment, François-né visszaült Florent mellé:

- Szegény Chantemesse anyó. Megvan vagy hetvenkét éves. Csitri lány voltam, s ő már akkor vásárolta a répát az apámtól. És az égvilágon senkije sincs, kivéve azt a kis cafkát, akit tudj' isten, hol szedett föl, s aki halálra gyötri... Egyszóval tengődik, kicsiben árusít, s összekaparja a két frankját naponta... Én ugyan meg nem maradnék ebben az istenverte Párizsban, napestig az utcán. Még ha legalább volna itt valami rokona az embernek!

S mivel Florent nem szólt semmit, megkérdezte:

- Van családja Párizsban, ugye?

A férfi úgy tett, mintha nem hallaná. Bizalmatlansága megint föltámadt. A feje tele volt rendőrségi rémtörténetekkel, utcasarkon leselkedő besúgókkal, mindenfajta nővel, akik elárulják a szegény ördögöktől kicsikart titkokat. Az asszony közvetlen mellette ült, s ő úgy érezte, hogy ez talán mégiscsak becsületes nő avval a nyugodt, nagy arcával, a homlokára

feszülő fekete-sárga selyemkendőben. Harmincöt éves lehetett, kövérek volt, megszépítette a szabadban töltött élet s valami férfias erő, amit azonban szelídebbé tett részvevő és gyengéd pillantású fekete szeme. Bizonyára nagyon kíváncsi természetű volt, de kíváncsisága jó szándékból fakadhatott.

Tovább fűzte a szót, anélkül, hogy megsértődött volna Florent hallgatásán:

- Volt nekem is egy unokaöcsém Párizsban. De lezüllött, beállt katonának... Végére is, csak jó az, ha az embernek van hol megszállnia. Lehet, hogy nagyon meglepődnek a rokonai, ha meglátják magát. Nagy öröm, ha hazatér valaki, igaz-e?

Míg beszélt, le nem vette a szemét Florent-ről, bizonyára megszánta, hogy olyan nagyon sovány, sejtette, hogy a nyomorúságos, fekete rongyok „urat” takarnak, s nem mert a kezébe nyomni egy pénzdarabot.

Végül mégis nekibátorodott:

- Ha addig is - motyogta - szüksége volna valamire...

Hanem a férfi visszautasította, nyugtalan büszkeséggel; megvan mindene, van hová mennie. Az asszony láthatólag örült ennek, s mintha önmagát nyugtatná a férfi sorsa felől, többször is elismételgette:

- Nos, akkor jól van, várja csak meg a reggelt.

Florent feje fölött, a gyümölcsös pavilon sarkán, megkondult egy nagy harang. A lassú és szabályos ütésektől mintha oszladozni kezdett volna a kövezeten terpeszkedő álmoság. A kocsik még egyre jöttek; a kocsisok kiáltozása s az ostopattogás mind erősebb lett, a vasalt kerekek s a lópatkók mind hangosabban csikorogtak a kövezeten; a szekerek már csak akadozva jutottak előbbre, a hosszú sor vége elveszett szem elől a szürke homályban, ahonnet zúrzavaros hangok szálltak. Folyt a kirakodás, végig az Új Híd utcán; a járda széléhez tolt taligák, a mozdulatlan lovak szorosan egymás mellett álltak, akár a vásárban. Florent figyelmét felkeltette egy szebbnél szebb káposztákkal rakott, szokatlanul nagy szemetesekordé, melyet csak nagy ügyel-bajjal tudtak a járda mellé tolni; a rakomány magasabb volt még a mellette álló hórihorgas gázlámpánál is; éles fény hullott a nagy levelek halmazára, melyek úgy borultak egymásra, mint dombormintás, csipkés szélű, sötétzöld bársonyruhák fodrai. Egy tizenhat éves parasztlányka állt fenn a kordén pruszlikban és kék vászonfőkötőben, válláig ért a káposzta, egyenként dobálta le a fejeket valakinek, akit az árnyék eltakart. Olykor szinte elveszett, elmerült, amint meg-megcsúszott és eltűnt a leomló halomban; aztán újra kibukkant rózsás orrocskája a buja zöld levelek közül; kacagott, s a fejek újra röpdülni kezdtek a gázlámpa és Florent között. A férfi gépiesen számlálta. Mikor a taliga kiürült, bosszankodott.

A kövön már egészen a kociútig értek a halmok. A zöldségesek a rakások között keskeny ösvényeket hagytak szabadon, hogy az emberek akadálytalanul közlekedhessenek. A szélteben teljesen elborított gyalogjárón véges-végig sötét zöldségthalmok púposodtak. A lámpások meg-megvillanó, imbolygó fényénél még csak egy-egy köteg articsóka húsos leveleit, a saláta zsenge zöldjét, a sárgarépa rózsás korallját, a petrezselyemgyökér tompa elefántcsontját lehetett látni; s a telt színfoltok, a lámpásokkal együtt, végigfutottak a halmokon. A gyalogjáró benépesült; egész tömeg elevenedett meg, járkált az áruk között, meg-megállt, tereferélt, kiabált. Távolabb egy erős hang kiáltotta: „Hé, a cikóriát!” Nemrég nyitották ki a zöldséges pavilon rácsos kapuját; a csarnoki kofák, fehér fityulában, derekukon megcsomózott vállkendőben, s hogy be ne piszkolódjanak, feltűzött szoknyában, most szerezték be a napi készletüket, megtöltve a vásárolt holmival a teherhordók földre állított nagy puttonyait. A pavilon és az úttest között élénkebb lett a puttonyok jövése-menése, össze-összekoccantak a fejek,

szitkok szálltak, lármás hangok alkudoztak negyedóra hosszat egy sou-ért, míg be nem rekedtek. Florent csodálkozva látta, milyen nyugodtak a selyemkendős, napbarnított arcú zöldséges asszonyok ebben a nagyhangú vásári alkudozásban.

Háta mögött, a Rambuteau utca kövén gyümölcsöt árultak. Gyékénykosarak, alacsony kasok sorakoztak rendben, vászonnal vagy szalmával fedve; túlérétt mirabellaszilva illata terjengett. Egy duruzsoló hangra, melyet már hosszabb ideje hallgatott, megfordult. Bájos barna asszonyka ült a földön és alkudozott.

- Ugye, Marcel, ideadod öt frankért, ugye ide?

A köpenyébe burkolózott ember nem válaszolt, s jó öt perc múltán az asszonyka újramezde:

- Ugye, Marcel, adod öt frankért ezt a kosarat s négyért a másikat, összesen kilencért a kettőt?

Újabb csend.

- Hát mit kérsz érte?

- Ej, hát tíz frankot, tudod jól, megmondtam már... És Jules barátodat hol hagytad, Borsika?

A fiatalasszony elnevette magát, s közben előhúzott egy marék aprópénzt.

- Jules? - szólalt meg. - Alszik, míg hasára nem süt a nap... Azt mondja, férfinak nem való a munka.

Fizetett s vitte a két kosarat a gyümölcsös pavilonba, melyet akkor nyitottak ki. A Vásárcsarnoknak még most is csak könnyed, sötét körvonalai látszottak, az ablakzsáluk ezernyi fénycsíkjával; a nagy, fedett utcákon jártak-keltek az emberek, míg a távolabbi pavilonok elhagyottan álltak a járdáikon egyre növekvő nyüzsgés közepette. A Saint-Eustache szögleten a pékek és kocsmárosok már szedték le a kirakat-táblákat; a boltok kigyúló gázégőit vörös lyukakat ütöttek a szürke házak mentén húzódó homályba.

Florent nézte az egyik péküzletet, balkézt, a Montorgueil utcában: egészen megtelt a friss sütéssel, aranyos színekkel; a férfi szinte érezte a meleg kenyér finom illatát is. Fél öt volt.

Françoise-né azalatt túladott az áruján. Maradt még néhány csomó sárgarépa, mikor újra feltűnt Lacaille a zsákjával.

- Na, adja egyért? - kérdezte.

- Tudtam, hogy viszontlátom még - válaszolt nyugodtan a zöldséges asszony. - Nézze, vigye el, ami maradt. Tizenhét csomó.

- Az tizenhét sou.

- Nem, harmincnégy.

Végül kiegyeztek huszonötben. Françoise-né már menni akart. Amikor Lacaille, a répát a zsákjába téve, eltávozott, az asszony így szólt Florent-hoz:

- Látja? Lesett rám. Ez a vénember végigalkudozza az egész piacot; néha megvárja az utolsó harangütést, míg négy sou-ért vesz valamit... Ilyenek ezek a párizsiak: képesek két krajcáron hajbakapni, aztán meg futnak a kocsmába, és elisszák az utolsó garasukat is.

Ha Françoise-né Párizst emlegette, hangja gúnyos és lekicsinylő lett; úgy beszélt róla, mint valami nagyon távoli, nagyon nevetséges és megvetendő városról, ahová be nem tenné a lábát, hacsak éjjel nem.

- Most már mehetek is - folytatta, s újra leült Florent mellé a szomszédja zöldségalmára.

Florent lehajtotta a fejét, az imént ellopott valamit. Mikor Lacaille elment, meglátott a földön egy szál sárgarépát. Fölszedte s most a jobbában szorongatta. Háta mögül, a zelleresomókból s a petrezselyemhalmokból ingerlő szag áradt, fojtogatta.

- Már megyek is - ismételte meg François-né.

Érdekelte ez az ismeretlen; érezte, hogy szenved, ott, a gyalogjárón, ahonnét nem mozdult. Újból felajánlotta a segítségét, de amaz még gögösebben utasította vissza. Sőt még talpra is állt, ezzel akarta bizonyítani, hogy jó erőben van. S mikor az asszony nem nézett oda, beleharapott a sárgarépába. Hanem egy darabig kénytelen-kelletlen a szájában tartogatta, pedig örült vágyat érzett, hogy megrágja; csak hogy François-né újból ránézett, faggatta, jó szándékú asszonyi kíváncsisággal. Ő meg, hogy ne kelljen beszélnie, csak bólogatott. Aztán óvatosan, lassan megette a répát.

A zöldséges asszony már csakugyan elmenőben volt, amikor erőteljes hang szólalt meg közvetlen mellette:

- Jó napot, François-né.

Egy sovány, erős csontú, nagyfejű, szakállas fiatalember volt az, nagyon finom orral, keskeny, világos szemekkel. Színehagyott, elformátlanodott fekete nemezkalapot hordott, végig begombolt, bő felöltő lötyögött rajta, mely valaha halvány gesztenyeszínű lehetett, de a sok eső széles zöldes csíkokat mosott rá. Otromba füzőscipőben állt ott, egy kissé görnyedten, valami ideges nyugtalanságtól reszketett, ami nyilván szokásává vált már. Rövid nadrágszára alól kilátszott kék harisnyája.

- Jó napot, Claude úr - köszönt vissza vidáman a zöldséges asszony. - Tudja, hogy vártam magát hétfőn; de hogy nem jött, félretettem a vásznát; felakasztottam a szobámban egy szögre.

- Maga nagyon kedves, François-né, majd valamelyik nap elmegyek, hogy befejezzem azt a tanulmányt... Hétfőn nem értem rá... A nagy szilvafa nem hullatta még le a levelét?

- Nem az.

- Azért kérdelem, tudja, mert azt is ráfestem majd a kép egyik sarkára. Jól fog mutatni a tyúktól mellett, balra. Egész héten törtem rajta a fejem... Ej, de szép ez a sok zöldség ma reggel! Korán lejöttem, mert sejtettem, hogy gyönyörű lesz a napkelte a sok nyavalyás káposzta fölött.

Végigmutatott a gyalogjárón. A zöldséges asszony újra elkezdte:

- Hát én megyek is... Isten áldja... Viszontlátásra, Claude úr.

S elmenőben bemutatta Florent-t a festőnek:

- Nézze csak, ez az úr, úgy látszik, messzi földről érkezett haza. Már ki sem ismeri magát a maguk ronda Párizsában. Talán útba igazíthatná.

S ezzel végleg elment, elégedetten, hogy a két embert együtt hagyta.

Claude érdeklődve nézte Florent-t; eredetinek találta hosszú, vékony, imbolygó alakját. Az, hogy François-né bemutatta, elég is volt; s a véletlen találkozásokhoz szokott, kószáló kedvű ember bizalmasságával, nyugodtan mondta:

- Elkísérem. Merre tart?

Florent zavarban volt. Nem volt közlékeny természetű; de már megérkezése óta egy kérdés lebegett az ajkán. Végül elszánta magát, s már előre félve a kedvezőtlen választól, megkérdezte:

- Megvan még a Pirouette utca?

- De mennyire - válaszolt a festő. - Érdekes zuga az a vén Párizsnak. Úgy fordul, mint valami táncosnő, a házai meg hasasok, megannyi terhes asszony... Csináltam róla egyszer egy nem éppen rossz rézkarcot. Majd megmutatom, ha eljön hozzám... Oda igyekszik?

Florent megkönnyebbült, s egészen felvidult arra a hírre, hogy a Pirouette utca még megvan; sietett kijelenteni, hogy nem oda megy, bizonygatta, hogy nincs is hová mennie. Hogy Claude annyira unszolta, megint feltámadt a bizalmatlansága.

- Sebaj - felelte a festő -, menjünk csak a Pirouette utcába. Micsoda színei vannak éjjel!... Jöjjön, egy ugrás ide!

Florent kénytelen-kelletlen követte. Egymás mellett mentek, mint két pajtás, átlépdelve a kosarakat s a zöldséget. A Rambuteau utca járdáján óriási karfiolhegyek magasodtak, meglepően szabályos gúlákban, akár az ágyúgolyók. A gyenge húsú, fehér karfiolfejek óriási rózsákként bontakoztak ki a vastag, zöld levelek közül, s a halmok olyanok voltak, mint hatalmas virágtartókba rakott menyasszonyi csokrok. Claude meg-megállt, ámulatában halkán felkiáltott.

Aztán szemközt, a Pirouette utcában, megmutatott s elmagyarázott minden egyes házat. Csak egy árva gázlámpa égett az egyik kiszögellésben. A kidőlt-bedőlt, roskatag házak úgy tolták előre ereszüket, mint „terhes asszonyok a hasukat”, ahogy a festő mondta; oromfalukat megdöntötték, egymás vállára támaszkodtak. Három-négy más ház pedig, meghúzódva a sötét zugokban, mintha éppenséggel orra akart volna bukni. A gázlámpa megvilágította az egyiket: egészen fehér volt, frissen meszelt, mintha egy törődött és megviselt vénasszonyt tetőtől talpig bepúdereztek és fiatalosra mázoltak volna. Majd ismét más házak girbegurba, repedezett, esőzöldítette sora olvadt bele a sötétbe, a színek s a formák olyan összevisszaságában, hogy láttukra Claude jóízűt kacagott. Florent megállt a Mondétour utca bal oldalán, az utolsó házzal szemközt, a sarkon. Aludt a három emelet, két-két, zsalutlan ablakával, az ablakok mögött szorosan összevont, fehér kis függönyeivel; odafönt, a keskeny oromablak függönyén lámpafény hintázott. De mintha a kapueresz alatti bolt különösképpen megindította volna Florent-t. Éppen nyitottak. Kifőzés volt ott; belül lábasok fénylettek; a kirakati asztalon paraj- és cikóriapástétomok gömbölyödtek, csúcsosodtak, mázas tálakon, hátul mindegyikbe kis lapátkát szúrtak, csak a fehér fémnyél állt ki. Florent meglepetésében mozdulni sem tudott; sehogy sem akart ráismerni a boltra; *Godeboeuf*: olvasta a tulajdonos nevét a vörös cégéren, és elképedése nem szűnt. Karját lógatva bámulta a parajpástétomokat, kétségbeesett képpel, mint akit rettentő csapás ért.

Eközben kinyílt az oromablak, egy kis öregasszony dugta ki a fejét, az eget kémlelte, majd messzebb, a Vásárcsarnok irányába nézett.

- Nini, Saget kisasszony korán kelt - szólalt meg Claude, fölpillantva.

S társához fordulva még hozzáfűzte:

- Lakott egy nénikém ebben a házban. Pletykás hely... Ni, már Méhudinék is mozgolódnak, világosság van a másodikon.

Florent már-már faggatni kezdte, de aggasztotta ez az ember abban a színehagyott, bő felöltőjében; így hát szótlanul követte, míg az Méhudinékről beszélt. Méhudinék halaskofák voltak; az idősebb lány remek teremtés, a fiatalabbik, aki édesvízi halat árul, olyan, mint egy szőke Murillo-szűz a pontyai és angolnai között. S a festő felfortyant és kijelentette, hogy Murillo hitvány mázoló. Aztán egyszerre csak megállt az utca közepén:

- De hát végtére is, hová megy maga?

- Pillanatnyilag sehová - felelte Florent elkeseredve. - Menjünk, ahová akarja.

Amint éppen kifordultak a Pirouette utcából, a sarki bormérésből egy hang Claude-ot szólította. Claude belépett, magával cipelve Florent-t. A fatábláknak még csak a felét vették le; gáz égett az áporodott levegőjű helyiségben; egy otthelyezett rongy s az előző esti kártya hevert az asztalokon szanaszét, a szélesre tárt ajtón beáramló friss levegő elkeveredett a langyos, állott borszaggal. Lebigre úr, a kocsmáros, ujjas mellényben szolgálta ki a vendégeket, alvástól még sápadt, szabályos, kövér képét borzas szakáll körítette. A pult előtt álmos szemű emberek álldogáltak csoportokban, ittak, krákogtak, köpködtek, fehér borba és pálinkába fojtva félálmodukat. Florent felismerte köztük Lacaille-t, a zsákja most majd kirepedt a sok zöldségtől. Már a harmadik „rund”-nál tartott a pajtásával, aki körülményesen mesélte, hogyan jutott hozzá egy kosár krumplihoz. Mikor kiürítette a poharát, hátrament, hogy Lebigre úrral beszélgesse egy kis üvegajtós szobában, ahol nem égett a gáz.

- Mit iszik? - kérdezte Claude Florent-től.

Belépve kezét fogott azzal az emberrel, aki behívta. Ez áruhárdó volt, legföljebb huszonkét esztendőes derék fiatalember, borotvált arcú, kis bajusszal, merész tekintetű, széles, krétafehér kalapban és hímzett mellvédőben, melynek a kantárja leszorította kék munkászubonyát. Claude Alexandre-nak szólította, meglapogatta a karját, s azt kérdezte tőle, mikor mennek Charentonneau-ba. Aztán valami nagy csónakkirándulásról beszélgettek, melyet együtt tettek a Marne folyón, utána meg, este, nyulat ettek.

- Nos hát, mit iszik? - kérdezte Claude újból.

Florent a pultot nézte, nagy zavarban volt. A pult végében puncs és forralt bor gőzölgött réz-abroncsos teáskannákban egy gázforraló kurta, kék-rózsaszín lángja fölött. Végül megvallotta, hogy szívesen inná valami meleget. Lebigre úr három puncsot hozott. A teáskanna mellett zsömle volt egy kosárban, most hozták, még gőzölgött. De a többiek nem vettek belőle, és Florent is kiitta a puncsát; úgy érezte, olvasztott ólom folyik le az üres gyomrába. Alexandre fizetett.

- Derék fiú ez az Alexandre - mondta Claude, mikor újból kinn álltak mindketten a Rambuteau utcán. - Kiránduláson roppant mulatságos, fitogtatja az erejét, no és pompás teste van a betyárnak; láttam meztelenül; hej, ha egyszer hajlandó lenne modellt állni a szabadban... Most pedig, ha kedve tartja, sétáljunk körbe a Vásárcsarnokban.

Florent megadón követte. A Rambuteau utca végén derengő világosság a napkeltét jelezte. A Csarnok mind hangosabban morajlott; időnként valamelyik távolabbi pavilonban harangszó szakította meg az egyre erősödő dübörgést. Bementek az egyik fedett utcába a hal- és a baromfi-pavilon között. Florent föltekintett, nézte a magas boltozatot, melynek fabélelése fénylett a vasszerkezet fekete csipkéi között. Amikor a középüti futó nagy útra ért, úgy tetszett neki, mintha valami furcsa városban volna, melynek különböző negyedeit, külvárosait, kültelekeit, sétányait és útjait, tereit és utcasarkait valami óriás szeszélyéből egy esős napon mindenestül betölték egy színbe. A tetőszerkezet mélyén szunnyadó homály megtízszerezte az oszlopok erdejét, végtelenné szélesítette a finom bordázatot, a csipkés karzatokat, az átlátszó zsalugátéereket; mindez olyan volt ott fenn a város fölött, a sűrű homályban, mint valami burjánzó, virágzó, hatalmasan kibontakozó fémrengeteg, ahol a száraz röppentyűként szökkennek a magasba, az ágak tekergőzve fonódnak egybe, és mindent beborít egy százados szálerdő lenge lombozata. Egész negyedek bóbiskoltak még rácsos börtönükben. A vaj- és a baromfi-pavilon felsorakoztatta aprórácsos boltocskáit, a gázlámpák sora alatt elnyújtóztatta néptelen utcáit. A halcsarnokot nemrég nyitották ki; asszonyok vágtak át a fehér kősorokon, melyekre kosarak és otthelyezett kendők vetettek árnyékot. A zöldség, a virág s a gyümölcs

körül mind siketítőbb lett a zshivaj. Lassan az egész város ébredezni kezdett: először a sűrűn lakott negyed, ahol már hajnali négy órakor káposztahegyek emelkedtek, végül a henye és vagyonos városrész, mely csak úgy nyolc óra tájban akasztja ki házai elé jércéit és fácánjait.

De a nagy, fedett utcákon már zajlott az élet. Kétfelől, a gyalogjárón még ott voltak a zöldségesek, a Párizs környéki kistermelők, kosárba rakva kínálgatták egynapi termésüket: néhány csomó zöldséget, pár marék gyümölcsöt. A szakadatlanul áramló embertömegben szekerek hajtottak be a boltívek alá, ahol meglassúdott a lovak visszhangot verő futása. Két, keresztben álló kocsi eltorlaszolta az utcát. Florent, hogy továbbjusson, átfurakodott a szeneszásokra emlékeztető szürkés zsákok mellett, melyeknek roppant súlya alatt meghajoltak a kocsi tengelyei; tengeri alga friss szaga áradt a nedves zsákokból; az egyik kirepedt a végén, s kiömlött belőle egy halom nagy, fekete kagyló. Most már lépten-nyomon meg kellett állniuk. Jött a halszállítmány, a teherkocsik egymást érték, magas faketreceket hoztak, tele azokkal a lapos gyékénykosarakkal, melyek vasúton érkeznek az óceán partjáról, hallal rakottan. S hogy kikerüljék a mind fenyegetőbben összetorlódó halaskocsikat, a tojástartó és tejterméket szállító, négylovas, színes lámpás társzekerek kerekei elé ugrottak; teherhordók emelték le a tojásos ládákat, a sajtos és vajas kosarakat, s vitték be az árverési csarnokba, ahol a gázlámpák világánál tisztviselők írogattak a füzetjükbe. Claude-ot lenyűgözte a forgatag; önfeledten bámult egy-egy fényhatást, egy-egy zubbonyos csoportot, kirakódó kocsit. Aztán szabad lett az út. Minthogy még mindig a nagy úton jártak, finom illatfelhőbe jutottak, mely körüllegte s szinte nyomon követte őket. A vágott virágok kellős közepén voltak. A járdán, jobbra és balra, asszonyok ültek, előttük szögletes kosarak tele rózsá-, ibolya-, dália- és margarétacsokrokkal. A csokrok vérfoltként vöröslöttek, nagyon finom, halvány ezüstszürkében sápadoztak. Az egyik kosár mellett égő gyertya élesen kiemelte a környező feketeségből a margaréta élénk foltjait, a dália vérvörösét, az ibolya kékségét, a rózsáé eleven testszínét. Mi lehet üdítőbb és kedvesebb, mint ha az ember, a halpiac fanyar levegőjéből s a vaj és a sajt orrfacsaró bűzéből kikeveredve, a gyalogjárón egyszeriben ilyen kellemes illatok közt találja magát?

Claude és Florent visszafordultak, a virágok közt ténferegtek, nézelődtek. Érdeklődve álltak meg az asszonyok előtt, akik huszonötösével szép szabályosan összekötött páfrány- és szőlőlevelet árusítottak. Innen betértek egy csaknem teljesen néptelen fedett utcácskába, ahol a lépteik úgy kongtak, mint egy templom boltívei alatt. Megpillantottak egy talicska nagyságú kocsi elé fogott csacsit, mely alighanem nagyon unatkozott, mert láttukra olyan harsány és kitartó iázásba kezdett, hogy a Vásárcsarnok tágas boltozata csak úgy zengett belé. Nyerítés válaszolt rá többfelől; dobogás hangzott a távolból, egész zenebona támadt, erősödött, tovább görgött, majd lassanként elült. Szemben pedig, a Berger utcában, tárva-nyitva álltak a bizományosok sivár helyiségei, s a ceruzairásos összeadásokkal borított, három mocskos fal között kosarak és gyümölcscrakások látszottak az éles gázfényben. Amint odaértek, megpillantottak egy jól öltözött nőt, aki boldog bágyadsággal bújt meg egy bérkocsi sarkában; a batár szinte elveszett a járművek forgatagában, melyen feltűnés nélkül óvakodott át.

- Hamupipőke hazatér cipellője nélkül - jegyezte meg mosolyogva Claude.

Beszélgetve értek vissza a Vásárcsarnokba. Claude zsebre dugott kézzel, füttyörészve mesélte nagy szerelmét e táplálék-özön iránt, mely reggelenként Párizs kellős közepébe árad. Éjszakákat csavargott át a Csarnok kőkockáin, monumentális csendéletekről, szokatlan képekről ábrándozva. Sőt, el is kezdett egyet, modellül állítva Marjolin barátját meg azt a cafka Cadine-t, de sehogy sem akart sikerülni, túlon túl szép volt az a sok nyavalyás zöldség és gyümölcs, hal és hús! Florent korgó gyomorral hallgatta a művész lelkesedését. Claude-nak szemmel láthatóan eszébe se jutott most, hogy ezt a sok remek holmit meg is lehet enni. Ő a színükért

szerette őket. Hirtelen elhallgatott, megszokott mozdulattal húzta összebb hosszú piros övét zöldes felöltője alatt, s hamiskás mosollyal folytatta:

- No meg aztán szoktam én itt reggelizni is, legalábbis szemmel, s még ez is jobb, mintha nem eszik az ember semmit. Olykor, ha este elfelejtek vacsorázni, másnap addig mind bámulom az ide érkező sok finomságot, míg el nem rontom a gyomrom. Ezeken a reggeleken még jobban szeretem az én kedves zöldségeimet... Hanem tudja, mégiscsak elkeserítő, igazán nem járja, hogy azok a nyavalyás polgárok mindezt fölfalják!

Mesélt egy vacsoráról, melyet egyik barátja rendelt Baratte-nál, mikor fényesen ment a sora; osztrigát ettek és halat meg vadat. Hanem Baratte szépen eltűnt azóta; a hajdani Aprószentek Vásárterének vidám napjai feledésbe merültek; ma a központi Vásárcsarnok korát éljük, ennek a vasszörnyetegnek, ennek az eredeti, új városnak a korát. Mondhatnak a tőkfejük, amit akarnak, a kor szelleme mégiscsak ez. És Florent már azt sem tudta, hogy a festőiséget vagy Baratte jó vacsoráit ítéli-e el. Claude aztán kirohanást intézett a romantika ellen; mint mondta, többre értékeli a káposztarakásokat a középkori ringy-rongynál. Végül már gyengeséggel vádolta magát Pirouette utcai rézkarcáért. Kijelentette, hogy le kell rombolni ezeket a vén bagolyvárakat, és modern épületeket emelni helyettük.

- Nézze csak - szólt megállva - ott, a járda sarkán. Hát nem kész festmény? Nem sokkal emberibb, mint azok a csapnivaló, sápkóros képeik?

A fedett utcában kávé és levest árultak az asszonyok. A gyalogjáró sarkán a fogyasztók széles gyűrűbe fogtak egy asszonyt, aki káposztalevest mért. Az ónozott bádogkanna levessel telve párolgott az alacsony kis melegítőn, melynek a nyílásain át halványan parázsló fény áradt. Az asszony, levesmerő kanállal fölszerelve, vékony kenyérszeleteket vett ki egy kendővel letakart kosárból, és sárga tálakba mérte a levest. Álltak körötte nagyon takaros kofák, zubbonyos zöldségesek, szutykos teherhordók - felöltőjük zsíros volt a vállukon cipelt élelemtől - lerongyolódott szegény ördögök, a Csarnok minden rendű és rangú reggeli éhenkórászai; ettek, melegedtek, felszegve kissé az állukat, hogy a kanálról lecsurgó lével be ne maszatolják magukat. A festő elragadtatva hunyorított, kereste az alkalmas pontot, ahonnan egységes kompozíciója lenne a képnek. Hanem annak az istenverte káposztalevesnek szörnyen erős szaga volt. Florent elfordította a fejét, zavarba ejtették a teli tálak, melyeket a vendégek szótlanul kanalaztak ki, gyanakvó, állati pillantásokat vetve oldalra. Még Claude-ot is ellágyította az erős pára, mely a merőkanálból az arcába csapott, mikor az asszony egy újonnan érkezőt szolgált ki.

Rántott egyet az övéen, mosolyogva, bosszankodva; utána míg tovább sétáltak, az Alexandre fizette puncsra célozva, így szólt Florent-hoz, kissé lehalkítva a hangját:

- Milyen furcsa is ez. Bizonyára már maga is megfigyelte, nem? Mindig akad valaki, aki fizet az embernek egy pohár italt, de olyat sosem talál, aki egy tál ételt is fizetne.

Reggeledett. Ahol a Baromfiárusok utcája véget ér, egészen feketék voltak a Szevasztopol körút házai; a palatetők éles vonala fölött fénylő félholdat rajzolt a derengő kékségbe a nagy fedett utca kiemelkedő boltíve. Claude le-lekukkantott a járdába mélyesztett rácsos szellőzőnyílásokon, melyek fakó gázfénnel világított mély pincékre nyíltak; majd fölkémelt a magas oszlopok közé, ott fürkészett valamit a világos ég peremén kéklő tetőkön. Majd ismét megállt, fölnézett a keskeny vaslétrák egyikére, melyek a tetőzet emeleiteit kötik össze egymással, úgyhogy minden emeletet be lehet járni rajtuk. Florent tudakolta, hogy mit lát odafent.

- Ebadta Marjolinja - szólalt meg a festő, válasz nélkül hagyva a kérdést. - Biztosan valamelyik esőcsatornában bújt meg, ha ugyan nem a baromfipincében töltötte az éjszakát, az állatok közt... Szükségem volna rá egy tanulmányomhoz.

S elmesélte, hogy pajtását, Marjolin, egyik reggel úgy szedte fel egy kofa egy káposztarakásban; itt nőtt föl szabadon a Csarnok kövezetén. Mikor iskolába akarták adni, belebetegedett, vissza kellett hozni a Vásárcsarnokba, melynek ismeri minden zegét-zugát, gyermeki szeretettel csüng rajta, mókusfürgeséggel ugrándozik a vasrengetegben. Jól összeillik Cadine-nal, azzal a kis cafkával, akit Chantemesse anyó szedett fel egy este, a hajdani Aprószentek Vásártere sarkán. Az az ütődött Marjolin remekbe szabott fickó: aranyos színű, mint egy Rubens-kép, arca vöröses pelyhén megbotlik a napsugár; az apró termetű, furfangos lánykának meg roppant mulatságos képe van, és göndör, fekete, borzas haja.

Beszélgés közben Claude meggyorsította a lépteit. Visszavitte társát a Saint-Eustache szögletre. Florent sajgó lábbal rogyott le megint egy padra az omnibusz-társaság irodái előtt. Friss szellő fújdogált. A Rambuteau utca végén rózsás fények márványozták a tejszínű eget, melyen följebb széles, szürke nyílások hasadtak. Olyan balzsamos volt a hajnal, hogy Florent egy pillanatra szinte a réten képzelte magát, egy domb oldalán. De Claude megmutatta neki a padon túl a fűszerpiacot. Mintha a pacalosok előtt a kövezeten véges-végig kakukkfű-, levendula-, fokhagyma- és mogyoróhagymamező terült volna el; s a kofák a gyalogjáró fiatal platánjai köré hosszú babérágakat tekertek, megannyi zöld diadaljelvényt. Az erős babérszag elnyomta a többi illatot.

A Saint-Eustache világító számlapja egyre halványult, kihuny, mint amikor éjjeli mécsest lep meg a reggel. A szomszédos utcák mélyén egymás után aludtak ki a bormérések gázégői, fénybe hulló csillagok. S Florent nézte, mint emelkedik ki a Vásárcsarnok a sötétből, mint merül fel az álomvilágból, ahol előbb végtelenbe nyúló, áttetsző palotáit látta. Most, hogy valóságos alakot nyert, szürkészöld színében még óriásibbnak hatott csodálatos árbocerdejével, melyen a tetők számtalan vitorlája feszült. Egymásra halmozta mértani alakzatait, s mikor kialudt valamennyi belső fény, a kelő nap sugarában fürdő, szögletes-szabályos Vásárcsarnok olyan volt, mint egy minden képzeletet felülmúló, modern gépezet, gőzgép, egy egész ország etetését szolgáló gőzkazán, fából és üvegből és vasból összeeszkábált és egybeszegecselt roppant fémgyomor, elegáns, mint egy ipari gépóriás, mely hőséget árasztva, fűlsiketítő zajjal, kerekeit örült iramban forgatva működik.

Claude, lelkesedésében, fölállt a padra. Kényszerítette társát, hogy vele együtt csodálja a napkeltét a zöldségek felett. Tenger terjengett ottan. A két pavilon-csoport között húzódott, a Saint-Eustache szöglettől a Csarnok utcáig. S a két végén, a sarkokon, még emelkedett az áradat, a zöldség elborította az úttestet. Szelídszürkén, lassan köszöntött be a reggel, s halvány akvarellszínbe vonta a világot. Ezeket a sebes hullámokként fodrozódó halmokat, ezt a zöld folyamatot, mely mintha az úttest medrébe szorítva hömpölygött volna, akár az őszi esőzéstől megáradt vizek, most finom, gyöngye fények lepték el, lágy ibolya, tejfényű rózsaszín, sárgába olvadó zöld, megannyi halvány árnyalat, mely az eget napkeltekor színjátszó selyemmé varázsolja; s amint a reggeli tűzőzönben egyre magasabbra csaptak a lángnyelvek a Rambuteau utca végén, éberebb életre keltek a zöldségek is, kibontakozva a föld színén terjengő, kéklő homályból. A rátapadó televénytől még zsíros fejes saláta és vajsaláta, keszegsaláta és cikória kitért a ragyogó szívét; a spenót- és sóskacsomók, az articsóka-kötegek, a zöldbab- és zöldborsóhalmok, a szalmaszállal átkötött olasz saláták dombjai végigjátszottak a zöld szín árnyalatainak egész skáláját, a hüvelyek zöld zománcától a levelek haragoszöldjéig; hézagatlan skála volt ez, mely zeller- és póréhagymacsomók zöldje között halt el. De a vezérszólamot most is a sárgarépa élénk s a petrezselyemgyökér tiszta foltjai vitték; amint hatalmas tömegekben széjjelszórva tarkára festették az egész piacot. A Csarnok utca sarkán káposztahegyek emelkedtek; voltak ott hatalmas kelkáposztafejek, tömöttek és kemények, mint fakó vasgolyók; fodroskáposzták, óriási leveleik megannyi bronztányér; vöröskáposzták, melyeket a hajnal kármin és óbíbor foltokkal mintázott, pompás, borvörös virággá varázsol. A piac

másik végén, a Saint-Eustache szögletén, a Rambuteau utca bejáratát narancsszín úritökök torlasztották el, pocakjukat terpesztve kínálgatták magukat két sorban. S itt-ott megvillant egy kosár hagyma barnás aranya, egy rakás paradicsom vérvöröse, egy kupac uborka fakó sárgája, egy fürt padlizsán sötétlilája; közbül pedig gyászlepelként szétterített nagy, fekete retek-csomók vetettek egy-egy sötét foltot az ébredés lüktető örömeire.

Claude megtapsolta a látványt. Óriásinak, örületesnek, fenségesnek találta a „sok nyavalyás zöltséget”. Azt mondogatta, hogy nem pusztultak el tegnap, mikor kihúzták őket a földből, megvárták a mai napkeltét, hogy a Csarnok kövén vegyenek búcsút tőle. Látja is, hogy élnek, bontogatják levelüket, mintha a tövük még békén pihenne az anyaföld érlelő melegében. Bizonygatta, hogy itt hallja Párizs-környék valamennyi veteményesének halálos hörgését. Ezalatt fehér bóbíták, fekete vállkendők, kék blúzok tömege lepte el a halmok közt húzódó szűk ösvényeket. Nyüzsgött a zsibongó had. A teherhordók nagy puttonyai súlyosan lebegtek a fejek fölött. A kofák, az utcai zöldségárosok, a gyümölcskereskedők siettek vásárolni. Káplárok és csoportokba verődött apácák álldogáltak a káposztahegyek körül; kollégiumi szakácsok szimatoltak, lesték a kedvező alkalmat. Még egyre tartott a kirakodás, taligák döntötték a földre rakományukat, egy-egy rakás utcakő gyanánt, halmot halomra öntve, úgyhogy a dombok elérték már a túlsó járdát is. S az Új Híd utcából még egyre vonult a szekerek hosszú sora.

- Hát ez mégis pokolian szép - suttogta Claude elragadtatva.

Florent szenvedett. Úgy érezte, valami emberfölötti kísértés környékezi. Nem akart látni semmit, a Saint-Eustache-t nézte, mely, mintha szépiával festették volna az égre, rézsútosan állt előtte, díszrózsaival, magas, csúcsíves ablakaival, kis tornyával, palatetőivel. Tekintete megállapodott a Montorgueil utca sötét nyílásán, ahol rikító cégtáblák csücskei villantak meg, majd a Montmartre utca ferdén levágott sarkán, ahol aranybetűkkel cifrázott erkélyek ragyogtak. S amikor visszatért a sarokra, újabb cégtáblák kötötték le a figyelmét; *Drogéria és patika* és *Liszt és szárított zöltség*, hirdették a vaskos, vörös-fekete betűk a színehagyott alapon. Ébredtek a szűkablakú sarokházak, s az újonnan létesített, tágas Új Híd utcán szembetűnt a régi Párizs néhány meghitt, jó öreg, sárga házfala. A Rambuteau utca sarkán, a nagy divatáruház üres kirakatüvegei közepén jól öltözött segédek álltak mellényben, csőnadrágban, vakító, széles kézelővel; az árut rendezték. Távolabb a kaszárnyaszerűen rideg Guillot cég szerényen kínálgatta kirakatában aranyszínű kétszersületes csomagjait s teasüteménnyel telt gyümölcsöstálait. Már kinyitott valamennyi üzlet. Fehér zubbonyos munkások vágtak át a kocsúton sietős léptekkel, szerszámjukkal a hónuk alatt.

Claude még mindig nem szállt le a padról. Fölágaskodott, hogy belásson az utcákba. Egyszerre csak megpillantott maga alatt a tömegben egy dúsfürtű szőke fejet, mögötte pedig egy borzas, göndör fekete fejcskét.

- Hé, Marjolin, hé, Cadine! - kiáltotta.

S mert hangja elveszett a zivajban, leugrott és futásnak eredt. Aztán eszébe jutott, hogy megfeledkezett Florent-ről: egy ugrással újra mellette termett, és úgy hadarta:

- Tudja, a Bourdonnais köz végén... Ki van írva a nevem krétával az ajtóra, Claude Lantier... Jöjjön, nézze meg a Pirouette utcai rézkarcot.

Azzal eltűnt. Florent-nak a nevét sem tudta; úgy hagyta ott, ahogy összeakadt vele, a járda szélén, miután kifejtette neki művészetről vallott nézeteit.

Florent magára maradt. Mindenekelőtt örült ennek az egyedüllétnek. Azóta, hogy François-né fölszedte a neuillyi úton, olyan álmosan és kínosan járt-kelt, hogy nem is tudta pontosan, mi zajlik körötte. Most végre szabad volt, szeretett volna megrázkódni, lerázni magáról ezt a töméntelen ennivalóval terhes, túrhetetlen álmot, mely mindenütt üldözte. De üresnek érezte a fejét, csak a lelkére nehezedett valami tompa félelem. Egyre világosabb lett a nappal, őt magát is jól láthatja mindenki; s végignézett siralmas nadrágján és zakóján. Begombolta a zakóját, leporolta a nadrágját, megpróbálta egy kissé rendbe szedni magát, attól tartva, hogy fekete rongyai már messziről elárulják, honnan érkezett. A pad közepén ült, szegény ördögök és csavargók társaságában, akik ottragadtak s várták a reggelt. A Csarnok éjszakája oltalmat ad a hajléktalanoknak. Két rendőr, még éjjeli egyenruhában: köpenyben és ellenzős sapkában, hátratett kézzel járkált fel s alá a járdán; valahányszor elhaladtak a pad mellett, odasandítottak, prédát szimatolva. Florent azt képzelte, hogy felismerték és letartóztatásáról tanácskoznak. Elfogta a rettegés. Örült vágya támadt, hogy felkeljen és elrohanjon. De nem volt mersze hozzá, nem tudta, hogyan menjen el onnét. A rendőrök szabályosan ismétlődő pillantgatása, ez a lassú és hideg rendőri vizsgálódás kínpadra vonta. Végül otthagya a padot, s türtőztetve magát, nehogy hanyatt-homlok futásnak eredjen, lassú léptekkel távozott, nyakát behúzva, attól rettegetve, hogy egyszerre csak durva rendőrkezek ragadják meg hátulról.

Csak egyetlen gondolat, egyetlen vágy sarkallta: minél messzebbre kerülni a Vásárcsarnoktól. Majd várakozik és keresgél később, ha már szabad lesz a terep. Nyugtalanította a sarkon összetetalálkozó három utca, a Montorgueil, Montmartre és Turbigo utca; sokféle kocsis zsúfolódott ott össze, a járdákat zöldség borította. Elindult hát előre a Pierre-Lescot utca irányába, ahol azonban a saláta- és burgonyapiac áthághatatlan akadályként tornyosult elébe. Úgy döntött, hogy inkább a Rambuteau utcát választja. Hanem a Szevasztopol körúton a fedett bútorszállító kocsik, a szekerek, a nyitott padoskocsik olyan kavargása állta útját, hogy visszament a Saint-Denis utca felé. Itt megint a zöldség közé keveredett. Az utca két szélén vásárosok ütték össze két-két magas kosárra rakott deszkalapból az árusító asztalukat, s itt újból kezdődött a káposzta, a gyökér és a sárgarépa özöne. A Vásárcsarnok kiáradt. Florent menekülni próbált az áradat elől, de az utolérte; megpróbálkozott a Baromfiárusok utcájával, a Berger utcával, az Aprószentek átjárójával, a Vasműves utcával, a Csarnok utcával. Végül csüggedten, elbátortalanodva állt meg, nem tudván kiszabadulni a zöldség e pokoli körtancából, mely körötte keringett, s vékony zöld indáival befonta a lábát. A távolban, el egészen a Rivoli utcáig, el a Városháza térig, kerekék és befogott állatok végeérhetetlen sora veszett el a felrakásra váró áruk összevisszaságában. Nagy bútoroskocsik szállították el egy egész kerület gyümölcskereskedőinek az áruját; nyikorgó oldalú padoskocsik indultak a külvárosok felé. Az Új Híd utcán tökéletesen utat vesztett; betévedt az ott állomásozó kézikocsik közé; utcai zöldségárusok készítették itt össze mozgó kirakatukat. Felismerte köztük Lacaille-t, aki a Saint-Honoré utca felé tartott, maga előtt tolva egy sárgarépával és karfiollal rakott targoncát. Nyomon követte, remélve, hogy a segítségével kijuthat ebből a kavargásból. A kövezet csúszott, bár az idő száraz volt; a halomban heverő articsóka-száraz, a levelek, a fonnyadt zöldek veszélyessé tették az úttestet. Lépten-nyomon megcsúszott. A Vauvilliers utcán elvesztette Lacaille-t szem elől. A gabonacsarnok felől megint szekerek és taligák torlaszolták el az utcák végét. Feladta a küzdelmet, újból foglyul ejtette a Vásárcsarnok, visszasodorta az ár. Lassan visszatért, újból a Saint-Eustache szögletén volt.

Itt már hallotta a Vásárcsarnokból kiáradó szakadatlan dübörgést. Párizs örölte ott kétmillió lakosa falatjait. Mintha valami örülden lüktető központi szerv osztotta volna szét az életet jelentő vért valamennyi érbe. Hatalmas állkapcsok ropogása, az élelmiszerellátás minden zaja, a kerületi piacokra induló kereskedők hangos ostorpattogtatásától a salátás kosarukkal házaló szegényasszonyok csoszogásáig.

Betért egy fedett utcába, balra, a négy pavilon közé, melyeknek hallgatag, sűrű sötétje már az éjjel felkeltette a figyelmét. Remélte, hogy megbújhat ott egy rejtett zugban. De ekkorra már ezek a pavilonok is felébredtek, akár a többi. Elment az utca végéig. Teherkocsik futottak be, elárasztva a baromfipiacot élő szárnyasokkal teli ketrecekkel és egymásra rétegezett vágott baromfival tömött, négyszögletes kosarakkal. A szemközti járdán más teherkocsikról egész borjúkat raktak le: lepedőbe bugyolálva nyúltak el, mint a gyerekek, a hengeres kosarakban, melyekből csak szétvetett négy lábuk véres csomja állt ki. Voltak ott egész birkák, negyed marhák, combok, lapockák. A nagy fehér kötényes hentesek lebélyegezték a húst, tovább szállították, lemázálták, felakasztották az árverési csarnok rúdjaira; Florent pedig odanyomta az arcát a vasrácsához, s elnézte a sorba akasztott húsokat, a vörös marhákat és birkákat, a halványabb borjúkat, a felhasított testeken a faggyú s az inak sárgás foltjait. Átment a belső-részesek elárusítóhelyére, a fakó borjúfejek és lábak, a gondos kézzel dobozokba csomagolt pacalok, a lapos tálcákon sorakozó, ügyesen elrendezett velők, véres májak, lilás vesék birodalmába. Megállt a ponyvával fődött, hosszú, kétkerekű kocsik mellett, melyeken hasított disznót szállítottak, felakasztva kétfelől a szalmával bélelt kocsi oldalára; a nyitott saroglyákban a szabályos rendben sorakozó, csupasz húsook lobogó fényénél díszes ravatalok, mély oltárszekrények látszottak, s a szalmaágyon bádogedények álltak, disznóvérrel tele. Florent-t ekkor tompa düh öntötte el; a húsook nehéz illata, a belsőrészek nyers szaga kétségbeejtette. Kijött a fedett utcából, hogy inkább még egyszer visszamegy az Új Híd utcába.

Halálosan kimerült. Reszketett a reggeli hidegtől; vacogott a foga; attól félt, hogy menten összeesik, s ott marad a földön. Körülnézett, nem talált egy tenyérnyi helyet sem a padokon, pedig legszívesebben ott aludt volna, s már azt sem bánja, ha rendőrök keltik fel. Aztán, mivel a szeme káprázott, behunyta, nekidőlt egy fának, a füle zúgott. A nyers sárgarépa, melyet úgyszólván rágatlanul nyelt le, szinte szaggatta a gyomrát, a pohár puncstól pedig berúgott. Tántorgott a nyomortól, a kimerültségtől, az éhségtől. Megint forró láng égette belülről a mellét, rászorította a két öklét, mintha be akarna tömni egy lyukat, melyen át - úgy érezte - kiszáll belőle minden élet. A gyalogjáró szélesen himbálózott alatta; a fájdalom olyan tűrhetlenné vált, hogy újból menni akart, menni, hogy elnyomja. Megindult előre. A zöldségek közé került. Eltévedt. Nekivágott egy szűk ösvénynek, körbejárt egy másikon, vissza kellett fordulnia, nem ismerte ki magát, a zöldségvadon kellős közepén volt. Egyik-másik halom olyan magasra ért, hogy az emberek zöldségkötegekből és csomókból rakott falak között jártak. A fejek alig magasodtak valamicskét a falak fölé, látni lehetett, mint vonulnak sorra a fejfedők fehér és fekete foltjai a zöldség fölött: s az imbolygó, nagy puttonyok olyanok voltak, mintha vesszőből font sajkák úsznának egy moszatos tavon. Florent ezer akadályba ütközött, rakodó hordárokba, nagy hangan alkudozó kofákba; meg-megcsúszott az úttestet elborító héjakon és torzsákon, fuldokolt a széttaposott levelek erős szagától. Ekkor gyámoltalanul megállt, hagyta, hogy jobbról-balról taszigálják, szidalmazzák, már olyan volt csak, mint az áradó tenger hullámain hánykódó, bukdácsoló fadarab.

Valami nagy gyávaság lett úrrá rajta. Hajlandó lett volna akár koldulni is. Éjszakai ostoba gőgje elkeserítette. Ha elfogadta volna François-nétól az alamizsnát, ha nem félt volna ostoba módon Claude-tól, akkor nem kerül sor arra, hogy a káposzta közt kelljen vergődnie. De különösen azért volt dühös magára, hogy nem faggatta ki a festőt a Pirouette utcában. Most itt van egyedül, felfordulhat az utcán, mint egy kiveret kutya.

Még egyszer föltekintett, és nézte a Vásárcsarnokot, mely lángolt a napsütésben. Egy széles sugárnyaláb betört a háttérben, a fedett utca végén, fényes csarnokot hasítva a pavilonok tömegébe; tüzes eső csapkodta a szétterülő tetőket. A hatalmas vasgerendázat kékes fénybe merült, csak sötét körvonala vált ki a reggeli tűzőzön lángjaiból. Fenn a magasban kigyúlt egy ablaktábla, fényesepp gördült le az ereszig, végig a széles bádoglepok lejtős oldalán. Mintha

szállongó aranyporban fürdött volna egy zsebongó város. Az ébredés zaja nőttön-növekedett: a köpenyök alatt alvó zöltségesek hortyogását az áruszállítmányok hangosabb dübörgése váltotta fel. Most már az egész város kitérte rácsait; az elárusítóhelyek zsebongtak, a pavilonok morajlottak; harsogott valamennyi hang, mintha most bontakozott volna ki az a fenséges szólam, melyet Florent reggel négy óra óta hallott zsongani s egyre erősödni a sötétben. Jobbról és balról és mindenfelől a kikiáltók éles pikolói rikoltottak bele a tömeg tompa basszusába: „Itt a hal, itt a vaj, itt a szárnyas, itt a hús.” Harangszófoszlányok szálltak, hullámozott mögöttük a megnyíló piacok moraja. Florent körül a napsugár lángba borította a zöltségeket. Már nem lelte a halvány hajnali fények finom akvarellszíneit. A saláták kitért szíve izzott, a zöld színkálája élesen ragyogott, a sárgarépa vérzett, a gyökér tüzelt ebben a diadalmas lángolásban. Balkézt tőle a káposztás taligák még egyre ontották terhüket. Elfordította a szemét, s a távolban teherkocsikat látott, melyek folyvást özönlöttek a Turbigo utcából. A tengerár nőttön-nőtt. Előbb a bokáján érezte, aztán a hasán, már-már összezsapott a feje fölött. Fulladozott, a szeme káprázott, a füle zúgott, a gyomrát megfeküdte mindaz, amit látott, újabb és újabb, végeérhetetlen táplálékárakat sejtett, végül kegyelemért esdekelt, s örült fájdalom fogta el, ha arra gondolt, hogy így pusztul éhen a jóllakott Párizsban, a Vásárcsarnok tündöklő ébredése közben. Nagy, forró könnyecsekpepek gördültek végig az arcán.

Egy szélesebb úton megállt. Két nő haladt el előtte, egy apró öreg meg egy magas szikár; beszélgetés közben a pavilonok felé tartottak.

- Bevásárolni jött, Saget kisasszony? - kérdezte a magas szikár.

- Hát, éppen úgy is mondhatjuk, kedves Lecoeurné... Egy magányos nő, hiszen tudja... Szinte a semmiből élek... Egy kis karfiolt szerettem volna, de olyan drága minden... Hogy a vaj máma?

- Harmincnégy sou... Remek vajam van. Nem nézne be hozzám?

- De igen, hogyne, bár nem is nagyon tudom, van még egy kevéske zsírom...

Florent végső erőfeszítéssel nyomába szegődött a két nőnek. Emlékezett rá, hogy Claude említette a vénkisasszony nevét a Pirouette utcában; arra gondolt, hogy kikérdezi, ha majd elvált már a magas szikártól.

- Hát az unokahúga? - tudakolta Saget kisasszony.

- Borsika? Azt teszi, amit akar - válaszolt kesernyésen Lecoeurné. - Önállósította magát. Ezentúl semmi közöm hozzá! Ha kifosztják a férfiak, tőlem ugyan nem kap egy falat kenyeret sem.

- Maga olyan jó volt hozzá... Most jól kereshetne; szépen fizet a gyümölcs az idén... Hát a sógora?

- Na hiszen, az a...

Elbiggyesztette az ajkát, láthatólag nem volt hajlandó erről többet mondani.

- Most is a régi, mi? - folytatta Saget kisasszony. - Szép alak... Hallottam, úgy herdálja a pénzét, hogy...

- Hogyhogy herdálja? - tört ki Lecoeurné. - Dugdós az mindent, az a zsugori, tudja, Saget kisasszony, olyan ember ám az, hogy inkább hagyna éhen veszni, mint hogy öt frankot kölcsönadjon... Tudja jól, hogy idén a vajnak, sajtnak, tojásnak nincs keletje, s ő annyi baromfit ad el, amennyit csak akar... De fel nem ajánlotta volna a segítségét egyetlenegyszer sem. Én ugyan büszkébb vagyok annál, semhogy elfogadnám, hanem, tudja, mégis jólesett volna.

- Ni, épp ott van - szólalt meg újra Saget kisasszony, lehalkítva a hangját.

A két nő megfordult, s utánanézett egy embernek, aki épp átment a kocsíúton, hogy betérjen az egyik nagy fedett utcába.

- Sietek - motyogta Lecoeurné -, otthagytam a boltomat. Aztán meg nem is akarok beszélni vele.

Florent is megfordult, gépiesen. Egy alacsony, zömök, vidám képű, sörtehajú ősz embert látott, ki mindkét hóna alatt egy-egy hízott libát vitt, lelógó fejük a combját verdeste. Florent hirtelen örvendező mozdulatot tett; fáradtságát felejtve utánafutott. Mikor utolérte, a vállára ütött:

- Gavard! - szólította meg.

Amaz fölkapta a fejét, meglepődve nézegette ezt a hosszú, fekete alakot, de nem ismert rá. Aztán egyszerre kitört:

- Maga! Maga az! - kiáltott elképedve. - Hát csakugyan maga az?

Kis híján elejtette az egyik hízott libát. Nem tudott lecsillapodni. Ekkor azonban észrevette sógornőjét és Saget kisasszonyt, amint távolabbról kíváncsian figyelik ezt a találkozást; újra megindult, s így szólt:

- Ne maradjunk itt, jöjjön... Több itt a szem és a nyelv, mint kellene.

A fedett utcában kezdtek beszélgetni. Florent elmondta, hogy járt már a Pirouette utcában. Gavard jót mulatott rajta; rengeteget nevetett, elmagyarázta, hogy fivére, Quenu, elköltözött már, s pár lépéssel arrább, a Rambuteau utcában nyitott új hentesüzletet, a Csarnokkal szemben. De különösen akkor kacagott hatalmasat, mikor meghallotta, hogy Florent egész reggel Claude Lantier-val, evvel a fura figurával sétálgatott, aki történetesen Quenuné unokaöfivére. Már vitte volna is Florent-t a hentesüzletbe. Majd, mikor megtudta, hogy hamis papírokkal jött haza Franciaországba, titokzatos és fontoskodó képet vágott. Öt lépéssel Florent előtt ment, nehogy feltűnést keltsen. Miután átmentek a baromfipiacon, ahol kiakasztotta a lúdait a kirakatába, átvágott a Rambuteau utcán, Florent mindenütt a nyomában. Itt, az úttest közepén, egy szép nagy hentesüzlet felé intett a szemével.

Ferdén tűzött a napsugár a Rambuteau utcára, elöntve fényével a házak falait, melyek között feketén ásított a Pirouette utca torkolata. A túlsó végén a Saint-Eustache nagy hajója aranylott a napfény porában, mint egy hatalmas ereklyetartó. S a forgatag közepén, az útkereszteződés felől, utcaseprők hada nyomult előre, egyvonalban, egy ütemre lendítve a söprüket; közben a szemetesek villával hányták a hulladékot a taligákba, melyek húsz lépésenkint megálltak, csörömpölve, mintha edény törne össze. De Florent csak a nagy, nyitott hentesüzletet látta, mely ragyogott a reggeli napfényben.

A bolthelyiség csaknem a Pirouette utca sarkán volt. Jólesett ránézni. Csupa kacaj, csupa derű volt, élénk színfoltjai kicsendültek a márványok fehérjéből. A cégtáblát üveglappal fedett festmény alkotta, vaskos aranybetűkkel villogott a halvány alapra rajzolt QUENU-GRADELLE, faág- és levélkeretében. A portálé két oldalsó táblája szintén üveggel borított festmény volt, disznófejek, sertéskarajok és -bordák, kolbászkoszorúk közt játszadozó pufók amoretteket ábrázolt; s e szalagdíszekkel és díszrózsákkal ékes csendéletek olyan finom paszellszínekben voltak megfestve, hogy a nyers húrok rózsás gyümölcsbefőtteknek tetszettek. Ebben a bájos keretben helyezkedett el maga a kirakat. Vékonyra szabdalt, kék papírforgács volt az ágya; az itt is, ott is ízlésesen elrendezett páfránylevelek a tányérokat zölddel körített bokrétává változtatták. És mennyi finom, omlós, zsíros holmi! Először is legalul, közvetlenül a kirakatüveg

mögött, egy sor csupor állott, bennük rendre disznóhúspástétom és mustár. Följebb kicsontozott csülkök következtek, kedves gömbölyűségek, prézlitől sárgán, zöld bojtban végződő combrésszel. Aztán jöttek a nagy tálak: a főtt strassburgi marhanyelv véresen vörös zománca a sápadt virsliek és disznólábak mellett; az ártalmatlan siklók módjára tekergő fekete véreshurkák; a párosával összekötözött kicsattanó-kövérek májasok; a kántorok gerinceként hajladozó kolbászok ezüst ornátusban; a még egészen meleg pástétomok, kis névzászlócskáikkal; a nagy sonkák, a borjú- és sertéshúsok, fagyosan, kandiscukorszerű, áttetsző kocsonyában. Voltak ott hasas cserépedények is, öblükben húsok és fasírtok szunnyadtak befagyott zsírtavak közepén. A tányérok s a lapos tálak között a kék papírforgácságyon itt is, ott is széles szájú üvegek álltak salátával, húslevesrel, eltett szarvasgombával, cseréptálak libamájjal, bádogdobozok tonhallal és szardíniával. A két sarokba egy-egy ládát raktak, csak úgy találomra, az egyikben krémsajt volt, a másikban petrezselymes vajjal töltött csiga. Végezetül, legfölül, egy fogas rúdról virsli-, kolbász- és szafaládéfűzerek lógtak szabályos rendben, mint dús kárpitok zsinórjai és bojtjai; mögöttük pedig húsos, fehér csipkehátteret alkottak a recés bőréből pacalok. S odafönt, a gyomor kápolnájának legfőbb lépcsőfokán, pacallal körülvéve, két bíborszín gladióluszecsokor között, egy kagylókkal díszített akvárium koronázta az oltárt, két aranyhal úszkált benne szüntelenül.

Florent bőrén borzongás futott végig; a bolt küszöbén, a napsütésben meglátott egy asszonyt, akiről szintén sugárzott az öröm, a biztos és boldog elégedettség, a sok kövér vidámság közepette. Szép nő volt. Betöltötte az egész ajtónyílást, pedig nem volt elhízott, csak teltekebb és érett, mint a harmincéves asszonyok. Nemrég ébredt, de szorosan lesimított, szinte zománcosan fénylő haja máris apró, lapos tincsekben simul a halántékára. Igen takarosnak látszott. Nyugodt teste áttetszően fehér, bőre finom és rózsás, mint azoké, akik hajak és nyers húsok között töltik az életüket. Inkább komolynak tűnt, nagyon nyugodtnak és megfontoltnak, pillantása derűs, szája szigorúan összeszorítva. Keményített vászongallér simul a nyakára, fehér kézeltje a könyökéig ért, fehér köténye a cipője orrát is eltakarta, úgyhogy csak fekete kasmír-ruhájának a széle, kerek válla és telt keble látszott, mely fölött a fűzőtől erősen megfeszült a szövet. Ez a nagy fehérség izzott a napsütésben. Az asszony fürdött a fényben kékes hajával, rózsás testével, vakító kézeltjével és szoknyájával; szempillája sem rezdült, boldog nyugalomban sütkezett a reggeli fényözönben, szelíd tekintetét mosolyogva nyugtatta a kiáradó Vásárcsarnokon. Sugárzott róla a tisztesség.

- Ez Lisa, fivérének a felesége, a maga sógornője - szólt Gavard Florent-hoz.

Könnyed fejbólintással üdvözölte az asszonyt. Aztán eltűnt a kapualjban, továbbra is a lehető legnagyobb óvatossággal, nem akarván, hogy Florent az üzleten át menjen be, jöllehet ott éppen nem tartózkodott senki. Nyilván odavolt a boldogságtól, hogy veszélyesnek vélt kalandba keveredhetett.

- Várjon - mondta - megnézem, hogy a fivére maga van-e... Majd akkor lépjen be, ha tapsolok.

Benyitott egy ajtón, a tornác végében. Florent, mihelyt meghallotta öccse hangját az ajtó mögül, egy ugrással benn termett. Quenu, aki bálványozta a bátyját, a nyakába ugrott. Csókolták egymást, mint a gyerekek.

- Ó, teringettét, ó, hát te vagy az - dadogta Quenu - hát erre igazán nem számítottam!... Azt hittem, meghaltál, éppen tegnap is mondtam Lisának: „Az a szegény Florent...”

Abbahagyta, majd bedugva a fejét a boltajtón, bekiáltott:

- Lisa! Lisa!

Aztán egy kislányhoz fordult, aki az előbb egy sarokba bújott:

- Pauline, eredj, kerítsd elő anyádat.

Hanem a kicsi nem mozdult. Nagyon szép, ötéves lányka volt, pufók képű, erősen hasonlított a szép hentesnére. Hatalmas sárga macskát tartott a karjában, mely lábait lelógatva, lustán elengedte magát; meggörnyedve a súly alatt, a gyerek magához szorította az állatot kis kezével, mintha attól félne, hogy ez a rosszul öltözött bácsi elrabolja tőle.

Lisa beballagott.

- Ez Florent, ez a fivérem - ismételte Quenu.

Az asszony urazta Florent-t, nagyon kedves volt hozzá. Tetőtől talpig végigmustrálta, nyugodtan, a megütközés legcsekélyebb jele nélkül. Éppen csak az ajka biggyedt le egy kissé. Csak állt, s végül elmosolyodott, hogy az ura hogy ölelgeti a fivérét. Végre úgy látszott, hogy a férfi is lecsillapodik. Ekkor vette észre, hogy Florent milyen sovány, milyen elesett.

- Ó, szegénykém - mondta - nem szépültél meg odaát... De én jól meghíztam, mi?

Csakugyan kövér volt, harminc évéhez túlságosan is. Feszült rajta az ing, a kötény, a fehér vászonholmi, mely úgy pólyázta be, mint valami óriás csecsemőt. Borotvált arca megnyúlt, már-már hasonlított is azokhoz a disznófejekhez és húsokhoz, melyekben naphosszat turkált, vájkált a keze. Florent alig ismerte rá. Leült, öccséről a szép Lisára s a kis Pauline-ra siklott a tekintete. Sugárzott róluk az egészség; szépek voltak, duzzadók, ragyogók; csodálkozva nézték, azzal a homályos nyugtalansággal, amit a nagyon kövér ember érez egy sovány láttán. Még a macska is, melynek a bőre majd kirepedt a kövérségtől, elkerekítette sárga szemét, s gyanakvó pillantásokkal méregette.

- Ugye, megvárod az ebédet? - kérdezte Quenu. - Korán eszünk, tízkor.

Átható konyhaszag terjengett. Florent előtt újból felrémlt az elmúlt borzalmas éjszaka, érkezése a zöldségek között, halálos gyötrelme a Vásárcsarnok kellős közepén, a folyvást áradó táplálék-özön, amelyből az imént menekült. S ekkor szégyenlős mosollyal, halkán megszólalt:

- Nem. Éhes vagyok, tudod?

Alighogy Florent beiratkozott a jogra Párizsban, meghalt az anyja. Az öregasszony Viganban lakott, Gard megyében. Második férje egy normandiai ember volt, bizonyos Quenu, Yvetot városából, egy alprefektus vitte le magával Dél-Franciaországba, s ott is felejtette. A férfi ott maradt hivatalnoknak az alprefektúrán, mivel a vidéket bájosnak, a bort zamatosnak, az asszonyokat kedveseknek találta. Házassága harmadik évében végzett vele a gyomorbaja. Feleségére mindössze egy vasgyúró fiúgyereket hagyott örökül, aki az apjára ütött. Az anya már igen nehezen fizette első házasságából született fiának, Florent-nak a kollégiumi tartásdíját is. A fiú sok örömet szerzett az anyjának: nagyon szelíd volt, buzgón tanult, mindenütt első díjat nyert. Az asszony órá pazarolta minden gyengédségét, beléje helyezte minden reményét. Lehet, hogy ebben a sápadt, vékony fiúban első férjét szerette, azt a gyöngéd provençe-it, aki haláláig szerelmes volt belé. Lehet, hogy Quenu, ki eleinte elbűvölte jókedélyével, nagyon kövér, nagyon elégedett, nagyon is biztos volt benne, hogy legédesebb élvezeteit úgyis maga szerzi meg magának. Az anya szentül hitte, hogy másodszülöttje, a fiatalabb fiú, akit a dél-franciaországi családok gyakran még manapság is áldozatnak tekintenek, úgysem viszi semmire; elegendőnek vélte, ha a szomszéd vénkisasszonyhoz adja iskolába, ahol a fiú csavargáson kívül egyebet nem tanult. A két testvér távol nőtt fel egymástól, akár két idegen.

Mire Florent megérkezett Viganba, anyját már eltemették. Az asszony akarata volt, hogy az utolsó percig titkolják fia előtt a betegségét, nehogy megzavarják tanulmányaiban. Florent a tizenkét esztendő kis Quenut egyedül találta a konyha közepén: az asztal tetején ült és zokogott. A szomszéd bútorkereskedő beszámolt a szerencsétlen anya végső óráiról. Már kifogyott mindenéből, halálra dolgozta magát, csak hogy fia elvégezhesse a jogot. A nagyon szerényen jövedelmező kis szalagkereskedésen kívül vállalnia kellett más munkákat is, melyek az éjszakába nyúltak. Az a rögeszméje, hogy Florent-jából tehetős ügyvéd lesz a városban, végül keménnyé, fukarrá, irgalmatlanná tette önmagával és másokkal szemben is. A kis Quenu lyukas nadrágban, rojtos ujjú zubbonyban járt; az asztalnál nem nyúlt soha semmihez, megvárta, míg anyja kiporciózza a kenyerét. Az asszony magának is ugyanolyan vékony szeleteket vágott. Ebbe az életmódba pusztult bele, mérhetetlenül kétségbe esve, hogy nem tudta elvégezni a feladatát.

Ez a történet rettentő hatást tett Florent gyöngéd lelkére. Sírás fojtogatta. Karjába vette öccsét, szorongatta, csókolgatta, mintha csak kárpótolni akarná azért a szeretetért, melytől megfosztotta. És nézte ócska, szakadt cipőjét, lyukas könyökét, szurtos kezét, az elhanyagolt gyermek minden nyomorúságát. Egyre azt hajtogatta, hogy magával viszi, hogy a kicsi boldog lesz mellette. Másnap, mikor megvizsgálta a helyzetet, megrémült, hogy még annyi pénzt sem tud összekaparni, amivel visszatérhetne Párizsba. Semmi áron nem akart Viganban maradni. Szerencsésen túlادott a kis szalagbolton, s így ki tudta egyenlíteni anyja tartozásait; az öregasszony, ámbár pénz dolgában nagyon szigorú volt, lassan-lassan mégiscsak rákényszerült, hogy adósságokba verje magát. Mivel Florent-nak így semmije sem maradt, a szomszéd bútorkereskedő felajánlott ötszáz frankot az elhunyt ingóságaiért, fehérneműjéért. Jó vásárt csinált. A fiatalember könnyezve mondott köszönetet. Új ruhát vett az öccsének, s még aznap este elutazott vele.

Szó sem lehetett többé arról, hogy Párizsban a Jogtudományi Főiskolán folytassa a tanulmányait. Minden becsvágyának kielégítését későbbre halasztotta. Tanítványokat szerzett, s a Royer-Collard utca és a Saint-Jacques utca sarkára költözött öccsével, egy nagy szobába, ahová két vaságyat, egy szekrényt, egy asztalt és négy széket állított be. Most már fia is volt.

Apasága elbűvölte. Eleinte esténként, ha hazaért, megpróbálta tanulásra fogni a kicsit, annak azonban nem fült hozzá a foga; nehéz feje volt, nem akart tanulni, zokogott, siratta a régi jó időket, mikor az anyja hagyta, hadd csatangoljon az utcán. A kétségbeesett Florent felhagyott a tanítással, vigasztalta, soha véget nem érő szünidőt ígért neki. S hogy mentse gyöngességét, arra gondolt, hogy a drága gyermeket végül is nem gyötörni vette magához. Életelvéné vált, hogy a kicsi vidáman növekedjék a szeme előtt. Bálványozta a gyereket, elbájolta a kacagása, kimondhatatlan öröme telt benne, ha maga körül tudta, egészségesen, gondtalanul. Ő maga csak lézengett nyűtt, fekete felöltőjében, arca sárgulni kezdett az óraadás kegyetlen bosszúságaitól. Quenu helyes kis fickóvá gömbölyödött, butácska volt ugyan, írni, olvasni alig tudott, de zavartalan jókedve megtöltötte vidámsággal a Royer-Collard utcai sötét szobát.

Közben teltek, múltak az évek. Florent, ki sokat örökölt anyja önfeláldozó természetéből, odahaza őrizgette Quenut, akár valami lusta nagylányt. Kímélte még a háztartás apró-cseprő gondjaitól is; maga ment bevásárolni, maga tartotta rendben a lakást, maga főzött. Ez, mint mondogatta, elűzi a rossz gondolatait. Állandóan komor volt, gonosznak hitte magát. Esténként, ha hazaért, sárosan, mások gyermekének gyűlöletétől lehorgadt fejjel, mélyen meghatották ennek a nagy, kövér gyermeknek a csókjai, aki nagy buzgón éppen facsigát hajtott a szoba padlóján. Quenu mulatott rajta, hogy milyen ügyetlenül készíti a rántottát, s hogy milyen szent komolysággal teszi fel főni a húslevest. Lámpaoltás után Florent-t gyakran megint szomorúság lepte meg az ágyban. Szerette volna folytatni jogi tanulmányait, jobb időbeosztáson törte a fejét, hogy eljárhasson a jogi kar előadásaira. Sikerült is a dolog, s ő tökéletesen boldog volt. De egy könnyebb láz, mely egy hétre az ágyhoz kötötte, annyira felborította a költségvetését, s úgy felizgatta, hogy felhagyott tanulmányai befejezésének még a gondolatával is. Gyermeké nőtt, növekedett. Florent-t tanárnak alkalmazták az Estrapade utcai internátusban, ezernyolcszáz frank fizetéssel. Valóságos vagyon! Gondos gazdálkodással megtakaríthat annyit, amennyivel szárnyára bocsáthatja Quenut. A tizennyolc éves fiúval még úgy bánt most is, mintha eladó lány volna.

Bátyjának rövid betegsége alatt megfordult egy s más Quenu fejében is. Egy reggel azzal állt elő, hogy dolgozni akar, elég nagy már ahhoz, hogy megkeresse a kenyerét. Florent könnyekig meghatódott. Lakott velük szemben, az utca túlsó oldalán, egy odahaza dolgozgató órás, a fiú látta, hogy napestig az asztalkája fölött görnyed, és az ablakon beáradó éles fénynél finom kis holmikkal pepecsel, türelmesen vizsgálgatva őket nagyítója alatt. Megigézte ez a látvány, azt mondta, hogy kedvet kapott az órasmesterséghez. De két hét múlva elfogyott a türelme, sírt, mint egy tízéves kisfiú, úgy érezte, hogy nagyon bonyolult ez a mesterség, s hogy sosem fogja tudni, „mi az a sok apró vacak, amit beledugnak egy órába”. Most meg inkább lakatosnak ment volna. De ez a mesterség meg kifárasztotta. Két év leforgása alatt vagy tízzel is megpróbálkozott. Florent magában igazat adott neki, azt gondolva, hogy nem szabad olyasmibe fogni, amit nem öröme végéig az ember. Ámde Quenu jámbor szándékát, hogy maga keresse meg a kenyerét, drágán fizette meg a két fiatalember háztartása. Mióta műhelyről műhelyre vándorolt, mind újabb költségek merültek fel, hol egy új ruhának, hol egy házon kívül fogyasztott ebédnek, hol a pajtásokkal ivott áldomásnak a költségei. Florent ezernyolcszáz frankjából nem futotta. Még két tanítványt is kellett vállalnia estére. Nyolc esztendeig hordott egyetlen kabátot.

A két testvér szert tett egy barátira. A ház egyik oldala a Saint-Jacques utcára nézett, s ugyanide nyílt egy nagy pecsenyesütő bolt is, melynek egy Gavard nevezetű derék férfiú volt a gazdája, kinek a feleségét tüdőbaj sorvasztotta a szárnyasok zsíros illatában. Ha Florent olyan későn ért haza, hogy már nem tudott kisütni egy kis húst, vásárolt odalent egy adag pulykát vagy libát tizenkét sou-ért. Nagy lakomát csaptak ilyenkor. Gavard végül felfigyelt erre a sovány fiúra, megtudta a történetét, magához hívta a kicsit. Quenut nemsokára el sem lehetett

volna zavarni a pecsenyesütő boltjából. Alighogy a bátyja elment hazulról, leszaladt, letelepedett hátul az üzletben, önfeledten bámulta a négy hatalmas nyársat, melyek tompa zajjal forogtak a fényesen lobogó lángok fölött.

Az öblös rézedények csillogtak-villogtak a tűzhelyen, a szárnyasok gőzölögtek, a zsír sistergett a serpenyőben, végül a nyársak beszélgetni kezdtek egymással, majd kedves szavakkal szóltak Quenuhöz, aki egy hosszú kanállal áhítatosan locsolgatta a gömbölyű ludak s a testes pulykák aranysárga húsát. Ott maradt órákig, arcát pirosra festette a lobogó lángok táncoló fénye, révetegen mosolygott a nyárson sülő, kövér állatokra, s csak akkor ocsúdott fel, mikor leszedték őket. A szárnyasok rákerültek a lapos tálakra, a még füstölgő nyársat kihúzták belőlük; aztán kicsordult a lé a nyílásokon, hátul és a nyaknál, s a bolt megtelt a pecsenye átható szagával. A fiú ott álldogált, figyelemmel kísért minden mozdulatot, tapsolt hozzá, beszélt a szárnyasokhoz, elmondta nekik, hogy milyen ízletesek, hogyan fogják felfalni őket, csak a csontjukat hagyva a macskának. Akkor rezzent fel, amikor Gavard a kezébe nyomott egy darab kenyeret, melyet aztán félóra hosszát sütögethetett a serpenyőben.

Bizonyos, hogy itt kapott kedvet a sütés-főzéshez. Később, mikor már belekóstolt minden mesterségbe, sorsszerűen visszatért a nyársról leszedett állatokhoz, a zsíros léhez, mely után megnyalja az ember az ujját. Eleinte attól tartott, hogy magára haragítja a bátyját, aki kis étkű volt, s a járatlan ember megvetésével beszélt ezekről a finomságokról. De aztán, mikor észrevette, hogy Florent figyelmesen hallgatja, ha valamelyik bonyolultabb fogás elkészítését magyarázza, bevallotta neki, hogy mihez érez hivatást, s beállt egy nagy étterembe. Ezzel a két testvér élete rendes kerékvágásba zökkent. Megmaradtak továbbra is a Royer-Collard utcai tágas szobában, ahol minden este találkoztak: az egyik a sütés-főzéstől kifényesedett arccal, a másik pedig a nyomorban tengődő tanár elgyötört arckifejezésével. Florent le sem vetette nyűtt, fekete ruháját, s beletemetkezett tanítványai dolgozataiba, Quenu azonban, hogy otthonosan érezze magát, újra fölvette kötényét, fehér zubbonyát és kuktasapkáját, sürgött-forgott a tűzhely körül, s azzal szórakozott, hogy valami nyalánkságot sütött a sütőben. Néha elmosolyodtak, ha egymásra néztek: az egyik patyolatfehéren, a másik talpig feketében. A tágas szoba mintha fél szemével sírt, fél szemével meg nevetett volna e gyász s e derű láttán. Soha ellentétesebb két ember nem fért össze jobban. Nem volt baj, hogy az idősebb, az apjától örökölt tűzben emésztődve, egyre fogy, nem volt baj, hogy a fiatalabb, méltó fia normand apjának, egyre hízik: szerették egymásban a közös édesanyát, ezt a csupa szív asszonyt.

Volt egy rokonuk Párizsban, anyjuknak egyik fivére, Gradelle hentesmester, a Csarnoknegyedbeli Pirouette utcában lakott. Vén zsugori volt, goromba alak, úgy bánt velük, mikor első ízben felkeresték, mint két éhenkórással. Nem is igen látogatták azután. Quenu egy csokor virágot vitt az öreg neve napjára, s kapott érte egy félfrankost. A betegesen büszke Florent mindig szenvedett, valahányszor Gradelle bizalmatlan, gyanakvó tekintettel méregette vékony kabátját, mint a fősvény, aki azt gyanítja, hogy vagy vacsorát, vagy egy ötfrankost akarnak kikunyerálni tőle. A fiatalember egy ízben nagy ártatlanul a nagybátyjánál váltott fel egy százfrankos bankjegyet. A bácsi ezentúl már nem félt annyira, ha meglátogatták a gyerekek, ahogy hívta őket. De szorosabb barátságot nem kötöttek.

Ezek az esztendőök hosszú, édes és bús álmoként suhantak el Florent feje fölött. Megízlelte az önfeláldozás minden keserű örömét. Odahaza csupa gyöngédség volt. Odakint, tanítványainak megalázó gonoszkodásai közt s az utca forgatagában úgy érezte, hogy rossz emberré válik. Eltemetett ambíciói keserítették. Hosszú hónapokba telt, míg végre megadta magát, s vállalta a csúnya, középszerű, szegény ember keserves sorsát. Meg akart szabadulni a gonoszságra csábító kísértésektől, az eszményi jósághoz menekült, a tiszta jogban és igazságban keresett menedéket. Ekkor lett republikánus; úgy áhította a köztársaságot, mint kétségbeesett lány a

zárdát. De mivel nem akadt olyan köztársaságra, mely eléggé csöndes és nyugodalmas lett volna, hogy enyhítse a baját, teremtett magának egyet. A könyveket nem szerette; a sok befektetett papiros, melyek közt az életét töltötte, az áporodott levegőjű tantermet, a nebulók papírgalacsinjait, a meddő, hosszú órák kínszenvedéseit idézte eszébe. Aztán meg a könyvek csupa lázadásról szóltak, még gőgösebbé tették, ő pedig érezte, hogy okvetlenül szüksége van a feledésre és békességre. Ringatózni, álomba merülni, álmodni arról, hogy tökéletesen boldog, hogy az lesz a világ is nemsokára, építgetni a köztársasági városállamot, ahol oly jó lenne élni: ez volt a pihenése, ezzel foglalkozott újra meg újra, szüntelenül, szabad óráiban. Csak annyit olvasott, amennyi az oktatáshoz kellett; gyakran fölsétált a Saint-Jacques utcán, egészen a külső körutakig, néha óriási utat tett meg, s az olasz kapun át tért vissza; szemét fel sem emelve a lába alatt elterülő Mouffetard-negyedről, egész sétája alatt erkölcsi rendszabályokat forgatott a fejében, emberbaráti törvénytervezetet, mely a szenvedés városát a boldogság városává volt hivatva átalakítani. Mikor a februári napok vérrel áztatták Párizst, kétségbeesett, futott egyik klubból a másikba, s követelte, hogy „az egész világ republikánusainak testvéri csókjával” váltsák meg a kiontott vért. Egyike lett azoknak a megszállott szónokoknak, akik úgy prédikáltak a köztársaságról, mint valami új vallásról, mely békességet és megváltást hirdet. A decemberi napoknak kellett felébreszteniük világot átölelő szeretetről szőtt ábrándjából. Fegyvertelen volt. Hagyta, hogy elfogják, mint egy jámbor birkát, s úgy bánjanak vele, mintha farkas volna. Mire feleszmélt a testvériségről szóló prédikációjából, a bicêtre-i erőd egyik föld alatti börtönének hideg kövén találta magát, s majd meghalt éhen.

Quenut, ki ekkor huszonkét éves volt, halálos aggodalom szállta meg, mikor látta, hogy bátyja nem tér haza. Másnap elment a Montmartre temetőbe, hogy meglelje a körúti halottak között, akiket sorba fektettek, és szalmát hintettek rájuk; csak a fejük látszott ki, irtózatot keltve. Ájulás környékezte, a könnyek elhomályosították a szemét, másodszor is végig kellett mennie a soron. Végül, egy hosszú hét elteltével, a rendőrkapitányságon megtudta, hogy a bátyja őrizetben van. Meglátogatni nem engedték. Mikor erősködött, megfenyegették, hogy letartóztatják őt is. Erre elfutott Gradelle bácsihoz, aki tekintély volt előtte, remélte, hogy rábíri Florent megmentésére. De a bácsi felfortyant, kijelentette, hogy úgy kell annak a hülyének, mi szüksége volt rá, hogy összeadja magát ezzel a republikánus csőcselékkel; hozzátette azt is, hogy Florent úgyszólván rossz útra tért volna, az arcára van írva. Quenut rázta a zokogás. Fuldokolt. A bácsi elszégyellte magát egy kisértet, érezte, hogy tennie kell valamit szegény fiúért, felajánlotta, hogy magához veszi. Tudta, hogy jól főz, és szüksége is volt kisegítőre. Quenu annyira félt egyedül visszatérni a Royer-Collard utcai nagy szobába, hogy ráállt. Már aznap este a nagybátyjánál aludt, fenn a tető alatt egy sötét kis lyukban, ahol még kinyújtózni sem tudott tisztességesen. Itt kevésbé szomorkodott, mint ha bátyja üres ágyát látja maga előtt.

Végre sikerült bátyját meglátogatnia. De visszatérve Bicêtre-ből, ágyának dőlt; csaknem három hétig feküdt lázasan, kábult állapotban. Ez volt az első és utolsó betegsége. Gradelle a pokol fenekére kívánta republikánus unokaöccsét. Mikor megtudta, hogy Cayenne-be vitték, egy reggel fölébresztette Quenut, a vállára csapva durván közölte vele a hírt, s ezzel olyan válságot idézett elő, hogy a fiú másnapra talpra állt. A fájdalma oszladozott, lágy húsa mintha felitta volna utolsó könnycseppjeit. Egy hónapra rá már nevetett, majd haragudott magára, elbúsult, hogy nevetni tudott; aztán a jókedve mégis felülkerekedett, s már öntudatlanul is kacagott.

Kitanulta a hentesmesterséget. Még több öröme telt benne, mint a szakácskodásban. Gradelle bácsi azonban gyakran mondogatta neki, hogy ne legyen hűtlen a lábasaihoz, mert a jól főző hentes ritkaság, és szerencséjének mondhatja, hogy már megismert egy éttermet is, mielőtt hozzá került volna. Egyébként hasznát is vette a fiatalember tehetségének; vele készítette a megrendelt vacsorákat, de különösképpen a rostélyost és az uborkás sertéskarajt bízta rá

szívesen. Minthogy a fiúnak valóban jó hasznát vette, szerette is a maga módján, meg-megcsipkedte a karját, ha éppen jó napja volt. Eladta a Royer-Collard utcai szegényes bútort, s félretette a pénzt, negyvenegynéhány frankot, nehogy az a bohó Quenu - mint mondotta - kiszórja az ablakon. Végül mégiscsak adott minden hónapban hat frankot a fiú apróbb kedvteléseire.

Quenu szűkében volt a pénznek, néha durván leteremtették, de tökéletesen boldognak érezte magát. Szerette, ha mindent a szájába rágnak. Florent túlságosan kedvezett lusta lánytermészetének. Aztán szert tett egy barátnőre is Gradelle bácsi házában. Mikor a bácsi elvesztette a feleségét, fel kellett fogadnia egy elárusítónőt. Egészséges, kíváncsi lányt keresett, mert tudta, hogy azt szeretik a vevők, s becsületet szerez a sültjeinek is; ismert egy özvegyasszonyt, a Cuvier utcában lakott, a Fűvészkert mellett, a férje valamikor postamester volt Plassans-ban, egy dél-franciaországi alprefektúra székhelyén. Ez az asszony szerényen éldegélt csekélyke életjáradékából; hozott magával Plassans-ból egy szép, nagy leánygyermeket, akivel sajátjaként bánt. Lisa nyugodt arckifejezéssel, egyenletes jókedvvel viselte gondját úrnőjének, komolykás arca egészen megszépült, ha mosolygott. Ez volt a varázsereje: az a finom mód, ahogy mutatni tudta ritka mosolyát. A tekintete simogatott ilyenkor, szokott komolysága felbecsülhetetlen értékűvé tette ezt a hirtelen támadt, bűvös vonzóerőt. Mondogatta is az öreg hölgy, hogy elkárhozna Lisának egy mosolyáért. Mikor elvitte az asztma, fogadott leányára hagyományozta minden megtakarított pénzét, mintegy tízezer frankot. Lisa egy hétig magára maradt a Cuvier utcai lakásban; ekkor kereste fel Gradelle. Emlékezett a lányra, mindig együtt látta úrnőjével, valahányszor ez elment hozzá a Pirouette utcába. De a temetés napján olyan szépnek, olyan erős testalkatúnak látta, hogy kikísérte a temetőbe. Míg eresztették le a koporsót, az járt az eszében, hogy milyen remekül festene a lány a hentesüzletben. Latolgatta a dolgot, s arra gondolt, hogy bizvást felajánlhat neki havi harminc frankot, lakást és ellátást. Mikor megtette az ajánlatát, a lány huszonnégy órai gondolkodási időt kért. Azután egyik reggel beállított kis motyójával, a blúzában a tízezer frankjával. Egy hónap múlva már körötte forgott az egész ház, Gradelle-estül, Quenustül, az utolsó kuktaig. Quenu az ujját is levágatta volna érte. Ha a lány el-elmosolyodott, a fiú sokáig elnézte, s ő is nevetett gyönyörűségében.

Lisa a plassans-i Macquart család idősebbik lánya volt. Apja élt még. A lány azt állította ugyan, hogy idegenben van, és soha nem írt neki. Néha célzott csak rá, hogy anyja, míg élt, keményen dolgozott, s hogy rá ütött ő is. Csakugyan nagyon kitartó volt a munkában. De hozzáfűzte azt is, hogy a derék asszony túlságosan is állhatatos volt, mert halálra dolgozta magát azért, hogy a család megéljen. Ilyenkor férj és feleség kötelességeiről beszélt, nagyon okosan és olyan tisztességesen, hogy megigézte vele Quenut, aki kijelentette, hogy a nézeteik tökéletesen egyeznek. Lisa eszméinek az volt a magva, hogy mindenkinek dolgoznia kell a megélhetésért; hogy mindenki felelős a saját boldogulásáért; hogy az ember rosszat tesz, ha a restséget támogatja; s végül, ha vannak szerencsétlenek, köszönjék a naplopó mivoltuknak. Ezzel világosan kimondta az ítéletet az öreg Macquart részegeskedései, legendás csavargásai felett. És mégis, öntudatlanul is, Macquart beszélt belőle; Macquart volt ő is, csak hogy rendezett életű, ésszerűen gondolkodó, a jólétet okosan igénylő Macquart, aki belátta, hogy ha boldogító melegségben akar aludni, akkor legjobb, ha maga veti meg az ágát. Ennek a puha fészeknek szentelte minden percét, minden gondolatát. Már hatástendős korában hajlandó volt egész nap nyugton ülni a zsámolyán, ha tudta, hogy este süteményt kap jutalmul.

Gradelle hentesnél Lisa tovább élte bájos mosolyaitól sugárzó, nyugodt, rendezett életét. Nemcsak úgy hübelebalázs módjára fogadta el az öreg ajánlatát; tudta, hogy oltalmat talál nála, s a szerencsés emberek szimatjával talán meg is sejtette ebben a Pirouette utcai sötét boltban azt a biztos jövőt, melyről álmodozott, az egészséges örömmel teli életet, a fáradság

nélküli munkát, melynek minden órája meghozza a maga gyümölcsét. Ugyanazzal a higgadt gondossággal ügyelt az árura, mint amivel a postamester özvegyét gondozta. Lisa kötényeinek tisztasága nemsokára közmondásossá vált a környéken. Grabelle bácsi olyan elégedett volt a szép lánnyal, hogy nemegyszer mondta Quenunek, míg a kolbászokat kötözte:

- Ha nem volnék már túl a hatvanon, bizisten, megtenném azt a bolondot, hogy elvegyem... Fiacskám, az ilyen nő aranyat ér az üzletben.

Quenu még tódította. Mégis hangosan felkacagott, mikor az egyik szomszéd azzal gyanúsította egy ízben, hogy szerelmes Lisába. Eszébe sem jutott efféle. Nagyon jó barátok voltak. Esténként együtt ballagtak fel, hogy nyugovóra térjenek. A sötét odú mellett, ahol a fiatalember aludt, volt Lisa kis szobája: a lány egészen otthonossá tette a díszül felagatott sok muszlinfüggönnyel. Álldogáltak még egy darabig a lépcsőházban, gyertyával a kezükben, s míg a kulcsot a zárba dugták, beszélgettek. Aztán barátságosan elkészönve egymástól, bezárták az ajtót.

- Jó éjt, Lisa kisasszony.

- Jó éjt, Quenu úr.

Lefekvés közben Quenu hallotta Lisát szöszmötölni. A válaszfal olyan vékony volt, hogy kitalálhatta minden mozdulatát. „Aha - gondolta magában - most húzza le a függönyt. Ugyan mit csinálhat a fiókos szekrény előtt? Most leül, és leveti a cipőjét. Na, jó éjszakát, elfújta a gyertyát. Aludjunk.”

S ha hallotta, hogy megreccsen az ágy, mosolyogva dűnnyögte: „Teringettét, van súlya Lisa kisasszonynak!” Ezen felvidult, s míg el nem aludt, a sonkákra és a szózott oldalasokra gondolt, melyeket másnap el kell készítenie.

Így tartott ez egy esztendeig, s Lisa egyszer sem pirult el, Quenu egyszer sem jött zavarba. Reggel, mikor a munka dandárja volt, s a lány bement a konyhába, kezük egymásra talált a vagdalt húspan. Lisa segített néha Quenunek, párnás kezével tartotta a beleket, melyeket a fiú hússal és apróra vagdalt szalonnával töltött meg. Vagy együtt ízlelgették a nyers kolbásztölteléket, éppen csak a nyelvük hegyét dugva bele, hogy elég fűszeres-e. A lány sok jó tanácsot adott, számtalan délvidéki receptet tudott, melyeket a fiú sikeresen ki is próbált. Quenu gyakran érezte maga mögött a lányt, amint be-bekukkant a fazekakba, s közben olyan közel hajol hozzá, hogy kemény melle a hátát érinti. Hol egy kanalat, hol egy tálat nyújtott oda Quenunek. A tűz heve az arcukba kergette a vért. A fiú a világ minden kincséért sem hagyta volna abba a tűzhelyen sűrűsödő zsíros levek kavargatását; a lány pedig szent komolysággal arról beszélt, vajon megfőttek-e már vagy sem. Délutánonként, ha a bolt kiürült, nyugodtan elbeszélgettek órák hosszat. Lisa a pult mögött ült, s egy kissé hátradőlve, csöndesen kötögetett, szabályos mozdulatokkal. Quenu egy húsvágó tőkére telepedett, lábát lógázta, sarkával a tölgyfa tuskót verte. Nagyszerűen megértették egymást; beszélgettek erről-arról, leginkább a konyháról, aztán Grabelle bácsiról, no meg a környékről. A lány mesét mondott a fiúnak, akár egy kisgyereknek; nagyon szép történeteket tudott, bárányokról és angyalkákról szóló csudás legendákat; behízelt hangon, komoly arccal mesélt. Ha vevő tévedt be, a fiútól kérte el a zsírosbödönt vagy a csigas ládikát, hogy ne neki kelljen fölállnia. Tizenegy órakor megint fölballagtak aludni, akár előző este. Azután, ajtózáras közben, nyugodtan búcsúzkodtak:

- Jó éjt, Lisa kisasszony.

- Jó éjt, Quenu úr.

Egyik reggel Gradelle bácsit kocsonyakészítés közben megütötte a guta. Arccal bukott a húsvágó asztalra. Lisa nem vesztette el a fejét. Kijelentette, hogy nem szabad otthagyni a halottat a konyha kellős közepén. Átvitette egy hátsó szobába, ahol a bácsi aludni szokott. Aztán megállapodott a segédekkel egy kitalált históriában: azt fogják mondani, hogy a bácsi az ágyában halt meg, mert különben megutáltatják magukat a környéken, s elvesztik a vevőiket. Quenu segített átvinni a halottat, kábán, megrendülve, hogy nem tud könnyet ejteni. Később Lisa meg ő együtt siratták a bácsit. Quenu és bátyja, Florent voltak az egyedüli örökösök. A szomszédos utcákban lakó vénasszonyok úgy tudták, hogy Gradelle-nek tekintélyes vagyona volt. Valójában pedig nem sikerült felfedezni egy árva ezüsttallért sem. Lisa nyugtalankodni kezdett. Quenu látta rajta, hogy töri valamin a fejét, naphosszat nézdelődik erre-arra, mint aki elvesztett valamit. A lány végül elhatározta, hogy nagytakarítást rendez, mondván, hogy mindenfelét híresztelnek, hogy elterjedt az öreg halálának a története, hogy nagy tisztaságot kell teremteni. Egyik délután, mikor már két óra óta lenn volt a pincében, ahol maga mosta ki a sózókádakat, egyszerre csak újra megjelent, s hozott valamit a kötényében. Quenu éppen disznómáját vagdalt. Lisa megvárta, míg végez, közömbös dolgokról beszélgetve vele. De a szeme szokatlan fényben ragyogott, szép mosolyával mosolygott, s beszélni akart Quenuval. Nehezen ment fölfelé a lépcsőn, a combját verdeste az a valami, amit cipelt, s amitől repedésig feszült a köténye. A harmadik emeleten már lihegett, egy pillanatra neki kellett dőlnie a korlátnak. Quenu szótlanul, csodálkozva követte a szobájába. Első ízben hívta be a lány magához. Becsukta az ajtót, s eleresztve a köténye csücskét, melyet gémberedett ujjai már nem bírtak tartani, szépen az ágyra döntött egy nagy halom arany- és ezüstpénzt. Egy sózókád fenekén rátalált Gradelle bácsi kincsére. A halom mélyen belesüppedt a finom, puha lányágyba.

Lisát és Quenut áhítatos öröm töltötte el. Leültek az ágy szélére, Lisa fejtől, Quenu lábtól, a domb két oldalán, s a takarón számolták meg a pénzt, hogy zajt ne üssenek. Negyvenezer frank volt aranyban, háromezer frank ezüstben, s egy bádogszelence negyvenkétezer frankot rejtegetett bankjegyekben. Jó két órába telt, míg az egészet összeszámlálták. Quenu keze reszketett egy kicsit, Lisa végezte a munka oroszlánrészét. Az aranytekerceket a vánkossra rakták, az ezüstöt a takaró gödrében hagyták. Mikor megállapították az ijesztőnek tűnő végösszeget, nyolcvanötezer frankot, beszélgetni kezdtek. Természetesen a jövőjükről, a házasságukról, ámbár soha szó sem esett még köztük szerelemről. Mintha a pénz megoldotta volna a nyelvüket. Még mélyebbre süppedtek az ágyba, hátukat a falnak vetették a fehér muszlinfüggöny alatt, lábukat kinyújtották egy kissé; s míg fecsegték, kezük a pénzhalomban markolászott, egymásra talált, ott feledkezett az ötfrankosok halmazában. Ott lepte őket az alkony. Lisa csak ekkor pirult el, meglátva magát a fiú mellett. Az ágy fel volt dülva, az ágy-nemű lelógott, kettejük között a vánkossba gödröket mélyesztett az arany, mintha szenvedélyben izzó arcok hemperegtek volna ottan.

Zavartan keltek föl, ijedt arccal, mint két szerelmes, akik most követték el első ballépésüket. A széttúrt ágy, a tömérdék pénz zárt ajtó mögött élvezett, tiltott örömről árulkodott. Ez volt a bünbeesésük. Lisa úgy igazgatta a ruháját, mint aki vétkezett, s előkereste a tízezer frankját. Quenu azt akarta, hogy tegye a bácsi nyolcvanötezerjéhez, aztán összekeverte a két összeget, mondván, hadd házasodjék a pénzük is; megállapodtak, hogy Lisa őrzi majd a „vagyonkájukat” a fiókos szekrényben. Mikor elzárta a pénzt és rendbe szedte az ágyat, nyugodtan lementek. Férj és feleség voltak.

A következő hónapban megvolt az esküvő. A környéken egészen természetesnek és rendben levőnek találták a dolgot. Félfüllel hallottak valamit a talált kincsről, Lisa becsületességét úton-útfélen magasztalták; elvégre is megtehetette volna, hogy nem szól Quenunak semmit, s megtartja a pénzt. Ha beszélt, csak becsületességből tette, hiszen senki sem látta, mikor

rábukkant a pénzre. Megérdemli, hogy a fiú elvegye. Ez a Quenu igazán szerencsefia, nem is szép ember, mégis szép asszonyra akadt, aki egész vagyont ázott ki a földből. A csodálkozás annyira fajult, hogy a végén már azt kezdték rebesgetni, „milyen ostoba is volt az a Lisa, hogy azt tette, amit tett”. Lisa csak mosolygott, ha effélére célozgattak előtte. Ő és férje úgy éltek, mint annak előtte, jó barátságban, boldog békességben. Segített a férjének, keze találkozott a vagdalt húsban az övével, áthajolt a válla fölött, hogy belekukucskáljon a fazekakba. És most is csak a konyha forrósága kergette arcukba a vért.

De Lisa okos asszony volt, hamarosan belátta, hogy ostobaság a ládafiában hevertetni a nyolcvanötezer frankot. Quenu legszívesebben visszadugta volna az egészet a szózókad fenekére, míg nem szereznek ugyanannyit hozzá, hogy aztán visszavonuljanak Suresnes-be, egy Párizs környéki kis helységbe, melyet mindketten kedveltek. Az asszony azonban többre vágyott. A Pirouette utca bántotta tisztaságérzékét, több levegőt, több napfényt, egészségesebb életet kívánt. Az a bolt, ahol Gradelle bácsi fillérenként összekuporgatta nagy vagyonát, sötét odú volt, afféle ódon városnegyedbeli gyanús hentesbódé, melynek kopott köveiből, akárhogy mossák is, átható hússzag árad. A fiatalasszony pedig modern, világos, fényesen berendezett üzletről álmodozott, melynek a kirakata ragyogó fényt sugároz egy széles utca járdájára. Ez egyébként nem azt jelentette, hogy kicsinyes hiúságból nagyságát akart volna játszani a pult mögött; csak nagyon is világosan látta, hogy az új kereskedelemnek mekkora fényűzésre van szüksége. Amikor Lisa szóba hozta, hogy el kellene költözni, s a pénz egy részét az üzlet berendezésére fordítani, Quenu először megrémült. Az asszony csendesen vállat vont és mosolygott.

Egy ízben, mikor már esteledett, s a hentesüzlet sötét volt, a házaspár meghallotta, hogy az ajtajuk előtt egy környékbeli asszony azt mondja a másiknak:

- Én ugyan nem vásárlak többet náluk, egy falat nem sok, annyi hurkát sem vennék tőlük, nem én, lelkem... Hullá hevert a konyhájukban.

Quenu sírva fakadt. Ez a história a konyhájukon talált halottról bejárta a környéket, ő meg a végén már pirult, ha látta, hogy a vevők nagyon megszagolgatják az áruját. Másodszor már ő hozta szóba a felesége előtt az átköltözést. Az asszony, anélkül, hogy szólt volna, időközben keresett új üzlethelyiséget; talált is egy kitűnő fekvésű boltot, nem messze, a Rambuteau utcában. A rövidesen megnyíló Vásárcsarnok megháromszorozza majd a vevőik számát, s Párizs-szerte ismertté teszi a céget. Quenu hagyta, hogy örületes kiadásokba sodorják, több mint harmincezer frankot fektetett márványba, tükörbe és aranyozásba. Lisa óraszám tárgyalt a munkásokkal, beleszólt a legapróbb részletekbe is. Mikor végre elfoglalhatta helyét a pult mögött, tódultak a vevők, már csak azért is, hogy az üzletet megnézzék. A falat végig fehér márvány borította; a mennyezeten hatalmas, négyszögletes tükör volt, agyoncifrázott és aranyozott, széles gipszkeretben, a közepén négyágú csillárral; a pult mögött, az üzlet bal oldalán és a háttérben, elfoglalva az egész falmezőt, a márványlapok közé szintén tükrök ékelődtek, mintha csillogó víztükrök volnának, vagy ajtók, amelyek végeláthatatlan termek sokaságára nyílnak, ahol kirakott húsok hívogatják a vevőt. Jobbról különösen a szépen megmunkált, hatalmas pult keltett feltűnést; rózsaszín márványrombuszok rajzoltak rá részarányos medalionokat. A fehér-rózsaszín kockás kőpadlót sötétvörös meanderszalag szegélyezte. A környék büszke volt hentesüzletére, eszében sem volt már senkinek, hogy a Pirouette utcai boltot emlegesse, amelyben halottat találtak. Egy hónapig a szomszédasszonyok minden áldott nap megálltak a járdán, hogy megbámulják Lisát a kirakatba tett szafaládék és pacalok mögött. Fehér és rózsás testét éppúgy megcsodálták, mint a bolt márványlapjait. Látszott, hogy ő a hentesüzlet lelke, éltető fénye, erőtlől és egészségtől duzzadó bálványa. Azontúl mindig csak szép Lisának hívták.

Az üzletből jobbra nyíló ebédlő ragyogóan tiszta szoba volt, pohárszékkal, asztallal és nád-fonatú, világos tölgyfa székekkel. A padlót borító gyékényszőnyeg, a halványsárga tapéta, a tölgyfát utánzó viaszosvászon egy kissé hidegen hatott, csupán a mennyezetről függő rézcsillár, mely átlátszó, széles porcelán ernyőjével az asztal fölé borult, derítette fel fényével a szobát. Az ebédlő egyik ajtaja a tágas, négyszögletes konyhába nyílt. A konyha mellett volt egy kis kikövezett udvar, afféle lomtár, zsúfolva cseréptálakkal, hordókkal, használatból kikopott eszközökkel; a kúttól balra, a lefolyó mentén, ahová a zsíros leveket lötytyintették, a kirakatból kidobott cserepes virágok fonnyadoztak.

Az üzlet nagyszerűen fellendült. Quenu, kit eleinte megrémítettek a kiadások, szinte áhítattal tekintett a feleségére, aki - mint mondotta - „tudja, mit akar”. Öt év múltán csaknem nyolcvanezer frankjuk volt biztos állampapírokban. Lisa azt mondogatta, hogy ők nem törnek nagyra, nem akarnak harácsolni; máskülönben már rábírta volna az urát, hogy „százakat és ezreket” keressen: rábírta volna, hogy foglalkozzék nagyban sertéskereskedéssel. De fiatalok még, ráérnek; különben sem szeretik a kontármunkát, és ahelyett, hogy belesoványodnának a gondokba, inkább úgy dolgoznak, ahogy kedvük tartja, derék emberek módjára, akiknek fontos, hogy szépen éljenek.

- Tudják - tette hozzá Lisa, ha beszédes kedvében volt -, van egy unokabátyám itt Párizsban... Nem járok hozzá, a családjaink szakítottak egymással. Ez fölvette a Saccard nevet, hogy feledtessen bizonyos ügyeket... Egy szó, mint száz, ez az unokabátyám, ahogy mondják, milliókat keres. De azt se tudja, hogy mi az élet, a vérét is kiizzadja, mindig úton van, folyton lótfut a pokoli üzlet után. Ugye lehetetlen, hogy az ilyen ember nyugodtan leüljön este vacsorázni? Ellenben mi, mi legalább tudjuk, hogy mit eszünk, s nem veszünk részt efféle hajszában. Az ember csak azért ragaszkodik a pénzhez, mert abból él. Jól akarunk élni, ez természetes. De csak a szerzés kedvéért szerezni, több gondot okozni magunknak, mint amennyi örömünk fakad belőle? No hiszen! Akkor inkább ölbe teszem a kezem... No meg aztán szeretném én látni azokat a milliókat, mármint az unokabátyáméit. Nem hiszek én az effajta milliókban. Láttam őt a minap is, hintóban ült; egészen sárga az arca, s milyen alamuszi képe van! Akinek sok a pénze, annak nem ilyen a színe. De hát ez az ő dolga... Mi beérjük az ötfrankos nyereséggel, de abból öt frank ára hasznunk is van.

Valóban szépen gyarapodtak. Házasságuk első évében kislányuk született. Öröm volt nézni hármójukat. A család kényelmesen, boldogan éldegélt, erőlködés nélkül, úgy, ahogy Lisa kívánta. Az asszony gondosan távol tartott mindent, ami megzavarhatta volna őket; hagyta, hadd folydogáljon az életük ebben a zsíros légkörben, ebben a lomha jószágban. A megfontolt boldogság elrejtett zuga volt ez, afféle kényelmes jászol, ahol apa, anya és gyerek hízásnak indult. Csak Quenu búslakodott olykor, ha eszébe jutott szegény Florent bátyja. 1856-ig még kapott tőle levelet hébe-hóba. Aztán elmaradtak a levelek, s ő azt olvasta az újságban, hogy három fegyenc meg akart szökni az Ördögsgizetről, de mielőtt partot értek volna, megfulladtak. A rendőrségen nem tudtak pontosabb felvilágosítást adni; a fivére, úgy látszik, meghalt. Quenuben mégis pislákol a remény; de a hónapok teltek, múltak. Florent ezalatt holland Guayanában kóborolt, s óvakodott írni, mivel még reménykedett, hogy hazajuthat Franciaországba. Quenu végül elsiratta, mint a halottat, kitől nem tudunk búcsút venni. Lisa nem ismerte Florent-t. Mindig talált megnyugtató szavakat, valahányszor a férje kesergett; hagyta, hadd meséljen el századszor is történeteket fiatal korukból, hadd beszéljen a Royer-Collard utcai nagy szobáról, a százféle mesterségről, amit végigpróbált, a nyalánságokról, amiket a tűzhelyen sütogetett, talpig fehérben, míg Florent ott ült talpig feketében. Az asszony végtelen türelemmel, nyugodtan hallgatta.

E bölcsen ápolgatott s érlelt örömök közé toppant be Florent egy szeptemberi reggelen, éppen akkor, amikor Lisa a reggeli napfényben sütkezett, Quenu pedig, az alvástól még dagadt szemmel, lustán turkálgatott az előző esti fagyott zsírokban. Az egész hentesüzlet felbolydult. Gavard azt akarta, hogy rejtsék el a „száműzöttet”, ahogy Florent-t nevezte, felfújva egy kissé a képét. Lisa, a szokottnál halványabban és komolyabban, végül fölvezette sógorát az ötödik emeletre, s átengedte neki a boltilány szobáját. Quenu kenyeret és sonkát vágott. De Florent alig bírt enni valamit; hol szédülés, hol hányinger fogta el; lefeküdt, öt napig nyomta az ágyat, súlyos önkívületben, kezdődő agyhártyagyulladás, melyet nagy erőfeszítéssel szerencsére sikerült leküzdeni. Amint magához tért, meglátta Lisát az ágy fejénél: zajtalanul kavargatott egy csésze folyadékot. Mikor köszönetet akart neki mondani, az asszony azt felelte, hogy most nyugalomra van szüksége, majd beszélgetnek később. Három nap múlva a beteg talpra állt. Ekkor Quenu fölment hozzá egy reggel, azzal, hogy Lisa várja őket az első emeleten, a szobájában.

Szerény lakásuk volt ott, három szoba és egy fülke. Át kellett menni egy kopár szobán, ahol csak székek álltak, azután egy kis szalonon, fehér huzatba bújtatott bútorzata szelíden szendergett a félhomályban az állandóan lebocsátott függönyök mögött, melyek a halványkék ripszet oltalmazták a nap hevétől; végül eljutott az ember a hálósobába, az egyetlen lakott helyiségbe, mely nagyon kényelmes mahagóni bútorral volt berendezve. Különösen az ágy lepte meg a belépőt: négy matracával és vánkosaival, vastag takaróival és dunyhájával álmatagon terpeszkedett a nyirkos hálófülke mélyén. Valósággal csábított az alvásra. A tükrös szekrény, a fiókos mosdó, a horgolt térítővel leborított fésülködőasztal, a négyszögű csipkével letakart székek tisztas és biztos polgári jólétről tanúskodtak. A bal oldali fal mellett álló kandallót rézszegélyű tájképes vázák díszítették, s egy ingaóra, mely aranyozott Gutenberget ábrázolt, amint ujját tűnődve egy könyvön tartja; kétoldalt a kandalló mellett Quenu és Lisa olajportréi függtek a falon, dúsan díszített, ovális keretben. Quenu arcán mosoly ült; Lisa kifogástalan volt; mindketten feketében, elmosott, szétkent, hízelgően megfestett, halvány rózsaszín arccal. A padlót mockettszőnyeg borította, szövevényes rózsaminták keveredtek rajta csillagokkal. Az ágy előtt hosszú szálú fésűs gyapjúból készült, süppedős szőnyeg volt, hallatlan türelmet igénylő munka, a szép hentesné kötötte a pultja mögött. De a sok új holmi között rögtön szemet szúrt a jobb oldali fal mellé állított nagy, négyszögű, testes íróasztal-szekrény, melyet újra fényeztettek, de még így sem sikerült eltüntetni a márványlap csorbáit, vagy elrejteni az időbarnította mahagóni repedéseit. Lisa nem akart megválni ettől a bútor-darabtól, melyet Gradelle bácsi több mint negyven esztendőn át használt; azt mondogatta, hogy szerencsét hoz. Igaz, hogy szörnyűségesen meg volt vasalva, a zárja egy börtönnek is díszére vált volna, s olyan súlyos volt, hogy megmozdítani sem lehetett.

Amikor Florent és Quenu belépett, Lisa a lehajtott asztallap előtt ült, s jól olvasható, nagy, gömbölyű számokat rótt egymás alá. Intett, hogy ne zavarják. A két férfi leült. Florent meglepődve nézegette a szobát, a két arcképet, az ingaórát, az ágyat.

- Megvan - szólalt meg végül Lisa, miután gondosan ellenőrizte az egész lapot kitevő számadást. - Figyeljenek ide... Elszámolnivalónk van magával, kedves Florent-om.

Első ízben szólította így. Kezébe vette a számokkal teleírt lapot, és így folytatta:

- Nagybátyjuk, Gradelle bácsi, végrendelet nélkül halt meg; maguk ketten voltak a kizárólagos örökösök... Ma pedig ki kell adnunk a magát megillető részt.

- De én semmit nem kérek - tört ki Florent -, nekem nem kell semmi!

Quenu, úgy látszik, nem tudott a felesége szándékáról. Elhalványodott, neheztelve nézett az asszonyra. Ő igazán nagyon szereti a bátyját, de kár volt így fejbe kólintani a nagybácsi örökségével. Valahogy csak rendezték volna később az ügyet.

- Jól tudom, kedves Florent-om - folytatta Lisa - maga nem azért jött vissza, hogy a jussát keresse rajtunk. Csakhogy az üzlet üzlet; végezzünk minél előbb... Nagybátyjuk megtakarított pénze nyolcvanötezer frankra rúgott. Ezért a maga javára írtam negyvenkétezer-ötszáz frankot. Tessék.

Mutatta a papírlapon a számot.

- Sajnos, a boltot, a berendezést, az árut, a vevőkört már nem ilyen könnyű felértékelni. Csak közelítő összegeket tüntettem fel; de azt hiszem, elég bőven számítottam mindent... Ez összesen tizenötezer-háromszáztíz frank, amiből a maga része hétezer-hatszázötvenöt, így tehát a teljes összeg ötvenezer-százötvenöt frankra rúg... Legyen szíves ellenőrizni!

Jól érthetően tagolta a számokat, aztán átnyújtotta a papírt; a férfi kénytelen-kelletlen elvette.

- De hiszen - fakadt ki Quenu - az öreg üzlete nem ért meg tizenötezer frankot. Én még tízezret sem adtam volna érte!

Kétségbeejtő ez az asszony. Ennyire mégsem szabad túlozni a becsületességet. Hát említette Florent egy szóval is a hentesüzletet? Különben sem akar semmit, megmondta.

- A hentesüzlet tizenötezer-háromszáztíz frankot ért... - ismételte higgadtan Lisa. - Megérti, kedves Florent-om, hogy nem érdemes közjegyzőt keverni az ügybe. Elintézzük magunk az osztozkodást, mivelhogy maga föltámadt... Már a megérkezésekor gondolnom kellett a dologra, s míg maga lázasan feküdt odafönt, én igyekeztem úgy-ahogy összetákolni ezt a kis leltárt... Látja, minden benne van, részletesen. Átböngészttem a régi könyveinket, segítségül hívtam az emlékezetemet is. Olvassa fennhangon, ahol esetleg kívánja, én megadom a szükséges felvilágosítást.

Florent végül is elmosolyodott. Meghatotta ez a könnyen, szinte természetesen fakadó becsületesség. Letette a számadást a fiatalasszony ölébe, azzal megfogta a kezét, s így szólt hozzá:

- Kedves Lisám, boldogan látom, hogy az üzletük virágzik; én azonban nem vágyom a pénzükre. Az örökség a maguké, az öcsémé és a magáé, akik végig gondját viselték a bácsinak... Nekem nincs szükségem semmire, nem akarok zavart okozni az üzletben.

Az asszony csak erősködött, még meg is haragudott; közben Quenu, türtőztetve magát, nem szólt semmit, csak a körmét rágta.

- Ejnye! - kacagott föl Florent. - Ha Gradelle bácsi hallaná magát, a végén még visszavenné a pénzét. Ki nem állhatott az öreg.

- No, az már igaz, téged nem szenvedhetett - dünnyögte Quenu, kit cserbenhagyott a türelme.

De Lisa tovább vitatkozott. Azt mondta, hogy nem akar olyan pénzt őrizni a szekrényében, mely nem az övé; az ilyesmi csak zavarja, nem lesz a gondolatától egy pillanat nyugta sem. Erre Florent, folytatva a tréfálkozást, felajánlotta, hogy befekteti a pénzét a hentesüzletébe. Különben sem utasítja vissza a segítségüket; biztos, hogy nem talál azonnal munkaalkalmat; aztán meg nem is mehet így emberek közé, fel kell ruházkodnia.

- A csudába is! - tört ki Quenuból. - Hát nálunk alszol, nálunk eszel, s tőlünk megkapod, amire szükséged van. Kész a megállapodás... Tudod te, hogy nem hagyunk az utcán kódogogni, vagy mi a szösz!

Egészen elérzékenyült. Még restelkedett is egy kissé, amiért attól tartott, hogy nagy summát kell odaadni egyszerre. Tréfára fogta a dolgot; megígérte a bátyjának, hogy majd ő felhizlalja. Ez szelíden csóválta a fejét. Közben Lisa összehajtogatta a számadást. Betette az íróasztal-szekrény egyik fiókjába.

- Nem jól teszi - mondta, mintegy összegezőképpen. - Én megtettem a kötelességemet. Most már úgy lesz, ahogy maga akarja... Tudja, nem lett volna nyugtom. Engem nagyon nyugtalanítanak a rossz gondolatok.

Másra terelődött a szó. Magyarázatot kell találni Florent ittlétére, de nem szabad felkelteni a rendőrség gyanúját. Florent elmondta, hogy egy szegény ördög irataival jött haza Franciaországba, aki Surinamban a karjai közt halt meg sárgalázban. Különös véletlen folytán azt a fickót szintén Florent-nak hívták, csak hogy a keresztnéve volt az. Florent Laquerrière-nek csupán egy unokahúga élt Párizsban, kinek a haláláról Amerikában értesült; mi sem könnyebb, mint tovább játszani a szerepét. Lisa maga ajánlkozott, hogy ő lesz az unokahúg. Megegyeztek, hogy úgy fognak beszélni, mintha sikertelen vállalkozásai miatt külföldről hazatért volna egy unokaöccsük, akit Quenu-Gradelle-ék - ahogy a családot hívták a környéken - magukhoz fogadnak, míg állást nem kap. Mikor mindenben megállapodtak, Quenu azt akarta, hogy Florent nézze meg a lakást; meg kellett néznie apróra mindent, még a legkisebb zsámolyt is. A kopár szobában, ahol csak székek álltak, Lisa benyitott egy ajtón, s megmutatott egy kis fülkét, ahol a boltilány fog aludni, míg Florent ott marad az ötödik emeleti szobában.

Florent estére már tetőtől talpig új ruhában jelent meg. Makacsul ragaszkodott hozzá, hogy megint fekete felöltőt és fekete nadrágot hordjon, ámbár Quenu, akit lehangolt ez a szín, igyekezett lebeszélni róla. Nem rejtegették tovább. Lisa fünek-fának mesélte az unokafivér történetét. Ezentúl a hentesüzletben élt, ott-ottfeledkezett a konyhában egy széken, majd meg a bolt márványlapjainak támaszkodott. Az asztalnál Quenu tömte belé az ennivalót, mérgeledött, hogy olyan kákabélú, s hogy meghagyja a tányérjára rakott hús felét. Lisa viselkedéséből megint nyugalom és boldog elégedettség áradt; megtúrta maga mellett Florent-t, még délelőtt is, mikor pedig zavarta a kiszolgálást; aztán meg is feledkezett róla, de ha feltűnt előtte fekete alakja, mindig összerezsent, s ilyenkor rámosolygott mégis kedves mosolyával, hogy valamiképpen meg ne sértse. Meglepte ennek a sovány embernek az önzetlensége, homályos félelemmel vegyes tiszteletet érzett iránta. Florent csak azt érezte, hogy nagy szeretettel övezik.

Ha eljött a lefekvés ideje, tétlen napjától egy kissé fáradtan ballagott fel a lépcsőn a két henteslegénnyel, akik a szomszédos padlásszobákban laktak. Léon, az inas, nemigen volt több tizenöt évesnél; gyerek volt még, cingár, jámbor képű, el-elcsent egy-egy szelet sonkát, ottfelejtett kolbászvéget, amit a párnája alá rejtett, s éjjel kenyér nélkül majsolt el. Florent ilyenkor azt képzelte, hogy Léon vendégül lát valakit vacsorára éjjel egy órakor; fojtott suttogás hallatszott, majd állkapcsok ropogása, papírzörgés, aztán bugyborékoló kacarászás, csibésznevetés, mely úgy hangzott, mintha flazsolet trillázna halkan az alvó ház mély csöndjében. Auguste Landois, a másik legény, Troyes-ből származott, egészségtelenül kövér, dagadt fejű, korán kopaszodó, mindössze huszonnyolc éves fiatalember volt. Első este, hogy fölmentek, terjengősen és zavarosan előadta a maga történetét. Először csak azért jött Párizsba, hogy jobban kitanulja a mesterségét, s utána visszatérjen és hentesüzletet nyisson Troyes-ban, ahol unokahúga, Augustine Landois már várt rá. Közös volt a keresztnévük, egy a keresztnévük. Aztán elragadta a becsvágy, arról kezdett ábrándozni, hogy megtelepszik Párizsban anyja örökségével, melyet közjegyzőnél helyezett el, mielőtt eljött volna Champagne-ből. Minthogy felértek közben az ötödik emeletre, Auguste még tartóztatta Florent-t, agyba-főbe dicsérte Quenunét, aki megengedte, hogy Augustine Landois följöjjön

vidékről, s a rossz útra tért kiszolgálólány helyébe lépjen. Jómaga most már ért a mester-séghez, a lány meg nemsokára kitanulja az üzletvezetést. Egy éven, másfélen belül össze-házasodnak, és hentesüzletet nyitnak Párizs valamelyik népes külvárosában, alighanem Plaisance-ban. Ráérnek még a házassággal, a szalonnának úgyszincs ára az idén. Elmesélte azt is, hogy lefényképeztették magukat együtt a Saint-Ouen-i búcsúban. Azzal belépett Florent szobájába, mert látni szerette volna a fényképet, melyet a lány nem akart levenni a kandalló-ról, mondván, hadd lakják Quenuné unokabátyja csinos szobában. Ott feledkezett, arca fakóra vált a sárga gyertyafénytől, nézegette a szobát, melyben szinte ott volt még a lány, odament az ágyhoz, kérdezte Florent-t, jó fekvés esik-e rajta. Augustine, bizony, most lent alszik; jobb is lesz neki, a padlás nagyon hideg télen. Végre elment, magára hagyva Florent-t az ágygal, szemközt a fényképpel. Auguste sápadt Quenunek látszott, Augustine meg fejletlen Lisának.

Florent, akit szívükbe zártak a legények, elkényeztetett az öccse, befogadott Lisa, kezdett halálosan unatkozni. Tanítványokat akart szerezni, de nem volt szerencséje. Különben is került a Diáknegyedet, mert félt, hogy felismerik. Lisa finoman értésére adta, hogy a kereskedelmi vállalatokhoz kellene fordulnia, lehetne belőle levelező vagy könyvelő. Vissza-visszatért erre a gondolatra, végül már maga ajánlkozott, hogy szerez neki állást. Lassan bosszantani kezdte ez az ember, aki mindig ott lábatlankodott, tétlenül, magatehetetlenül. Eleinte csak indokolt gyűlölet volt ez mindazok iránt, akik egy szalmaszálat sem tesznek keresztbe, de enni azért esznek; eszébe sem jutott volna felhánytorgatni, hogy az ő kenyerüket eszi. Többször mondogatta neki:

- Én ugyan nem tudnék úgy élni, hogy naphosszat csak ábrándozzam. Persze hogy nincs étvágya estére... Fárasztania kell magát, tudja-e?

Gavard is keresgélt állást Florent-nak. De ezt valami különös és egészen rejtélyes módon tette. Legszívesebben valamiféle drámai elfoglaltságot keresett volna a számára, de legalábbis keserű iróniára készített, ami megfelel egy „száműzöttnek”. Gavard ellenzéki volt, nemrég múlt ötvenesztendő, s azzal hencegett, hogy jól odamondogatott már négy kormányon is. Ha szóba került X. Károly, a papság, a nemesség, ez az egész csürhe, amelyen ő már túlادott, csak a vállát vonogatta. Lajos Fülöpöt polgáraival egyetemben tökfeknek titulálta, elmesélte, hogy a polgárkirály gyapjúharisnyákban rejtegette a tízcentime-osait; az ő szemében a 48-as köztár-saság csak komédia volt, a munkások is cserbenhagyták; azt azonban, hogy december 2-ához ő is tapsolt valamikor, már nem vallotta be, mert azóta III. Napóleont személyes ellenségének tekintette, piszok alaknak, aki bezárkózik de Mornyval és a hasonszőrűekkel, hogy „nagyokat zabáljon”. Ki nem fogyott ilyenkor a szóból; lehalkította a hangját, s úgy bizonygatta, hogy esténként csukott hintók hordják a nőket a Tuilériákba, s hogy ő, ő bizony, saját fülével hallotta valamelyik éjjel a Carrousel térről az orgiák zaját. Gavard vallásos buzgalommal igyekezett a lehető legtöbb borsot törni a kormány orra alá. Kegyetlen tréfákat űzött a kormánnyal, s utána hónapokig kuncogott rajta. Először is olyan képviselőjelöltre szavazott, aki „pukkasztani fogja a minisztereket” a törvényhozó testületben. Hacsak tehette, meglopta az államot, félrevezette a rendőrséget, galibát okozott, s közben azon mesterkedett, hogy a kalandnak minél forradalmibb színezetet adjon. Különben nagyokat lódított, adta a vesze-delmet, úgy beszélt, mintha a „Tuilériákban tanyázó söpredék” ismerné és reszketne tőle; hangoztatta, hogy azoknak a csirkefogóknak a felét le kellene nyakazni, a másik felét meg deportálni a „legközelebbi kinyírásakor”. Locsogó és féktelen politizálása ekképpen csupa nagyzolásból és dajkameséből táplálkozott, zajos feltűnés és csúfondáros csínyek gonosz vágyából, mely arra ösztökél egy párizsi boltost, hogy felhúzza a redőnyt a forradalmi megmozdulás napján, és megszemlélje a halottakat. Éppen ezért, mikor Florent visszajött Cayenne-ből, valami pokoli tréfán kezdte törni a fejét, különösen szellemes módon akarta csúffá tenni a császárt, a minisztereket, a hivatalnokokat, még a legszürkébb rendőrt is.

Gavard-t a tiltott öröm gyönyöre járta át, ha Florent-nal beszélt. Boldogan hunyorgatott rá, suttogóra fogta a hangját, hogy a legüresebb közhelyeket adja tudtára, kézfogásai szabadkőművesi titkokat sejtettek. Végre valódi kalandba botlott; valóban veszedelmes barátja volt; nagyobb tódítás nélkül mondhatta, hogy maga is veszedelemben forog. Igaz, hogy be nem vallott félelem fogta el ezzel a gályáról szabadult, hosszú fickóval szemben, kinek a soványsága sok-sok szenvedésről beszélt, de ez a kéjes félelem emelte őt magát is, és elhitette vele, hogy hallatlanul merész dolgot művel, amikor ilyen veszélyes embert fogad barátjául. Florent szent volt a szemében; csak Florent-ra esküdött, Florent-t emlegette, ha kifogyott az érvekből, s ha egyszer s mindenkorra végezni akart a kormánnyal.

Gavard még a Saint-Jacques utcában lakott, amikor, néhány hónappal az államcsíny után, meghalt a felesége. Pecsényesütő boltját 1856-ig megtartotta. Ekkoriban, úgy hírlott, jókora nyereségre tett szert, társulván egy szomszéd fűszeressel, aki megbízást kapott, hogy száraz főzelékfélét szállítson a keleti haderőnek. Az igaz, hogy miután a boltját eladta, egy évig a vagyonából élt. Nem szívesen beszélt vagyona eredetéről, mert ilyenkor feszélyezve érezte magát, s nem mondhatta meg nyíltan a véleményét a krími hadjáratról, melyet afféle kalandos vállalkozásnak tartott, amibe csupán azért bocsátkoztak, hogy „megszilárdítsák a trónt, s megtömjenek bizonyos zsebeket”. Egy év elteltével halálosan unni kezdte magát legénylakásában. Minthogy úgyszólván naponta belátogatott Quenu-Gradelle-ékhez, közelebb jött hozzájuk, s átköltözött a Baromfiárusok utcájába. Innen csábította magához a Vásárcsarnok zsivaja, harsogó pletykálkodása. Elhatározta, hogy helyet bérel a baromfi-pavilonban, de csak úgy szórakozásból, hogy üres napjait kitöltse a vásári terefere. Ettől fogva benne élt a véget nem érő locsogásokban, a környék valamennyi apró-cseprő botrányában, és zúgott a feje a körötte csapkodó hangzavartól. Ezernyi csiklandós örömet érzett, boldog volt, hogy végre elemére talált, s olyan kéjesen merült bele, mint a ponty a napsütötte vízbe. Florent el-eljárt hozzá a boltjába, hogy kezet szorítson vele. A délutánok még nagyon melegek voltak. A szűk sikátorokban véges-végig asszonyok ültek, és baromfit kopasztottak. A napsugarak betűztek a felhajtott ponyvák alá, szálltak a tollak az ujjak alól, mint táncoló hópihéek, a forró levegőben, a sugarak aranyporában. Szólongatások, kínálgatások, hívogatások húztak Florent után, amerre elhaladt: „Parancsol szép kacsát, uram?... Tessék ide jönni... Van szép kövér csirkém... Uram, uram, vegye meg ezt a pár galambot tőlem...” Florent utat tört magának, zavartan, kábultan. Az asszonyok addig is, míg versengtek érte, tovább kopasztották a baromfit, sűrűn hullott a finom pehely, mellére telepedett a nehéz pára, mely szinte felforrósodott és megsűrűsödött az átható baromfiszagban. Végre, a sikátor közepén, a kutak közelében rátalált Gavard-ra: ingujjban dikciózott a boltja előtt, karját keresztbe fonva kék, melles kötényén. A tíz-tizenkét nőből álló csoportban, játszva a kegyes fejedelmet, Gavard uralkodott. Ő volt az egyetlen férfi a pavilonban. Nagyon csípős nyelve volt, éppen ezért, miután összeveszett azzal az öt-hat lánnyal, akiket sorjában felfogadott a boltjába, úgy döntött, hogy ezentúl maga árusítja a portékáját; fennen hangoztatta, hogy ezek a buta libák csak elfecsegik az isten áldott napját, s úgysem tudott volna boldogulni velük. Minthogy azonban szüksége volt valakire, aki a távollétében őrzi a helyét, felfogadta Marjolint, aki a Csarnok valamennyi mesterségébe belekóstolt már, s mindig ott őgylgett valahol. Florent néha egy órát is elidőzött Gavard-nál, megcsodálta kiapadhatatlan fecsegését, biztos és fesztelen viselkedését a sok szoknya közt; a baromfiárus hol ennek vágott a szavába, hol annak feleselt vissza tízboltnyi távolságra, hol egy harmadik elől csípte el a vevőt, s egymaga nagyobb zajt csapott, mint százegy-néhány locska szomszédnője, akiknek a zsinatolása a tamtam-dobok visszhangzó zajával rezegett a pavilon vaslemezeit.

Gavard-nak egy sógornőn s egy unokahúgon kívül nem volt rokona. Felesége halála után Lecoeurné, az elhalt asszony nővére, egy éve maga is özvegy, nem győzte siratni a hűgát, s majd minden este felkereste a boldogtalan férjet, hogy vigasztalást nyújtson neki. Alighanem azt tervezte akkoriban, hogy megkedvelteti magát vele, s elfoglalja az elhunytak még ki sem hűlt helyét. Gavard azonban irtózott a sovány nőtől, azt szokta mondani, hogy valóságos kínszenvedés neki, ha érzi a csontot a bőrük alatt; csak nagyon kövér macskákat és kutyákat szeretett simogatni, élvezettel tapogatta gömbölyű és jól táplált hátukat. Lecoeurné megsértődött, dühöngött, hogy a pecsenyesütő pénze kicsúszik a markából, halálos gyűlöletet táplált ellene. Sógora lett az ellensége, aki éjjelét-nappalát elfoglalta. Mikor meglátta, hogy letelepszik a Csarnokban, pár lépésre attól a pavilontól, ahol ő vajat, sajtot és tojást árul, meggyanúsította, hogy „ezt csak azért agyalta ki, hogy őt bosszantsa és bajt hozzon rá”. Ettől fogva állandóan siránkozott, még jobban megsárgult, s annyira a lelkére vette a dolgot, hogy a végén csakugyan elmaradoztak tőle a vevők, s kezdett rosszul menni az üzlete. Már régebben együtt élt hűgának, egy parasztasszonynak a lányával. Az anya, hogy odaadta a lányát, többé feléje se nézett. A gyerek a Csarnokban nőtt fel. Családi nevét egy kicsit elferdítve, mindenki Borsikának¹ hívta. Tizenhat éves korára olyan csalfa kis nőszemély volt, hogy az urak csak miatta jártak a boltba sajtotért. De ő fütyült az urakra, ő a néphez húzott, barna haj koronázta, sápadt szűzlány-képével, sötéten parázsló tekintetével. Egy árukihordó lett a szíve választottja, egy külvárosi fickó, aki a nagynénje szolgálatában állott. Mikor a lány, húszéves korában, gyümölcskereskedést nyitott egy kis tőkével, melynek az eredetét örök homály takarta, a babája, kit Jules úrnak tiszteltek, ápolni kezdte a kezét, mindig tiszta zubbonyban és bársonysapkában járt, s csak délutánonként ballagott be a Csarnokba - papucsban. Együtt laktak a Vauvilliers utcában, egy bérház harmadik emeletén, melynek a földszintjét egy zugkávéház foglalta el. Borsika hálátlansága végképp elkeserítette Lecoeurnét, gyalázkodó szavak áradatát zúdította a lányra. Hajba kaptak, a néni elkeseredett, az unokahúga meg mindenféle históriákat koholt Jules úr segítségével, aki ezeket kikürtölte a tejsarnokban. Gavard mulatott Borsikán; elnéző volt iránta, ha találkozott vele, megpaskolta az arcát, mert a lány dundi volt és puha húsú.

Egyik délután, mikor Florent a délelőtti hiábavaló álláskereséstől fáradtan a hentesüzletben ült, belépett Marjolin. Ezt a tagbaszakadt fickót, aki lomha volt és jámbor, mint egy flamand, Lisa nagyon kedvelte. Mondogatta, hogy nem rossz szándékú, csak ütődött egy kicsit, erős, mint a bivaly, és különös módon se apját, se anyját nem ismeri senki. Az asszony szerezte el Gavard-hoz.

Lisa a pult mögött ült, bosszankodott, hogy Florent sáros cipője bemocskolja a fehér és rózsaszín kőlapokat; már kétszer is föl kellett kelnie, hogy fűrészpórt szórjon a kőre. Rámosolygott Marjolinre.

- Gavard úr küldött - mondta a fiú - hogy megkérdezzem...

Megakadt, körülnézett, halkabbra fogta a hangját:

- A lelkemre kötötte, hogy várjam meg, míg senki nincs a boltban, s aztán szóról szóra mondjam el, ahogy meg kellett tanulnom: „Kérdezd meg tőlük, nincs-e veszély, s átmehetek-e hozzájuk beszélgetni arról a bizonyos dologról.”

- Mondd meg Gavard úrnak, hogy várjuk - válaszolta Lisa, aki már megszokta a baromfiárus titokzatoskodásait.

---

¹ Családi neve Sarriet volt, beceneve pedig Sarriette = Borsika (francia szójáték)

Marjolin azonban nem ment még el, elragadtatottan állt a szép hentesné előtt, arcán hízelkedő alázat ült. A nő ettől a néma hódolattól szinte meghatottan kérdezte tőle:

- Jól megvagy Gavard úrnál? Nem rossz ember az, igyekezz a kedvében járni.

- Igenis, asszonyom.

- Csakhogy nincs mindig helyén az eszed, tegnap is a Csarnok tetején láttalak; aztán meg csupa lókötővel és szajhával mászkálsz. Felnőtt ember vagy már, gondolnod kell a jövődre is.

- Igenis, asszonyom.

Lisának közben ki kellett szolgálnia egy asszonyt, aki egy font uborkás sertéskarajt kért. Otthagyt a pultot, s hátrament a vágótőkéhez. Egy keskeny késsel leválasztott három szelet karajt az elejéből, majd fogta a bárdot, és háromszor lecsapott csupasz, erős csuklójával. Fekete merinógyapjú ruhája minden ütésre egy kissé felhúzódott hátul, s halcsontos fűzője kirajzolódott a megfeszült ruhaderékon. Nagyon komolyan végezte a munkáját, összeszorított szájjal, hideg pillantással, majd összeszedte a három szeletet, és megfontoltan a mérlegre helyezte.

Mikor a vevő elment, s ő észrevette Marjolint, aki odavolt az örömtől, hogy láthatta ezt a három határozott, kemény bárdütést, ráförmedt a fiúra:

- Mi az? Te még mindig itt vagy?

De mikor az menni készült, az asszony még visszatartotta:

- Ide figyelj - mondta -, ha még egyszer meglátlak azzal a cafka Cadine-nal... Ne is tagadd! Ma reggel is együtt voltatok a belsőrészeseknél, néztétek, hogy hasítják föl a juhfejeket... Nem tudom elhinni, hogy ilyen derék fiatalember, mint te, jól érezheti magát azzal a jómadárral, azzal a ribanccal... No, eredj, mondd meg Gavard úrnak, hogy most jöjjön, míg nincs itt senki.

Marjolin zavartan, kétségbeesett képpel, szó nélkül elkotródott.

A szép Lisa megállt a pult mögött, fejét elfordítva egy kissé a Vásárcsarnok felé; Florent némán nézte; elálmélkodott, hogy milyen szép. Ez ideig nem is látta igazán, nem tudta, mit nézzen a nőkn. Most feltűnt neki az asszony a pultra rakott húsok fölött. Előtte fehér porcelán tálakon kínálkoztak a megkezdett arles-i és lyoni kolbászok, a főtt nyelvek és oldalasok, a kocsonyába ágyazott disznófej, egy födetlen edényben a fűszeres disznóhúspástétom, egy doboz szardínia, melynek felhasított fémteteje alatt olajtócsa csillogott, aztán, jobbról és balról, a polcokon vagdalt hús és disznósajt, halványpiros főtt sonka és vastag szalonnarétegbe ágyazott vérvörös hús: angolszalonna sorakozott. Voltak ott még kerek és hosszúkás tálak, rajtuk hártában főtt marhanyelv, szarvasgombával töltött hús, pisztáciás vaddisznófej; még közelebb, Lisa keze ügyében, szalonnával tűzdelt borjúhús, májpástétom, nyúlpástétom sárga cseréptálakon. Minthogy Gavard nem jött még, Lisa elrendezte a tokaszalonnát a pult végében álló kis márványpolcon; helyre rakta a zsíros és a pecsenyezsíros bődönt, letörölgette a két újezüst mérleg serpenyőit, megérintette a forralóedényt, mely alatt pisláskolt a láng; majd csendben elfordult megint, s a Vásárcsarnokot fürkészte. Erősen érződött a húsok illata, s a súlyos nyugalomban valósággal beburkolta az asszonyt a szarvasgomba szaga. Ma különösen szép és üde volt, patyolat köténye és ruhaujja szinte beleolvadt a tálak fehérségébe, s párnás nyakán és rózsás orcáján újraéledtek a sonkák finom színei, a szalonnák üveges, halvány fényei. Florent, minél tovább nézte, annál félénkebb lett, annál jobban nyomasztotta ez a hozzáférhetetlen magabiztosság; végül már csak lopva merte vizsgálgatni a körös-körül függő tükrökben. Hátulról, szemből, oldalról tükröződött bennük az asszony; sőt, a mennyezeti tükrök fejjel lefelé mutatta, Florent látta tömött kontyát, halántékára tapadó, apró hajtincseit. Tenger-

nyi Lisa volt ott, széles vállakat, erőtől duzzadó, izmos karokat, gömbölyű melleket láttatott, de oly némán, oly feszesen, hogy nem ébresztett érzéki vágyat, inkább valami hasra emlékeztetett. Florent tekintete különösen azon az arcélen állapodott meg gyönyörködve, melyet maga mellett látott a tükörben két féldisznó között. A márványok s a tükrök mentén a kampós vasrúdon disznók és spékelszalonnák lógtak, s Lisa arcéle, duzzadó nyaka, gömbölyűsége, domború keble olyan volt a sok szalonna és nyers hús között, mintha egy elhízott királynő képmása volna. Aztán előrehajolt a szép hentesné, s barátságosan rámosolygott a kirakati akváriumban úszkáló két aranyhalra.

Beállított Gavard. Fontoskodó képpel hívta ki Quenut a konyhából. Miután föltelepedett keresztben egy márványasztalkára, megvárta, míg Florent elhelyezkedik a székén, Lisa a pult mögött, s Quenu nekidől egy féldisznónak, és akkor bökte ki, hogy talált állást Florent számára, és micsoda mulatság lesz ez, és hogy túljárnak majd a kormány eszén!

De egyszerre abbahagyta, mert észrevette a belépő Saget kisasszonyt, aki - az úttestről felfigyelve a Quenu-Gradelle-éknél beszélgető népes társaságra - benyitott az üzletbe. A töpördött vénlány kifakult ruhát viselt, elmaradhatatlan fekete szatyra a karján fityegett, szalagtalan, fekete szalmakalapja alattomos homályba burkolta sápadt képét; könnyed biccentéssel üdvözölte az urakat, s kihívó mosollyal Lisát. Ismerősük volt; ott lakott a Pirouette utcai házban már negyven esztendeje, alkalmasint valami be nem vallott kis járadékból élt. Egy ízben említette ugyan Cherbourg-t, hozzáfűzve, hogy ott született. Ennél többet nem sikerült megtudni róla. Ő csak másokról volt hajlandó beszélni, még azt is elpletykálta, ki hány inget ad havonta mosásba; olyan mohó kíváncsisággal fürkészte szomszédai életét, hogy nem átallott a kulcslyukakon hallgatózni, és leveleket felbontani. Félelmetes nyelvének híre járt a Saint-Denis utcától a Rousseau utcáig, s a Saint-Honoré utcától a Mauconseil utcáig. Napestig kódorgott üres szatyrával, bevásárlás örvén, de semmit nem vásárolt, hordta-vitte a pletykát, tudomást szerzett a legszürkébb eseményekről is, s végül elraktározta fejében a környék minden házának, minden emeletének, minden egyes emberének teljes történetét. Quenu váltig gyanakodott, hogy ő vitte szét a hírt akkor is, mikor Gradelle bácsi meghalt a húsvágó deszka mellett; attól fogva neheztelt rá. A vénlány különben töviről hegyire ismerte Gradelle bácsi és Quenuék életét; ízekre szedte, kivesézte, „betéve tudta” mindnyájukat. De mintegy két hete már, Florent érkezése óta, teljesen tanácstalanul állt, valósággal égette a lázas kíváncsiság. Szinte belebetegedett, ha ismereteiben váratlan hézag támadt. Pedig esküdni mert volna rá, hogy ezt az égimeszelőt látta már valahol.

Megállt a pult előtt, nézegette a tálakat, sorjában, aztán rákezdte sipító hangján:

- Azt se tudja az ember, mit egyék. Ha itt a délután, csak bolyongok, mint az Orbán lelke, a vacsorám miatt. Aztán meg nem kívánok semmit. Maradt még egy kis rántott karaj, Quenué asszony?

Válaszra sem várva, fölemelte az újezűst forraló egyik tetejét. A májas- és véreshurkát meg a virslit tartják azon az oldalon. A forraló már kihűlt, csak egy vékony virsli árválkodott a rácson.

- Nézze meg a másik oldalon, Saget kisasszony - mondta a hentesné. - Azt hiszem, maradt még ott egy szelet.

- Nem, nem kell - dünnyögte a vénlány, de biztonság kedvéért bedugta az orrát a másik fedő alá is. - Megkívántam ugyan, de a rántott hús nagyon nehéz estére. Inkább olyasvalamit vinnék, amit még melegítenem se kell.

Florent felé fordult, ránézett, aztán Gavard-t kémlelte, aki ujjaival dobolt a márványasztalon; rájuk mosolygott, biztatóan, hogy csak folytassák a beszélgetést.

- Miért nem vesz egy kis füstölt húst? - kérdezte Lisa.

- Egy kis füstölt húst? Persze, csakhogya...

Fölvette a fehérfémmnyelű villát a tányér széléről, fanyalogva döfködte végig a füstölt húsokat. Ütögette, forgatta a csontokat, hogy lássa, milyen vastagok, nézegette a rózsás húsfoszlányokat, s közben hajtogatta: - Nem, nem kell.

- Akkor vigyen nyelvet, egy kis fejhúst, tűzdelt borjúszeletet - mondta türelmesen a hentesné.

De Saget kisasszony a fejét ingatta. Álldogált még egy darabig, fíntorgatta az orrát a tálak fölött; aztán, látva, hogy itt ugyan meg nem szólalnak, s úgysem fog megtudni semmit, kifelé indult.

- Tudja, kedvem szottyant egy kis rántott karajra - mondta - de a magáé nagyon zsíros. Majd máskor.

Lisa előbbre hajolt, hogy szemmel kísérje a kirakatban lógó pacalokon át. Láta, hogy átvág az úttesten, s bemegy a gyümölcsös pavilonba.

- Vén szipirtyó! - morogta Gavard.

S hogy magukra maradtak, elmondta, milyen állást talált Florent számára. Egész regényt tált föl. Egyik barátja, Verlaque úr, a halcsarnoki felügyelő, olyan rossz bőrben van, hogy kénytelen szabadságot kérni. Éppen reggel is mondta szegény feje, mennyire örülne, ha saját maga ajánlhatna helyettest, hogy így megmentse az állását későbbre, ha esetleg helyreáll az egészsége.

- Ehhez tudni kell - fűzte hozzá Gavard -, hogy Verlaque egy fél évig se húzza már. Florent marad majd a helyén. Remek állás... A rendőrségei meg az orránál fogva vezetjük! Az állás a kapitányságtól függ. Hej, micsoda mulatság lesz, mikor Florent pénzt vesz fel a zsaruktól!

Jóízűt nevetett, roppantul tetszett neki a dolog.

- Nem kell a hely - jelentette ki kerekén Florent. - Megesküdtem, hogy a császárságtól nem fogadok el semmit. Inkább éhen veszek, de nem teszem be a lábam a kapitányságra. Lehetetlen, hallja. Gavard?

Gavard hallotta, s egy kissé zavarban volt. Quenu lesütötte a szemét. Lisa azonban odafordult, rámeredt Florent-ra, nyaka megduzzadt, keble majd szétvetette a fűzőjét. Már-már megszólalt, amikor belépett Borsika. Újra csend támadt.

- Hallottak már ilyet - bűgta kacagva -, majd elfelejtettem szalonnát venni... Vágjon le nekem, Quenuné asszony, tizenkét szeletke szalonnát, de jó vékonyat, pacsirtát spékelní... Jules megkívánta a pacsirtát... Nini, Gavard bácsi! Jól van?

A bolt szinte megtelt röpködő szoknyájával. Mindenkire rámosolygott, arca friss volt, mint a tej, haját egyik felől szétzilálta a csarnoki huzat. Gavard megfogta a kezét, a lány pedig szokott szemtelenségével mondta:

- Fogadok, hogy éppen rólam beszéltek, mikor beléptem. No, miket mondtak, bácsikám, hadd hallom?

Lisa odahívta.

- Nézze csak, elég vékony lesz így?

Vigyázva szeletelte előtte a szalonnát egy kis deszkán. Aztán becsomagolta és megkérdezte:

- Más nem lesz?

- Hát, ha már idefáradtam - mondta Borsika -, adjon még egy font disznózsírt... Imádom a sült krumplit, megebédelek két sou ára krumpliból s egy csomag retekből. Szóval, egy font zsírt, Quenuné asszony.

A hentesné vastag papirost tett az egyik mérlegre. Egy falapickával belenyúlt a polc alatt álló bödönbe, s gyöngéd kézzel, apránként rakosgatta fel a zsírt, mely a papíron egy kissé szétkenődött. Mikor a mérleg serpenyője lebillent, Lisa levette a papirost, összehajtogatta, s az ujjja hegyével ügyesen betúrta a sarkát.

- Ez huszonnégy sou - mondta - s hat a szalonna, az összesen harminc... Más nem lesz?

Borsika azt felelte, hogy nem. Fizetett, közben egyre kacagott, mutogatta a fogait, a férfiak szeme közé nézett, szürke szoknyája pörgött, rosszul megkötött piros mellkendője alól középujj fehér csik villant ki a melléből. Mielőtt elment volna, megfenyegette Gavard-t:

- Szóval, nem árulja el, hogy mit mesélt, amikor beléptem? Az utca közepéről láttam, hogy nevet... Vén kópé! Megálljon csak, nem szeretem többé...

Azzal kiment az üzletből, s átfutott az utcán. A szép Lisa szárazon megjegyezte:

- Ezt Saget kisasszony küldte a nyakunkra.

Aztán újra csend lett. Gavard megdöbbenve tapasztalta, hogyan fogadja Florent az ajánlatát. A hentesné törte meg elsőnek a csendet, nagyon barátságos hangon:

- Nem jól teszi, Florent, hogy visszautasítja ezt a halcsarnoki felügyelői állást... Tudja, milyen nehéz állást kapni. És maga nem olyan helyzetben van, hogy sokat okoskodhatna.

- Mondtam már, mi az okom - felelte a férfi.

Az asszony vállat vont.

- Ez ugyan nem kifogás... Azt még esetleg megértem, hogy nem szereti a kormányt. De az ember mégsem dobja el magától a kenyeret, mert az ostobaság lenne. És, higgye meg, nem is rossz ember a császár. Nem szoktam közbeszólni, mikor maga a szenvedéseit meséli, de hát vajon tudott ő arról egyáltalán, hogy maga penészes kenyeret és romlott húst eszik? Egy ember nem lehet ott mindenütt... Látja, bennünket nem akadályozott meg, hogy fellendítsük az üzletet... Maga elfogult, hallatlanul elfogult.

Gavard mindjobban fészkelődött a helyén. Nem tűrhette, hogy a füle hallatára így magasztalják a császárt.

- Nem, nem - motyogta - maga túloz, Quenuné. Az a csibész...

- Ó, maga, azokkal az örökös meséivel - jött tűzbe Lisa -, maga nem nyughatik, míg ki nem fosztják, és le nem gyilkolják. Hagyjuk a politikát, mert dühbe gurulok... Florent-ről van most szó, ugye? Nos, én azt mondom, hogy okvetlenül fogadja el a felügyelői állást. Te nem így vélekedel, Quenu?

Quenu eddig meg se mukkant, most kínosan érintette a felesége nyílt kérdése.

- Jó állás - mondta, nem akarván magát beleártani a dologba.

Újból zavart csend támadt.

- Nagyon kérem, hagyjuk ezt - szólalt meg Florent. - Elhatározásom megmásíthatatlan. Várok még.

- Vár még! - tört ki Lisa, türelmét veszítve.

Két piros folt gyúlt ki az orcáján. Széles csípőjével ott állt előttük fehér kötényében, tűrtetve magát, hogy oda ne vágjon valami gorombaságot. Ekkor új vevő lépett be, s ez eltérítette a haragját. Lecoeurné volt az.

- Kaphatnék egy fél font vegyes felvágottat a két és fél frankosból? - tudakolta.

Először úgy tett, mintha nem látná a sógorát; aztán feléje biccentett, szótlanul. Tetőtől talpig végigmérte a három férfit, nyilván azt remélte, hogy ellesheti a titkukat abból, ahogyan a távozását várják. Érezte, hogy a jelenléte feszélyezi őket; ettől még félszegebben és ridegebben állt ott lógó szoknyájában, hosszú pókkarját, bütykös kezét a köténye alá rejtve. Halkan köhécselt, mire Gavard, kit zavart a hallgatás, megkérdezte tőle:

- Náthás?

Kurta „nem” volt a válasz. Az asszony arcán, ott, ahol szinte átbökték a csontok, téglavörösen feszült meg a bőr, a szemhéját égető alattomos tűz májbajról árulkodott, s ez bujkált keserű irigysége mögött is. Újra a pult felé fordult, hiúzszemmel leste a kiszolgálással foglalatzkodó Lisa minden mozdulatát, mint aki biztosra veszi, hogy meg akarják rövidíteni.

- Ne adjon szafaládét - mondta - nem szeretem.

Lisa fogott egy keskeny kést, és vágott a kolbászból. Aztán odament a füstölt sonkához és a sódarhoz, s egy kissé meghajolva, szemét le nem véve a késről, vékony szeleteket szelt le. Élénk rózsaszínű, párnás keze lágyan siklott végig a húson, s mintha az ujjai is a hústól lettek volna ilyen zsírosan rugalmasak, hurrás hajlatúak.

Előbbre tolt egy cserépedényt, s megkérdezte:

- Tűzdelt borjút akar, ugye?

Lecoeurnén látszott, hogy sokáig tanakodik magában, aztán beleegyezett. A hentesné most a cseréptálakon kezdett szeletelni. Tűzdelt borjú- és nyúlpástétom-szeleteket emelt ki egy széles pengéjű kés hegyén, és mindegyiket a mérlegre rakta, a papiros közepére.

- A pisztáciás vaddisznófejből nem ad? - jegyezte meg Lecoeurné kesernyés hangon.

Tett bele a pisztáciás vaddisznófejből is. De a vajárusnő vérszemet kapott, két szelet kocsonyás húst is követelt; mint mondta, szereti azt is. Lisa már ingerült volt, türelmetlenül babrált a kések nyelén, hiába erősködött, hogy a kocsonyás hús szarvasgombával van töltve, csak a háromfrankos vegyesbe tehet belőle. Amaz tovább szimatolt a tálakon, kereste, hogy mit kérjen még hozzá. Mikor a hentesné a vegyes felvágottat lemérte már, még kocsonya meg uborka is kellett neki. A kuglóf alakú kocsonyatömb a porcelán lap közepén megremegett Lisa haragtól súlyos keze alatt, és kifröccsent az ecet abból a két kövér uborkából is, melyet ujjá hegyével emelt ki a forraló mögötti edényből.

- Huszonöt sou, ugye? - kérdezte Lecoeurné sietség nélkül.

Jól látta Lisa tompa ingerültségét. Gyönyörködött is benne, míg lassan előhalászta a zsebéből az aprópénzt, mintha nem ismerné ki magát a tízcentime-osok között. Lapos pillantást vetett Gavard-ra, élvezte a jelenléte okozta kínos csendet, s feltette magában, hogy azért sem megy el, minek „titokzatoskodnak” előtte. A hentesné végül is kezébe nyomta a csomagját, így hát el kellett vonulnia. Elment szó nélkül, körülhordozva tekintetét az egész üzleten.

Mikor már kívül volt az ajtón, Lisa kitört.

- Ezt az alakot is Saget küldte a nyakunkra! Hát az egész Csarnokot idecsődíti ez a vén lotyó, csak hogy megtudja, miről beszélünk?... És milyen alamusziak! Ki hallott már ilyet, rántott karajt és vegyes felvágottat vásárolni délután öt órakor! Inkább elrontják a gyomrukat, csak

hogy megtudják a titkot... Nahát, küldjön csak ide Saget még valakit, meglátják, hogy elbánok vele! Ha a tulajdon húgom lenne, akkor is kívágnám az ajtón.

A három férfi hallgatott, látva Lisa haragját. Gavard rátámaszkodott a kirakat rézkorlátos párkányára; elgondolkozva forgatta az egyik faragott kristályoszlopot, mely kimozdult rézfoglatából. Aztán föltekintett és megszólalt:

- Én azt hittem, jó tréfa lesz.

- Micsoda? - kérdezte Lisa, még mindig remegve a dühtől.

- A felügyelői állás a halcsarnokban.

Az asszony kifordította a tenyerét, még egyszer ránézett Florent-ra, leült a pult mögött a kipárnázott kisszékre, nem szólt egy árva szót sem. Gavard körülményesen kifejtette elgondolását: tulajdonképpen a kormány húzná a rövidebbet, mert ő adná a pénzt. Élvezettel hajtogatta:

- Öregem, ezek a pizok alakok halálra éhezették magát, ugye? Nahát, most hizlaltassa fel magát velük... Borsos tréfa, nekem mindjárt nagyon tetszett.

Florent mosolygott, nem engedett. Hogy felesége kedvében járjon, Quenu is szolgált néhány jó tanáccsal. Az asszony azonban mintha nem is hallotta volna. A Csarnok felé figyelt. Egyszerre csak fölpattant, kifakadt:

- Na! Most meg a Normandot küldik. Az ő baja! Megjárja a többi helyett is.

Nagy, barna lány nyitott be; Louise Méhudin, vagy más néven a Normand, a szép halaskofa. Merész szépség volt, nagyon finom, hófehér bőré, majdnem olyan erős, mint Lisa, de szeme kihívóbb, keble duzzadóbb. Hetyke biztonsággal lépett be, kötényén megcsörrent az aranylánc, divatosan fésült, sima haja volt, nyakában kendő, csipkekendő, mely a Vásárcsarnok egyik kacér királynőjévé avatta. Enyhe halszag lebegett körötte; egyik kezére, a kisujja tövében, heringpikkely tapadt, gyöngyházfényű foltocska. A két nő, együtt lakván valamikor a Pirouette utcai házban, meghitt barátságban élt; egy kis vetélkedés még szorosabbra fűzte ezt a köteléket, arra készítetve őket, hogy folytonosan egymással foglalkozzanak. A környéken a szép Normand s a szép Lisa volt a nevük. Ez szembeállította, állandóan összehasonlításra ösztönözte őket, s rákényszerítette mindkettőjüket, hogy gondosan ápolják saját szépségük hírnevét. A hentesné, ha előrehajolt egy kissé a pultja mögött, megláthatta a halaskofát a szemközti pavilonban, a lazacok és nagy rombuszhalak között. Árgus szemekkel vigyázták egymást. A szép Lisa kezdte szorosabbra fűzni magát. A szép Normand még több gyűrűt rakott az ujjaira s kendőt a vállára. Ha találkoztak, mézesmázosak voltak, félig lehunytt szemük titkon fürkészte a másik fogyatékoságait. Tüntetőleg egymásnál vásároltak, s fitogtatták nagy szeretetüket.

- Mondja csak, ugye holnap este készítik a véreshurkát? - kérdezte a Normand mosolygós arccal.

Lisa fagyos maradt. A harag ritkán vert gyökeret benne, de annál tartósabban és kérlelhetlenebbül. Rideg igent vetett oda.

- Mert, tudja, imádom a hurkát, azon forrón, ahogy kikerül a fazékból... Majd eljövök érte.

Észrevette, hogy vetélytársa hűvösen fogadja. Ránézett Florent-ra, ki láthatólag érdekelte, aztán, nem akarván elmenni minden megjegyzés nélkül, úgy, hogy ne övé legyen az utolsó szó, vigyázatlanul hozzátette:

- Tegnapelőtt is vettem magánál véres hurkát... Nem volt egészen friss.

- Nem volt egészen friss! - mondta utána a hentesné, halálosan elsápadva, reszkető ajakkal.

Egyébként talán még türtőztette volna magát, nehogy azt higgye a Normand, hogy a csipke-kendője miatt haragudott meg rá. De nem elég, hogy kémkednek utána, még sértegetik is? Ezzel betelt a pohár. Meggörbödött, öklét a pultra nyomta, s egy kissé rekedten mondta:

- Mondja csak, a múlt héten, tudja, mikor azt a pár nyelvhalat vettem magánál, odavágtam-e mindenki füle hallatára, hogy rohadt volt?

- Rohadt!... Az én nyelvhalam rohadt! - tört ki a halaskofa bíborra vált arccal.

Fuldokolva álltak egy darabig, némán és ijesztően néztek farkasszemet a húsok fölött. Nagy barátságuknak egyszeriben vége szakadt; egyetlen szóra kivillantak a farkasfogak a mosoly alól.

- Maga goromba nőszemély - mondta a szép Normand. - Azt ugyan lesheti, míg ide még egyszer beteszem a lábam!

- Menjen csak, menjen - mondta a szép Lisa. - Jól tudjuk, kihez van szerencsénk.

A halaskofa olyan vaskos gorombasággal távozott, hogy a hentesné beleszédült. A jelenet röpké pillanatok alatt zajlott le, a három elképedt férfinak ideje sem volt beleavatkozni. Lisa csakhamar magához tért. Éppen folytatni akarta a beszélgetést, célzást sem téve az imént történetekre, amikor Augustine, a boltilány, megjött a bevásárlásból. Ekkor az asszony félrevonta Gavard-t, lelkére kötve, hogy ne adjon még választ Verlaque úrnak; ő elvállalja, hogy jobb belátásra bírja a sógorát, legfőljebb két napra van szüksége. Quenu visszament a konyhába, Gavard magával vitte Florent-t, s amint betértek Lebigre-hez egy pohár ürmösre, felhívta a figyelmét három nőre a fedett utcán, a hal- és a baromfipavilon között.

- Most aztán fecseghetnek! - mondta irigykedő arccal.

A Vásárcsarnok lassan elnéptelenedett; csakugyan Saget kisasszony, Lecoeurné és Borsika ácsorgott a járda szélén. A vénlány vitte a szót.

- Hát nem mondtam magának, Lecoeurné, hogy a sógora mindig ott lebzsel ezeknek a boltjában?... Maga is látta, igaz?

- Hogy láttam-e? De még mennyire! Az asztal tetején ült. Nagyon otthonosan érezte magát...

- Én - vágott közbe Borsika - nem hallottam semmi rosszat... Nem tudom, mi ütött magukba.

Saget kisasszony vállat vont.

- Maga még nagyon jámbor lélek, kicsikém. Hát nem látja, miért kapnak Quenuék Gavardon?... Fogadni mernék, hogy mindenét a kis Pauline-ra hagyja.

- Komolyan gondolja? - fakadt ki Lecoeurné, dühtől sápadtan.

Aztán panaszos hangon folytatta, mint akit súlyos csapás ért:

- Egyedül vagyok, mint az ujjam, nincs, aki megvédjen, ez az ember azt teheti velem, amit akar... Hallotta! Vele tart az unokahúga is. Elfelejtí, mibe került nekem, s most kényre-kegyre kiszolgáltatna.

- De nénikém - vetette közbe a Borsika - hisz magának soha nem volt egy jó szava hozzám.

Nyomban kibékültek, egymás nyakába borultak. A húgocska megígérte, hogy többé nem bosszantja a nénit; a néni égre-földre esküdözött, hogy édeslányának tekintí Borsikát. Erre Saget kisasszony ellátta őket jó tanácsokkal, hogy s mint viselkedjenek, ha Gavard-t meg akarják akadályozni, hogy elherdálja a vagyonát. Abban egyetértettek, hogy Quenu-Gradelle-ék mihaszna népség, jó lesz a körmükre nézni.

- Nem tudom, mit kotyvasztanak - mondta a vénlány - de valami bűzlik náluk... Maguk hogy vélekednek erről a Florent-ről, a Quenuné unokabátyjáról?

A három nő összedugta a fejét, suttogóra fogta a hangját.

- Emlékeznek - tódította Lecoeurné -, hogyan láttuk meg valamelyik reggel, lyukas cipőben, poros ruhában: olyan volt, mint egy tolvaj, aki rossz fát tett a tűzre... Félek ettől a fickótól.

- Sovány ugyan, de nem csúnya férfi - dünnyögte Borsika. Saget kisasszony eltűnődött. Fennhangon gondolkozott:

- Két hete töröm a fejem rajta, de már lemondtam róla, hogy kitaláljam... Gavard biztosan ismeri... Valahol már én is találkoztam vele, de nem emlékszem...

Még kutatott az emlékezetében, mikor közübük rontott a Normand, akár a fürgeteg. A hentes-üzletből jött.

- Udvarias nőszemély az a Quenuné, az a nagy tehén! - tört ki, s örült, hogy kifújhatja a mérgét. - Hát nem azt vágja a fejemhez, hogy csupa rohadt halat árulok! Nahát, képzelhetik, én sem maradtam adósa... Ócska bódé, ahol megmérgezik az embert a romlott disznóságokkal!

- Ugyan mit mondott neki? - tudakolta a vénlány, aki majd kibújt a bőriből örömeiben, mikor meghallotta, hogy a két nő összeszólalkozott.

- Én? Egy árva szót sem! Egy mukkot sem! Bementem hozzá, és nagyon udvariasan szóltam, hogy hurkát akarok venni holnap este, s erre nekem támadt a hülyeségeivel... Álszent néemberje, azzal a szemforgató jámborságával! De ezért még megfizet, drágábban, mint gondolja.

A három nő érezte, hogy a Normand nem mond igazat; hanem azért a viszályban rágalmak özönével siettek a segítségére. A Rambuteau utca felé fordultak, gyalázkodtak, rémtörténeteket meséltek, hogy milyen mocskok van Quenuék konyháján, valóban elképesztő vádakat hordtak össze. Ha Quenuék emberhúst mértek volna ki, akkor sem lehetett volna dühödtebb a haragjuk kitörése. A halaskofának háromszor is el kellett mondania az esetet.

- S az unokatestvére mit szólt hozzá - tudakolta kajánul Saget kisasszony.

- Az unokatestvére! - csattant fel a Normand hangja. - Maguk elhiszik ezt az unokatestvért!... Biztosan a szeretője az a nagy mamlasz!

A másik három néember felhőrdült. Lisa tisztességére esküdni mertek volna a környéken.

- Hagyjuk csak! Sose tudhatja az ember, hányadán áll az ilyen csupaháj nyenyúljozzámmal! Szeretném én látni ing nélkül azt a nagy tisztességét!... Sokkal együgyűbb férje van ennek, hogy fel ne szarvazná.

Saget kisasszony bólogatott jelezve, hogy ilyenféleképpen vélekedik ő is. Szelíden megszólalt:

- Annál is inkább, mert nem tudni, honnan pottyant ide ez az unokatestvér, s az a história, amit Quenuék feltálnak, fölöttébb gyanús.

- Ej, hát ez a szeretője a dagadtnak! - erősködött újból a halaskofa. - Semmirekellő csavargó, úgy csípte föl a nő, valahol az utcán. Láthatja, akinek van szeme.

- A sovány férfiak kemény legények - jelentette ki Borsika mély meggyőződéssel.

- Tetőtől talpig új ruhába öltöztette - tódította Lecoeurné. - Sok pénzébe kerülhet.

- Persze, persze, igaza lehet - motyogta a vénlány. - Azt kellene tudni...

Megállapodtak, hogy mindent megfigyelnek, ami a Quenu-Gradelle-ék bódéjában történik. A vajárusnő fogadkozott, hogy majd ő kinyitja a sógora szemét, hadd lássa, miféle emberekkel szűri össze a levét. Közben a Normand lehiggadt egy kissé; elment; alapjában jó szándékú lány volt, bántotta, hogy többet mondott a kelletténél. Mikor már nem volt köztük, Lecoeurné alattomosan megjegyezte:

- Biztos vagyok benne, hogy a Normand szemtelenkedett, szokása szerint... Jól tenné, ha nem nagyon emlegetné azokat az égből pottyant unokatestvéreket, ő, aki gyereket talált a halas standján.

Összenevettek. Mikor már Lecoeurné is odábbállt, Borsika szólalt meg:

- Az a baja a nénikémnek, hogy mindig ilyesmiken jár az esze; ettől olyan sovány. Mindig megvert, ha a férfiak rám néztek. Ő ugyan ha keresne, se találna gyereket a párnája alatt.

Saget kisasszony újra föl kacagott. S amikor magára maradt, s hazafelé indult a Pirouette utcába, arra gondolt, hogy „ez a három ostoba némbor” még arra sem érdemes, hogy kötelet pazaroljon rájuk a hóhér. Különben aggódott, hátha meglátta valaki, pedig nem szeretett volna összeveszni Quenu-Gradelle-ékkel, akik mégiscsak tehetős és megbecsült emberek. Kerülőt téve, a Turbigio utcába ment, a Taboureau péküzletbe, mely a legszebb volt a környéken. Taboureau-né, Lisa jó barátnője, megfellebbezhetetlen tekintély volt mindenben. Ha valaki közölte, hogy „Taboureau-né így mondta, Taboureau-né úgy mondta”, mindenkinek meg kellett hajolnia. Most a vénkisasszony, azzal az ürüggyel, hogy tudni szeretné, mikor fűtik be a kemencét, mert áthozna egy tepsit, áradozni kezdett a hentesnőről, magasztalta véres hurkái tisztaságát és zamatát. Azután, erkölcsi alibijével elégedetten, boldogan, hogy sikerült felszítania a kilesett veszekedés tüzet, anélkül, hogy bárkivel összekapott volna, most már csakugyan hazatért, megkönnyebbült lélekkel, Quenuné unokafivérének a képét keresve kutatva az emlékezetében.

Ugyanaznap este Florent kiment vacsora után, és sétált egyet a Vásárcsarnok egyik fedett utcájában. Finom köd szitált, búsan szürkéltek az üres pavilonok, sárga könnycseppként égtek a gázlámpák. Florent első ízben érezte, hogy útban van; tudatára ébredt, hogy milyen durva módon tört be, ő, a mit sem sejtő sovány, ebbe a kövér környezetbe; világosan látta, hogy terhére van az egész környéknek, hogy feszélyezi Quenukat, ő, a zugunokatestvér, azzal a gyanús képével. Mélyen elszomorították ezek a gondolatok; nem mintha öccse vagy Lisa részéről akár a legkisebb szeretetlenséget is tapasztalta volna; sőt, éppen a jóságuktól szenvedett; vádolta magát, hogy tapintatlan volt, mikor egyszerűen csak letelepedett náluk. Kétségei támadtak. A délutáni beszélgetés emléke valami bizonytalan rossz érzéssel töltötte el. Szinte letépette a pultra kirakott húsok szaga, érezte, mint süllyed bele valami lágy és jóllakott gyávaságba. Talán nem tette helyesen, hogy visszautasította azt a felügyelői állást, melyet felkínáltak neki. Viaskodni kezdett ezzel a gondolattal; föl kellett ráznia magát, hogy lelkiismerete szokott szilárdságát visszanyerje. Nyirkos szél kerekedett, végigsüvített a fedett utcán. Némiképp helyreállt a nyugalma s a biztonsága, mikor be kellett gombolnia a kabátját. A szél kifújta a ruhájából a hentesüzlet zsíros gőzeit, melyek egészen elernyesztették.

Hazatérőben találkozott Claude Lantier-val. A festő, zöldes felöltőjébe burkolózva, haragtól remegő, tompa hangon beszélt. Kikelt a festészet ellen, azt mondta, kutyának való mesterség, fogadkozott, hogy soha többé nem nyúl ecsethez. Délután földhöz csapta és összetaposta azt a tanulmányfejet, amit arról a cafka Cadine-ről készített. Elöntötte a művész dühe, aki érzi, hogy nem tud megbirkózni azokkal a biztos és életerős művekkel, melyeket megálmodott. Ilyenkor megfeledkezett a külvilágról; rőtta az utcákat, mindent sötétnek látott, várta a megváltó másnapot. Azt szokta mondani, hogy reggel mindig vidám és este boldogtalan. Minden

napja hosszú, kétségbeesett erőlködés volt. Florent alig ismerte rá a Vásárcsarnok gondtalan éjjeli csavargójára. Már találkoztak párszor a hentesüzletben. Claude ismerte deportálása történetét, megszorította a kezét, s talpig férfinak nevezte. Különben nemigen járt Quenuékhez.

- Még mindig a nagynénémnél lakik? - tudakolta Claude. - Nem értem, hogy képes megmaradni azon a szakácsstanyán. Csak úgy bűzlik ott minden. Ha eltöltök náluk egy órát, úgy érzem, elteltem három napra. Az a baj, hogy ma reggel is ott voltam, azért nem sikerült a tanulmányom.

Csendben lépkedtek egy darabig, akkor újrakezdte:

- Ó, a derék emberek! Rossz nézni, milyen jól élnek. Már többször meg akartam festeni az arcképüket, de sosem tudtam eltalálni ezeket a kerek, csonttalan arcokat... Bezzeg Lisa néném nem rugdosná össze a fazekait. Hülye vagyok én is, hogy tönkretettem Cadine fejét! Most, hogy meggondolom, nem is volt olyan rossz.

Erre Lisáról kezdtek beszélgetni. Claude elmondta, hogy anyja már régóta nem találkozik a hentesnével. Feltehetőleg azért nem, mert Lisa restelli, hogy a nővére munkáshoz ment feleségül; különben sem szereti a szerencsétlen embereket. Claude saját magáról is mesélt: egy derék ember, akit elbájoltak a csacsik és a nénik, amiket a gyerek nyolcéves kora óta rajzolgatott, kieszelte, hogy kollégiumba adja; a derék ember meghalt, ezerfrankos járadékot hagyva rá, amiből éppen hogy éhen nem hal.

- Mindegy - folytatta -, mégis szívesebben lettem volna munkás... Például asztalos. Milyen szerencsés is az asztalos. El kell készítenie, mondjuk, egy asztalt; elkészíti, s aztán lefekszik, abban a boldog tudatban, hogy befejezte, s tökéletesen elégedett... Én egész éjjel le nem hunyom a szemem. Az a sok átkozott befejezetlen tanulmány itt kavarg a fejemben. Soha nem készülök el velük, soha, soha.

A hangja szinte zokogásba fűlt. Aztán meg nevetni próbált. Szitkozódott, keresgélte az ocsmány szavakat, el akart merülni a mocsokban, az érzékeny és finom lelkű emberek hideg dühével, akik nem bíznak önmagukban, és meg akarnak hempergőzni a sárban. Végül leguggolt az egyik földbe mélyesztett szellőztetőablak előtt, mely a Vásárcsarnok pincéjébe nyílt, ahol örökösen ég a gáz. Lemutatott a mélybe, ahol Marjolin és Cadine nyugodtan vacsorázott a baromfikamrában egy vágókövön. A két semmirekellő mindig megtalálta a módját, hogy elrejtőzzék, s lenn maradjon a pincében zárás után is.

- Hej, micsoda állat, micsoda pompás állat! - ismételte Claude, irigy bámulattal emlegetve Marjolint. - S ha meggondolom, hogy ez az állat boldog. Ha megették a krumplijukat, együtt hálnak valamelyik nagy tollaskosárban. Ennek az életnek legalább van értelme!... Szavamra, maga is jól teszi, hogy a hentesüzletben marad; ott legalább meghízik.

Hirtelen eltűnt. Florent is felment a padlószobájába. A festő ideges nyugtalansága megzavarta, s újra felébresztette a kétségeit. Másnap úgy intézte a dolgát, hogy a délelőttöt ne kelljen a hentesüzletben töltenie; nagyot sétált a rakparton. De ebédkor megint Lisa csöpögő jóindulatának a bűvkörébe került. Az asszony, csak úgy mellékesen, újra megpendítette a halcsarnoki felügyelői állást, mint ami megfontolást érdemel. A férfi hallgatta a tele tányér mellől, s valósággal lenyűgözte az ebédlő templomi tisztasága; a gyékény lágyan feküdt a lába alatt, a rézcsillár karjai, a tapéta s a világos tölgyfa bútorzat halványsárga színei eltöltötték a lelkét a tisztességes jómód érzetével, s összezavarodtak a jóról és rosszról alkotott fogalmai. Mégis volt annyi ereje, hogy érveit elismételve nemet mondjon, bár világosan érezte, hogy ízléstelenség ebben a környezetben ilyen nyersen fitogtatni konokságát és haragját. Lisa nem haragudott meg, sőt, olyan kedvesen mosolygott, hogy ettől Florent még nagyobb zavarban

volt, mint előző napi tompa ingerültségétől. Vacsora közben csak a nagy téli sózásról beszéltek, mely bőven ad majd tennivalót a ház egész népének.

Az esték hűvösebbek lettek. A család vacsora után nyomban átvonult a konyhába, a jóleső melegbe. A konyha egyébként olyan tágas volt, hogy többen is kényelmesen elfértek benne, anélkül, hogy zavarták volna a középre helyezett, négyszögletes asztal körül folyó munkát. A gázzal világított helyiség falait fejmagasságig fehér és kék fajanszlapok borították. Baloldalt volt a nagy öntött vas tűzhely, tetején három lyuk, ebbe mélyedt bele a három testes fazék barnaszénkormos feneke; a konyha végében, a kemencére szerelt s füstölővel is ellátott kürtő szolgált a rostélyosok sütésére, a tűzhely fölött pedig, a falon lógó merőkanalaknál, kanalaknál és hosszúnyelű villáknál feljebb, számozott fiókokban sorakozott a finomabb s a durvább zsemlemorzsa, a rántott húshoz való kenyérmorzsa s több fűszerféle, szegfűszeg, szerecsendió, bors.

Jobbkézt nehézkesen támaszkodott a falhoz a vágóasztal, egy agyonszabdalt és vagdalt óriási tölgyfa tönk; a fatönkre erősített alkalmatosságok pedig, egy fecskendő, egy töltőgép s egy húsdaráló, kerekeikkel és fogantyúikkal titokzatos és félelmetes boszorkánykonyhát idéztek. A falak mentén, a polcokon, sőt még az asztalok alatt is edények, cseréptálak, vödrök, tálcák, bádoghalmik halmozódtak, továbbá egy fazékkészlet, egy sorozat széles szájú tölcsér, több rekesz a kések és bárdok számára, spékeltő tűk és szerszámok; minden csepegett a zsírtól. A kínos tisztaság ellenére is mindenén átütött a zsír, szivárgott a csempelapok közül, megfényszerítette a kőpadló piros kockáit, szürkés fényben fürösztötte a tűzhely öntöttvas lapját, s a fényezett tölgyfa áttetsző és csillogó zománcával vont be a vágótönk szélét. S ebben a cseppenként sűrűsödő párában, a három fazék szüntelen gőzében, melyben szétfőttek a disznóhúsok, a padlótól a mennyezetig nem volt egy tenyérnyi hely, mely ne izzadt volna zsírt magából.

Quenu-Gradelle-ék mindent odahaza készítettek. Kívülről csak neves cégek készítményeit hozatták, disznóhúspástétomot, üveges konzervet, szardíniát, sajtot, csigát. Ezért szeptemberben már gondoskodni kellett a nyár folyamán kiürült pincék megtöltéséről. Ilyenkor fennmaradtak üzletzárás után is. Auguste és Léon segítségével Quenu kolbászt töltött, sonkát pácolt, zsírt olvasztott, készítette a szalonnákat: tokaszalonnát, húsos szalonnát, tűzdeléshez valót. Fazécsörömpölés, bárdcsattogás, átható konyhaszag töltötte meg az egész házat. De eközben sem szünetelt a friss hentesáruk, a máj- és nyúlpástétomok, kocsonyás húsok, kolbászfélék és véreshurkák napi árusítása.

Eznap este Quenu, miután kiolvastott két bödön zsírt, tizenegy óra tájban nekifogott a véreshurkának. Auguste segített neki. Lisa és Augustine fehérneműt javított a szögletes asztal egyik sarkán; előttük, az asztal másik oldalán, Florent ült, a tűzhellyel szemközt, s mosolygott a kis Pauline-on, aki felmászott a lábafejére, és azt akarta, hogy „röpülést” játsszon vele. Mögöttük Léon vagdalta a kolbászhúst a tölgyfatönkön, szabályos, kimért ütésekkel.

Auguste először kiment az udvarra a két, disznóvérrel teli kannáért. A vágóhídon ő szúrta le a disznót, ő fogta fel az állat vérét, s zsigerelte ki, a forrázóhelyiség inasaira bízva, hogy a hasított sertést délután a kocsijukon hazaszállítsák. Quenu azt állította, hogy ami a disznóölést illeti, Auguste-nek egész Párizsban nem akad párja. Az igaz, hogy kitűnően értett a vérhez; ha ő kijelentette, hogy „jó lesz a hurka”, a hurka valóban jó is lett.

- No, lesz-e jó hurkánk? - érdeklődött Lisa.

A fiú letette a két kannát, s vontatottan mondta:

- Alighanem, Quenuné asszony, alighanem,... Először is látom abból, ahogy a vér ömlik. Ha lassan csorog, mikor kihúzom a kést, az nem jó jel, az arra vall, hogy silány...

- Függs az attól is - vágott közbe Quenu - hogy hogyan döfték bele a kést.

Auguste sápadt arca felderült.

- Nem, nem - válaszolta - én mindig négyujjnyira bököm bele; ez az előírás... Hanem, tudják-e, akkor látom legjobban, mikor a vér csurog, én meg, miközben felfogom, a kezemmel kavargatom a vödörben. Az a jó, ha meleg, habos, de nem nagyon sűrű.

Augustine kezében megállt a tű. Föltekintett, Auguste-öt nézte. Durvaszálú gesztenyebarna hajjal keretezett vöröses arca elmerült figyelemről tanúskodott. De Lisa, sőt a kis Pauline is feszülten figyelt.

- Kavarom, kavarom, kavarom, így ni - folytatta a legény, s úgy mozgatta a kezét a levegőben, mintha habot verne. - Nahát, amikor kihúzom a kezem, s megnézem, az a jó, ha a vér valószínűsággal rátapad, úgy, hogy a vörös kesztyű egyenletesen vörös... Akkor bizvást mondhatjuk, hogy „jó lesz a hurka”.

Fölemelt kézzel állt egy darabig, önelégülten, ernyedttartásban; s keze, mely vérrel teli vödrökben járt, élénk rózsaszínével s piros körmeivel élesen elütött a fehér ingujjtól. Quenu elismerően bólogatott. Csend támadt. Léon fáradhatatlanul vagdalt. Pauline elábrándozott, majd újra felmászott nagybátyja lábára, s felcsendült a hangja:

- Ide figyelj, bátya, meséld el annak a bácsinak a történetét, akit fölfaltak a vadállatok.

Biztosan a disznóvérről jutott eszébe a fruskának a „bácsi, akit fölfaltak a vadállatok”. Florent értetlenül kérdezte, hogy miféle bácsi az. Lisa elnevette magát.

- Annak a szerencsétlennek a történetét szeretné hallani, tudja, a multkorjában mondta el Gavard-nak. Úgy látszik, meghallotta.

Florent elkomorodott. A kislány felvette a nagy, sárga macskát, a nagybátyja térdére rakta, kijelentve, hogy a Mouton is hallani akarja a mesét. De a Mouton felugrott az asztal tetejére. Ott letelepedett, s hátát felgömbítve sandított erre a sovány, hosszú legényre, aki immár két hete állandó tárgya lehetett elmélkedéseinek. Pauline azonban mérges lett, toporzékolt, hallani akarta a mesét. Mikor Lisa látta, hogy csakugyan nem lehet bírni vele, odaszólt Florent-nak:

- Ej, hát mesélje el neki, amit kér, akkor majd békén hágy bennünket.

Florent hallgatott még egy ideig. Szemét lesütötte. Aztán lassan föltekintett, pillantása megállapodott az öltögető két nön, majd Quenut és Auguste-öt nézte, kik a fazekat készítették elő a véreshurkának. A gázláng békésen lobogott, a tűzhely kellemes meleget sugárzott, a konyha minden zsírcseppjéből áradt a kényelmes emésztés kéjes érzése. Florent ekkor a térdére ültette a kis Pauline-t, s szomorúan rámosolyogva, elkezdte:

- Volt egyszer egy szegény ember. Ezt a szegény embert elüldözték messze, messze, túl az óperenciás tengeren... A hajón, mely vitte, négyszáz fegyenc volt, ezek közé vetették. Öt hétig kellett a gonosztevők között élnie, darócruhában, mint ők, rabkoszton. Halálra kínozták a férgek, véres verejtéket izzadt, ereje elhagyta. A konyha, a sütőde, a hajógépek úgy felizzították az alsó fedélzetet, hogy tíz fegyenc belepusztult a hőségbe. Napközben ötvenesével felengedték őket, hogy szívhassák a tengeri levegőt; de minthogy tartottak tőlük, két ágyúcsövét ráirányították a keskeny deszkapallóra, amelyen sétáltak. Bezzeg örült a szegény ember, amikor rákerült a sor, és nem izzadt olyan nagyon. De enni nem tudott, súlyos beteg volt. Éjjel, mikor újból vasra verték, s hánya-vetette a vihar két szomszédja között, elfogta a félelem, sírva fakadt, örült, hogy észrevétlen, sírhat...

Pauline, kacsóit áhítatosan összekulcsolva, tágra nyílt szemmel hallgatta.

- De hiszen - szólt közbe - ez nem arról a bácsiról szól, akit fölfaltak a vadállatok... Ez más mese, ugye, bátya?

- Várj csak, majd meghallod - felelt szelíden Florent. - Még sorra kerül a bácsi meséje is... Elmondom végig.

- De jó lesz! - suttogta a gyermek örvendezve.

Hanem azért gondolkodóba esett, mintha nehéz rejtvényen töprengene, amit nem tud megfejteni. Végül elszánta magát és megkérdezte:

- De hát mit vétett az a szegény ember, hogy elüldözték, és a hajóba zárták?

Lisa és Augustine elmosolyodott. A gyerek esze elbűvölte őket. És Lisa, anélkül, hogy közvetlenül válaszolt volna, felhasználta az alkalmat egy kis erkölcsi oktatásra; nagyon meghökkenett a kicsit azzal a kijelentésével, hogy ilyen hajóra rakják a rakoncátlan gyerekeket is.

- Akkor pedig - jegyezte meg okosan Pauline - igaza volt Florent bátya szegény emberének, hogy egész éjjel sírt.

Lisa újból a varrás fölé hajolt. Quenu nem hallott semmit. Éppen szelte a fazékba a hagymát, mely a tűzön halk sercegéssel muzsikálni kezdett, mintha hőségtől tikkadt tücskök cirpelenének. Finom illat terjengett. Mikor Quenu belekevert a nagy fakanállal, sisterség csapott föl a fazékból, s a konyhát erős sülhagymaszag töltötte be. Auguste zsírszalonnát vagdalt egy tálon. Léon bárdja meg szaporábban kezdett dolgozni, végigkaparva olykor az asztalon, hogy összekotorja a már pépesedő kolbásztöltelüket.

- Mikor megérkeztek - folytatta Florent - az embert elszállították egy szigetre, melyet Ördög-szigetnek hívnak. Ide került más társaival együtt, akiket szintén elüldöztek a hazájukból. Mindnyájan nagyon szerencsétlenek voltak. Eleinte dolgoztatták őket, mint a fegyenceket. Az őrizetükre kirendelt csendőr napjában háromszor megolvasta őket, hogy nem hiányzik-e valaki közülük. Később már hagyták, hadd tegyenek, amit akarnak; csak éjjelre zárták be őket egy nagy faketrebe, ahol két-két rúd közé feszített függőágyakon aludtak. Egy év alatt leszakadt a lábukról a cipő, s úgy lerongyolódtak, hogy kilátszott a csupasz bőrük. Kunyhókat róttak össze fatörzsekből, hogy védekezzenek a nap heve ellen, mely mindent felperzsel abban az országban; de a kunyhók nem nyújtottak oltalmat a moszkitók ellen, melyek éjszakánként dagadtra csípték őket. Sokan belepusztultak, a többiek egészen megsárgultak, megványadtak, elvadult külsejükkel, hosszú szakállukkal szívettépő látványt nyújtottak.

- Auguste, a zsírszalonnát! - kiáltott Quenu.

S mikor kezében volt a tál, vigyázva belecsúsztatta a fazékba a szalonnakockákat, megnyomkodva valamennyit a fakanállal. A zsír olvadozott. Sűrűbb pára szállt fel a tűzhelyről.

- És mit adtak nekik enni? - tudakolta a kis Pauline lankadatlan figyelemmel.

- Férges rizst és bűdös húst adtak nekik - válaszolta Florent egyre tompább hangon. - Ki kellett halászni a férgeket, hogy meg lehessen enni a rizst. A húst erősen kisütve mégcsak legyűrték valahogy; de főve olyan bűdös volt, hogy kólikát kaptak tőle.

- Akkor inkább száraz kenyéren élnék - jegyezte meg a gyermek elgondolkozva.

Közben Léon befejezte a vagdalást, s a kolbásztöltelüket egy tányérban a szögletes asztalra tette. A macska, mely közben sem mozdult el a helyéről, s mintha nagyon megdöbbené a történet, szemét egész idő alatt le nem vette Florent-ről, most nagy kelletlenül hátrább húzódott. Összegömbölyödött, a kolbásztöltelüket szimatolva dorombolt. Lisa meg alig tudta palástolni elképedését és undorát; látni való volt, hogy a férges rizst és a bűdös húst szinte

elképzelhetetlen ocsmányságnak tartja, mely lealjasítja azt, aki megette. És nyugodt, szép arcán, gömbölyű nyakán volt valami bizonytalan rémület ettől az embertől, aki efféle undokságokkal táplálkozott.

- Bizony, nem volt az paradicsom - folytatta a férfi, megfélemlítve a kis Pauline-ről, réveteg tekintetét a párolgó fazékra szegezve. - Mindennap újabb gyötrelmek, állandó zaklattatás, minden jog sárbatiprása, az emberi érzés megcsúfolása kergette a kétségbeesésbe a foglyokat, és beteges bosszúvágy lassú tüzével emésztette őket. Úgy éltek, mint az állatok, mindig ütni kész korbács suhogott a fejük fölött. Azok a nyomorultak ki akarták ölni belőlük az embert... Ezt nem lehet elfelejteni, nem, ezt nem lehet. Ez a sok szenvedés egyszer még bosszúért kiált.

Hangja elhalkult, elnyomta a fazékban vidáman sercegő szalonna bugyborékoló sustorgása is. De Lisa még hallotta, s megrémítette a férfi arcán hirtelen megvillanó kérlelhetetlen kifejezés. Egyszerre álszentnek érezte, azzal a mindig-szelíd tekintetével.

Florent tompa hangja betetőzte a kis Pauline örömét. Izgett-mozgott nagybátyja térdén, elbűvölte a történet.

- Hát az az ember? Hát az az ember? - suttogta.

Florent ránézett a kis Pauline-ra, látszott, hogy felocsúdik, s arcán újra megjelent a szomorkás mosoly.

- Az az ember - folytatta - nem örült, hogy a szigeten van. Csak egyetlen gondolat éltette: elmenni onnét, átkelni a tengeren, elérni a partot, melynek fehér vonala szép időben feltűnt a látóhatáron. De ez nem volt gyerekjáték. Tutajt kellett ácsolni. Mivel már több fogoly megszökött, kivágták a sziget összes fáit, hogy a többiek ne juthassanak faanyaghoz. A sziget olyan csupasz, olyan kopár lett, a tűző nap heve úgy kiszikkasztotta, hogy az élet mind veszélyesebb és irtózatossabb lett rajta. Ekkor az embernek és két társának az az ötlete támadt, hogy a kunyhójuk fatörzseit fogják fölhasználni. És egy este tengerre szálltak néhány korhadttal gerendán, melyeket száraz ágakkal erősítettek össze. A szél a part felé hajtotta őket. Már hajnalodott, mikor tutajuk megfeneklett egy homokzátonyon, olyan erővel, hogy a szétvált fatörzseket elsodorták a hullámok. A három szerencsétlen majd ott veszett a homokban; övük süppedtek bele; sőt egyikük az álláig elmerült, s a másik kettőnek kellett kiráncigálnia. Végül elvergődtek egy szikláig, ahol alig volt talpalatnyi hely. Mikor felkelt a nap, megpillantották szemközt a partot; a szürke szirtek vonala egészen elzárta arrafelé a látóhatárt. Ketten tudtak úszni, azok elhatározták, hogy odaúsznak a szirtfalhoz. Inkább megkockáztatták, hogy nyomban vízbe fúlnak, semhogy lassan pusztuljanak el a zátonyon. Társuknak megígérték, hogy érte jönnek, ha partot érnek, és szereznek egy csónakot.

- Igen, igen, tudom már! - kiáltott a kis Pauline, örömében tapsolva. - Ez az a bácsi, akit felfaltak a vadállatok.

- Eljutottak a partra - folytatta Florent - de a sziget lakatlan volt; csak a negyedik napon sikerült csónakot találniuk... Mire visszaértek a zátonyra, társukat hanyatt fekvé találták, keze, lába lerágva, arca szétmarcangolva, hasában nyüzsgöttek a tengeri rákok, s úgy mozgatták az oldalán a bőrt, mintha iszonyatos haláltusa rázná e félig felfalt és még friss hullát.

Undorodó sóhaj kelt Lisa és Augustine ajkán. Léon, aki a disznóbelet készítette elő a véres-hurkához, elfintorította az arcát. Quenu abbahagyta a munkát, Auguste-re nézett, kit hányinger környékezett. Csak a kis Pauline kacagott. Az a tengeri rákoktól nyüzsgő has, különös módon, ott terpeszkedett a konyha közepén, s gyanús szagokat vegyített a szalonna és a hagyma illatába.

- Adj ide a vért! - kiáltott Quenu, aki különben sem figyelt az elbeszélésre.

Auguste előhozta a két kannát, és lassan, vékony piros sugárban csorgatta a vért a fazékba, miközben Quenu sebesen kavarta a sűrűsödő főzetet.

Mikor a kannák kiürültek, Quenu sorra kinyitogatta a fiókokat a tűzhely fölött, s mindegyikből kivett egy-egy csipet fűszert. Borsot különösen sokat szórt a vérbe.

- Otthagyták, ugye? - faggatózott Lisa. - Aztán baj nélkül visszatértek.

- Amint úton voltak visszafelé - válaszolta Florent - megfordult a szél, és kisodorta őket a nyílt tengerre. Egy hullám elragadta az egyik evezőjüket, s minden szélroham olyan tömeg vizet zúdított a csónakba, hogy szakadatlanul merniük kellett a tenyerükkel, így hanyódtak a parttal szemközt, hol elhajtotta őket a szél, hol visszasodorta az ár, elfogyott a csekélyke készletük, nem volt egy falás kenyérük sem. Ez eltartott három napig.

- Három napig! - szörnyülködött a hentesné. - Három napig étel nélkül!

- Bizony, három napig nem volt betevő falatjuk sem. Mikor a keleti szél végül partra sodorta őket, az egyik úgy kimerült, hogy egész nap nem bírt felkelni a homokról. Estére meghalt. Társa hiába próbálta falevéllal táplálni.

Mikor Florent ideért az elbeszélésben, Augustine halkan fölvihogott; aztán elszégyellte magát, s nem akarván érzéketlennek tűnni, így hebegett:

- Nem, nem, nem azon nevetek. Hanem a macskán... Nézze a Moutont, asszonyom.

Lisa is felderült. A kolbásztöltelék egész idő alatt ott volt a macska orra előtt, s úgy látszik, az állat megcsömörlött ettől a rengeteg hústól, mert fölkel, és sebesen kaparni kezdte a lábával az asztalt, mintha az ürülékét akarná eltakarítani. Azzal hátat fordított a tálnak, oldalára dőlt, elnyújtózott, szemét félíg lehunyta, fejét kéjesen forgatta jobbra-balra. Erre mindenki dicsérni kezdte a macskát, bizonygatták, hogy sosem lop, nyugodtan kinn lehet hagyni előtte a húst. Pauline azt mesélte el, nagyon zavarosan, hogy ebéd után a cica mindig megnyalja az ujjait meg az arcát, de meg nem harapja.

Lisa azonban újra azt feszegette, hogy ki lehet-e bírni étlen-szomjan három napig... Szerinte ez lehetetlen.

- Nem! - nyilatkoztatta ki. - Nem hiszem... Különben is, hol az az ember, aki három napig nem evett? Mikor azt mondják is, hogy „ez meg ez éhen pusztult”, az csak olyan szóbeszéd... Többet vagy kevesebbet mindig csak eszik az ember... Csak egészen lezüllött, nyomorult alakok lehetnek, csak valami...

Nyilván azt akarta mondani: „csatornatöltelék”, de Florent-ra tekintett és elharapta a szót. Ám ajkának megvető fintora, szemének hideg pillantása leplezetlenül elárulta azt a gondolatát, hogy csak gazfickók koplalhatnak ilyen hallatlan módon. Az, aki kibírja három napig étel nélkül, csak valami veszedelmes alak lehet. Elvégre is, tisztességes ember nem kerül efféle helyzetbe.

Florent fulladozott. Szemközt vele a tűzhely - Léon éppen akkor dobott rá pár lapát szenet - úgy fújtatott, mint egy kántor, ha hasára süt a nap. A hőség egyre nőtt. Auguste a zsír-olvasztást vállalta magára, s ahogy a fazekakkal foglalatосkodott, patakokban csorgott róla a verejték; Quenu az inge ujjával szárítgatta a homlokát, míg arra várt, hogy a vér kellő sűrűségű legyen. Bágyasztó, súlyos ételszag terjengett a megsűrűsödött levegőben.

- Mikor az ember eltemette a bajtársát a homokban - folytatta Florent vontatottan - elindult egyedül, amerre látott. A holland Guayana - mert ott volt - folyóvizekkel és mocsarakkal megszakított vadon. Az ember több mint egy hétig gyalogolt, de nem akadt emberi hajlékra.

Körös-körül halál leselkedett rá. Bár az éhség marcangolta a gyomrát, nem mert beleharapni a fákról lecsüngő, ragyogó gyümölcsökbe; félt ezektől a fémesen csillogó bogyóktól, melyeknek csomós bütykei mérget izzadnak. Napokig vándorolt a sűrűn egymásra boltozódó ágak alatt, csücskét sem látta az égnek az eleven borzalommal teli, zöldes félhomályban. Óriás madarak surrogtak el a feje fölött rémületes szárnycsattogással, halálsikolyra emlékeztető, váratlan vijjogással; majmok ugrándoztak, vadállatok csörtettek át mellette a bozóton, hajladoztak az ágak, levél záporozott a fákról, mint amikor hirtelen szélroham támad; de különösen a kígyóktól rettegett, amikor száraz levelek borította süppedékes talajon járt, és keskeny fejeket látott tovatűnni a szörnyűségesen összegabalyodott gyökerek közt. Voltak nyirkos, sötét zugok, ahol úgy hemzsegték a fekete, sárga, lila, csíkos, sávós csúszómászók, mintha elszáradt virágok keltek volna hirtelen életre, és futottak volna szanaszéljével. Ilyenkor megállt, szilárd támaszt keresgért, hogy kikecmeregjen az ingoványból, mely elnyeléssel fenyegette; órákig odaszögezte a dermedt rémület, ha valamelyik tisztás végében kígyót pillantott meg, mely összetekeredve, felemelt fejével himbálózott, mint valami aranyfoltokkal borított rengeteg fatörzs. Éjjel fák tetején aludt, fölriadt a legkisebb neszre is, rémlett, mintha pikkelyek kúsznának a vaksötétben, szakadatlanul. Fulladozott a végeérhetetlen lombrengetegben; fojtó volt a hőség a félhomályban, mindent ellepett a nyirkos nedvesség, mindent megült az illatozó fák és bűzölgő virágok kigőzölgéseivel terhes, dögletes pára. Amikor órákig tartó gyaloglás után végre kivergődött, s újra megpillantotta az eget, széles folyók állták útját; követte folyásukat, közben kémlelte a kajmánok szürke hátát, gyanakodva fürkészte a sodródó fűcsomókat, s ahol biztonságosabbnak tűnt a víz, átúszott. Odaát folytatódott az őserdő. Másutt meg hatalmas, buja lapályok terültek el, a sűrű növénytakaró alól csak itt-ott kékllett ki egy-egy kis tő tükre. Ilyenkor az ember nagy kerülőt tett, csak tapogatózva jutott előbbre, mert halál leselkedett rá, elnyeléssel fenyegette a barátságosnak tűnő lapály, mely szörcsögött a talpa alatt. A vastag humusz táplálta óriási fűvek dögletes mocsarakat, feneketlen, híg iszapot takarnak; a növénytakaróban, mely a szemhatár széléig elborítja a kékeszöld végtelenséget, csak keskeny földcsíkok húzódnak, aki ezeket nem ismeri, örökre eltűnik a föld színéről. Az ember egy este övig elmerült. Ahogy szabadulni próbált, az iszap minden mozdulatára közelebb és közelebb ért az ajkához. Ekkor meg sem moccant két óra hosszat. Hogy följött a hold, szerencsére sikerült megragadnia egy ágat a feje fölött. Amikor végre-valahára emberlakta helyre ért, keze, lába merő vér volt, sebek borították, a mérges csípések felpuffasztották. Olyan szálnalmas, olyan kiéhezett állapotban volt, hogy megrémültek tőle. A háztól ötven lépésre odavetettek neki valami ennivalót, s közben a gazda puskával őrizte az ajtaját.

Florent elhallgatott, hangja elcsuklott, tekintete elrévedt. Szinte csak magának beszélt. A kis Pauline-t elnyomta az álom, teste elernyed, feje hátrabillent, hiába erőlködött, hogy nyitva tartsa ámuló szemét. Quenu felfortyant.

- Te állat! - förmedt rá Léonra. - Nem tudod, hogy kell a belet tartani? Rám hiába bámulsz! Ne rám nézz, hanem a bélre... Így... Most ne moccanj.

Léon a jobb kezében hosszú, üres belet tartott, melynek a végéhez egy nagyon széles szájú tölcser illeszkedett; s ahogy a hentes a tölcser kanalanként megtöltötte, baljával letekergette a hurkát egy mély, kerek fémedénybe. A fekete pép gőzölögve ömlött be, lassanként kidagasztotta a belet, mely kigömbölyödve, lágy gyűrűkben tekeredett le. Quenu már félrehúzta a fazekat a tűzről, s a tűzhely vörös fénye megvilágította a fiú sovány arcélét s a hentes széles képét, és halvány arcukat s fehér ruhájukat rózsáspirosra festette.

Lisa és Augustine érdeklődve figyelte a munkát, sőt Lisa még rá is szólt Léonra, hogy ne szorítsa úgy a belet, mert csomós lesz a hurka. Mikor végeztek a töltéssel, Quenu óvatosan belecsúsztatta a hurkát egy lábos forró vízbe. Láthatólag megkönnyebbült; most már csak a főzés volt hátra.

- Hát az ember? Hát az ember? - motyogott újból Pauline, ismét kinyitva a szemét, s csodálkozva, hogy nem hallja nagybátyja hangját.

Florent ringatta a lánykát a térdén, meglassúdott szóval dűnnyögött tovább, mintha altatódalt dúdolna.

- Az ember - folytatta - egy nagyvárosba érkezett. Eleinte szökött fegyencnek hitték, s néhány hónapra becsukták... Aztán kiszabadult, s mindenfélével megpróbálkozott, könyvelt, gyerekeket tanított írni, olvasni, sőt egy ízben még földmunkásnak is elszegődött napszámba... Az ember folyton arról ábrándozott, hogy visszatér hazájába. Már együtt is volt a szükséges összeg, mikor sárgalázba esett. Azt hitték, meghalt, s megosztotak a holmiján; mire felgyógyult, egy szál inge sem maradt... Kezdhetne előlről. Az ember súlyos beteg volt. Nem mert ott maradni, messze idegenben... Végre az ember útnak indulhatott, az ember hazatért.

A hang egyre halkult, majd egészen elhalt a végsőt vonagló ajkon. A kis Pauline is aludt, álomba ringatta a mese vége, feje a nagybácsi vállára csuklott. Az magához ölelte, térdén egyre ringatta még, észrevétlen, szelíden. S hogy ügyet sem vetettek rá, ott ült tovább is moccanatlanul, karjában az elszenderedett gyerekekkel.

Most jött a java, ahogy Quenu szokta mondani. Kiemelte a hurkát a lábosból. Nehogy megrepassze vagy összekeverje az egyes szálakat, pálcával halásztta ki őket, föltekerte, kivitte az udvarra, hogy a fonott gyékényen hamar megszáradjanak. Léon segített neki, tartotta a hosszú szálak végét. A hurkakoszorúk gőzölögve vonultak át a konyhán, egész párafelhőt vontak maguk után, mely még vastagabbá tette az amúgy is sűrű levegőt. Auguste odapillantott még utoljára az olvasztott zsírra; az előbb ő is leemelte már a fedőt a két fazékról, melyekben lustán rotyogott a zsír, s a felpukkanó kis buborékok átható szagú párát lövelltek magukból. A zsíros gőz kora este óta szállt már; mostanra elhomályosította a gázt, megtöltötte a helyiséget, lecsapódott mindenüvé, ködbe borította Quenu és legényei megpörkölődött fehérségét. Lisa és Augustine felkelt a helyéről. Mindnyájan szuszogtak, mintha pukkadásig tömték volna magukat.

Augustine karjára vette az alvó Pauline-t. Quenu maga szerette becsukni a konyhát, Auguste-öt és Léont elküldte azzal, hogy ő majd behordja a hurkát. Az inas vérvörösen távozott: majd egy méter hurkát dugott az ingébe, ugyancsak süthette a bőrét. Aztán Quenuék magukra maradtak Florent-nal. Hallgattak. Lisa álltában evett egy darabka forró véreshurkát, aprókat harapott belőle, szép száját széthúzta, hogy meg ne égesse; a fekete hurkavég egyre beljebb csúszott a rózsás pirosságba.

- No - jegyezte meg - sajnálhatja a Normand, hogy gorombáskodott... Kitűnő ma a hurka.

Kopogtak a külső ajtón. Gavard lépett be. Minden este Lebigre úrnál időzött, egészen éjfélig. Most azért jött, hogy végleges választ kapjon a halcsarnoki felügyelőség ügyében.

- Értik, ugyebár - magyarázta -, Verlaque úr nem várhat tovább, csakugyan súlyos beteg... Florent-nak döntenie kell. Megígértem, hogy holnap virradatkor megviszem a választ.

- Természetesen Florent elfogadja - válaszolt nyugodtan Lisa, megint beleharapva a hurkába.

Florent-t valami furcsa, nyomasztó érzés kerítette hatalmába; eddig fel sem kelt a székéről, s most hasztalan próbált felállni és tiltakozni.

- Nem, nem - szólalt meg újból a hentesné - ez elintézett dolog... Nézze, kedves Florent, maga már eleget szenvedett. Beleborzong az ember, ha hallja, amit az imént is mesélt. Ideje, hogy rendes kerékvágásba zökkenjen az élete. Tiszteletre méltó családból származik, jó nevelésben részesült, igazán nem való, hogy úgy kóboroljon az utcán, mint valami ágrólszakadt csavargó... A maga korában már nem lehet gyerekeskedni. Elkövetett egy s más botorságot, isten neki, majd elfelejtik és megbocsátják. Szépen visszatér az osztályába, a tisztességes emberek osztályába, s úgy fog élni végre, mint mások.

Florent ámulva hallgatta, nem tudott megszólalni... Az asszonynak igaza van, ez kétségtelen. Olyan egészséges, olyan magabiztos, nem akarhat rosszat. Inkább ő a rossz, ő, a sovány, a sötét képű, aki bevallhatatlan ábrándokat sző. Már nem is tudta, miért vonakodott eddig.

De az asszony még folytatta, bőbeszédűen pirongatta, mint egy kis lurkót, aki rossz fát tett a tűzre, s most rendőrrel ijesztgetik. Anyáskodva korholta, nagyon meggyőzően érvelt. Végül előhozakodott a döntő érveléssel is:

- Tegye meg a mi kedvünkért, Florent. Van némi tekintélyünk a környéken, ezért nagyon vigyáznunk kell. Őszintén szólva, attól tartok, hogy pletykálkodni kezdenek. Ez az állás mindent jó útra terel, magából lesz valaki, sőt becsületet is szerez nekünk.

Hízelkedve beszélt. Florent úgy érezte, hogy torkig van; valósággal átjárta a konyhaszag, jóllakatta azzal a sok ennivalóval, aminek az illata a levegőben terjengett; lassan siklott bele a szakadatlan emésztés megbékélt gyávaságába ebben a zsíros környezetben, ahol már két hete élt. Érezte a bőre alatt lerakódó zsír ezernyi apró csiklandozását; mintha lassan egész lényén úrrá lett volna valami szelíd boltosbékesség. Ezen a késő éjjeli órán, a helyiség melegében kezdett felengedni a haragja, olvadozni minden elszánása; úgy elbágyasztotta ez a nyugodalmas este, a véreshurka s az olvasztott zsír szaga, a térdén szendergő dundi lányka, hogy egyszerre csak azt érezte: szeretne még sok estét eltölteni így, végtelen sok estét ebben a hizlaló nyugalomban. De különösképpen a Mouton bírta elhatározásra: mélyen aludt, féloldalt hengeredve, egyik mancsa az orrán, farkát vékonya mellé kunkorította, mintha takarózni akarna vele; igazi macskaboldogsággal aludt, s Florent, amint elnézte, így dűnnyögött:

- Nem, ez mégiscsak ostobaság... Elfogadom. Mondja meg, Gavard, hogy elfogadom.

Addigra Lisa is végzett a hurkával, s ujját lassan megtörölte a köténye szélében. Előkészítette a gyertyát a sógorának, míg Gavard és Quenu sok szerencsét kívánt Florent-nak az elhatározásához. Valóban véget kell már vetni ennek az állapotnak; a politika nyaktörő útjain nem lehet megélni. És ott állt előtte Lisa, tartotta a meggyújtott gyertyát, elégedetten nézte Florent-t, és szép arcán egy szent tehén jámbor nyugalma honolt.

Három napra rá már túl is voltak a szükséges formaságokon, a rendőrség szinte behunyt szemmel fogadta el Florent-t Verlaque úr ajánlására, persze csak helyettesi minőségben. Gavard mindenáron velük akart menni. Mikor újból magára maradt Florent-nal a járdán, könyökével döfködte az oldalát, nem szólt, csak nevetett, és csúfondárosan hunyorgott hozzá. Bizonyára jót mulatott a rendőrökön, akikbe belebotlott az Óra rakparton, mert mikor elment mellettük, behúzta a nyakát, s olyan fintort vágott, mint aki alig állja meg, hogy a szemükbe ne röhögjön.

Verlaque úr már másnap kezdte beavatni az új felügyelőt munkája titkaiba. Néhány délelőtt még kalauzolni kellett Florent-t ebben a vad forgatagban, melyre ezentúl majd neki kell ügyelnie. Az a szegény Verlaque - Gavard nevezte így - flanell- és selyemholmikba pólyált, sálakba bugyolált, folyton köhécselő, sápadt képű emberke volt, pipaszár lábával állandóan ott tapodott a halpiac hűvös nedvességében és tocsogó vizében.

Florent, hogy első reggel hét órakor megérkezett, úgy érezte, menten vége van, szeme káprázott, feje zúgott. Az árverési csarnok kilenc pultja körül már ott ácsorogtak a kofák, jöttek a hivatalnokok lajstromaikkal, a szállítók ügynökei pedig, vállukon keresztbevetett bőrtáskaikkal, az eladóasztaloknak fordított székeken üldögéltek, s várták, hogy befolyják a pénzük. Ezalatt a pultokkal elkerített területen, sőt még a gyalogjárón is, lerakták és kicsomagolták a halakat. A kövezen végig lapos kaskák heverték halomban, szüntelenül özönlöttek a ládák és kosarak, az egymásra tornyozott kagylós zsákok, melyekből csepegett a víz. Az osztályozó munkások sűrögtek-forogtak, átugráltak a rakásokon, kimarkolták a szalmát a kasokból, s egymás után ürítették ki és dobták földre őket; a széles, kerek kosarakban egy-két mozdulattal szétteregették az árut, tetszetős formába rendezve. Mikor a kosarak rendben felsorakoztak, Florent-nak úgy rémlett, mintha sűrű halraj vetődött volna oda a járdára, még tátogatva, megannyi rózsálló gyöngyház, vérpiros korall, tejfényű gyöngy, futó fényei és kékeszöld, sápadt árnyai az óceánnak.

Összevissza, ahogy a háló szeszélye felszínre vetette őket a mélytengeri moszatok közül, ahol a nagy vizek titokzatos világa szunnyadozik, egymás hegyen-hátán heverték az egyszerű és a foltos tökehalak, a közönséges, a sima és az érdes lepényhalak, e fehér foltos, piszkosszürke, igénytelen külsejű állatok; a tengeri angolnák, ezek az apró fekete szemű, iszapzöld siklók, melyek olyan síkosak, hogy azt hinné az ember, még mindig elevenen tekergőznek; a kövér ráják, rózsás szegélyű fehér hasukkal, pompás hátukon a kiugró gerinccsigolyák hosszú sorával, s a merev, csontos uszonyokig húzódó firenzei bronzcsíkokkal, cinóber foltokkal, varangyok és mérges virágok komor színpompájában; az ijesztő szelindekcápák, kerek fejükkel, nagyra tátott kínaibálvány-szájukkal, rövid és húsos denevérszárnyukkal - meglehet, hogy ezek a szörnyetegek őrzik vad csaholással a tengeri barlangok kincseit. Aztán következtek a szép halak, fajtánként, mindegyik egy-egy lapos fűzfavessző-kosárban: a vertezüst lazacnak mintha minden egyes pikkelyét metszőtű karcolta volna bele a fénylő fémbe; a pérhalnak vastagabb és durvább metszésű volt a pikkelye; a nagy rombuszhal s az óriás félszegűszo testét sűrűn borította az aludttejszínű halpénz; a sima, fényes tonhal fekete iszákra hasonlított; a kerek tengeri süllő öblösre nyitotta száját, mintha tátott torkából túlságosan vaskos lélek szakadt volna ki, ahogy haláltusája közben megmeredt. És szőke és szürke nyelvhalak párosával, mindenfelé; a megmerevedett lándzsás angolna ólomforgácsra emlékeztetett; a kissé megtekeredett hering vérző kopoltyúja sebét mutogatta ezüsthímes ruháján; a kövér aranyhal színe karmazsinba játszott, a hátán zöldes fényű csíkokat viselő, aranyos makréla oldala szivárvá-

nyos gyöngyházként ragyogott, s a fehér hasú, vörös morgóhalak, fejfelül összerakva a kosarak közepére, sugarasan szétfutó farkakkal, olyanok voltak, mint gyöngyös fehérrel és élénkpirossal cifrázott, furcsa virágok. Volt ott még ízletes húsú, bajuszos vörösmárna, ragyogó piros potyka, pár láda opálos fényű, sárga tőkehal, néhány kosár szagos lazac - a csinos epreskosárákra emlékeztető takaros kaskákból erős ibolyaillat áradt. A rózsás garnélák és a szürke garnélák meg alig látható, apró achátszeműk ezernyi fekete pontjával szórták meg lapos kosarakban púpozódó, seszínű, lágy tömegüket; a tüskés languszták, a fekete csíkos homárok még éltek, törött lábukon vonszolódtak, kaparásztak.

Florent csak félfüllel hallgatta Verlaque úr magyarázatát. Egy napsugár beszökkent a fedett utca magas ablakán, s lánggra gyújtotta a szebbnél szebb színeket, melyeket tompított és egymásba mosott a tenger vize; szivárványosan olvadtak össze a kagyló húsának árnyalatai, a sárga tőkehal opálja, a makréla gyöngyfénye, a márna aranya, a hering ezüst szőtte, a lazac nagy ezüstpénzei. Mintha egy vízitündér ékszeresládáiból sosem látott, furcsa díszek ömlöttek volna ki a földre: nyakláncok, iszonyatos karperecek, elképesztő csatok, ismeretlen rendeltetésű, barbár ékszerek patakozottak, tornyosodtak. A rája s a szelindekcápa hátán ibolyában és zöldben játszó nagy ékkövek sötétlettek megfeketült fémfoglalatban, s a lándzsás angolna keskeny csíkjai, a szagos lazac farka és uszonyai finommívű ékszereknek tűntek.

Florent-nak arcába csapott a friss fuvallat, ráismert a keserű és sós tengeri szellőre. Eszébe jutottak a guayanai partok, az átkelés szép napjai. Úgy rémlett, mintha tengerből volna előtte, melyből éppen visszahúzódott a víz, s most a napsütésben gőzölögnek a moszatok, szárítkoznak a megcsupaszult sziklák, csípős tengerszagot lehel a kavics. Körötte a sok hal nedves hűvösséget, finom illatot árasztott, azt a fanyarkás és ingerlő illatot, mely elrontja az ember étvágyát.

Verlaque úr köhécselt. Átjárta a nedvesség, szorosabban burkolózott a sáljába.

- Most pedig - mondta - átmegyünk az édesvízi halakhoz.

Itt, a gyümölcs-pavilon felől, közvetlenül a Rambuteau utca mellett, az árverési helyiséget két, körbe futó halasmedence keríti, melyet öntöttvas-rácsok osztanak rekeszekre. A hatyúnyakú rézcsapokból vékony vízszugár csorog. A rekeszekben egymás hegyén-hátán nyüzsögnek a rákok, eleven terítőt vetnek a vízre a feketéllő pontyhátak, szüntelenül nyílnak és zárulnak az angolnák mozgékony gyűrűi. Verlaque urat megint elfogta a szünni nem akaró köhögés. A nedvesség itt kevésbé volt friss, lágy folyóillat, homokon szunnyadó langyos víz szaga szállt.

Aznap reggel rengeteg rák érkezett Németországból, dobozban és kosárban. A hollandi és angol fehérhalak is ellepték a piacot. Éppen csomagolták ki az aranybarna rajnai pontyot, mely elgyönyörködteti a szemet fényesen-vörös foltjaival s bronzsínű gránátzománcre emlékeztető pikkelylemezeivel; a nagy csukák mohón nyújtogatták csőr alakú szájukat, vasszürke, kegyetlen vízi ragadozók; a sötét, pompás cigányhal olyan volt, mint a rozsdá zöldítette vörösréz. Az aranynak e komor változataiból világos foltként ütköztek ki a küllőhalas és sügéres kosarak, a pisztrángszállítmányok, a közönséges fehérhalak - vetőhálójával fogott lapos halak - halmai, s az acélkék gerincek fokozatosan beleolvadtak a hasak áttetsző lágyságába; s a hófehér óriásmárnák alkották e hatalmas csendélet éles fényfoltjait. Az emberek vigyázva öntötték a halasmedencékbe, zsákszámba, a fiatal potykákat, melyek megpördültek maguk körül, mozduatlanul lebegtek egy pillanatig, aztán elúsztak, eltűntek. A kis angolnákat egyszerre borították ki a kosarakból, úgy hullottak bele a rekeszbe, mint egyetlen összetekeredett kígyógyűrű; a nagyok ellenben, gyermekkarnyi vastagok, felemelt fejfelül maguktól siklottak a víz alá, fürgén tekergözve, mint bokor alá bűvő siklók. S a kosarak mocsos fűfavesszőin heverő halak, melyeknek halálos vergődése már reggel óta tartott, kínos-keservesen haldokoltak az árverés

zűrzavara közepette; tátogattak, oldaluk behorpadt, mintha ki akarnák inni a levegő nedveségét, s e hatalmasan tátogó, néma csuklások három másodpercenként megismétlődtek.

Verlaque úr közben visszakísérte Florent-t a halpiac pultjaihoz. Cipelte magával, bonyolult magyarázatokba bocsátkozott. A pavilon három belső oldalán, a kilenc iroda körül, megtorlódott a tömeg, a széleken tájékosan hullámszórt a sok emberfej, a fent gubbasztó s könyveikbe jegyezgető hivatalnokok kimagaslottak közülük.

- És ezek az alkalmazottak mind a bizományosokhoz tartoznak? - tudakolta Florent.

Ekkor Verlaque úr körbevitte a járdán, s bevezette az egyik árverési pult elkerített belső oldalára. Megmutogatta neki a rekesztekéket s a személyzetet a tágas, sárga fairodában, ahol halbűz terjengett, és mocskos vízfoltokat hagytak a halaskosarak. Egészen fönt, az üvegfalú fülkében, a községi adóhivatal közlege jegyezgette a kötések összegét. Lejjebb, a magasra helyezett székeken, kezét keskeny írópolcra támasztva, két nő ült, s vezette a bizományos eladási jegyzéket. A pult kettős; kétoldalt, az iroda előtt elnyúló hosszú kőasztal két végére egy-egy kikiáltó felrakta a kosarakat, és kikiáltotta a tételek és nagyobb darabok árát; fölötte pedig a jegyzéket vezető kisasszony tollal a kezében figyelte az árverést. Verlaque úr megmutatta Florent-nak szemközt, az elkerített emelvényen kívül, egy másik sárga fafülkében, a terebélyes, vén pénztárosnőt, aki sou-kat és ötfrankosokat rakosgatott oszlopba.

- Kettős ellenőrzés van - magyarázta - a Szajna megyei prefektúráé és a rendőrkapitányságé. Ez utóbbi nevezi ki a bizományosokat, s jogot formál a felügyeletre. A városi közigazgatás szintén ragaszkodik hozzá, hogy jelen legyen az ügyleteknél, melyekre illetéket ró ki.

Folytatta szenvtelen, cincogó hangján, s töviről hegyire elmesélte a két hatóság civódását. Florent nem is hallotta. A kisasszonyt nézte, aki vele szemben ült az egyik magas széken. Magas, barna lány volt, harmincas, nagy, fekete szemű, méltóságos képű; írás közben mereven tartotta az ujját - jól nevelt úrikisasszony.

De elvonta a figyelmét a kikiáltó rikácsolása, aki éppen egy pompás rombuszhalat bocsátott árverésre.

- Eladó harmincért!... Harmincért!... Harmincért!

Elismételte a számot minden lehető hangnemben, végigszökdécselve ezen a fura skálán. Púpos volt, ferde képű, borzas, nagy, kék melleskötényt viselt. Szeme lángolt, karját kinyújtotta, vadul hadarta:

- Harmincegy! Harminckettő! Harminchárom! Harminchárom ötven először... Harminchárom ötven másodszor!...

Lélegzetet vett, forgatta a kosarat, előbbre tolta a kőasztalon, a halaskofák pedig odahajoltak, s megérintették a rombuszhalat, puhán, ujjbeggyel. Aztán újult hévvel folytatta, szinte a kezéből pattogtak a számok a ráígérők felé; észrevette a legapróbb jelet is, egy felemelt ujját, megránduló szemöldököt, szóra nyíló ajkat, megrebbenő szemet; mindezt olyan tüneményes gyorsasággal végezte, s olyan szédületesen hadart, hogy Florent, ki képtelen volt követni, csak elkábulva állt, mikor a púpos már oly dallamos hangon zsoltározta, mint a kántor, ha befejez egy verset:

- Negyvenkettő először! Negyvenkettő másodszor!... Negyvenkét frank a rombuszhal!

A szép Normand ígért rá utoljára. Florent ráismert a kofák sorában, kik az árverési helyiséget elzáró vasrudak előtt tömörültek. Hűvös volt a reggel. Sorban álltak a szőrmegallérok, hivalkodtak a nagy, fehér kötények, még kövérebbnek mutatva a hasakat, a melleket, a széles vállakat. Sűrű, bodros, magas kontyával, fehér és kényes bőrével a szép Normand büszkén

hordta csipkesálját, a kendőfedte, göndörödő hajboglyák, borvirágos orrok, szemérmetlenül hasadt ajkak, töredezett cserépre emlékeztető, csempe arcok között. Ő is ráismert Quenuné unokafiérére, s annyira meglepődött, mikor meglátta ott, hogy összesűgött a szomszédjaival.

A zshivaj olyan magasra csapott, hogy Verlaque úr abbahagyta a magyarázatot. Az úton munkások jelezték a nagy halakat, elnyújtott kiáltásuk mintha óriási hangszórókból szállt volna; különösen azé, amelyik rekedt, elcsukló hangon üvöltözte: „Kagyló! Kagyló!”, úgy, hogy a Csarnok tetőzete is beleremegett. A kifordított kagylós zsákok tartalma kosarakba dőlt; más zsákokat lapáttal ürítettek ki. Vonultak a nagy kosarak, hordták-vitték az osztályozó munkások a ráját, a nyelvhalat, a makrélát, az angolnát, a lazacot, a folyton növekvő hangzavar s a kofák tülekedése közepette, akik majd kidöntötték a vaskorlátot. A púpos kikiáltó tűzbe jött, ösztövé karjával a levegőt csapkodta, állkapcsát felszegezte. Végül egy magas számolýra állt, korbácsolta a számok végeérhetetlen lánc, mely vadul csörömpölt a szájából, ajka eltorzult, haja szézilálódott, kiszáradt torkából csak érthetetlen süvöltés tört elő. Odafönt a községi adóhivatal tisztviselője, hamis asztrakángallérba bugyolált öreg emberke, csak az orra hegyét dugta ki fekete bársonysapkája alól; a nagy, barna írnokó pedig békésen írdogált magas faszékén, szeme nyugodtan tekintett ki hidegcsípte, rózsás arcából, pillája sem rebhent a púpos zajos kerepelésére, mely ott szállt fel a szoknyaája mellett.

- Remek fickó ez a Logre - dünnyögte Verlaque úr mosolyogva. - Ez a piac legjobb kikiáltója... Eladná ez még a cipője talpát is egy pár nyelvhal helyett.

Visszatért Florent-nal a pavilonba. Miközben újból elmentek az édesvízi halak árverése mellett, ahol jóval lanyhább volt a forgalom, elmondta, hogy ez a piac egyre hanyatlik, s hogy Franciaországban nagyon gyatrán áll a folyami halászat. Egy sunyi képű, szőke kikiáltó mozdulatlanul, álmosító hangon bocsátotta árverésre az angolna- és ráktételeket; közben a halasmedencék mentén osztályozó munkások jártak, s rövid nyelvű hálóval halásztak.

Ezalatt az árverési helyiségek körül mind nagyobb lett a tülekedés. Verlaque úr nagy lelkiismeretességgel látta el oktatói tisztét, könyökkel tört utat magának, s utódját tovább vitte az árverés sűrűjébe. A módosabb viszonteladók tömörültek ottan, türelmesen váraakoztak a szép példányokra, fölsegítve a szállítómunkások vállára a tonhalat, a rombuszhalat, a lazacot. A földön az utcai halárusok osztozkodtak a közösen vásárolt heringes és lepényhalas kosarakon. Voltak itt még polgárok is, pár kötvényes a távoli kerületekből, akik idejöttek hajnali négy órakor, hogy egy kis friss halhoz jussanak, de végül engedtek a kísértésnek, s negyven-ötven frankért egész rakomány tengeri halat vásároltak össze, amit aztán alig győztek szétosztogatni napközben az ismerőseik között. Olykor hirtelen lökdösődés támadt a tömeg szélén. Egy kofa, akit beszorítottak, felemelt ököllel vágta ki magát, s úgy szitkozódott, hogy a nyakán kidagadtak az erek. Mögötte fallá sűrűsödött a tömeg. Florent, ki már fulladozott, kijelentette, hogy eleget látott, mindent megértett.

Amint Verlaque úr segítségével kikecmergett, egyszerre csak a szép Normanddal találták szemközt magukat. Megállt előttük, s fenséges modorában érdeklődött:

- Csakugyan elhagy bennünket, Verlaque úr?

- Igen, igen - válaszolt az emberke. - Kipihenem magam falun, Clamart-ban. Úgy látszik, rosszat tett a halszag... Ez az úr a helyettesem.

Megfordult, Florent-ra mutatott. A szép Normandnak elállt a szava. S Florent, ahogy tovább ment, szinte hallani vélte, amint fojtott nevetéssel sziszegi szomszédnői fülébe: „Nagyszerű! Most fogunk csak jól szórakozni!”

A halaskofák kezdtek kirakodni. Valamennyi márványpult fölött egyszerre indult meg a sarokcsapokból az áradat. Sustorgott, mint a záporosó, patakszottak a csobogó, bugyborékoló, kemény vízsugarak; a rézsútos pultok széléről kövér, sűrű cseppek hullottak le szelíden csörgedezve, mint egy csermely, besározódva a sikátorokban, ahol patakocskák siettek fürgén, egy-egy mélyedésben tóvá duzzadtak, aztán ezernyi ágra szakadva, lefutottak a lejtőn a Rambuteau utca irányába. Nedves pára szállt fel, a permetező eső Florent arcába fújta üde leheletét, azt a jól ismert, keserű és sós tengeri szellőt; s a kirakott első halakban felismerte a rózsálló gyöngyházakat, a vérpiros korallokat, a tejfényű gyöngyöket, az óceán futó fényeit és kékeszöld, sápadt árnyait.

Ez az első délelőtt erős kétségeket támasztott benne. Már bánta, hogy engedett Lisának. Másnap, hogy kikerült a konyha kövér álmoságából, már gyávasággal vádolta magát, olyan hevesen, hogy szinte könnybe lábadt a szeme. De nem merte visszavonni adott szavát. Lisától félt egy kicsit; maga előtt látta lebiggyesztett száját, szép arcán a szótlán szemrehányást. Sokkal komolyabb és elkényeztetettebb asszonynak tartotta, semhogy ellenkezni lehessen vele. Gavard-nak, szerencsére, támadt egy jó ötlete, amely megvigasztalta Florent-t. Még aznap este, mikor Verlaque úr végighurcolta az árverésen, félrevonta, s nagy feneket kerítve a dolognak, elmondta, hogy „az a szegény ördög” milyen szerencsétlen. Azután, kifejtve véleményét erről a piszok kormányról, mely agyondolgoztatja az alkalmazottait, de annyit sem ad neki, amiből nyugodtan meghalhatnak, értésére adta, hogy milyen jótékony cselekedet lenne, ha fizetése egy részéről lemondana a volt felügyelő javára. Florent készségesen beleegyezett. Nagyon is jogos a kérés, mert ő csak Verlaque úr ideiglenes helyettesének tekinti magát; különben sincs szüksége semmire, hiszen a testvérénél lakik és étkezik. Gavard még hozzáfűzte, hogy véleménye szerint nagyon szép lenne, ha a havi százötven frankból átengedne ötvenet; és suttogóra fogva a hangját, megjegyezte, hogy úgysem tart sokáig, mert hektikás a szerencsétlen a csontja velejéig. Megállapodtak, hogy Florent meglátogatja az asszonyt, s vele egyezkedik, nehogy a férjet megbántsa. Ez a jócselekedet könnyítette a lelkén, most már az önfeláldozás érzésével fogadta az állást: hiszen ezt a szerepet játszotta egész életében. De megeskette a baromfikereskedőt, hogy erről a megállapodásról nem szól senkinek. Minthogy a lelke mélyén az is félt Lisa asszonytól, megőrizte a titkot, ami igazán szép volt tőle.

Az egész hentesüzlet úszott a boldogságban. A szép Lisa tüntetően kedves volt a sógorához; korán aludni küldte, hogy föl tudjon kelni reggel; melegen tartotta az ebédjét; már nem restellt elterefélni vele a járdán, most, hogy paszományos sapkát hordott. Quenu boldog volt, hogy minden jóra fordult, sosem terpeszkedett még elégedettebben felesége és bátyja között, esténként, az asztalnál. A vacsora gyakran kilenc óráig is elhúzódott, ilyenkor Augustine állt a pult mögött. Sokáig elüldögéltek, békésen emésztve, beszélgettek a környék eseményeiről, hallgatták a hentesné szilárd politikai nézeteit. Florent-nak el kellett mondania, milyen volt a forgalom a halpiacon. Lassanként ő is megnyugodott, kezdte élvezni a rendezett élet boldog békességét. A világossárga ebédlő tisztasága és langyos polgári melege már a küszöbön elzsongította. A szép Lisa jólelkű gondoskodása mintha meleg pehelyaplanba burkolta volna, melyben kéjesen kinyújtóztatta tagjait. Tökéletes megbecsülésben és jó egyetértésben éltek.

Gavard azonban úgy vélekedett, hogy Quenu-Gradelle-ék otthona roppant unalmas hely. Lisának megbocsátotta, hogy szereti a császárt, mert - mint mondogatta - nőkkel sosem kell politizálni, no meg a szép Lisa tisztességes asszony is, aki szépen vezeti az üzletét. Csakhogy ő mégis szívesebben tölti az estéit Lebigre úrnál, ahol hasonlóan gondolkodó kis baráti társaság szokott összeverődni. Mikor Florent-t kinevezték felügyelőnek, elcsalta, órákig nem tágitott mellőle, ösztökölte, hogy kezdjen legényéletet, hisz van már állása.

Lebigre úrnak nagyon szép helyisége volt, egészen modern és fényűző berendezéssel. A Rambuteau utcára nyílt, a Pirouette utca jobboldali kiszögellésénél, négy norvégiai törpefenyő állt előtte, zöldre mázolt ládikákban; méltó párja volt Quenu-Gradelle-ék hentesüzletének. A fényes ablakokon át be lehetett látni a terembe, melyet lomb-, szőlőlevél- és szőlőfürtmintás füzérek díszítettek halványzöld alapon. A padlót nagy fehér és fekete kőlapok borították. A háttérben tángolt a pincenyílás a vörös szőnyeges csigalépcső alatt, mely az első emeleti biliárdterembe vitt fel. De különösen a gazdagon díszített söntés vonta magára a figyelmet, széles, csiszolt-ezüst fényével. A cinklap ívbe hajlított magas szegélye ráborult a fehér és vörösmárvány pultoldalra, habos fénnel körítette, fénytakaróval, mint hímzett terítő a főoltárt. A pult egyik végén gázmelegítőn szunnyadoztak a rézabroncsos porcelán kannák a forralt borral és a punccsal; a másik végén egy igen magas, dús faragású márványkútból szakadatlanul csorgott egy kis medencébe a vékony vízszugár, mely szinte állni látszott a levegőben; középpont pedig a három, lejtős cinklap közepébe egy behűtésre és öblögetésre szolgáló víztartó mélyedt, sorban kinyúlt belőle a felbontott üvegek zöldes nyaka. Kétfelől egy sereg pohár, fajták szerint: pálinkás kupicák, vastagfalú kispoharak, gyümölcsleves kelyhek, abszint-poharak, söröskorsók, nagy talpaspoharak, valamennyi leborogatva, fenéssel fölfelé, halványan tükrözve a pult ragyogását. Balkézt volt még egy talpas újezüst urna, mely perselyül szolgált; jobbra pedig egy hasonló urnából kiskanalak meredeztek legyező alakban.

Lebigre úr rendszerint a pult mögött trónolt egy piros bőrpárnás padkán. Keze ügyében álltak a finom pálinkák, metszett kristálypalackokban, félig belemélyesztve egy kisasztal lapjába; kerek hátát az egész falat elfoglaló terjedelmes tükörnek vetette, mely előtt két polc húzódott - két üveglap - rajtuk széles szájú üvegek és palackok. Az egyik polcon befőttes üvegek - cseresznye, szilva és őszibarack; a másikon, a szimmetrikusan elhelyezett kétszersületes csomagok között, a világoszöld, rózsás, halványsárga színű fényes üvegcsék mintha ismeretlen folyadékokat, kristályosan áttetsző virágkivonatokat rejtene. Úgy tetszett, az üvegcsék a levegőben lebegnek, tündökölve, szinte lángra gyúlva a tükör fehéren sziporkázó fényében.

Lebigre úr, hogy helyiségének kávéházi külsőt adjon, a söntéssel szemben két zománcos vasasztalkát állított a fal mellé, négy székkal. A mennyezeten ötágú csillár függött, homályos égőkkel. A kerek ablakszemet dús aranyszínezett óra helyettesítette, balra, a falba mélyesztett forgóajtó fölött. Hátrább, a terem végén, a helyiség egyik zugát különszobának rekesztették el egy válaszfallal, melynek üvegét apró kockás minta fedte; napközben a Pirouette utcára nyíló ablak világította meg fakó fénnel; esténként gázlámpa égett benn a két márványutánzatú asztal fölött. Itt jött össze Gavard politizáló cimboráival esténként, vacsora után. Otthonosan érezték itt magukat, a főnököt is rászoktatták, hogy ezt a helyet tartsa fenn nekik. Mikor az utolsó behúzta maga mögött az üveges válaszfal ajtaját, olyan biztonságban érezték magukat, hogy fennhangon beszéltek a „nagy tisztogatás”-ról. Be nem mert volna lépni oda egyetlen vendég sem.

Az első napon Gavard elmondott egyet-mást Florent-nak Lebigre úrról. Derék ember volt, ki olykor maga is közéjük ült feketézni. Nemigen titkolóztak előtte, mert egyszer kikottyantotta, hogy ő is verekedett 48-ban. Különböztetve alig szólalt meg, inkább ostobának látszott. A belépő urak, mielőtt bementek volna a különszobába, némán kezét fogtak vele a poharak és palackok fölött. Rendesen ott ült mellette a piros bőrpárnás padkán egy kis szőke nő, akit a söntésbe fogadott fel kiszolgálónak, az asztaloknál s a biliárdteremben kiszolgáló fehér kötényes pincér mellé. A lányt Rose-nak hívták, nagyon szelíd volt és engedelmes. Gavard kacintva mondta Florent-nak, hogy a kicsike a főnökkel szemben nagyon is „engedelmes”. A különszoba vendégei egyébként Rose-zal szolgáltatták ki magukat, aki jámbor és elégedett képpel járt ki s be, míg viharoztak a politikai viták körülötte.

Aznap, amikor a baromfikereskedő elvitte Florent-t a barátaihoz, csak egy ötven felé járó úriembert találtak az üvegfalú különszobában; elgondolkodó, szelíd arccal üldögélt, viharvert kalapban, bő, gesztenyeszín felöltőben. Állát egy vastag nádpálca elefántcsont gombjára támasztotta, előtte tele korsó állt, szája úgy eltűnt a dús szakáll mélyén, hogy arca némának s ajaktalannak rémlett.

- Hogy s mint, Robine? - szólította meg Gavard.

Robine szótlanul nyújtotta a kezét, a kérdésre nem válaszolt, tekintetét még derűsebbé tette az üdvözléskfélenek szánt mosoly; aztán ismét a bot fogantyújára tette az állát, s a korsója fölött Florent-t nézte. Florent megeskette Gavard-t hogy nem találja föl a történetét, mert elejét akarta venni a veszedelmes mendemondáknak; nem is haragudott, mikor a nagy szakállú úr tartózkodó viselkedésében némi bizalmatlanságot vélt fölfedezni. Pedig tévedett. Robine más-kor sem beszélt többet. Mindig elsőnek érkezett, pontosan nyolc órakor, mindig ugyanabba a sarokba ült, le nem téve a botját, le nem véve a kalapját s a felöltőjét; Robine-t senki sem látta még hajadonfőtt. Éjfélleg elhallgatta a többieket, négy óra hosszat kortyolgatta az italát, s mindig arra nézett, aki éppen beszélt, mintha a szemével inná a szavakat. Később, mikor Florent kérdezősködött felőle Gavard-tól, az agyba-főbe dicsérte, s nagy koponyának kiáltotta ki; és bár nemigen tudta volna megmondani, hogy hol állta meg az ellenzékiesség próbáját, azt állította róla, hogy hírhedt ellenzéki, akitől reszket a kormány. A Saint-Denis utcában lakott, de senki nem volt bejáratos hozzá. A baromfikereskedő mégis azt mesélte, hogy járt egyszer nála. A fényes padlót zöld vászonfutók védték; a bútorokon huzat volt, s látott ott még egy oszlopos alabástrom ingaórát is. S mintha Robine-nét is látta volna hátulról, két ajtónyitás közt; nagyon finom, idős hölgynek tetszett, csigába omló, hosszú hajjal, de semmi bizonyosat sem mondhat felőle. Nem tudták elképzelni, miért telepedett le a házaspár ebben a zajos kereskedő-negyedben; a férj nem foglalkozott az égvilágon semmivel, nem tudták, hol tölti a napját, azt sem, miből él, de minden este úgy jelent meg a színen, mintha jóleső fáradtság bágyasztaná, miután megmászta a magas politika csúcsait.

- Na, itt a trónbeszéd, olvasta? - tudakolta Gavard, fölve az asztalról egy napilapot.

Robine vállat vont. De ekkor nagyot csattant az üveges választófal ajtaja, s feltűnt egy púpos ember. Florent ráismert a púpos kikiáltóra, aki most tisztára sikált kézzel, rendes öltözékben jelent meg, nagy, vörös sáljának egyik vége a púpjára lógott, mint egy velencei köpeny szárnya.

- Ni, megjött Logre - szólalt meg a baromfikereskedő. - Majd ő megmondja, mi a véleménye a trónbeszédről.

Logre azonban dült-fült. Majd leszakadt a fogas, ahogy ráakasztotta a kalapját s a sálját. Lezökkent egy székre, az asztalra csapott, ellökte az újságot:

- Még hogy elolvassam a piszkos hazugságaikat!

Aztán kifakadt:

- Mégis disznóság, hogy némely főnök hogy kibabrált az emberrel! Két álló órát várok a fizetésemre. Lehattunk vagy tízen az irodában. Hát persze! Várhatsz, babám... Végre megjön Manoury úr, hintón, biztosan valamelyik rimájától. Ezek a bizományosok mind lopott pénzen dőzsölnek... S a tetejébe az egésznet apróban fizette a disznó!

Robine röpke szemrebbenéssel helyeselt Logre-nak. A púpos egyszerre meglelte a bűnbakot.

- Rose! Rose! - harsogta, kihajolva az ajtón.

S mikor a lány, egész testében reszketve, előtte állt, ráförmedt:

- Na, mi lesz? Meddig bámul még?... Látja, hogy jövök, de nem hozná a feketémet!

Gavard is rendelt kettőt. Rose sietett kiszolgálni a három vendéget. Logre szigorú tekintettel kísérté, látszólag a poharakat s a cukros tálkákat nézegetve. Aztán kortyolt egyet, s egy kissé lecsillapodott.

- Charvet-nek, úgy látszik, elege van már... - szólalt meg kisvártatva. - A járdán vár Clémence-ra.

De Charvet belépett, és mögötte Clémence. Charvet nagy, csontos legény volt, vékony orrú, keskeny ajkú, gondosan borotvált. A Vavin utcában lakott, a Luxembourg mögött. Magántanárnak mondta magát. A politikában Hébert híve volt. Körösen nyírt, hosszú haját viselt, szokatlanul széles hajtókájú, nyűtt császárkabátjában rendszerint a hegypártit játszott keserű és bőbeszédűséggel, s oly félelmetesen fensőbbeséges műveltséggel, hogy ellenfeleit többnyire két vállra fektette. Gavard félt tőle, bár nem vallotta be; ha Charvet nem volt ott, azt mondta róla, hogy valóban túllő a célon. Robine mindent helyeselt, pislogva. Csupán Logre szállt olykor szembe Charvet-vel, ha a bérekről esett szó. De Charvet maradt a csoport zsarnoka, lévén ő a legerőszakosabb s a legképzettebb köztük. Több mint tíz éve élt együtt Clémence-szal, jól megalapozott, kölcsönös egyezés alapján, melyet mindkét fél szigorúan tiszteletben tartott. Florent némi csodálkozással nézte a fiatal nőt; s aztán eszébe jutott, hol látta már: ez volt az a magas barna írknő, aki olyan jól nevelt úrikisasszony módjára tartotta a tollat.

Rose megjelent az újonnan jöttek nyomában; szó nélkül letett egy korsót Charvet, egy tálkát meg Clémence elé, aki akkurátusan nekiállt grogot keverni: forró vizet öntött a citromra, melyet széjjelnyomkodott a kanálával, megcukrozta, rumot töltött rá, figyelve az üveget, nehogy az előírt egy pohárkánál több szaladjon bele. Gavard ekkor bemutatta Florent-t az uraknak, különösen Charvet-nek. Kettőjüket úgy bízta egymásra, mint két tanárt, két kiváló férfiút, akik jól megértik majd egymást. De alighanem máris eljárhatott a szája, mert valamennyien szabadkőműves módra fogtak kezét vele, megszorítva ujjait. Még Charvet is kis híján kedves volt. Egyébként tartózkodtak mindenféle célzástól.

- Manoury magának is apróban fizetett? - tudakolta Logre Clémence-től.

A lány igenlően válaszolt, előszedte és kibontotta az egy- és kétfrankos tekercseket. Charvet nézte; figyelte, mint teszi zsebre a lány egymás után a tekercseket, miután ellenőrizte, hogy nem hiányzik-e belőlük.

- El kellene számolnunk - szólt hozzá halkan.

- Igen - mormolta a lány - ma este. De mintha rendben is volnánk. Négyszer ebédeltem veled, ugye? Múlt héten viszont öt frankot adtam kölcsön.

Florent meghökkenve fordult el; nem akart tapintatlan lenni. Clémence elsüllyesztette az utolsó tekercset is, kortyintott a grogból, nekidőlt az üveges választófalnak, s türelmesen hallgatta a férfiak politizálását. Gavard újra előszedte az újságot, s gúnyorosnak szánt hangon kikapott egy-két részletet a trónbeszédből, mely aznap reggel hangzott el a képviselőház megnyitó ülésén. Ezután Charvet könnyedén elbánt a hivatalos szóvirágokkal, nem kímélve egyetlen sort sem. Különösen az egyik mondat keltett harsány derűtséget: „Szilárdan hisszük, uraim, hogy az önök elméjének fényére s a haza konzervatív érzéseire támaszkodva sikerülni fog a közjólétet napról napra növelnünk.” Logre felállva szavalta el a mondatot; kitűnően utánozta a császár kásás hangját.

- Szép dolog ez a közjólét - mondta Charvet. - Mindenki éhen döglük.

- Az üzlet nagyon rosszul megy - erősítette Gavard.

- S ugyan kiféle lehet az az úr, aki holmi „fényre támaszkodik”? - lódította Clémence, aki szerette fitogtatni irodalmi műveltségét.

Még Robine is kaccantott hozzá a szakálla mélyéről. Kezdek tűzbe jönni. A törvényhozó testület került sorra, leszedték róla a keresztvizet. Logre szüntelen tajtékzott; Florent felismerte benne a halpiac jótorkú kikiáltóját, aki állat felszegve, szinte a kezéből szórta szavait a levegőbe, s torka szakadtából csaholt; ha politizált, ugyanolyan dühös képet vágott, mint amikor egy kosár nyelvhalat bocsátott árverésre. Charvet-t viszont kijózanította a szűk helyiséget megtöltő pipafüst és gázzag; hangja szárazon csattant, mint a bárd, Robine meg szelíden bólogatott hozzá, állat le nem véve botja elefántcsont gombjáról. Azután, Gavard egy megjegyzésére, a nőkre terelődött a szó.

- A nő - jelentette ki kerekén Charvet - egyenrangú a férfival, s illetéknéppen nincs joga a férfi életét megnehezíteni. A házasság társulás... Minden felesbe megy, ugye, Clémence?

- Persze - hagyta rá a fiatal nő, fejét a válaszfalnak támasztva, révedező tekintettel.

Florent meglátta a belépő Lacaille-t, az utcai zöldségárust, és Alexandre-t, Claude Lantier hordár-barátját. A két ember jó darabig a különszoba másik asztalánál üldögélt; nem tartoztak az urak köréhez. De a politika összébb hozta őket, székeket közelebb húzták, s beleelegyedtek a társalgásba. Charvet, ki a nép egyszerű gyermekeit látta bennük, oktató hangon beszélt hozzájuk, Gavard viszont koccintgatott velük, játszva az előítélettől mentes üzletembert. Alexandre jókedélyű volt, mint egy jámbor óriás, elégedett, nagy gyerek. A kesernyés, már öszülő Lacaille, ki örökösen lótot-futott Párizsban, úgyhogy estére sajgott minden tagja, olykor sanda pillantást vetett a polgárember békés nyugalmaival üldögélő Robine-ra, jó cipőjére, vastag felöltőjére. Mindegyikük hozatott magának egy pohárkával, azután, hogy teljes lett a társaság, még zajosabban és tüzesebben folytatódott a beszélgetés.

Eznap este Florent a válaszfal meghasított ajtaján át észrevette a söntés előtt ácsorgó Saget kisasszonyt. A vénlány palackot húzott elő a köténye alól, s Rose-t vigyázta, ki nagy mérce ribizkeborral s egy kisebb mérce pálinkát töltött az üvegbe. Aztán a palack újból a kötény alá vándorolt, és Saget kisasszony, kezét elrejtve, folytatta a tereferét, a pult széles, fehér fényében, szemközt a tükörrel, melyben a befőttes és likőrös üvegek sorba aggatott velencei lampionoknak tetszettek. Esténként csak úgy szikrázott a rengeteg fém és kristály a túlfűtött helyiségben. A vénlány, fekete szoknyájában, valami csúnya bogárnak rémlett ebben a rikító kivilágításban. Florent, látva, hogy Rose-t próbálja vállalóra fogni, már sejtette, hogy az is meglátta őt a nyitva maradt ajtón át. Mióta a Vásárcsarnokban kapott hivatalt, lépten-nyomon belébotlott; a fedett utcákon szokott ácsorogni, leginkább Lecoeurné és Borsika társaságában; mindhárman lopva fürkészték a férfit; szemmel láthatólag roppantul meglepte őket új, felügyelői állása. Rose-nak lassan foroghatott a nyelve, mert Saget kisasszony elfordult egy pillanatra, mintha Lebigre úrhoz akarna szólni, ki egy vendéggel pikétezett az egyik zománczott vasasztalon; végül odasettenkedett a válaszfalhoz, de ekkor Gavard észrevette. Utálta a vénlányt.

- Csukja be már az ajtót, Florent - mondta nyersen. - Szájába bámulnak az embernek.

Éjfélkor, elmenőben, Lacaille néhány halk szót váltott Lebigre úrral, aki kézfogás közben négy ötfrankost nyomott a markába, amit senki nem vett észre, s titokban odasúgta:

- Tudja, ez a holnapi huszonkét frank. A kölcsönző nem adja már alább... Ne feledje, hogy háromnapi bérrel is adós. Mindent meg kell fizetnie.

Lebigre úr jó éjszakát kívánt az uraknak. Jól fog aludni, mint mondta; ásított egyet, kivillantak erős fogai; Rose az engedelmes szolgáló áhítatos arckifejezésével nézte. Főnöke megbökte, rászólt, hogy oltsa el a gázt a különszobában.

Gavard megbotlott a járdán, kis híján elesett. Mivel szellemeskedő kedvében volt, megjegyezte:

- Bezzeg én nem támaszkodhatom holmi fényekre, a teremtésit!

Ezen felvidultak, azzal elváltak. Florent máskor is eljött, nem tudott megválni az üvegfalú szobától, hozzászokott Robine hallgatásához, Logre kitöréseéhez, Charvet hideg gyűlölködéséhez. Esténként, ha hazaért, nem feküdt le rögtön. Szerette a kuckóját, ezt a lánszobát, ahol szanaszét hevert a sok apró szalag, miegymás, a sok kedves és jelentéktelen női holmi, amit Augustine otthelyezett. A kandallón pár hajtű, néhány, gombokkal és pasztillákkal teli, aranyozott kartondoboz, kivágott képek, üres kenőcsös tégelyek, melyekből még mindig jázminillat áradt; a rozoga puhafaasztal fiókjában ottmaradt egy kevéske cérna, pár varrótű, egy imakönyv, mellette az *Álmoskönyv* egy szutykos példánya; sárgapöttyös, fehér nyáriruha lógott elfeledve egy szögön, a mosdóul szolgáló deszkalapon pedig, a vizeskancsó mögött, terjedelmes foltot hagyott egy kidőlt hajvizes üveg. Florent rosszul érezte volna magát egy női hálófülkében; de ebben a szobában, a keskeny vaságyon, a két fonott széken, még a fakó tapétán is csak valami jámbor együgyűség, egy nagy gyereklány illata érzett. A férfi örült a függönyök tisztaságának, az aranyos skatulyákból s az *Álmoskönyvből* áradó gyermeki lelkületnek, a falakat borító esetlen kacérságnak. Ez felüdítette, s visszarepítette gyerekkora álmovilágába. Legjobban azt szerette volna, ha nem is ismeri Augustine-t, ha sosem látta volna durvaszálú, gesztenyeszín haját, ha azt képzelheti, hogy húgocskájánál lakik, hogy körötte a legapróbb tárgyakon is a kedves lányka nyiladozó női bája sejlik.

De leginkább még attól könnyebbült meg, hogy esténként kikönyökölt padlásszobájába ablakába. Az ablak előtt magas vasrácsos, szűk kis erkély nyílt a tetőn, Augustine gránátalmát nevelt ott ládikában. Florent, hogy az éjjelek hűvösre fordultak, a fácskát a szobában éjszaka tártatta, az ágy lábánál. Elálldogált az ablakban pár percig, mélyeket szippantott a friss levegőből, mely a Szajna felől szállt, a Rivoli utca házai fölött. Odalent, a homályban, a Vásárcsarnok tetőzete szürke lepleit teregette. Mintha nagy tó szunnyadt volna ottan, s mintha valami ablak félénk fénye egy hullám halk ezüstjét villantotta volna meg benne. Távolabb a húspiac és a baromfipiac pavilonjainak tetői még sötétebbek voltak, megannyi egymásra torlódott árnyékhalom, kitágítva a látóhatárt. Florent örvendett annak a nagy darab égnak, ott szemközt, a Vásárcsarnok terjedelmes tömegének, mely a levegőtlen párizsi utcácskák között a tengerpart képét idézte, hol az öböl mozdulatlan, palaszürke vizét alig-alig fodrozzák a távolban gördülő hullámok. Ott feledkezett, minden este újabb partról ábrándozott. Mélységes bánat és mélységes öröm volt visszatérni a Franciaországtól távol töltött nyolc esztendő reménytelenségei közé. Aztán becsukta az ablakot, egész teste remegett. Gyakorta, amint levetette gallérját a kandalló előtt, zavarba ejtette Auguste és Augustine fényképe; fakó mosolyukkal, egymás kezét fogva nézték, mint vetkőzik.

A halcsarnokban az első hetek kínos-keservesen teltek. Méhudinék nyíltan hadat üzentek neki, s így szembekerült az egész piaccal. A szép Normand bosszút akart állni a szép Lisán; az unokafivér kapóra jött áldozatnak.

Méhudinék Rouenből jöttek. Louise anyja néhanapján még emlegette, hogyan érkezett Párizsba egy kosár angolnával. Aztán sem hagyta abba a halárusítást. Férjhez ment egy vámtisztviselőhöz, ki meghalt, két lánykát hagyva árván. Valaha ő volt az, aki széles csípőjével s tűzről pattant elevenségével kiérdemelte a szép Normand nevet, melyet aztán idősebb lánya

örökölt. De ma már elnehezült, elformátlanodott öregasszony volt, hatvanöt év terhe a vállán, a halpiac nyirkos levegője rekedtté tette, a bőrét megkékítette, az ülő életmódban szétterült, elhájasodott, fejét hátraszegte a hatalmas kebel s a hurkás toka. Különben le nem mondott volna fiatal kora divatjáról: állhatatosan viselte a lombmintás ruhát, a sárga vállkendőt, a klasszikus halaskofák hagyományos főkötőjét, sipákoló hangon, csípőre rakott kézzel vagy hevesen hadonászva zsoltározta a kofakáté ígeit. Sajnálkozva emlegette az Aprószentek Vásárterét, beszélt a piaci kofák ősi jogairól, elmesélte, hogy verekedtek össze a rendőrökkel, elmondta, hogy megfordultak X. Károly és Lajos Fülöp udvarában is, selyemruhásan, óriási csokrokat szorongatva. Méhudin anyó - így hívták - sokáig zászlóvivője volt a Saint-Leu-i Szent Szűz Társaságnak. Körmenetek alkalmával s a templomban bársonyszalagos fátyolszövet ruhát és kalapot viselt, s hurkás ujjával jó magasra emelte az Istenanya hímezett képével díszített, gazdagon rojtozott lobogó aranyos rúdját.

Méhudin anyó, a környékbeli mendemondák szerint, jókora vagyonra tehetett szert. Ez látszani ugyan nem látszott másból, mint azokból a tömör aranyékszerekből, melyeket nagy ünnepeken a nyaka, a karja, a dereka köré rakott. Két lánya nem fért össze. A kisebbik, Claire, lusta szőkeség, állandóan panaszkodott Louise durvasága miatt, azt hajtogatta vontatott hangján, hogy nem lesz a nővére cselédje. Mivel a végén úgyis hajbaptak volna, anyjuk elkülönítette őket. Louise-nak adta a tengeri halas standját. Claire, akit megköhögtetett a rája- és heringszag, az édesvízi pult mögé állt. S az anyjuk, ámbár váltig fogadkozott, hogy nyugalomba vonul, folyton jött s ment egyiktől a másikig, beleavatkozott az üzletbe, s vaskos kiszólásaival állandóan kellemetlenségeket szerzett a lányainak.

Claire bogaras teremtés volt, hol nyájas, hol perlekedő. Azt mondták róla, hogy amit egyszer a fejébe vett, abból nem enged. Ábrándos szűz-arca néma csökönyösséget takart, nyűgöt nem tűrő természete arra ösztönözte, hogy külön életet éljen, semmit se tegyen úgy, mint mások; egyszer maga volt a testet öltött igazságosság, máskor felháborítóan igazságtalan. Elárusítóhelyén olykor forrongásba hozta az egész piacot; felemelte vagy leengedte az árakat, senki se tudta, miért. Természetes kecsessége, a halasmedence vizétől mindig felfrissülő finom bőre, elmosódott vonalú arcocskája, rugalmas vétagjai bizonyára elnehezülnek majd, s harmincéves korára az egész lány olyan lesz, mint valami otromba mozaikszent a Vásárcsarnok durva keretében. De most, huszonkét esztendő s fejjel, olyan volt pontyai és angolnai között, mint egy Murillo-kép, ahogy Claude Lantier szokta mondani, többnyire kócos Murillo, otromba cipőben, vékony deszkatermetén sebtiben összefércelt ruhában. Nem volt benne semmi kacér-ság; Louise-t csak fitymálta, mikor az, szalagsokrait fitogtatva, csúfolta őt rosszul megkötött kendője miatt. Azt mesélték, hogy egy környékbeli gazdag kereskedő fia világgá ment bánatában, hogy egy jó szót sem tudott kicsikarni tőle.

Louise, a szép Normand, sokkal melegebb szívűnek mutatkozott. Már elintézett tény volt, hogy hozzámegy egy gabonacsarnoki alkalmazotthoz, amikor szegény fiúnak egy lezuhanó liszteszsák eltörte a derekát. Hanem azért a lány, hét hónapra rá, pufók fiúgyermeket hozott a világra. Méhudinének környezetében a szép Normandot özvegynek tekintették. A vén halaskofa is így mondogatta néha: „A vőm életében...”

Méhudinének nagy tekintélynek örvendtek. Verlaque úr, miután beavatta Florent-t új foglalkozása titkaiba, búcsúzóul a lelkére kötötte, hogy csínján bánjon egy-két kofával, ha nem akarja, hogy túrhetetlen legyen az élete; annyira együtt érzett utódjával, hogy elárulta neki a mesterség apróbb titkait: mit tűrhet el, mikor kell a szigorút játszania, mennyi ajándékot fogadhat el. A felügyelő rendőrbiztos és békebíró egy személyben. Örökdi a vásár zavartalan rendjén, eloszlatja a nézeteltéréseket eladó és vevő között. Florent, mint afféle gyenge ember, hol megkötötte magát, hol túllőtt a célon, valahányszor érvényt kellett szereznie hivatali

tekintélyének; és hosszú szenvedései során felgyülemlett keserősége, komor pária-arca még rontott a helyzetén.

A szép Normand azon mesterkedett, hogy belerántsa valami perpatvarba. Fogadkozott, hogy a férfi két hetet sem húz ki a helyén.

- A vastag Lisa tán azt hiszi - mondta Lecoeurnének, akivel találkozott egy reggel - hogy mi majd kapunk azon, amit ő eldobott? No hiszen!... Jobb ízlésünk van, mint neki. Förtelmes a palija!

Florent - árverés után, mikor lassú léptekkel megkezdte felügyelő körútját a csatakos utcákon - nagyon jól látta, hogy a szép Normand pimasz nevetéssel figyeli. Pultja a második sorban volt balra, az édesvízi halak mellett, szemben a Rambuteau utcával. Megfordult s nem tévesztve áldozatát szem elől, kifigurázta szomszédnői előtt. Aztán mikor Florent, szemét a kövezetre szegezve, lassan eléje ért, hirtelen fékezhetetlen jókedve kerekedett, csapkodta a halakat, jól kieresztette a csapot, elárasztotta az utcát. Florent-nak egy arcizma sem rándult.

Hanem egy reggel menthetetlenül kitört a háborúság. Eznapi, mikor odaért a szép Normand pultja elé, elviselhetetlen bűz csapta meg az orrát. Volt ott a márványon egy kibontott pompás lazac, rózsás-szőke húsát kínálhatta; mellette habos-fehér rombuszhalak; tengeri angolnák, megtűzdelve a szeletek vastagságát jelző fekete gombostűkkel; nyelvhalak párosával, vörösmárnák, süllők, megannyi friss holmi. De az eleven szemű halak között, melyeknek még vérzett a kopoltyúja, óriási vörhenyes rája feküdt, sötét foltok tarkították, furcsa színekben pompázott; ez az óriás rája rohadt volt, farka levált, az uszonyok szálkái átbökték a merev bőrt.

- Ki kell dobni a ráját - szólt Florent, mikor odaért.

A szép Normand fölnevetett. Florent fölnézett, a lány előtte állt, a bronz lámpaoszlopnak támaszkodva, melynek két égője a pult négy elárusítóhelyét világítja meg. Roppant nagynak tűnt, alkalmasint valami ládafélén állott, hogy ne legyen vizes a lába. Lebiggyesztette az ajkát, még szebb volt, mint máskor, haja bodros, kissé lehunytt tekintete alattomos, keze élénkrózsás folt a nagy fehér kötényen. A férfi sosem látott még ennyi ékszert rajta; hosszú fülbevalót hordott, nyakláncot, melltűt, egész sor gyűrűt a bal keze két ujján s a jobbja egyik ujján is.

Minthogy továbbra is csak sunyin és szótlanul sandított a férfira, az megismételte:

- Tüntesse el azt a ráját! Nem hallja?

De nem vette észre Méhudin anyót, ki a sarokban üldögélt a széken, s most felemelkedett, csücskös főkötőjében, s öklét a márványpultra téve, pimaszul visszanyelvelt:

- Nézzenek oda! Még hogy dobja el a ráját!... Talán majd maga fizeti meg az árát, vagy mi a fene?

Florent rögtön elérte. A kofák hahotáztak. Érezte maga körül a néma lázadást, mely csak a gyújtó szóra vár, hogy kirobbanjon. Fékezte magát. Ő húzta elő az asztal alól a hulladékos vödröt, s dobta bele a ráját. Méhudin anyó már csípőre tette a kezét, de a szép Normand, ki a száját sem nyitotta ki eddig, gonoszul felkacagott megint, és Florent, száját összeszorítva, úgy téve, mintha semmit nem hallana, gúnykacaj közepette távozott.

Mindennap mást eszeltek ki. A felügyelő most már mindig résen volt, ha az utcát járta, mintha csak ellenséges földön tartózkodna. A szivacsokból kifröccsenő víz mindig őt érte, a lába elé szórt hulladékokon kis híján elcsúszott, a teherhordók a nyakába ejtették a kosarukat. Sőt egyik reggel, mikor két kofa összeveszett, s ő odafutott, hogy elejét vegye a verekedésnek, le kellett bújni, hogy képen ne találja a sok kis lepényhal, mely a feje fölött záporozott; nagyot

nevettek, s ő biztos volt benne, hogy a két kofa is a Méhudin-féle összeesküvéshez tartozik. De hajdani nyomorúságos tanári állása anyagi türelemmel vértette föl; akkor is meg tudta őrizni fensőbbes hidegvérét, mikor forrt benne a düh, s lelke vérzett a megaláztatástól. Csakhogy az Estrapade utcai haszontalan kölykök nyomába sem léptek a csarnoki kofák kegyetlenségének, meg sem közelítették ezeknek a terebélyes nőszemélyeknek vérszomjas acsarkodását, akiknek a hasa és keble csak úgy rengett a vad örömtől, valahányszor sikerült a felügyelőt lépre csalniuk. A vörhenyes arcok az arcába meredtek. A szemtelen hanghordozásból, a csípőriszálásokból, a megduzzadt nyakakból, a rengő combokból, a kézlóbálásokból kitalálta, hogy mocskos szitkok özöne árad felé. Gavard azt sem tudta volna, hová legyen a gyönyörűségtől, ha ennyi szemérmetlen és szagos szoknya közé jut, és nagyokat csíphet jobbra meg balra a közelébe merészkedőkön. Florent, ki mindig félénk volt a nőkkel, úgy érezte, hogy lidérc fojtogatja, utcanők szorongatják hatalmas bájaikkal, félelmetes kört vonnak köré rekedt hangjukkal, csupasz, vaskos birkózókarjukkal.

De a sok nekiszabadult nőtény között barátja is akadt. Claire kereken kijelentette, hogy az új felügyelő rendes ember. Mikor szomszédnői szitkozódásai közepette elhaladt előtte, ő rámosolygott. Hanyagul ült a pult mögött, szőke hajfürtök hullottak a nyakába és halántékára, ruhája félregombolva. Gyakran meg halasmedencéi mellett állt, kezét a vízbe merítve, rakta a halakat egyik tartályból a másikba; különösen kedvtelve forgatta a delfin alakú rézcsapokat, melyek vizet lövellnek a torkukból. Ahogy a csorgó víz mellett állt, volt benne valami a fürdőző nő didergő bájából, aki a forrás szélén áll, sebtiben magára kapott ruháiban.

Egy reggel különösen kedves volt. Odahívta a felügyelőt, hogy megmutasson neki egy hatalmas folyami angolnát, mely már az árverésen bámulatba ejtette az egész piacot. Kinyitotta a rácsot, melyet előrelátóan rácsukott a medencére; a fenéken mintha aludt volna az angolna.

- Várjon csak - mondta a lány - majd mindjárt meglátja.

Azzal óvatosan benyúlt a vízbe csupasz, kissé sovány karjával, bársonyos bőrén átsejlettek a halványkék erek. Mikor az angolna megérezte az érintést, összerándult sebes karikákba, s megtöltötte a szűk vályút gyűrűinek selymes-zöld villódzásával. Mihelyt újra elphint, Claire, mulatságul, újra megpiszkálta a körme hegyével.

- Hatalmas hal - tartotta szükségesnek megjegyezni Florent - ritkán látni ilyen szép példányt.

Ekkor a lány megvallotta, hogy eleinte félt az angolnáktól, de most már tudja, hogyan kell összeszorítani a kezét, hogy ki ne csússzanak. S megfogott mellette egy kisebbet. Az angolna teste ficánkolt a csukott ököl két végén. A lány nevette. Aztán visszadobta, másikat fogott meg, turkált a medencében, keskeny ujjjaival felzavarta a sok kígyót.

Utána elbeszélgetett a felügyelővel a lanyha forgalomról. A piaci árusok, akik a fedett utcák kövezetén árusítanak, nagyon megcsappantják a forgalmukat. Csupasz karját meg sem törölte: friss volt a hús víztől, mely végigcsorgott rajta. Minden ujjáról kövér vízcseppek hullottak.

- Ó - szólalt meg hirtelen - hadd mutassam meg a potykáimat is.

Kinyitott egy harmadik rácsot; két kézzel kiemelt egy pontyot, mely a farkával csapkodott, tátogatott. De aztán kisebb példányt keresett; ezt már fél kézzel is elbírta, az állat lüktető oldala minden lélegzetvételre szétfeszítette egy kissé az öklét. Hüvelykujját, hirtelen ötlettel, a hal kitátott szájába dugta.

- Nem harap - mormolta kedvesen nevetve - nem rosszindulatú... Akár a rákok, azoktól sem félek ám.

S azzal megint lemerítette a karját, s az egyik hemzsegő-nyüzsgő rekeszből kiemelt egy rákot, mely ollójával belecsimpaszkodott a kisujjába. Rázogatta egy darabig, de a rák erősebben szoríthatta, mert a lány elvörösödött, s hirtelen dühében eltörte az állat lábát, bár arcáról közben sem tűnt el a mosoly.

- Hanem a csukában - mondta, hogy elrejtse fölindulását - már nem bíznék ennyire. Úgy leharapná az ujjam, mintha leborotválták volna.

S rámutatott a kínosan tisztára súrolt deszkákon nagyság szerint sorakozó nagy csukákra, a bronzos cigányhalak s a kis halmokba rakott küllőhalak mellett. A kezét egészen kifényesítette a pontyok nyálkás bőre; ott állott, a halasmedencék nedvességében, ujjait szétterpesztve a kirakott, víztől csepegő halak fölött. Mintha ikraillat lengte volna körül, az a nehéz kipárolgás, mely a kákából s az állóvizekben otthonos sárga vízitökből árad, amikor a napsütésben a szerelemittas halak hasát felpuffasztja a sok ikra. Kötényébe törölte kezét, egykedvűen mosolygó, hidegvérű nagylány-arcán a folyók hűvös és seízű gyönyöre reszketett.

Claire együttérzése sovány vigaszt nyújtott Florent-nak. Még mocskosabb tréfálkozások céltáblája lett, ahányszor csak megállt a lánnyal beszélgetni. Az csak a vállát vonogatta, mondván, hogy az anyja vén lotyó, s a nénje is megéri a pénzét. Hogy a piac ilyen igazságtalan volt a felügyelőhöz, csak növekedett a felháborodása. A háborúság napról napra kegyetlenebbül folyt. Florent már-már arra gondolt, hogy otthagyja az állást; egy napig sem maradt volna tovább, ha nem fél attól, hogy Lisa gyávának tartja. Izgatta, hogy mit szól majd hozzá, s mit gondol róla. Sógornője természetesen tudott a halaskofák s felügyelőjük ádáz küzdelméről, melynek híre futott a visszhangos Vásárcsarnokban, s melynek minden újabb fordulatát vég nélkül tárgyalták a környéken.

- Na, majd megtanítanám én őket kesztyűbe dudálni - mondogatta gyakran, este, vacsora után.
- Az ujjam hegyét sem piszkítanám be velük, mocskos nőszemélyek, aljasok! Ez a Normand meg utolsónak is utolsó!... Tudja, én bizony kitiltanám őket. Itt csak az erőszak segít, értse meg, Florent! Itt semmire sem jut a maga eszméivel. Csapjon az asztalra, s meglátja, mindannyian meghunyászkodnak.

A végső botrány irtózatossá volt. Egyik reggel Taboureaunénak, a péknének a cselédje rombuszhalat keresett a halpiacon. A szép Normand, látva, hogy ott ténfereg már néhány perce, kínálgatni kezdte, csalogatta:

- Jöjjön hozzám, jó vásárt kötünk... Akar egy pár nyelvhalat, egy szép nagy rombuszhalat?

A lány közelebb ment, s egy rombuszhalat kezdett szagolgatni, fitymálgatva, mint a vevők szokták, hogy kevesebbet fizessenek.

- Ezt emelje meg - folytatta a szép Normand, s nyitott tenyerébe tette a vastag sárga papírba tekert rombuszhalat.

A lány, ványadt kis auvergne-i, latolgatta a halat, felemelte a kopoltyúját, még mindig kicsinylően, szótlanul. Aztán kellenlően megszólalt:

- Na és mennyi?

- Tizenöt frank - válaszolta a halaskofa.

Erre az sürgősen visszatette a halat a márványra. Láthatólag menni akart. De a szép Normand tartóztatta:

- Halljuk, mit adna érte?

- Nem, nem, túlságosan drága.

- Na mégis.

- Hát nyolcat megadnék.

Méhudin anyó, mintha most ébredt volna, nyugtalanítóan felnevetett. Azt hiszik talán, hogy lopják ők az árut?

- Nyolc frankért egy ilyen vastag rombuszhalat! Ekkorát legföljebb éjjel kapsz, kicsikém, csak meg ne ártson a szépségednek!

A szép Normand sértődötten fordult el. Hanem a cselédlány kétszer is visszajött, kilenc frankot kínált, fölment tízig. Végül, mikor már csakugyan menni akart, a kofa utána szólott:

- Jöjjön, na, adja ide a pénzt!

A cselédlány megállt a pult előtt, s barátságosan tereferélni kezdett Méhudin anyóval. Taboureaune olyan igényes! Vacsorára vendégeket vár, unokafivére érkezik Blois-ból, egy jegyző a feleségével. Taboureaune-nak nagyon finom rokonsága van; s ő maga is, ámbár csak pékné, jó nevelést kapott.

- Ki is szedi, ugye? - szakította félbe magát.

A szép Normand egy ujjal kibelezte a halat, s a kiszedett belsőrészeket a vödörbe lökte. Köténye csücskével a kopoltyú alá nyúlt, hogy kitöröljön néhány homokszemcsét; aztán saját maga tette a halat a parasztlány kosarába.

- Itt van, lelkem, még hálás lesz érte.

De egy negyedóra múlva a cselédlány vérvörösen futott vissza; látszott, hogy sírt, vézna kis teste haragtól reszketett. Odalökte a halat a márványra, s mutatta a hason a széles repedést, mely a gerincig megnyitotta a húst. Tagolatlan szavak csuklottak fel könnyfojtogatta torkából.

- Taboureaune-nak nem kell. Azt mondta, ezt nem adhatja fel. Azt is mondta, hogy hülye vagyok, mert hagyom, hogy akárki kilopja a szemem... Látják, hogy kirepedt. Én nem fordítottam meg, bíztam magukban... Adják vissza a tíz frankomat.

- Meg kell nézni az árut - válaszolt higgadtan a szép Normand.

S hogy a lány még jobban kezdett kiabálni, Méhudin anyó is felkelt.

- Most már takarodjék, hallja-e! Olyan halat nem veszünk vissza, amit mások már összefogdostak. Mit tudom én, hol csapta maga a földhöz, hogy ilyen lett?

- Én! Én!

A lány fuldokolt. Aztán könnyekben tört ki:

- Maguk tolvajok! Igenis, két tolvaj! Taboureaune jól megmondta.

Kitört a vihar. Anya és lánya, két dühöngő örült, öklével hadonászva könnyített a haragján. A kis cselédlány, még hangosabban zokogva, riadtan vergődött a rekedt és a sipító hang között, melyek labdaként dobálták egymásnak.

- Menj a fenébe! Bár a Taboureaune-d volna olyan friss, mint ez. Azt kéne összevarrni, hogy jó legyen valamire!

- Egy egész hal tíz frankért! Még mit nem!

- Hát a fülbevalód mibe került? Látszik, hogy hanyatt fekve kerested!

- Hát persze! Ott lófrál a Mondétour utca sarkán.

Florent, kiért elszaladt a vásári ór, a perpatvar kellős közepébe érkezett. A pavilon, úgy látszik, csakugyan fellázadt. A kofák, akik acsarogva irigykednek egymásra, ha egy kétgarasos hering eladása forog kockán, csodálatosan egyetértenek a vevőkkel szemben. Kórusban kiáltozták: „A péknének sok a pénze, de nem tudni, honnan.” Dobogtak, uszították Méhudinéket, mint az ebet szokták; akadt olyan is, az utca túlsó végén, aki kiugrott a pultja mögül, talán hogy megkontyolja a kis cselédlányt; az meg csak állt, árván, szédelegve, meggyötörve a rázúduló szitokközönben.

- Adj vissza a tíz frankot a kisasszonynak - mondta ridegen Florent, mikor meghallotta, mi történt.

De Méhudin anyóval nem lehetett bírni.

- Te meg, fiacskám, le vagy... nesze! Itt a tízes!

S a rombuszhalat teljes erejéből a parasztlányka fejéhez vágta; az arcán találta el. Megindult a lány orra vére, a hal szétmállott, a földre esett, szétlottyadt, mint egy mosogatórongy. Florent-t erre a durvaságra elhagyta a béketúrás. A szép Normand ijedten hőkölt hátra, mikor a férfi rárivallt:

- Egy hétre kitiltom innét! Megvonatom az engedélyét, megértette?

S mikor a háta mögött felharsant a fütty, olyan fenyegető arccal fordult vissza, hogy a megfélemlített kofák igyekeztek ártatlan képet vágni. Mihelyt Méhudiné visszaadták a tíz frankot, nyomban kiutasította őket a piacról. A vénasszony fuldokolt dühében. A lánya megnémult, halálra vált. Őt, a szép Normandot elzavarni a pultjától! Claire nyugodtan kijelentette, hogy úgy kell neki, amin aztán este, a Pirouette utcában, majdnem hajbakapott a két nővér. Méhudiné, mikor a hét elteltével visszatértek, nagyon csöndesen, nagyon kimérten, nagyon furcsán viselkedtek, hideg harag emésztette őket. Egyébként a pavilonban tökéletes rendet és csendet találtak. Ettől a naptól kezdve a szép Louise szörnyű bosszú tervét forgatta a fejében. Sejtette, hogy a szép Lisától ered a csapás; találkozott vele a csata másnapján, s az olyan gőgös volt, hogy a Normand elhatározta: drágán fizetetti meg vele ezt a diadalittas tekintet. A Csarnok zezgugaiban végeérhetetlen tanácskozások indultak Saget kisasszony, Lecoeurné és Borsika között; de amikor ráuntak a Lisa és unokabátyja fajtalankodásairól s a Quenuék hurkáiban talált hajszalakról szóló dajkamesékre, Louise érezte, hogy erre nem vezet kiút, s ő sem nyer vigasztalást. Valami nagy gonoszságon törte a fejét, amivel szíven döfheti a vetélytársát.

Kisfia szabadon nevelkedett a halpiacon. Már hároméves korában jól elvult egy rongyon a piac kellős közepén. Testvéri szeretettel szunnyadt el a nagy tonhalak mellett, s ébredt fel a makrélák és tőkehalak között. A kis semmirekellő olyan heringszagot árasztott, mintha valami óriáshal hasából vágták volna ki. Kedvenc játéka jó ideig az volt, hogy falat emelt s házat épített a heringekből, ha az anyja hátat fordított; háborúsdit játszott a márványpulton, morgóhalakat sorakoztatott fel egymással szemben, lökdöste őket, összeütötte a fejüket, szájával trombitát s dobpergést utánozva, és végül halomra hányta a halakat, kijelentve, hogy elpusztultak. Később Claire néne körül sündörgött, hogy megkaparintsa a kibontott pontyok és csukák hólyagjait, amiket kidurragtatt a földön; jól elszórakozott velük. Hétéves korában a Csarnok utcáin csatangolt, bebújt az elárúsító asztalok alá, a cinkszegélyű faládák közé, rosszcsont kölyke volt az összes halaskofáknak. Ha mutattak valami új holmit, ami megtetszett neki, összetette a kezét, s elragadtatva selypítette: „Jaj, de pipec!” Rajta ragadt a név. Pipec, gyere ide; Pipec, menj oda. Minden kofa hívta. Mindenütt ott volt: az árverési irodákban, a kosárhalmokban, a hulladékos vödrök között. Fickándozott, mindenüvé befurakodott, mint egy szabadon eresztett rózsás-fehér húsú fiatal márna. Úgy szerette a csobogó vizet, akár

egy halacska. Csúszkált-mászkált a sikátorok pocsolyáiban, felfogta az asztalokról lekoppanó vízcseppeket. Olykor kinyitott titokban egy csapot, örvendett a szanaszét fröccsenő víznek. De leginkább a pincelépcsők fölé szerelt kagylókat kedvelte; itt talált rá az anyja esténként, s vitte haza, lucskosan, elkékült kézzel, úgyhogy a cipőjében, sőt még a zsebében is locsogott a víz.

Hétéves korára a kis fickó olyan szép volt, mint egy angyal, és goromba, mint egy kocsis. Haja göndör és gesztenyeszínű, szép szeme meleg pillantású, tiszta vonalú szájával pedig úgy tudott szitkozódni, olyan durván beszélt, hogy még egy csendőrt is megszegényített volna. A Csarnok mocskában nevelkedett, a kofakaté volt az ábécéje, csípőre tett kézzel utánozta a dühbe guruló Méhudin anyót. Ilyenkor kristályosan csengő ministránsgyerek-hangján zsoltározta, hogy: „szajhák”, „ribancok”, meg: „bújj a palidba”, „hogya adod a bőrd?” Igyekezett zsíros hangon beszélni, züllöttnek mutatni üde gyerekségét, pedig olyan volt, mint a Szűzanya térdén mosolygó kised. A halaskofák úgy nevelték, hogy a könnyük is csorgott. A fiú vérszemet kapott, s jóformán minden második szavát egy „az istenit”-tel cifrázta. De bájos fiúcska maradt, sejtelve sem volt a sok ocsmányságról, a halpiac friss szellője és erős illatai megőrizték egészségét; olyan sugárzó arccal sorolta kétértelmű szitkait, mintha imádságot mondana.

Megjött a tél; Pipec fázékony volt ebben az esztendőben. Mihelyt beköszöntöttek az első hideg napok, érdeklődni kezdett a felügyelő irodája iránt. Florent irodája a pavilon bal oldali kiszögellésében volt, a Rambuteau utca felől. Volt benne egy asztal, egy iratszekrény, egy karosszék, két szék és egy kályha. Erről a kályháról álmodozott Pipec. Florent rajongott a gyermekekért. Mikor meglátta a kis ázottlábút, amint az üvegen bámészkodik befelé, behívta. Pipeccel folytatott első beszélgetése elképesztette. A fiú leült a kályha elé, s természetes hangon közölte:

- Megpörkölöm egy kicsit a léceimet, tudod? Istenverte hideg van.

Aztán kibuggyant belőle a kacagás:

- Claire néni olyan ma, mint egy nyüzött gebe... Mondd, bácsi, igaz, hogy éjszaka te melengeted a lábát?

Florent először megdöbbsen, majd különös érdeklődéssel fordult a kis rosszcsont felé. A szép Normand tovább duzzogott, s szó nélkül tűrte, hogy a fia odajárjon. Ezt Florent engedélynek tekintette, hogy foglalkozzék vele; magához hívta délutánonként, s lassan felderengett benne a gondolat, hogy jól nevelt kisfiút farag belőle. Úgy érezte, mintha öccse, Quenu, újból gyerekké lett volna, s megint ott volnának kettesben a Royer-Collard utcai tágas szobában. Az lett volna legnagyobb öröme, akkor teljesült volna az önfeláldozásról szőtt titkos ábrándja, ha állandóan együtt élhet egy fiatal teremtéssel, aki sosem nőne meg, akit szüntelen oktatgatna, akinek ártatlan lényében az egész emberiséget szerethetné. Harmadnap már hozta az ábécés könyvet. Pipec okossága elbűvölte. Az eleven eszű párizsi utcagyerek hamar megtanult olvasni. Különösen az ábécés könyv képei mulattatták. No meg a szűk irodahelyiségben pompás csínyekre nyílt alkalom. A kályha továbbra is öreg jó barátja maradt, kiapadhatatlan örömök forrása. Eleinte krumplit és gesztenyét sütött rajta, de erre hamar ráunt. Ekkor küllőhalakat csent Claire nénitől, és egyenként felfűzve, megsütötte őket a tüzes kályhanyílás előtt; aztán élvezettel felfalta mindet, kenyér nélkül. Egyszer még pontyot is hozott; hanem az sehogy sem akart megsülni, bebüdösítette a szobát, ajtót, ablakot kellett nyitni. Florent, ha már nagyon bűzlött ez a konyha, kidobta a halakat az utcára. Többnyire csak nevette. Két hónappal elteltével Pipec folyékonyan olvasott, és irkái nagyon tiszták voltak.

Hanem esténként a lurkó telebeszélte anyja fejét a jó Florent bácsiról szóló történetekkel. A jó Florent bácsi fákat rajzolt és kunyhóban élő embereket. A jó Florent bácsi így csinált, így ni, amikor azt mondta, hogy az emberek jobbak lennének, ha mindnyájan tudnának olvasni. Végül a Normand meghitt közelségbe került azzal az emberrel, akit elveszejtett volna egy kanál vízben. Egyszer bezárta a fiát otthon, hogy ne mehessen el a felügyelőhöz; de a gyerek úgy zokogott, hogy másnap kiengedte. Magabiztossága és merész tekintete ellenére is gyenge nő volt. Mikor a gyerek mesélte, hogy milyen jó melege van, amikor látta, hogy száraz ruhában jön haza a fia, valami hálafélét érzett, szinte örült, hogy biztonságban tudja, hogy a tűznél melegedhet. Később nagyon érzékenyült, amikor a fiú felolvasott neki egy mocskos újságlapról, amelybe egy angolnát csomagoltak. Lassan-lassan az kezdett motoszkálni a fejében, amit ugyan ki nem mondott volna, hogy Florent talán nem is olyan gonosz ember; tisztelte műveltségét, egyre kíváncsibb lett: szeretne volna közelebbről megismerni, belelátni az életébe. Egyszeriben ürügyet is talált, hitegetve magát, hogy nem mond le a bosszúról: kedves lesz az unokafivérhez, összeveszíti a vastag Lisával; ez sokkal mulatságosabb.

- Szokott a te jó Florent bácsid beszélni rólam? - kérdezte egy ízben Pipecet, öltöztetés közben.

- Dehogyan - felelte a fiú - csuda jól mulatunk.

- Akkor hát mondd meg neki, hogy nem haragszom rá, és köszönöm, hogy olvasni tanít.

Ettől fogva a fiú naponta kapott valami megbízatást. Vitte és hozta - anyjától a felügyelőhöz és vissza - a kedves szavakat, a kérdéseket és válaszokat, s elismételt mindent, anélkül, hogy értette volna; átadta volna a legképtelenebb üzeneteket is. De a szép Normand attól tartott, hogy félénknek fog látszani; egy szép nap maga ment el, leült a másik székre, míg Pipec írni tanult. Nagyon szelíd volt és nagyon előzékeny. Florent nagyobb zavarban volt, mint ő. Csak a gyerekről beszéltek. Mikor a férfi elmondta aggodalmát, hogy nem tanulhatnak tovább az irodában, Louise felajánlotta, hogy esténként menjen el hozzájuk. Aztán fizetséget emlegetett. Florent elpirult, kijelentette, hogy nem megy, ha ilyesmit szóba hoz. A lány ekkor föltette magában, hogy majd szép halakkal rója le a háláját.

Így kötöttek békét. Sőt, a szép Normand oltalmába vette Florent-t. A felügyelőt különben is kezdték már megszokni; a kofák úgy vélekedtek, hogy jobb ember Verlaque úrnál, ámbátor gonosz a szeme. Csak Méhudin anyó vonogatta a vállát; továbbra is haragudott az „égimeszelőre”, ahogy megvetően nevezte. Egyik reggel pedig, amikor Florent mosolyogva megállt Claire halasmedencéi előtt, a lány kiengedte a kezéből az angolnát, s haragjában elvörösödve, dühösen hátat fordított a férfinak. Az annyira meglepődött, hogy megemlítette a dolgot Louise-nak is.

- Ne törődjön vele - mondta Louise - dilis az... Sosincs mással egy véleményen. Csak azért csinálta, hogy engem mérgesítsen.

Diadalt ült, még kacérabban trónolt az asztala mögött, még választékosabb frizurákat hordott. Ha összehatalkozott a szép Lisá-val, viszonzta lesújtó tekintetét, sőt az arcába nevetett. Abban a biztos tudatban, hogy elcsalja az unokafivért, s ezzel kétségbe ejti a hentesnét, csengő kacajra fakadt, tele torokból nevetett, hogy kövér, fehér nyaka beleremegett. Most meg az az ötlete támadt, hogy nagyon csinosan járassa a fiát, kis skót zekét és kerek bársonysapkát adott rá. Pipec eddig csak szakadozott zubbonyban járt. Történetesen úgy esett, hogy éppen ekkoriban megint kedve szottyant a vízvezetékeshöz. A jég elolvadt, enyhe idő járt. A gyerek megfürdette a skót zekét, egészen kinyitva a vízcsapot, végigcsurgatva a vizet a karján, könyökétől a kezefejeig - és ezt csurgatósnak nevezte el. Az anyja két másik gézengúz

társaságában akadt rá: nézték, hogy úszkál a vízzel telt bársonysapkában két kis fehérhal, amelyet Claire nénjétől csórt el.

Florent csaknem nyolc hónapig úgy élt a Csarnokban, mint aki állandóan álomittas. Hogy véget értek hét esztendő szenvedései, nyugodt révbe jutott, olyan rendezett életkörülmények közé került, hogy szinte súlytalannak érezte a létet. Átengedte magát, kissé üres fejjel, szüntelen csodálkozva, hogy minden reggel ugyanabban a karosszékekben ül, a szűk irodában. Kedvelte ezt a helyiséget, kopárságáért, kicsiségéért. Jó volt itt megbújni, messze az emberektől, a Vásárcsarnok szakadatlan mormogásában, mely tengerre emlékeztette, tengerre, melynek tükre körülveszi s elszigeteli minden oldalról. De lassanként tompa nyugtalanság kezdte keseríteni az életét; elégedetlen volt, de nem tudta pontosan, miért; fellázadt az üresség ellen, mely mintha egyre mélyebben vájódott volna a fejébe, a mellébe. Máskor meg a bűzhődt levegő, a rothadt tengeri hal szaga émelyítette. Lassú pusztulás volt ez, bizonytalan unalom, mely hirtelen vad idegizgalomba csapott át.

Egyik napja olyan volt, mint a másik. Egyforma zajok közt, egyforma szagok közt járt. Reggelként az árverés zsvijaja tompán morajlott a fülében, mint a távoli harangzúgás; ha lassan érkeztek az áruszállítmányok, az árverés gyakran sokáig elhúzódott. Ilyenkor délig is ottmaradt a pavilonban, minduntalan vitás ügyekkel, civakodásokkal zavarták, s ő igyekezett igazságot tenni. Órákba telt, mire kikeveredett valami jelentéktelen ügyből, ami forrongásban tartotta a piacot. Elsétált a vásári tolongásban és ricsajban, végigballagott a sikátorokon, megállt a halaskofák előtt, akiknek a Rambuteau utca mellett van a pultja. Rózsaszín halmokban púposodnak ott a garnélarákok, kosarakban pirosanak a főtt languszták, összekötözve, felkunkorodott potrohhal; az eleven languszták meg a márványhoz tapadva sínylődnek. Elnézte, mint alkudoznak a fekete kalapos, fekete kesztyűs urak, míg végül elvisznek egy újságpapírba csomagolt főtt langusztát a redingotjuk zsebében. Távolabb, a mozgó asztalok előtt, ahol a közönségesebb halakat árusítják, felismerte a környékbeli asszonyokat, akik mindig egy időben jönnek, hajadonfőtt. Olykor érdeklődve figyelte egyik-másik jól öltözött dámát, ki cselédjétől kísérve hurcolta csipkéit az ázott köveken; Florent is a nyomába szegődött, némi távolságból, ha látta, hogy a hölgy utálkozó arkifejezésére a kofák a vállukat vonogatják. A kosarak, iszákok, kasok zűrzavara, a csatakos sikátorokban vonuló temérdek szoknya lekötötte a figyelmét, lefoglalta délig: örült a folydogáló víznek, a fújdogáló szélnek, míg átjutott a tengeri kagylók fanyar illatából a sózott halak kesernyés kipárolgásai közé. Mindig a sózott halaknál fejezte be felügyelő körútját; a füstöltheringes ládák, a levélágyon fekvő nantes-i szardínia, a göngyölt tőkehal, a kövér és egykedvű halaskofák előtt: mindez valami indulásra emlékeztette, mintha utazni készülne, sózó hordók társaságában. Délutánra aztán elcsitult a Csarnok, álomba merült. Florent bezárkózott az irodájába, letisztázta irományait, ilyenkor érezte magát a legjobban. Mikor elmenőben áthaladt a halpiacon, az már csaknem teljesen néptelen volt. Nyoma sem maradt a délelőtti tíz órai taposódásnak, lökdösődésnek, zsinatolásnak. A halaskofák üres pultok mögött ültek, s hátradőlve kötögettek; egyik-két megkéssett háziasszony ténfergett még ottan, gyanakvó, tétova tekintettel, összeszorított szájjal, mint aki utolsó fillérig kiszámítja az ebédje árát. Alkonyodott, hallatszott, hogy ládákat taszigálnak: éjszakára tették jégre a halakat. Florent megvárta, míg bezárják a rácsokat, aztán vitte magával a halpiac szagát a ruhájában, a szakállában, a hajában.

Az első hónapokban nem szenvedett olyan sokat ettől az átható szagtól. A tél kemény volt; az ólmos eső sima tükörré változtatta a sikátorokat, jégcsapok fehér csipkéi függtek a márványasztalokon, a kutakon. Reggelente kis melegítőket gyűjtöttek be a csapok alatt, hogy meginduljon a vízszugár. A megfagyott, összezsugorodott farkú halak olyan fénytelenek és merevek voltak, mint a fakó fémtárgyak, keményen koppantak, akár a törékeny, színtelen öntöttvasdarabok. Februárig ilyen siralmas, megmeredt, vigasztalan képet nyújtott a halcsarnok,

jégpáncélburkában. De megjött az olvadás, az enyhe idő, jöttek a ködök, a márciusi esők. Ekkor a halak is felengedtek, szaglani kezdtek, a romló hús bűze elkeveredett a szomszédos utcákból áradó poshadt sárszaggal. Ilyenkor még csak határozatlanul érzett a kipárolgás, az émelyítő, édeskés vízpára, mely a föld színén terjengett. Ám később, forró júniusi délutánon, növekedett a bűz, s dögvészes lehelete megülte a levegőt. Kinyitották a felső ablakokat, a nagy, szürke vászonredőnyök lankadtan csüngtek az izzó égbolt alatt, tűzőzön zuhogott a Vásárcsarnokra, hevítette, mint valami vaskemencét; szellő sem lebbentette a rothadó halak párázta levegőt. Az elárusítópultok gőzölögtek.

Florent-t megint gyötörni kezdte az a tömérdek ennivaló, mely körülvette. Újra elfogta az undor, mint a hentesüzletben, de most még kibírhatatlanabbul. Elviselt ő már förtelmesebb szagokat is, de azok nem az emésztés bűzei voltak. A rossz gyomrú, sovány ember felémelyedett, ahogy elhaladt az eladásra kínált, bő vízben ázó halak előtt, melyek bomlásnak indultak a hirtelen hőségben. Eltelt az erős kipárolgással, öklendezett, mintha a szagokkal elrontotta volna a gyomrát. Bezárkózott az irodájába, de az émelyítő bűz ide is utána nyomakodott; beszüremlett a rosszul záródó ajtón és ablakon. Ha borús volt az ég, a parányi helyiségre is sötét borult; hosszan tartó alkony bűzhödt mocsár mélyén. Gyakran ideges nyugtalanság rohanta meg, ilyenkor úgy érezte, hogy járnia kell egyet: a pavilon közepén nyíló széles lépcsőn lement a pincébe. Itt, az állott levegőben, a néhány gázlámpa pislákolásában, újra megcsapta az orrát a tiszta víz friss illata. Megállott a nagy halasmedence előtt, hol élő halakat tartalékolnak; hallgatta a szüntelen csobogó négy vízsugarat, mely a középső medence négy sarkán csurgott lefelé, s a kulccsal bezárt víztartók rácsai alatt legyezőként szétterülve folydogált tovább, a szakadatlanul áramló víz halk sustorgásával. Florent-t lecsillapította ez a földalatti forrás, ez a sötétben csevegő csermely. Sokszor elgyönyörködött alkonyatkor a szép napnyugtában is, mely a Vásárcsarnok finom, fekete csipkéit ráfestette a pirosuló égre; az ötóriai fény, az utolsó sugarak szállongó pora beszűrődött minden nyíláson, a zsaluk résein; mint tompa fényű, világító transzparensen, kirajzolódtak az oszlopok karcsú ívei, a gerendázat elegáns hajlatai, a tetőzet mértani ábrái. Nem tudott betelni ezzel a csillogó pergamenre vetett, hatalmas, színes tusrajzzal; mint valami révületben, megint felködlött előtte az az óriási gépezet, kerekeivel, karjaival, emeltyűivel, a kazán alatt lángoló szén fekete-bíbor világánál. A fény játéka óráról órára változtatta a Vásárcsarnok arculatát, a hajnali kékes ködöktől a déli fekete árnyékokon át az alkonyi tűzvészig, mely az esthomály szürke hamvába holt. De lángoló estéken, mikor magasra szálltak a bűzök, s mint meleg párák, rezegve szűrődtek át a sárga sugárnyalábokon, Florent-t megint felkavarta az undor, ábrándja összekuszálódott, öblös forralóedények, bűdös sintérvádak rémlettek fel előtte, ahol egy egész nép romlott zsiradéka olvadozik.

Szenvedett a durva környezettől is, ahol szinte bűzlöttek a szavak és mondatok. De jó ember volt, nem vadult el. Csak a nők feszélyezték. Csupán François-néval érezte jól magát, akivel újra találkozott. Az asszony őszintén örvendezett, mikor látta, hogy a férfi állást kapott, elégedett, és - amint ő mondta - kimászott a bajból; Florent egészen elérzékenyült. Lisa, a Normand s a többiek mind nyugtalanították a nevetésükkel. Ennek az asszonynak szívesen elmondott volna bármit. Ez nem nevetett csúfondárosan, hanem kacagva örült mások örömének. Amellett derekasan helytállt, pedig nehéz munkát végzett, kivált télen, ha fagyott; az esős idő meg még inkább próbára tette. Florent nem egy reggel találkozott vele, mikor zuhogott, vagy már előző este óta hullott a lassú, hideg eső. Nanterre és Párizs közt agyig süllyedt a kerék a dágványba, a Balthazarnak hasáig csapott a sár. Az asszony sajnálta a lovát, szánakozott rajta, ócska kötényekkel száríttatta.

- Nagyon kényes ám az ilyen jószág - szokta mondogatni - minden semmiségtől kólikát kap... Szegény öreg Balthazarom! Mikor átjöttünk a neuillyi hídon, azt hittem, befordultunk a Szajnába, úgy szakadt.

Balthazar fedél alá került, az asszony kinn maradt az esőben, zöldséget árulni. Az utca híg sártengerré változott. A káposztát, a gyökeret és sárgarépat verte a szürke eső, szinte elúsztak a kocsút kellős közepén rohanó iszapos áradatban. Nyoma sem volt a derűs reggelek pompás zöldségeinek. A zöldségesek bevaccolódtak köpenyükbe, összegubbaszkodtak, szidták a közigazgatást, mely hosszas huzavona után kijelentette, hogy az eső nem árt a zöldségnek, s nem indokolt tetőt húzni fölé.

Ezek az esős reggelek elkeserítették Florent-t. Eszébe jutott François-né. Kiszaladt, hogy néhány szót váltson vele. De az asszony sosem szomorkodott: csak megrázta magát, mint egy göndörszörű uszár, kijelentve, hogy látott ő már ennél cifrábbat is, különben sincs cukorból, hogy elolvadjon, ha cseperész az eső. Florent rábeszélte, hogy menjen be pár percre valamelyik fedett utcába; néha elvitte magával Lebigre úrhoz, kinél forralt bort ittak. Az asszony nyugodt arca barátságosan tekintett rá, s ő jólesően szívta magába a rétek egészséges illatát, amit François-né magával hozott a Vásárcsarnok egészségtelen kipárolgásai közé is. Érzett rajta a föld, a széna, a szabad levegő, a szabadság illata.

- El kéne jönnie Nanterre-be, barátocskám - mondogatta Florent-nak. - Nézze meg a veteményesemet; körös-körül kakukkfű szegi... Hogy bűzlik ez a maguk ronda Párizsa!

S azzal már ment is, csuromvizesen. Florent egészen frissnek érezte magát, mikor elvált tőle. Megpróbálkozott a munkával is, hogy úrrá legyen azokon az ideges szorongásokon, melyektől annyit szenvedett. Rendszeres elme volt, rögeszméjévé vált a szigorú időbeosztás. Hetenként két estére bezárkózott, hogy egy Cayenne-ről szóló művön dolgozzék. Padlásszobáját igen alkalmasnak találta: a szoba megnyugtatta, munkára ösztönözte. Begyűjtött, megnézte, hogy az ágy lábánál a gránátalmafának nem esett-e baja; aztán odatolta a kisasztalt, és éjfélig dolgozott. Az imádságos könyvet s az *Álmoskönyvet* hátrább taszította a fiókban, mely kezdett megtelni jegyzetekkel, egyes lapokkal, mindenféle kézirattal. A Cayenne-ről szóló munka nem haladt, más tervek szakították félbe, óriási műveket forgatott a fejében, amelyek vázlatát néhány sorban papírra vetette. Rendre felvázolta a Vásárcsarnok igazgatásának gyökeres újjászervezését, a fogyasztási adók átváltoztatását ügyleti illetékekké, az élelmiszerkészletek új elosztását a szegénynegyedekben, végül valami - egyelőre még igen zűrzavaros - emberbaráti törvénytervezetet, mely szerint közös raktárba gyűjtenék az áruszállítmányokat, s minden napra biztosítanak valamennyi párizsi háztartás számára a legszükségesebb élelmet. Meggörnyedve merült el ezekben a komoly dolgokba, nagy, fekete árnyéka megtöltötte a padlásszoba nyugodalmas magányát. Néha megesett, hogy a pintyőke, melyet a Csarnokban szedett föl egy havas reggelen, a fénytől megcsalva, belecsivogott a csöndbe, melyet csupán a papiroson szántó toll percegése tört meg.

Florent végzetszerűen visszatért a politikához. Sokkal jobban megszenvedett érte, semhogy kedvenc foglalkozásának ne vallotta volna. Más környezetben, más körülmények között, jóra való vidéki tanár lett volna belőle, aki boldogan élvezi városkája nyugalma. Csakhogy farkasként bántak vele, s most úgy érezte magát, mint akit a számkivetés valamiféle harcra jelölt ki. Ideges rosszulletei is csak azt mutatták, hogy feltámadtak benne a hosszú cayenne-i álmodozások, a méltatlan szenvedések szülte keserű érzések, s a fogadkozások, hogy egyszer még bosszút áll a megkorbácsolt emberiségért, a lábbal tiport igazságért. Az óriás Vásárcsarnok, a mindent elborító, erős szagú élelmiszerek csak siettették a válságot. Számára a Vásárcsarnok a jóllakottan emésztő állat volt, a zsíros álmát alvó, elhízott Párizs, a császárság süket támasza. A Vásárcsarnok hatalmas keblekkel, rengő csípőkkel, gömbölyű arcokkal vette őt

körül, megannyi érv az ő vértanúi soványsága, az ő elégedetlen, sárga képe ellen. A Vásárcsarnok a szatócsok gömbölyödő pocakja volt, a jámbor közepszerűségé, mely boldogan sütkérezik a napfényben, úgy véli, hogy legjobb rendjén van minden, hogy a jó szándékú emberek még sosem gyarapodtak ilyen szépen. Ekkor érezte, hogy ökölbe szorul a keze, küzdeni akart, számkivetésének a gondolata jobban böszítette, mint amikor hazatért Franciaországba. Egész lényét újra előntötte a gyűlölet. Gyakran kihullott a toll a kezéből; ilyenkor elábrándozott. A kihunyó tűz vörösre festette az arcát; a lámpa kormosan füstölgött, a pintyőke pedig fél lábon gunnyasztva, fejét szárnya alá dugva, újra elszunnyadt.

Olykor, tizenegy óra tájban, Auguste bekopogott, mielőtt aludni tért volna, mert világosságot látott kiszűrődni az ajtó alatt. Florent kissé türelmetlenül nyitott ajtót. A henteslegény letelepedett, elüldögélt a tűz előtt, keveset szólt, sosem mondta, miért jön. Egész idő alatt a fényképet bámulta, mely Augustine-t és őt ábrázolta, kéz a kézben, ünneplőben. Florent úgy vélte, kezdi megérteni, hogy a fiú miért érzi magát olyan jól ebben a szobában, ahol a lány lakott azelőtt. Egyik este mosolyogva megkérdezte tőle, hogy jól gondolja-e.

- Meglehet - válaszolta Auguste, saját maga is meglepődve ezen a felfedezésen - sosem gondoltam még rá. Csak éppen benéztem magához... No hiszen, ha megmondanám Augustine-nek, jót nevetne... Ha házasodik az ember, nem jár az esze számárságokon.

Ha megeredt a szava, örökösen arról a hentesüzletről beszélt, melyet Plaisance-ban nyitnak majd, ő meg Augustine. Láthatólag tökéletesen biztos volt benne, hogy életét kedve szerint rendezheti, annyira, hogy Florent ingerültséggel vegyes tiszteletet érzett iránta. Elvégre a fiúnak, bármily ostobának tűnik is, helyén van az esze; egyenesen tör a célja felé, melyet minden megrázkódtatás nélkül el is ér majd, zavartalan boldogságban. Ilyenkor Florent nem tudott visszaülni a munkájához, elégedetlenül feküdt le, s csak akkor tért vissza a nyugalma, ha arra gondolt, hogy: „Mégiscsak nagy barom ez az Auguste!”

Minden hónapban ellátogatott Clamart-ba, Verlaque úrhoz. Szinte öröme telt benne. Szegény ember még mindig húzta, Gavard nagy csodálkozására, aki pedig alig fél évet jósolt neki. Valahányszor Florent meglátogatta, a beteg azt bizonygatta, hogy jobban érzi magát, s hogy nagyon szeretne már újból munkába állni. De teltek-múltak a napok, s ő vissza-visszaesett. Florent leült az ágya mellé, beszélt a halpiacról, igyekezett jobb kedvre deríteni. Az éjjeliszekrényre tette az ötven frankot, amit a címzetes felügyelőnek hagyott; ez, bár egyezség volt köztük, minden alkalommal felháborodott, hallani sem akart a pénzről. Aztán másra terelődött a szó, s a pénz az éjjeliszekrényen maradt. Mikor Florent elment, Verlaque-né a kapuig kísérté. Kicsi, petyhüdt, könnyen pityergő asszony volt. Egyébről sem beszélt, mint a férje betegsége okozta kiadásokról, a csirkebecsínáltról, a véresen sült húsról, a bordóiról, a patikusról, a doktorról. Ez a siránkozás nagyon bántotta Florent-t. Kezdetben nem értette, hová akar kilyukadni. Végül, mivel szegény asszony egyre jajvészekelt, hogy milyen boldogok voltak ők egykor az ezernyolcszáz frankos felügyelői fizetéssel, félénken felajánlotta, hogy ad még valamennyit, a férj tudta nélkül. Az asszony szabadkozott, majd minden átmenet nélkül maga jelentette ki, hogy beérné ötven frankkal. A hónap közben azonban még többször írt annak, akit megmentőjüknek nevezett; finom, szálkás betűi voltak, gördülékeny és alázatos mondatai, három lapot rótt tele, hogy tíz frankot kérjen kölcsön; végül a hivatalnok százötven frankja hiánytalanul a Verlaque-házaspáré lett. A férj nyilván mit sem sejtett, az asszony szinte kezét csókolt Florent-nak, kinek öröme telt ebben a jótékonykodásban; rejtegette, mint valami tiltott élvezetet, melyet csak magának tart meg az ember.

- Ez az ördögadta Verlaque lóvá teszi magát - mondta néha Gavard. - Most, hogy járadékot húz magától, csak heverészik.

Végül Florent egy ízben így válaszolt:

- Megállapodtunk, ezentúl csak huszonöt frankot adok neki.

Neki magának különben semmire sem volt szüksége. Étéléről, italáról még mindig Quenuék gondoskodtak. A megmaradó pár frankjából futotta arra, amit esténként Lebigre úrnál fogasztott. Élete lassanként olyan szabályossá vált, mint az óra járása: dolgozott a szobájában; továbbra is tanította a kis Pipecet, hetenként kétszer, nyolctól kilencig; egy estét a szép Lisának szentelt, hogy meg ne haragítsa; a fennmaradó időt Gavard és barátai társaságában töltötte, az üvegfalú szobában.

Méhudinékhöz kissé merev, tanáros nyájasságával állított be. Tetszett neki a régi lakás. Odalent a kifőzés nehéz párái fogadták; a spenótos lábasok, a sós kásák egy kis udvar végében hültek. Aztán fölment a nedvességtől csúszós csigalépcsőn, melynek rozoga, kikopott fokai aggasztóan ferdék voltak. Méhudiné lakták az egész második emeletet. Anyjuk semmi áron el nem költözött volna, mikor már könnyebben éltek sem, hiába kérte a két lány, arról álmodozva, hogy új házban fognak lakni egy széles utcában. Az öregasszony megkötötte magát, mondván, hogy itt élt, itt is fog meghalni. Egyébként beérte egy sötét kis helyiséggel, Claire-nek és a Normandnak hagyva a szobákat. Ez utóbbi, az idősebb lány jogán, az utcai szobát foglalta el; ez volt a nagyobb és szebb. Claire annyira megsértődött ezen, hogy nem fogadta el a szomszéd szobát, mely az udvarra nyílt; a lépcsőház túlsó felén valami kamra-félbe költözködött, melyet még csak ki sem meszeltetett. A kulcsát magánál tartotta, független volt; ha bántotta valami, bezárkózott.

Mikor Florent megérkezett, Méhudiné éppen végeztek a vacsorával. Pipec a nyakába ugrott. A férfi ott ült egy darabig, tartotta a csacsogó gyereket a két térde közt. Azután, mikor letörölték a viaszosvásznot, megkezdődött az óra az asztal sarkán. A szép Normand szívélyesen fogadta a férfit. Kötogetett vagy fehérmeműt foltozott, s közben, mivel egy lámpánál dolgoztak, közelebb húzta a székét; gyakran abbahagyta az öltögetést, hogy az órára figyeljen, mely meglepte. Hamarosan nagyot nőtt a szemében ez a nagytudományú ember, aki nőies szelídséggel beszélt a kicsihez, és angyali türelemmel ismételte el útbaigazításait. Már nem is találta csúnyának. Sőt, szinte féltékeny lett a szép Lisára. Közelebb húzta a székét, zavarba ejtő mosollyal nézte Florent-t.

- De anya, lököd a könyököm, nem hagysz írni! - mondta Pipec haragosan. - Na, tessék! Itt a paca. Menj már arrébb!

Louise apránként sok rosszat összehordott a szép Lisáról. Azt állította róla, hogy letagadja a korát, hogy fulladásig fűzi magát; és ha a hentesné már kora reggel fűzőbe gyömöszölve, kimázolva, simára nyalt hajjal jelenik meg, elképzelhető, milyen ocsmány lehet ruha nélkül. Ezzel fölemelte egy kissé a karját, mutatva, hogy ő nem hord fűzőt odahaza; és mosolyogva düllesztette ki büszke mellét, mely elevenen lüktetett a hanyagul begombolt pongyola alatt. A tanítás félbeszakadt. Pipec kíváncsian nézte, hogyan emelgeti az anyja a karját. Florent hallgatta, nevetett is, ha arra gondolt, hogy milyen furcsák az asszonyok. Mulatott a szép Normand s a szép Lisa vetélkedésén.

Pipce közben elkészült az egy lapnyi írással. Florent, kinek igen szép írása volt, mintákat írt elő: papírsíkokra, nagy- és kisbetűkkel mérföldes szavakat rótt fel, melyek az egész sort betöltötték. Különösen az ilyenféle szokat kedvelte: „zsarnokian, szabadságellenes, alkotmányellenesen, forradalmi”, vagy effajta mondatokat másoltatott a gyerekekkel: „Az igazság napja felvirrad... Az igaz ember szenvedése a gonosznak ítélete... Mikor az óra üt, a bűnös elbukik.” Az írásminták készítése közben nagy ártatlanul az agyában kísértő eszméket vetette papírra; megfélemedezett Pipecről, a szép Normandról, mindenről, ami körülötte volt. Pipec örömet

lemásolta volna akár a *Társadalmi szerződést* is. Írta szép sorjában, lapokon át, hogy „zsarnokian”, meg hogy „alkotmányellenesen”, kicirkalmazva minden egyes betűt.

Míg a tanár el nem ment, Méhudin anyó morgolódva topogott az asztal körül. Továbbra is engesztelhetetlen haragot táplált Florent ellen. Mint mondta, esztelenség így dolgoztatni a kicsit este, amikor gyerekek már ágyban a helye. Minden bizonnyal kidobta volna az „égi-meszelőt”, ha a szép Normand - heves összeszólalkozás után - kereken ki nem jelenti, hogy elköltözik otthonról, ha nem fogadhatja a lakásán azt, akit akar. A perpatvar egyébként estéről estére megismétlődött.

- Mondhatsz, amit akarsz - hajtogatta a vénasszony - gonosz a szeme... No meg nem is bízom a soványakban. Egy sovány mindenre kapható. Egyetlen jóravalót sem láttam még köztük... A hasa ennek is a seggibe esett, az szent, mert olyan lapos, mint a deszka... S hozzá milyen ronda! Én már elmúltam hatvanöt éves, de nem kívánnám az éjjeliszekrényembe se!

Azért beszélt így, mert jól látta, honnan fúj a szél. Ugyanakkor csodálattal emlegette Lebigre urat, aki valóban nagyon kereste a kedvét a szép Normandnak, mert nemcsak hogy zsíros hozományt szimatolt, hanem arra is gondolt, hogy milyen remekül fest majd a fiatalasszony a pult mögött. A vénasszony kifogyhatatlan volt: az legalább nem ilyen vékonypénzű; erős is, mint a bivaly. Még a férfi izmos lábikráit is lelkendezve dicsérte. Hanem a Normand csak a vállát vonogatta, és élesen visszavágott:

- Füttyölök a lábikráira; nem kell nekem senkinek a lábikrája... Azt teszem, amit akarok.

S ha az anyja még folytatni akarta, és nagyon nyíltan célozgatott, a lány ráförmedt:

- No és, mi köze hozzá?... Különben nem is igaz. S ha igaz, akkor sem kérek magától engedélyt. Hagyjon békén!

Bement a szobájába, s bevágta az ajtót. Hatalmat élvezett a házban, és visszaélt vele. A vénasszony éjjel, ha zajt vélt hallani, odasettenkedett mezítláb a lány ajtajához, hogy kihallgassa, Florent nem jött-e vissza hozzá. De volt Florent-nak a Méhudin-családban még egy ádáz ellensége. Claire, mihelyt Florent belépett, szó nélkül fölállt, fogta a gyertyát, s elvonult a szobájába, a lépcsőház túlsó oldalára. Hallották, amint kétszer ráfordítja a kulcsot, hideg dühvel. Egyik este, mikor nővére meghívta a tanárt vacsorára, ő a lépcsőházban készítette el a maga ételét, s a szobájában ette meg. Néha úgy bezárkózott, hogy egy hétig a színét se látták. Továbbra is közönyös maradt, szeszélyeiben megátalkodott, vörhenyes sörénye alatt gyanakvó, állati tekintettel. De feldühödött, valahányszor Méhudin anyó, ki megkönnyebbülést remélve felkereste, Florent-t hozta szóba. Az elkecseregett vénasszony erre szelídében-hosszában terjesztette, hogy már rég faképnél hagyta volna a lányait, ha attól nem tart, hogy elemészti egymást.

Florent egyik este, távozóban, Claire tárva hagyott ajtaja előtt ment el. Megpillantotta a lány rámeredő, égővörös arcát: Claire ellenséges viselkedése mélyen elszomorította; ha nem lett volna olyan félszeg a nővel, már keresett volna alkalmat a kimagyarázkodásra. Ezenap este be is ment volna hozzá, ha észre nem veszi, hogy Saget kisasszony sápadt képe hajlik át a legfelső emelet korlátján. Ezért tovább haladt, de nem mehetett még tíz lépcsőfokot sem, mikor Claire ajtaja dühös csattanással bevágódott mögötte, úgy, hogy az egész lépcsőház beledöndült. Ezúttal Saget kisasszony meggyőződhetett róla, hogy Quenuné unokabátyja a két Méhudin-lánnyal hál.

Florent-nek esze ágában sem volt a szép lányokra gondolni. Úgy viselkedett a nővel szemben, mint akinek úgy sincs szerencséje náluk. Aztán meg álmodozásaiban túlságosan is kiélte férfiasságát. A Normand iránt végül igaz barátságot érzett; jószívű nő volt, ha nem öntötte el

az indulat. De Florent ennél tovább soha nem jutott. Esténként, a lámpa alatt, mikor a lány közelebb húzódott hozzá, mintha Pipec írása fölé akarna hajolni, enyhe émelygés fogta el, ahogy langyos nagy testét megérezte maga mellett. Óriásnak, súlyosnak, szinte nyomasztónak rémlett hatalmas keblével; s ő odább húzta hegyes könyökét, keszeg vállát, mert homályos félelem fogta el, hogy bele talál fúródni ebbe a puha húsba. Zörgő csontjaiban ijedelem támadt a rengő keblek érintésétől. Lehajtotta fejét, még összébb húzódott, zavarta a lány testének erős kipárolgása. Ha szétnyílt a pongyolája, úgy rémlett, hogy két fehérség közül élettellehet, egészségfuvallat száll az arcába, s mintha a forró párába elvegyült volna az a szag is, amit a Vásárcsarnok áraszt izzó júliusi estéken. Makacs illat volt ez, mely rátapadt a selymes bőrre, tengeri pára, mely a pompás mellekből, a királynői karokból, a rugalmas derékből áradt, fanyar aromát vegyítve asszonyi szagába. Megpróbálkozott már mindenféle illatszerrel; bő vízben mosdott; de mihelyt a fürdő frissége elpárolgott, a vér visszagörgette minden porcikájába a lazac állott szagát, a viaszlazac ibolyás pézsmaillatát, a hering és a rája csípősségét. Rezgő szoknyája párafelhőt lebbentett a levegőbe; mocsári algák kigőzölgése lebegett körötte; hatalmas istennő-teste, csodálatos tisztasága és fehérsége szép antik márványszoborra emlékeztetett, melyet a tenger hullámai görgettek és kimostak a partra, egy szardíniahalász hálójába. Florent szenvedett; egy porcikája sem kívánta a lányt; érzékei már elteltek a halpiacon töltött délutánnal, nyugtalanítónak találta, túlságosan sósnak, nagyon keserűnek, szépségét nyomasztónak, szagát fullasztónak.

Pedig Saget kisasszony égre-földre esküdözött, hogy Florent a nő szeretője. Közben egy tízgarasos lepényhalon már összeveszett a szép Normanddal. Az összeszólalkozás óta nagy barátságot tanúsított a szép Lisa iránt. Úgy vélte, ily módon hamarabb a végére jár annak, amit ő a „Quenuék üzelmei” néven szokott emlegetni. Minthogy Florent mindig kicsúszott a markából, a vénlánynak elment a kedve még az élettől is, amit maga is bevallott, persze anélkül, hogy valódi okát adta volna a bajának. Egy lány, ki hasztalan fut két nadrágszár után, nem lehetett volna vigasztalanabb, mint ez a szipirtyó, mikor érezte, hogy az unokafivér titka kisiklik a kezéből. Leselkedett rá, nyomon követte, kifürkészte, figyelte mindenütt, dühöngve, hogy felajzott kíváncsisága nem tudja a hatalmába keríteni. Mióta a férfi bejáratos volt Méhudinékhöz, a vénkisasszony el nem mozdult a lépcsőház korlátja mellől. Aztán rájött, hogy a szép Lisa nagyon mérges, amiért Florent eljár „azokhoz a nőkhöz”. Ettől fogva minden reggel vitte a híreket a Pirouette utcából. Ha hideg volt, töpörödötten, összefagyva lépte át a hentesbolt küszöbét; elkéült kezét az újezüst főzőre tette, ujjait melengette, álldogált a pult előtt, semmit sem vásárolt, sipító hangján darálta:

- Tegnap is náluk volt, ki sem mozdul már onnét... A Normand „kedvesem”-nek szólította a lépcsőházban.

Tódította is a valóságot, hogy maradhasson még, és tovább melengethesse a kezét. Amikor azt hitte, hogy Florent Claire szobájából jött ki, másnap futott Lisához, és jó félóra hosszat tálalta az esetet. Gyalázat; most már ágyról ágyra jár az unokafivér.

- Láttam - mondta. - Ha betelt a Normanddal, lábujjhegyen átlopakodik a kis szökéhez. Tegnap a szökétől jött, bizonyára éppen a kövér barnához igyekezett, mikor meglátott, és kénytelen-kelletlen elődalgott. Egész éjjel hallom nyikorogni a két ajtót, se vége, se hossza... S a vén Méhudin anyó a lányok szobái között alszik egy kis fülkében!

Lisa megvetően biggyesztette a száját. Nemigen szólt, csak hallgatásával bátorította Saget kisasszonyt a locsogásra. Mély figyelemmel hallgatta. Csak ha a részletek nagyon sikamlósak lettek, akkor dünnyögte halkan:

- Nem, nem, ezt már nem szabad... Hogy is létezhetnek ilyen nőszemélyek!

Erre Saget kisasszony azt felelte, hogy hát édes istenem! mindenki nem lehet olyan tisztességes, mint Lisa. Aztán nagyon elnézőnek mutatkozott az unokafivérrel szemben. A férfinépség olyan, hogy fut minden szoknya után; no meg ő talán nem is házasember. S közben kérdezgetett egyet s mást, amúgy mellékesen. De Lisa, ki sosem mondott véleményt az unokabátyjáról, csak vonogatta a vállát, összeszorította az ajkát. Saget kisasszony távozása után undorodva nézte a főzőedény fedelét: a vénkisasszony otthagya a ragyogó fém apró két kezének homályos lenyomatát.

- Augustine - kiáltotta -, hozzon már egy rongyot, törölje le a főzöt. Undorító.

A szép Lisa és a szép Normand vetélkedése félelmetesen elfajult. A szép Normand szentül hitte, hogy ellenfele szeretőjét édesgette magához, a szép Lisa acsarkodott erre a senkiházira, ki elcsábítva azt az alamuszi Florent-t, a végén még őket hozza hírbe. Mindegyik a vérmérséklete szerint folytatta az ellenségeskedést; az egyik hideg megvetéssel, olyan arcot vágva, mint aki felemeli a szoknyáját, hogy be ne sározódjék; a másik arcátlanabb módon, pimaszul hahotázva elállva a járdát, mint a garázda verekedő, ki bele akar kötni valakibe. Egy-egy találkozásuk egész nap foglalkoztatta a halpiacot. Ha a szép Normand megpillantotta a szép Lisát a hentesüzlet küszöbén, kerülőt tett, hogy elmenve mellette, hozzádörgölje a kötényét; sötét tekintetük ilyenkor úgy csapott össze, sebesen villanva és egymásba fúródva, mint két acélpenge. És a szép Lisa is, ha a halcsarnokba vitt az útja, undorodó fintort vágott, mikor a szép Normand pultjához ért; vásárolt egy nagyobb halat, rombuszt vagy lazacot, valamelyik szomszédos árusnál, kitegetve pénzét a márványra, mert rájött, hogy ezzel döfheti szíven a „senkiházit”, akibe rögtön belefagyott a nevetés. Különben a két vetélytárs, ha hinni lehet nekik, csupa rohadt halat és romlott hentesárut adott el. De leginkább hadállásaikból szórták egymásra mennyköveiket a Rambuteau utcán át: a szép Normand a standjáról, a szép Lisa a pultja mögül. Fenségesen trónoltak ilyenkor nagy, fehér kötényükben, felcicomázva, felékszerelve. A csatározás jókor reggel megkezdődött:

- Ni! Felébredt az a tohonya tehén! - kiáltott a szép Normand. - Ez a néember úgy fűzi magát, mint a kolbászeit... Ahá! Megint a szombati gallért vette fel, s még mindig a puplinruháját hordja!

Az utca túloldalán a szép Lisa ugyanekkor azt mondta a boltilánynak :

- Nézze csak, Augustine, azt az alakot, hogy bámul minket. Egészen elformátlanodott; persze! amilyen életet ez él... Figyeli a fülbevalóját? Ha jól látom, a nagy köveit vette fel, ugye? Sírni való! Briliáns egy ilyen nőszemélyen!

- Nem sokba kerül az neki! - válaszolta készségesen Augustine.

Ha valamelyikük új ékszert kapott, volt nagy diadal; a másik pukkadózott. Egész délelőtt sanda szemmel lesték egymás vevőit, és mindegyiknek lógott az orra, ha azt hitte, hogy „a nagy kanca ott szemben” jobban járt nála. Aztán jöttek a déli kémkedések; mindegyik tudta, mit eszik a másik, még egymás emésztését is kilesték. Délutánonként, egyik a főtt húsait, másik a halai között üldögélt, pózoltak, szépelegtek, vesződtek. Ilyenkor dőlt el az aznapi csata kimenetele. A szép Normand hímezett, finom kézimunkákkal foglalatzkodott, ami elkeserítette a szép Lisát.

- Inkább stoppolná meg a gyereke harisnyáit - mondta - mert mezítláb jár... Nézzék azt a dámát, azzal a halbüzös, vörös kezével!

Ő rendesen csak kötögetett.

- Még mindig annál az egy harisnyánál tart - jegyezte meg a másik - alszik a munkán, mert annyit eszik... Várhatja az a felszarvazott férje, hogy ez a harisnya a lábát melegítse!

Estig folyt a kérlelhetetlen harc, a látottakat rosszmájú megjegyzésekkel fűszerezték, árgus szemmel figyelték meg egymáson a legapróbb részleteket is, olyan távolságból, ahonnan más asszonyok, saját bevallásuk szerint, semmit sem láttak. Saget kisasszony nem győzte magasztalni Quenué éles szemét, mikor az egy ízben észrevett egy karcolást a halaskofa bal arcán. „Ilyen szemmel - mondta - át lehetne látni a falon is.” Gyakran már esteledett, s a küzdelem nem dőlt el; máskor valamelyik a porondon maradt, de másnap visszaadta a kölcsönt kamatostul. A környéken már fogadásokat kötöttek a szép Lisára és a szép Normandra.

A végén még a gyermekeiknek is megtiltották, hogy szót váltsanak. Pauline és Pipec addig jó barátok voltak; Pauline kikeményített, úrikisasszonyos szoknyákban járt; Pipec rongyosan, káromkodva, bizalmaskodva, kitűnően játszott a kocsist. Ha együtt szórakoztak a széles járdán, a halcsarnok előtt, Pauline volt a taliga. De Pipecet egy ízben, mikor mit sem sejtve elment a lánykáért, a szép Lisa kipenderítette és lecsibészte.

- Mit lehet tudni ezekkel a neveletlen kölykökkel! - mondta. - Ez olyan rossz példát lát maga előtt, hogy egyáltalán nem megnyugtató számomra, ha a kislányommal jár.

A fiú hétéves volt. Saget kisasszony, ki éppen ott tartózkodott, hozzátette:

- Bizony jól mondja. Ez a semmirekellő sülve-főve együtt jár a környékbeli fruskákkal... A minap is egy pincében akadtak rá, a szenesember lányával volt.

Mikor Pipec elzokogta az anyjának, hogyan járt, az rettentő dühbe gurult. Rohanni akart, hogy mindent összetörjön Quenu-Gradelle-éknél. Aztán megelégedett annyival is, hogy eldöngette a fiát.

- Ha még egyszer odamégy - rivallt rá dühösen - agyonverlek!

De Florent volt a két nő igazi áldozata. Voltaképpen ő veszítette össze őket, csak miatta hadakoztak. Mióta betette ide a lábát, minden rosszra fordult; bajba keverte, felfingerelte, megzavarta ezeket az embereket, akik addig olyan zsiros békeességben édegéltek. A szép Normand legszívesebben összekarmolászta volna, ha látta, hogy ottfeledkezik Quenuéknél; a heves küzdelemnek nagy része volt benne, hogy úgy vágyott erre az emberre. A szép Lisa bírói komorsággal figyelte sógora rossz magaviseletét, akinek Méhudinékkel való kapcsolata megbotránkoztatta az egész környéket. Lisa nagyon haragudott; igyekezett titkolni féltékenységét, mely különös módon - Florent iránti megvetése és tisztességes asszonyhoz illő hidegsége ellenére is - mindig meggyötörte, valahányszor a férfi eltávozott a hentesboltból, hogy a Pirouette utcába menjen; az asszony ilyenkor tiltott gyönyörökről képzelgett, amiket a sógora odaát bizonyára élvez.

Quenuék esti vacsorái már nem voltak olyan hangulatosak. Az ebédlő tisztasága hideggé s rideggé vált. Florent-nak úgy rémlett, hogy a világos tölgyfa bútorzat, a kínosan tiszta lámpa, a vadonatúj gyékény szemrehányóan, rosszállóan néz rá. Szinte nem is mert ételhez nyúlni, félt, hogy morzsázni talál, vagy hogy bepiszkítja a tányérját. Mindamellet olyan jóhiszemű volt, hogy nem látta meg a valóságot. Fűnek-fának magasztalta Lisa jóságát. Az asszony valóban igen szelíden viselkedett. Mosolyogva mondogatta, mintha csak tréfálkozni akarna vele:

- Különös... Elég jól eszik mostanában, és mégsem indul hízásnak. Nem fog magán.

Quenu harsányan nevetett, tapogatta a bátyja hasát, erősködött, hogy ha az egész hentesbolt odavándorolna is, akkor se rakódna rá egy fikarcnyi zsír sem. De Lisa nógatásán érzett a soványak iránti gyűlölet és bizalmatlanság, ugyanaz, amit Méhudin anyó sokkal gorombábban mondott ki; sőt rejtett célzás is volt benne Florent kicsapongásaira. Egyébként meg sem említette a szép Normandot. Egyik este, mikor Quenu megeresztett egy tréfát, az asszony olyan fagyosan hallgatta, hogy a derék ember nem merte folytatni. Csemege után még

elüldögéltek egy darabig. Florent annyit már megfigyelt, hogy sógornője nem veszi tőle jó néven, ha nagyon hamar elmegy, ezért igyekezett módot találni a beszélgetésre. Az asszony közvetlenül mellette ült. Rajta nem érezte a halaskofa eleven melegét; de nem érzett rajta az a fűszeres és ínycsiklandozó tenger-illat sem; zsírszagú volt, a szép húsok unt szaga áradt belőle. A feszes ruhaderék nem vetett egyetlen ráncot sem. Lisa túlságosan is kemény testének érintésétől ösztövére csontjai még inkább berzenkedtek, mint a szép Normand gyengéd közelédésére. Gavard egy alkalommal nagy bizalmasan megvallotta neki, hogy bár Quenuné kétségtelenül szép nő, ő mégsem kedveli „az ilyen páncéltornyokat”.

Lisa óvakodott Quenu előtt szóba hozni Florent-t. Szokása szerint végtelen türelmével tüntetett. Aztán meg úgy vélte, nem volna becsületes dolog alapos ok híján éket verni a testvérek közé. Azt szokta mondani, hogy ő nagyon jószívű, csak ne hozzák ki a sodrából. Valósággal megszállta a türelem, arca kifejezéstelen volt, udvariassága kimért, közömbössége túlzott, gondosan került mindent, ami a hivatalnoknak eszébe juttathatta volna, hogy ott eszik és alszik náluk, de a pénzének színét se látják; nem mintha elfogadta volna a fizetséget, ez nem lett volna méltó hozzá; hanem azért Florent éppenséggel ebédelhetne házon kívül is. Meg is jegyezte Quenunék:

- Már nem vagyunk magunk. Ezentúl, ha mondanivalónk van egymásnak, várnunk kell estig, amikor lefekszünk.

S egy este, a vánkoston, így szólt a férjéhez:

- Százötven frankot keres a bátyád, ugye?... Különös, hogy nem tud annyit megtakarítani, amiből fehérneműt vásárolna. Végül oda kellett adnom három régi ingedet.

- Annyi baj legyen - válaszolt Quenu - nem kényes az én bátyám. Hadd maradjon csak meg a pénze.

- Persze, persze - dünnyögte Lisa, s nem erőltette tovább - nem is azért mondom... Hogy okkal vagy oktanul költi, végre is az ő dolga.

Szentül hitte, hogy a férfi Méhudinéknél veri el a keresetét. Csak egy ízben jött ki a sodrából, s hagyta el a jól kiszámított béketűrés. A szép Normand pompás lazaccal kedveskedett Florent-nak, aki nagy zavarba jött, s nem mervén visszautasítani, elvitte a szép Lisának.

- Készítsen belőle pástétomot - kérte, mit sem sejtve.

Az rámeredt, szája széléig elfehéredett, aztán fojtott indulattól remegő hangon megszólalt:

- Tán azt képzeled, hogy hiányt szenvedünk ennivalóban. Hál' isten, akad még mit enni. Vigye vissza!

- De hát süsse meg legalább nekem - folytatta Florent, bámulva haragján - én megeszem.

Lisa kitört.

- Az én házam nem vendégfogadó, vagy mi! Mondja meg azoknak, akiktől kapta, hogy süssék meg őket, ha akarják. Semmi kedvem bebüdösíteni az edényeimet... Vigye innét! Nem hallotta?

Legszívesebben kihajította volna a halat az utcára. Florent fogta és elvitte Lebigre úrhoz, ahol Rose-nak meghagyták, hogy készítsen pástétomot belőle. És egyik este, az üvegezett külön-szobában megették a pástétomot, az osztrigát Gavard fizette. Florent kezdett gyakrabban odajárni, s lassan egészen odaszokott. Izzó környezetre talált ott, melyben kedvére loboghatott heves politikai szenvedélye. Most már, ha be-bezárkózott dolgozni a padlásszobájába, türelmetlenné tette a helyiség nyugalma, többé nem érte már be a szabadság elméleti keresgélésével, lejjebb kellett szállnia, hogy Charvet maró axiómaiban és Logre kitöréseiben leljen

kielégülést. Eleinte bosszantotta a zshivaj, a szócséplés; még érezte benne az ürességet, de szüksége volt rá, hogy elámítsa és felrázza önmagát, s végső elhatározásra jusson, ami lecsillapítja háborgó lelkét. A különszoba szaga, az a dohányfüst-melegítette italszag, megrésze-gítette, furcsa, boldog, önfeledt állapotba ringatta, s ebben az imbolygásban ellenkezés nélkül fogadta el az ostobábbnál ostobább dolgokat. Még meg is szerette az idejára alakokat, a megszokás örömeivel látta őket viszont, s időzött velük. Robine szelíd, szakállas arca, Clémence komoly arcéle, Charvet sápatag soványsága, Logre púpja és Gavard és Alexandre és Lacaille, mind-mind beléptek az életébe, s egyre nagyobb részt kértek belőle. Valósággal érzéki élvezetben volt itt része. Ha kezét rátette a különszoba ajtajának rézgombjára, úgy érezte, mintha a gomb megelevenedne, melegítené az ujjait, elfordulna önmagától; nem tölthette volna el forróbb érzés akkor sem, ha fiatal nő hajlékony csuklóját fogja a keze.

A különszobában, meg kell hagyni, nagyon komoly dolgok történtek. Logre egyik este a szokottnál is hevesebben tajtékzott, ököllel verte az asztalt, s kijelentette, hogy ha volna bennük kurázsi, most megbuktatnák a kormányt. S hozzátette, hogy mindjárt meg is kellene beszélni a dolgot, ha készen akarnak lenni az összeomlás idejére. Ekkor összedugták a fejüket, s halkabbra fogva a szót, megállapodtak, hogy egy minden eshetőségre kész kis csoportot alakítanak. Gavard e naptól kezdve szentül meg volt győződve, hogy titkos társaság tagja és összeesküvő. A kör nem bővült ugyan, de Logre megígérte, hogy kapcsolatot teremt más egyesülésekkel is, melyeket ismer. Egy szép napon, ha már egész Párizs a markukban lesz, megtáncoltatják a Tuilériákat. Ekkor végeérhetetlen vitákba bocsátkoztak, s ez így ment hónapokig: szervezési kérdések, a cél s az eszközök kérdései, a stratégia s a jövő kormány kérdései kerültek napirendre. Mihelyt Rose behozta Clémence grogját, Charvet és Robine egy-egy korsó sörét, Logre, Gavard és Florent feketéjét, Lacaille és Alexandre kupicáit, a külön-szobát gondosan eltorlaszolták, és megkezdődött a tanácskozás.

Természetesen Charvet és Florent szava nyomott a legtöbbit a latban. Gavard nem tudott féket rakni a nyelvére, s lassanként feltárlta az egész cayenne-i történetet, ami a mártíromság dicsfényét vonta Florent feje köré. Szava hitvallás lett. A baromfikereskedő, amint egyik este távollevő barátját támadták, haragosan kifakadt:

- Ne bántsák Florent-t, ő megjárta Cayenne-t.

Charvet-nek azonban nem volt ínyére ez az előny.

- Cayenne, Cayenne - morogta a foga közt - nem is volt az olyan kibírhatatlan.

S azt bizonygatta, hogy a száműzetés semmi; odahaza maradni az elnyomott hazában, elnémítva, szemtől szemben a győztes zsarnoksággal: az az igazi gyötrelme. És ő különben sem tehet róla, hogy nem tartóztatták le december másodikán. Még azt is sejtette, hogy hülye, aki elfogatja magát. Ez az alattomos irigység rendszerint szembeállította Florent-nal. A végén mindig csak kettejük közt folyt a vita. S órák hosszat beszéltek, míg a többiek hallgattak, de egyikük sem ismerte volna el soha, hogy legyőzte a másik.

Egyik legkedvesebb témájuk a győzelmet követő újjászervezés volt.

- Tehát győztünk, ugyebár? - kezdte Gavard.

S minthogy a győzelmet magától értetődőnek tekintették, mindenki elmondta a véleményét. Két táborra szakadtak. Charvet hébertista eszméket vallott, Logre és Robine vele tartottak. Florent állandóan humanitárius ábrándjai között tévelygett, szocialistának vallva magát, s Alexandre és Lacaille támogatták. Gavard nem volt ellensége az erőszakos eszméknek; mint-hogy kesernyés tréfálkozással - ami kihozta a sodrából - többször szemére vetették a vagyonát, ő kommunistának vallotta magát.

- Tiszta vizet a pohárba - követelte Charvet kurtán, s a hangja hasított, mint a fejszecsapás. - A fa korhadtt, ki kell vágni.

- Igaz, igaz! - ismételte Logre felállva, hogy nagyobbnak lássék, s megingatta a válaszfalat, ahogy neki-nekidőlt a púpjával. - Én mondom, hogy mindent le kell rombolni... Aztán majd elválnak, mi lesz.

Robine a szakállával helyeselt. Néma öröm sugárzott róla, ha szélsőséges forradalmi javaslatokat hallott; szeme szelíd fényben ragyogott fel a nyaktiló szóra; félig lehunyta a pilláit, mintha látná is a dolgot, és mélyen érzékenyülne; ilyenkor gyöngéden mozgatta az állát a sétatálcá gombján, s elégedettségében tompán kurrogott.

- Igen ám - szólalt meg ekkor Florent is, és hangjában megrezdült valami távoli szomorúság - igen ám, de ha kidöntjük is a fát, a magvát csak meg kell őrizni... Én inkább úgy vélem, meg kell tartani a fát, hogy új életet oltassunk belé... A politikai forradalom megtörtént, ugyebár, most már a dolgozóra, a munkásra kell gondolnunk; mozgalmunknak elsősorban szociális jellegűnek kell lennie. És óva intem önöket: nehogy gátat vessenek a nép követeléseinek elé. A népnek elege van, a nép a jussát akarja.

Ezek a szavak feltüzelték Alexandre-t. Ő is megerősítette - s jámbor képen öröm csillant -, hogy való igaz, a népnek elege van.

- A jussunkat akarjuk - tette hozzá Lacaille is fenyegetőbb hangsúllyal. - A forradalomból mindig a polgár húz hasznát. Elég már ebből, az ördögbe is. Legközelebb rajtunk a sor.

Odalett az egyetértés. Gavard osztzkodást javasolt. Logre visszautasította, esküdözve, hogy neki nem kell a pénz. Aztán Charvet lassacskán úrrá lett a zűrzavaron, s egyedül folytatta:

- Az osztályönzés a zsarnokság legszilárdabb támasza. Nem jó, ha a nép önző. Ha segít nekünk, megkapja a maga részét... Ugyan miért harcoljak a munkásért, ha a munkás nem hajlandó harcolni értem?... No de nem is ez a bökkenő. Tízévi forradalmi diktatúra szükséges ahhoz, míg egy olyan országot, mint Franciaország, megnevelnek, hogy élni tudjon a szabadsággal.

- Annál is inkább - jelentette ki kereken Clémence - minthogy a munkás éretlen, és irányításra szorul.

Ritkán szólalt meg. Ez a nagy, komoly lány, az egyetlen nő a sok férfi között, valami tanáros módon tudott figyelni a politikai vitákra. Nekidőlt a válaszfalnak, lassan kortyolgatta a grogját, nézte a beszélőt, szemöldökét össze-összevonta, orrcimpái meg-megremegtek, megannyi néma helyeslés vagy rosszallás, ami azt bizonyította, hogy érti, miről van szó, s kialakult véleménye van a legbonyolultabb kérdésekről is. Néha cigarettát sodort, szája szögletéből vékony füstcsíkokat eregetett, elmerültebben figyelt. Úgy tűnt, mintha az ő színe előtt folyna a vita, s mintha neki kellene a végén kiosztania a díjakat. Bizonyára női elsőbbségére vigyázott, hogy nem nyilvánított véleményt, s nem fortyant fel, mint a férfiak. De mikor javában folyt a vita, oda-odavetett egy mondatot, egy-két szavas összegezést, még Charvet-nek is „torkára forrasztotta a szót”, ahogy Gavard mondta. Titokban sokkal okosabbnak gondolta magát a tisztelt uraknál. Csak Robine-t tisztelte, nagy fekete szemével itta a hallgatását.

Sem Florent, sem a többiek nem udvariaskodtak Clémence-szal. Férfiszámba vették. Úgy ráztak vele kezét, hogy majd kiszakadt a karja. Egyik este Florent is szemtanúja volt egy híres elszámolásnak. Minthogy a lány akkor kapott fizetést, Charvet tíz frankot kért tőle kölcsön. De ő nem volt hajlandó adni, míg nem tisztázzák, hogyan is állnak. Szabad házasságban éltek, független vagyonkezelés alapján; szigorúan maga fedezte mindkettő a saját kiadásait; mint mondták, így nem tartoznak egymásnak semmivel, nem rabszolgák. A lakbért, a kosztot, a

mosatást, az apró-cseprő szórakozásokat mind-mind számba vették, felírták, összegezték. Clémence aznap este, a számadást összeállítva, kimutatta, hogy Charvet már öt frankkal adósa. Aztán odaadta neki a tíz frankot:

- Jegyezd fel, hogy most már tizenöttel tartozol... Majd megadod ötödikén a kis Léhudier pénzéből.

Mikor Rose-t szólították, hogy fizessenek, mindkettő a saját zsebéből fedezte párgarasos fogyasztását, sőt Charvet nevetve grófnőnek titulálta Clémence-t, amiért grogot iszik. Azt állította, hogy a lány meg akarja alázni, éreztetve vele, hogy kevesebbet keres nála, ami igaz is volt; de a nevetése mélyén tiltakozás bujkált a magasabb kereset ellen, mely nyomasztotta, bár elvben a nemek egyenlőségét vallotta.

Ha a viták nem vezettek is eredményre, legalább feltüzelték az urakat. Pokoli zenebona hallatszott a különszobából; a homályos ablakszemek úgy rezegtek, mint a dob. Néha olyan fülsiketítő lett a ricsaj, hogy Rose, aki szokott-lomhán mérte az italt valamelyik zubbonyos munkásnak, nyugtalanul tekintett arrafelé.

- Teringettét! Püfölik egymást odabent - mondta a zubbonyos, és visszatéve poharát a pultra, megtörölte a száját a kezefejevel.

- Semmi baj - válaszolt nyugodtan Lebigre úr - csak társalognak az urak.

Lebigre úr, aki hallatlanul goromba volt a többi vendéggel, ezeket csak hagyta, hadd üvöltözzenek kedvükre, és soha nem tett semmi észrevételt. Órák hosszat elüldögélt a kis padkán a pult mögött, ujjas mellényében, vaskos fejét álmosan támasztva a tükörnek, s Rose-t nézte, ki palackot bontott vagy törölgetett. Ha jókedvében volt, s a lány, poharakat öblögetve a mosogatóban, ott állott mellette felgyürközve, jót csípett a lábikráján, anélkül, hogy bárki meglátta volna; a lány hálás mosollyal nyugtázta, s egy rezdüléssel sem árulta el ezt a bizalmaskodást; ha a férfi véresre csípte, csupán annyit jegyzett meg, hogy nem csiklandós. Közben Lebigre úr az álmosító borgőzben s a melegen patakzó fényárban a különszobai zajokra fülelt. Ha nagy lett a lárma, nekitámaszkodott a válaszfalnak, vagy pedig benyitott, bement, leült egy kicsit, rácsapva Gavard combjára. Mindenre rábólintott. A baromfi-kereskedő azt mondta, hogy ez az ördögadta Lebigre nem született ugyan szónoknak, de azért lehet majd számítani rá, ha „itt a zűr”.

Egyik reggel azonban, mikor Rose a Csarnokban irtózatosan összeveszett egy halaskofával valami heringes kosár miatt, melyet véletlenül lelökött a könyökével, Florent meghallotta, hogy a lányt „spicli macájának” meg „rendőrség cafatjának” szidalmazták. Mikor végre rendet teremtett, jól befeketítették előtte Lebigre urat; azt mondták, hogy rendörkopó; az egész környék tudja; Saget kisasszony, mielőtt nála kezdett volna vásárolni, említette, hogy egyszer találkozott vele, mikor éppen kihallgatásra ment; aztán meg rideg érdekember, zsugori, ki uzsorakamatra ad kölcsönt az utcai árusoknak, s botrányosan magas összegért kocsit ad bérbe nekik. Florent nagyon fölindult. Még aznap este hűségesen elismételt mindent, fojtott hangon, az urak előtt. Ezek csak a vállukat vonogatták, jót nevettek az aggályain.

- Ez a szegény Florent azt képzei, hogy amiért ő Cayenne-ben járt, az egész rendőrség a sarkában van - jegyezte meg gonoszul Charvet.

Gavard szavát adta, hogy Lebigre „derék, tisztakezü ember”. De leginkább Logre gurult dühbe. Recsegett a szék alatta; tajtékozott, kijelentette, hogy ez nem mehet így tovább; ha mindenki rendörkopót gyanítanak, akkor ő inkább otthon marad, és többet nem politizál. Hát nem ráfogták, hogy ő is az, őreá, Logre-ra! aki negyvennyolcban és ötvenegyben verekedett, akit kis híján kétszer elhurcoltak! S míg ezt üvöltötte, nézte a többieket, állkapcsát

felszegte, mintha erőnek erejével és minden látszat ellenére beléjük akarná verni, hogy ő „nem az”. Örjögő tekintete láttán a többiek siettek tiltakozni. Csak Lacaille hajtotta le a fejét, mikor hallotta, hogy Lebigre urat uzsorásnak szidják.

A viták feledtették ezt a félreértést. Mióta Logre fölvetette az összeesküvés gondolatát, Lebigre úr keményebben fogott kezét a különszobai vendégekkel. Meg kell adni, hogy sovány kis haszna lehetett belőlük: soha nem rendeltek kétszer. Búcsúzóul kihörpintették az utolsó cseppet a poharukból, melyből csak módjával iszogattak, a leghevesebb politikai és szociális viták közepette is. Távozáskor, az éjszaka nedves hűvösségében vacogott a foguk. Álltak pár pillanatig a járdán, szemük égett, fülük zúgott, szinte belekábultak az utca fekete csendjébe. Rose a redőnyökbe rakta be a zárószegeket. Aztán kezét fogtak, kimerülten, nem találva szavakat, és elváltak, miközben még érveken rágódtak, azon bánkódva, hogy nem üvölthetik egymás képébe a meggyőződésüket. Robine gömbölyű háta imbolygott, eltűnt a Rambuteau utca irányában; Charvet és Clémence, a Csarnokon át, a Luxembourg felé tartottak, egymás mellett mentek katonásan csattogó léptekkel, politikai vagy filozófiai kérdésekről vitatkozva, és a világért bele nem karoltak volna egymásba.

Az összeesküvés lassan érlelődött. Nyár elején még mindig csak arról tárgyaltak, hogy „meg kellene kísérelni a felkelést”. Florent, ki kezdetben még bizalmatlankodott, végül hinni kezdett a forradalmi mozgalom lehetőségében. Nagyon komolyan vette a dolgot, jegyzeteket készített, tervekkel állított össze. A többiek egyre csak locsogtak. Ő pedig lassanként egész életét e rögeszmébe sűrítette, mellyel estéről estére gyötörte az agyát, végül még öccsét, Quenut is magával vitte Lebigre-hez, természetesen minden hátsó szándék nélkül. Egy kissé még mindig a neveltjét látta benne, s alighanem arra gondolhatott, hogy kötelessége is elindítani a helyes úton. Quenu teljesen járatlan volt a politikában. De alig telt bele öt-hat este, már egy követ fűjt a többiekkel. Nagyon tanulékonyak mutatkoztak, bizonyos tisztelettel hallgatta bátyja tanácsait, ha a szép Lisa nem volt jelen. De leginkább az csábította, hogy polgármódra kirúghat a hámból: ott hagyhatja hentesboltját, bezárkózhat ebbe a szobába, ahol olyan nagy hangon üvöltöznek, s ahol Clémence jelenléte a gyanús élvezet édes ízével fűszerezte az örömet. Kutya-futásban elintézte a hurkáit, hogy minél hamarabb odaérjen, mert egyetlen szót sem akart elmulasztani a vitákból, melyekről érezte, hogy nagyon magasról tűtek, de leggyakrabban képtelen volt végig odafigyelni rájuk. A szép Lisa nagyon jól látta, hogy férje mennyire siet el hazulról. Egyelőre nem szólt semmit. Valahányszor Florent elvitte Quenut, kiállt az ajtóba, egy kissé sápadtan, szigorú pillantással nézte, hogy térnek be Lebigre-hez.

Saget kisasszony valamelyik este a padlásablakából felismerte a különszoba Pirouette utcai nagy ablakának homályos üvegű tábláin Quenu árnyékát. Kitűnő leshelyet talált odafönt, szemközt ezzel a tejüvegből való árnyreklámfélével, melyen jól kirajzolódtak az urak árnyai: hegyesen meredeztek az orrok, előreugrottak a megfeszített állak, hirtelen kinyúltak az óriás karok, anélkül, hogy testet lehetett volna látni. Az elképesztően összekuszálódott végtagok, a néma és vad arcélek elárulták, hogy a szobában heves vitatkozás folyik, a vénkisasszony pedig mozdulatlanul állt muszlinfüggönye mögött, míg a fényreklám ki nem hunyt. Valami „nagy disznóságot” szimatolt itt. Végül már felismerte az árnyakat a kezekről, hajokról, ruhákról. Az összeszorított öklök, a dühös fejek, a méltatlankodó vállak zürzavarában, melyek hol szétváltak, hol egymásba gabalyodtak, világosan kivette az alakokat: „Ez itt a tökkelütött unokafivér; emitt a zsugori Gavard, az ott a púpos, amott pedig az a piszkafa Clémence.” Aztán, ha az árnyak nekivadultak s teljesen összekeveredtek, a vénlányt ellenállhatatlan vágy kerítette hatalmába, hogy lemenjen és megnézze őket. Este vette meg a ribizkeborát, azzal az ürüggyel, hogy reggel „egészen odavan”, s mint mondta, föl nem tudna kelni nélküle. Aznap, mikor megpillantotta Quenu vaskos kobakját, mely előtt idegesen hadonászott Charvet vékony

csuklója, lélekszakadva rontott be Lebigre úrhoz, s hogy időt nyerjen, Rose-zal öblíttette ki a butykosát. Már éppen menni készült, mikor megütötte fülét a hentes gyerekesen csengő hangja:

- Nem, ebből már nem kérünk... Ki fogjuk ebrudalni azt a sok léhűtő képviselőt és minisztert, ezt az egész zsványbandát!

Saget kisasszony másnap már nyolc órakor megjelent a hentesüzletben. Ott találta Lecoeurnét és Borsikát, amint éppen a forralóedénybe dugták az orrukat, mert főtt kolbászt vásároltak ebédre. Minthogy a vénlány őket is belerántotta abba a harcba, melyet a tízgarasos lepényhal miatt a szép Normanddal vívott, azon nyomban kibékültek mindketten a szép Lisával. Most már a halaskofa volt az, aki nem ért egy hajítófát sem a szemükben. És kígyót-békát kiáltottak azokra a semmirekellő Méhudin-lányokra, akik csak a férfiak pénzére pályáznak. Saget kisasszony ugyanis sejtette Lecoeurnével, hogy Florent hébe-hóba átengedi valamelyik lányt Gavard-nak, s ilyenkor négyesben folyik a nagy eszem-izsom Baratte-nál, no persze a baromfikereskedő költségére. Lecoeurné majd belebetegedett, szemét előntötte az epe.

Eznap reggel Quenuét akarta megkínozni a vénlány. Ott sertepertélt a pult előtt, aztán leglágyabb hangján rákezdte:

- Láttam ám tegnap este Quenu urat. Bizisten, remekül elmulatnak abban a különszobában, akkora zajt csapnak, hogy még!

Lisa hegyezte a fülét, de az utca felé fordult, bizonyára nem akarta szemből hallgatni. Saget kisasszony, kérdésekre számítva, szünetet tartott. Halkabban hozzáfűzte:

- Nő is van velük... Na, nem, nem... Quenu úr nem, azt nem állítom, nem tudhatom...

- Clémence az - szólt közbe Borsika - az a hosszú, száraz kóró, aki olyan nagyra van vele, hogy intézetben nevelkedett. Együtt él egy ágrólszakadt tanárral... Láttam őket, úgy festenek mindig, mintha éppen a rendőrségre kísérnék be egymást.

- Tudom, tudom - folytatta a boszorka, aki nagyon jól ismerte Charvet-t és Clémence-t, s csak azért beszélt, hogy a hentesné gyötörje.

Az meg se moccan. Úgy tett, mintha valami roppant érdekes dolgot látna a Vásárcsarnokban. Erre a másik előjött a nagyágyúval. Lecoeurnéhoz fordult:

- Akartam már mondani, nem ártana, ha óvatosságra intené a sógorát. Ijesztő dolgokat üvöltöznek abban a szobában. Ezek a férfiak! Ha politikáról van szó, mind megvesznek. Ha valaki meghallaná őket, lenne nemulass; elhiszi?

- Gavard azt teszi, amit akar - sóhajtott Lecoeurné. - Még csak ez hiányzott. Megöl az izgalom, ha lecsukatja magát.

És zavaros tekintete felvillant. De Borsika kacagott, reggeli szellőtől üde kis arcát rázta a nevetés.

- Majd Jules ellátja a baját annak, aki szidja a császárságot - mondta. - A Szajnába kéne vetni mindahányat, ahogy elmagyarázta nekem, mert nincs közöttük egyetlen tisztességes ember sem.

- Ó - folytatta Saget kisasszony - hiszen addig nincsen semmi baj, míg az efféle oktalan beszédek, mondjuk, az én fülembe jutnak. Tudják, hogy inkább a nyelvem harapnám el... Tegnap is azt mondta Quenu úr...

Megint elhallgatott. Lisa megrezzent.

- Azt mondta Quenu úr, hogy agyon kéne löni a minisztereket, a képviselőket, az egész zsidóbandát.

Erre a hentesné hirtelen megfordult, halottápadtan, kezét a kötényére szorítva.

- Ezt mondta Quenu? - kérdezte kurtán.

- Mondott az még mást is, de nem emlékszem már rá. Csak én hallottam, értse meg. Ne fájjon a feje emiatt, Quenu asszony. Tudja, hogy én nem adom tovább; eléggé benőtt már a fejem lágya ahhoz, hogy tudjam, hová juttatja az embert az effajta beszéd. Köztünk marad a dolog.

Közben Lisa összeszedte magát. Büszke volt a békés családi egyetértésre, sosem vallotta be a legkisebb nézeteltérést sem, mely fölmerült kettejük között. Ezért most is csak vállat vont, és mosolyogva dűnnyögte:

- Gyerekes ostobaságok.

Odakint az utcán a három nő közösen megállapította, hogy a szép Lisa ugyancsak fura képet vágott. Ezek az ügyek, az unokafivér, Méhudinék, Gavard, Quenuék a homályos dolgaikkal, egyszer még csúfos véget fognak érni. Lecoeurné azt tudakolta, mit csinálnak azokkal, akiket „politikai okból” tartóztatnak le. Saget kisasszony csupán annyit tudott, hogy nem kerülnek elő többé soha; erre Borsika azt a megjegyzést kockáztatta meg, hogy talán a Szajnába dobják őket, Jules kívánsága szerint.

Ebéd és vacsora közben a hentesné került minden célzást. Este, mikor Florent és Quenu elment Lebigre úrhoz, látszólag semmivel sem lett komorabb a pillantása. De történetesen éppen ezen az estén vitatták meg az új alkotmányt, s éjjel egy óra lett, mire az urak rászánták magukat, hogy elhagyják a különszobát; a kirakattáblák már fönt voltak, a kisajtón át kellett távozniuk, libasorban, meggörnyedve. Quenu égő lelkiismerettel ért haza. A lehető leg-halkabban nyitogatta ki a lakás két-három ajtaját, lábujjhegyen settenkedve át a nappalín, karját előre tartva, hogy neki ne menjen a bútoroknak. Minden aludt. Megdöbbenve látta, hogy a hálóban Lisa égve hagyta a gyertyát, mely magas, bánatos lánggal égett a néma csöndességben. Mikor levetette a cipőjét, s a szőnyeg sarkára tette, megszólalt az ingaóra, fél kettőt ütött, olyan élesen, hogy Quenu ijedten fordult hátra, s nem merve moccanni, dühös szemrehányással nézett az aranyosan fénylő Gutenbergre, aki egy könyvön nyugtatta az ujját. Lisa feje belesüppedt a párnába, csak a háta látszott; de Quenu kitalálta, hogy nem alszik, tágra nyitott szeme a falra mered. A gömbölyű váll, a széles hát sápadt volt, és fojtott haragról tanúskodott; megduzzadt, a megcáfolhatatlan vád mozdulatlansága és súlya terpeszkedett rajta. Quenut tökéletesen megzavarta ez a szigorú hát, melyből mintha bírása széles képe meredt volna rá vizsga tekintettel; besiklott a takaró alá, elfújta a gyertyát, meg sem moccant. Az ágy szélén maradt, nehogy hozzáérjen a feleségéhez. Meg mert volna esküdni, hogy az asszony még nem alszik. Aztán elnyomta az álmot; elkecseregelt, hogy a felesége nem szólt hozzá egy szót sem, de nem mert jó éjszakát kívánni neki, úgy érezte, tehetetlen ezzel a részvétlen tömeggel szemben, mely eltorlaszolja az ágyat az ő alázatos meghódolása előtt.

Másnap sokáig aludt. Mikor fölébredt állig a dunyha alá csúszva, az ágy kellős közepén, megpillantotta Lisát, aki írószekrénye előtt ülve az írásait rendezgette; ő olyan mélyen aludt az előző esti zűllés után, hogy észre sem vette, mikor kelt föl az asszony. Felbátorodva odaszólt neki a hálófülkéből:

- Hát te? Miért nem keltettél föl?... Mit csinálsz ott?

- A fiókokat rendezgetem - válaszolt az asszony nagyon nyugodtan, szokott hangján.

A férfi fellélegzett. Lisa azonban hozzáfűzte:

- Sosem lehet tudni, mi adódik; hátha beállít a rendőrség...

- Micsoda? A rendőrség?

- Hát persze, minthogy most politikára adtad a fejed.

Quenu szédelegve ült föl az ágyán, föbe kólintotta ez a nem várt, kíméletlen támadás.

- Politikára, politikára - hajtogatta - a rendőrségnek semmi keresnivalója ott; nem keverem én magam bajba.

- Nem hát - válaszolt Lisa vállat vonva - csak azt hirdeted, hogy agyon kell löni mindenkit.

- Én! Én!

- És még hozzá egy bormérésben... Saget kisasszony meghallotta. Eddigre már az egész környék tudja, hogy a vörösökkel tartasz.

Quenu visszahanyatlott. Még nem tért teljesen magához. Lisa szava úgy hangzott, mintha máris csendőrcsizmák koppannának keményen a küszöbön. Nézte a feleségét, amint ott ült megfésülve, befűzve, úgy öltözve, mint máskor, s még jobban megrökönyödött, látva, hogy ilyen kifogástalan a külseje ebben a drámai pillanatban.

- Tudod, hogy én szabadjára hagylak - kezdte újra az asszony, egy kis hallgatás után, miközben tovább rendezgette a papírokat; nem akarom, hogy - amint mondani szokták - én hordjam a nadrágot... Te vagy a ház ura, hát csak kockáztasd a jövődet, rontsd el a hitelünket, tedd tönkre a céget... Nekem csak arra legyen majd gondom, hogy megvédjem a kis Pauline érdekeit.

A férfi tiltakozni próbált, de az asszony egy mozdulattal elhallgattatta.

- Nem, ne szólj semmit - mondta -, nem veszekedni akarok, még csak magyarázatot sem kierőszakolni... Persze ha tanácsot kértél volna tőlem, ha megbeszéltük volna együtt a dolgot, akkor, nem mondom... Tévedés azt hinni, hogy a nők nem is konyítanak a politikához... Akarod, hogy elmondjam, milyen az én politikám?

Fölállt, az ágytól az ablakhoz ment, az ujjával fölszedegetett néhány porszemet, amit meglátott a tükrösszekrény s a mosdó fényes mahagóni fáján.

- Az én politikám a tisztességes ember politikája... Hálás vagyok a kormánynak, ha virágzik az üzlet, ha nyugodtan kanalazhatom a levesemet, ha álmomból nem riaszt fel puskaropogás... Szép állapotok uralkodtak negyvennyolcban, igaz-e? A tiszteletre méltó Gradelle bácsi megmutatta a számadásait abból az időből. Több mint hatezer frankot veszített... Most, hogy császárság van, virágzik az üzlet, mindent el lehet adni. Ezt nem tagadhatod... Akkor hát mit akartok? Mennyivel lesz jobb, ha mindenkit kivégeztek?

Keresztbe font karral megállt az éjjeliszekrény előtt, szemközt Quenuvel, ki szinte eltűnt a dunyha alatt, és próbálta magyarázni, hogy mit is akarnak az urak; de belebonyolódott Charvet és Florent politikai rendszereibe; előhozakodott a félreértett alapelvekkel, a demokrácia eljöveteleivel, a társadalmak újjászületésével, összehordott hetet-havat, úgy, hogy Lisa értetlenül vonogatta a vállát. Végül, hogy kijusson a csávából, szidni kezdte a császárságot: a kicsapongások, a piszkos ügyek, a fegyveres rablások uralmát.

- Láthatod - mondta, amint eszébe jutott Logre egyik üres szólama - láthatod, hogy áldozatul estünk egy kalandorbandának, mely fosztogatja, megerőszakolja, legyilkolja Franciaországot... Elég volt ebből!

Lisa erre is csak a vállát vonogatta.

- Nincs több mondanivalód? - kérdezte zavartalan nyugalommal. - Mi közöm ahhoz, amit itt összezagyválsz? És ha igaz volna is?... Én talán azt tanácsolom, hogy légy becsstelen? Ráveszlek, hogy ne fizess meg a váltóidat, hogy csapd be a vevőidet, hogy vagyont harácsolj a hamis úton szerzett ötfrankosokból?... Ne mérgecsíts már, a csudába is... Mi dolgos emberek vagyunk, nem fosztunk ki és nem gyilkolunk le senkit. Ez elég. A többiekhez semmi közöm; ha csirkefogók, az ő dolguk!

Büszke volt és diadalmas. Újra járkálni kezdett begyeken, és így folytatta:

- Ha kedvében akarnánk járni a nincsteleneknek, lemondhatnánk arról, hogy megkeressük a kenyérünket... Természetes, hogy kihasználom a kedvező alkalmat, s hogy támogatom a kormányt, mely föllendíti a kereskedelmet. Az aljasságokról, amiket elkövet, nem akarok tudni. Azt tudom, hogy én nem követek el semmit, s nem kell attól félnem, hogy újjal mutogatnak rám a környéken. Ostobaság volna szélmalomharcot folytatni... Emlékszel? A választások alkalmával Gavard azt mondta, hogy a császár jelöltje csődbejutott ember, aki piszkos ügyekbe keveredett. Lehet, hogy igaz, nem tagadom. De te igen helyesen cselekedtél, hogy mégis rászavaztál, mert hiszen nem arra kérték fel, hogy hitelezzen annak az úrnak, vagy hogy üzletet köss vele, hanem hogy mutasd meg a kormánynak az elégedettségedet, amiért virágzik a hentesüzleted.

De Quenunak ezúttal Charvet mondása jutott eszébe, aki egy ízben kijelentette, hogy „azokat a hájas nyárspolgárokat, azokat a degeszre hízott boltosokat kellene elsőnek a csatornába dobni, akik legfőbb támaszai az általános csömör kormányának”. Nekik, az ő haspárti önzésüknek köszönhető, hogy a zsarnokság uralmon van, és szipolyozza a nemzetet. Igyekezett végigmondani a mondatot, de Lisa felháborodva vágott a szavába.

- Hagyd csak! Nekem nyugodt a lelkiismeretem. Nem tartozom egy vassal sem, nem üzérkedem, jó árut veszek és adok, nem árusítok drágábban, mint a szomszéd... Amiket mondasz, az csak rokonainkra, Saccard-ékra érvényes... Úgy tesznek, mintha nem is tudnák, hogy Párizsban élek; de vagyok olyan büszke én is, mint ők, füttyölök a millióikra. Azt beszélnek, hogy Saccard a bontásokkal üzérkedik, és mindenkit meglop. Nem is csodálkozom, hisz ezért jött ide. Annyi a pénze, mint a pelyva, de ostoba fővel kiszórja az ablakon... Azt megértem, ha megszólják az efféle alakokat, akik hatalmas vagytonokat harácsolnak össze. Ha éppen tudni akarod, én sem becsülöm Saccard-t... De mi, akik olyan békésen éldegélünk, akik csak tizenöt esztendő alatt fogunk összegyűjteni egy kis vagyont, akik nem politizálunk, akiknek egyetlen gondunk, hogy felneveljük a kislányunkat és jól kormányozzuk a hajónkat, nos, tudd meg, mi igenis tisztességes emberek vagyunk!

Leült az ágy szélére. Quenu ellenállása megtört.

- Hallgass rám - folytatta az asszony mélyebb hangon. - Remélem, nem akarod, hogy kifosszák az üzletedet, kiürítsék a pincédet, elrabolják a pénzedet. Ha azok az urak ott Lebigre-nél diadalmaskodnának, azt hiszed, másnap még ilyen melegen betakarózva fekhetsz? Vagy azt hiszed, hogy békésen leballaghatnál a konyhába, a kocsonyáid közé, mint most fogsz? Ugye, nem?... Akkor meg minek akarod megdönteni azt a kormányt, mely megoltalmaz, és lehetővé teszi, hogy pénzt takaríts meg? Feleséged van, lányod van, elsősorban az övék vagy. A te lelkesed szárad, ha kockáztatod a boldogságukat. Csak a hazátlan bitangok, kiknek nincs veszténivalójuk, csak azok kívánják a felfordulást. Vagy talán te akarod meginni az egésznek a levét? Maradj csak idehaza, te nagy csacsi, aludj, egyél, szerezz pénzt, legyen nyugodt a lelkiismereted, hidd el, hogy Franciaország maga is meg tud szabadulni a császárságtól, ha az nyűg a nyakán. Azt hiszed, terád vár az ország?

Nevetett, azzal a csábos nevetésével. Quenu teljesen le volt fegyverezve. Végeredményben igaza van az asszonynak; és milyen szép, ahogy itt ül az ágy szélén, megfésülve már kora reggel, tisztán és üdén, vakító fehérműben. Míg Lisát hallgatta, elnézegette arcképeiket a kandalló két oldalán; bizony, hogy tisztességes emberek ők, és milyen előkelők fekete ruhájukban, az aranyozott keretben. S a szobájukon is látszik, hogy nem akármilyen embereké; a négyszögű csipketerítők a feddhetetlenség látható jeleiként takarják a székeket; a szőnyeg, a függönyök, a tájképes porcelán vázák dolgos kezeikről s a kényelem szeretetéről bizonykodnak. Erre még mélyebben fúrta magát a dunyha alá, ahol finom meleg ölelte körül, mint egy forró fürdőben. Hirtelen úgy érezte, hogy Lebigre úrnál kis híján elkótyavetyélte mindenét: öblös ágát, gondosan zárt szobáját, hentesboltját, amelyre most ellágyulva, rossz lelkiismerettel gondolt. És Lisából, a bútorokból, a körülötte levő kellemetességekből áradt a jólét, mely fullasztotta egy kissé, bizsergetően, kéjesen.

- Te számár - mondta a felesége, látva, hogy megadta magát - te jót akartál. De látod, akkor a mi testünkön kellett volna átgázolnod, Pauline-én és az enyémen... Ugye, máskor nem keveredsz ilyesmibe, és nem bírálgatod a kormányt? Úgyis egyforma mindegyik. Ma ezt támogatjuk, holnap egy másikat, ez szükségszerű. Legfontosabb az, hogy öregkorunkra nyugodtan éljünk a kötvényeinkből, s bizton tudjuk, hogy megszolgáltunk érte.

Quenu helyeslőleg bólintott. Szerette volna tisztára mosni magát.

- Gavard az oka... - motyogta.

De az asszony elkomorodott, nyersen félbeszakította.

- Nem, nem Gavard... Én tudom, hogy kicsoda. És jobban tenné az illető, ha a saját biztonságára ügyelne, ahelyett, hogy másokat rántson bele a bajba.

- Florent-ra gondolsz? - kérdezte félénken Quenu, egy kis szünet után.

Amaz nem válaszolt rögtön. Fölkelt, visszament az írószekrényhez, mintha türtőztetni akarná magát. Aztán határozott hangon mondta:

- Igen, Florent-ra... Tudod, hogy milyen türelmes vagyok. A világ minden kincséért sem akarnék közetek állni. A családi kötelék szent. De most már csordultig a pohár. Mióta itt a bátyád, egyik baj a másikat éri.... Különbösen hagyjuk, jobb, ha nem szólok semmit.

Újra csend lett. A férfi zavart képpel nézegette a hálófülke mennyezetét, s erre az asszony ingerültebben folytatta:

- Mintha fel sem igen fogná, hogy mit teszünk érte. Összehúzódtunk, átengedtük neki Augustine szobáját, szegény lány zokszó nélkül lakik egy kis kamrában, ahol alig van levegője. Etetjük reggel és este, törődünk minden bajával-gondjával... Oda se neki. Mindez magától értetődő. Keresete van, de azt sem tudni, hová lesz, azaz hogy nagyon is jól tudni.

- Ott az örökség - kockáztatta meg Quenu, akit bántott, hogy a bátyját szidalmazták.

Lisa kiegyenesedett, mintha megszédült volna. Haragja elpárolgott.

- Igazad van, ott az örökség... Itt az elszámolás a fiókban. Hallani sem akart róla, itt voltál, emlékszel? Ez is bizonyítja, hogy hígvelejű, és nem tud viselkedni. Ha egy csepp esze volna, már kezdett volna valamit azzal a pénzzel... Én örülnék a legjobban, ha nem heverne nálunk az a pénz, legalább nem volna gondunk vele... Már kétszer is szóba hoztam neki; meg sem akar hallgatni. Neked kellene rávenned, hogy fogadja el... Megpróbálsz beszélni a fejével, ugye?

Quenu válasz helyett morgott valamit, Lisa nem erőltette tovább, azt gondolva, hogy ő megtette a magáét.

- Nem, ez az ember nem olyan, mint a többi - kezdte újra. - Nem valami bizalomgerjesztő, ha éppen tudni akarod. Csak azért mondom, mert szóba került... Nem törődöm a viselkedésével, mely miatt máris nyelvére vett bennünket a környék. Hadd egyék, aludjék nálunk, hadd alkalmatlankodjék, ez még mind elviselhető. Azt azonban nem fogom engedni, hogy minket is belerántson a politikájába. Ha még egyszer elbolondít téged, ha bármily kevéssé is, de hírbe hoz bennünket, jól vigyázz, mert rövid úton kiteszem a szűrét... Jól vigyázz, hallod?

Ezzel Florent felett elhangzott az ítélet. Az asszony szinte erőlködött, hogy ne könnyítsen magán, hogy ne engedjen szabad folyást a szívéen rágódó, felgyülemlett haragnak. Ez az ember minden érzékét felborzolta, őt magát sértette, megfélemlítette, valósággal szerencsétlenné tette. Tovább dűnnyögött:

- A legundorítóbb kalandokban volt része, még otthont sem tudott teremteni magának... Persze hogy azt szeretné, ha puskagolyók fűtyülnének. Hát csak álljon elébük, ha az hiányzik neki, de a jóra való embereket hagyja meg a családjuk körében... Aztán meg nem is szenvedhetem, na! Csak úgy árad belőle a halszag este, a vacsoránál. Elmegy tőle az étvágyam. Bezzeg ő ott nem hagy egy falatot sem; s ha legalább fogna rajta! De még csak hízni sem tud a nyomorultja, úgy megemésztette a gonoszság.

Közelebb ment az ablakhoz. Meglátta Florent-t, aki a Rambuteau utcán a halcsarnok felé tartott. Ezen a reggelen óriási volt a felhozatal; a halaskosarakban tömötten csillogtak az ezüstös fények, az árverés zaja tompán morajlott. Lisa szemmel kísérté keszgevallú sógorát, amint bement a Csarnok búzei közé, görnyedten, kavargó gyomorral, lüktető halántékkal; az asszony tekintete, ahogy a férfit kísérté, egy harcos kedvű, győzni vágyó nő tekintete volt.

Mire visszafordult, Quenu már kászálódott. Egy szál ingben, mezítláb állt a süppedős, puha szőnyegen, testében még bizsergett a dunyha finom melege, sápadt volt, szomorkodott, hogy fivére és felesége nem értik meg egymást. De Lisa a legszebb mosolyát ragyogtatta rá. A férj mélyen meghatódott, mikor az asszony odanyújtotta neki a harisnyáját.

Marjolint az Aprószentek Vásárterén szedték föl egy káposztarakásban; egy óriási kel alatt feküdt, melynek egyik lehajló, nagy levele eltakarta a szendergő fiúcska rózsás arcát. Sosem tudódott ki, milyen elvetemült kéz tette oda. Két-három éves kis fickó lehetett már, pufók, élettől duzzadó, de olyan éretlen és selypegős, hogy alig gagyogott néhány szót, csak folyton mosolygott. A zöldséges kofa, mikor fölfedezte a nagy káposztafej alatt, meglepetésében akkorát sikított, hogy szomszédnői ijedten futottak össze. A kicsi, egy szál ingben, egy takaró foszlányaiba bugyolálva, a kezét nyújtogatta feléjük. Nem tudta megmondani, ki az anyja. Bámészan kapaszkodott annak a terebélyes pacalárusnőnek a vállába, aki a karjába vette. Egész estig csak róla beszéltek a piacon. Addigra megnyugodott, vajás kenyeret majszolt, minden asszonyra rákacagott. A terebélyes pacalosnőnél maradt; aztán a szomszédasszonyhoz került; egy hónap múlva a harmadiknál aludt. Ha kérdezték tőle: „Hol az anyád?“, bájos mozdulattal körbe mutatott, az összes kofákra. A Vásárcsarnok gyermeke lett, hol az egyik, hol a másik kofa szoknyájába kapaszkodott, valamelyik ágyban mindig talált egy vackot magának, kosztosa volt úgyszólván mindenkinek, Isten kegyelméből ruhája is akadt, és pár sou mindig csak csörgött szakadt zsebében. Egy szép vörös lány, aki gyógyfüvet árult, elkeresztelte - tudj'isten, miért - Marjolinnek.²

Marjolin alig volt négyéves, mikor Chantemesse anyó meg egy kislányt talált a Saint-Denis utca járdáján, a piac sarkán. A kicsi kétéveske lehetett, de locska volt, akár egy szarka, gyerekes gügyögéssel ferdítette el a szavakat, Chantemesse anyó úgy értette, hogy Cadine-nak hívják, s az anyja előző este leültette egy kapualjba azzal, hogy várjon rá. Ott a gyereket elnyomta az álom; nem sírt, elmondta, hogy verték. Aztán örömet követte Chantemesse anyót, tetszett neki a tágas hely, ahol olyan sok az ember és a zöldség. Chantemesse anyó kisárus volt, zsörtös, mintegy hatvanéves öregasszony; rajongott a gyerekekért, neki is volt három fia, de meghaltak még a bölcsőben. Arra gondolt, hogy „csalánba nem üt a ménkü“, s örökbe fogadta Cadine-t.

De egy este, mikor Chantemesse anyó menni készült, jobbán vezetve Cadine-t, Marjolin se szó, se beszéd a baljába kapaszkodott.

- Ej, fiacskám - szólt az öregasszony megállva - nem üres már a hely... Hát nem a hosszú Thérèse-nél lakol? Nagy aszfaltbetyár vagy te, hallod-e.

A fiú csak nézett rá, nevetett, mint szokott, de nem eresztette el. Az öregasszonynak nem volt szíve tovább korholni a csinos, göndör kis fickót. Azt dünnyögte:

- Gyerünk, gyerekhad... Majd háltok együtt.

Így érkezett haza a Szalonna utcába, kétfelől egy-egy gyerekkel. Marjolin ottragadt Chantemesse anyónál. Ha nagyon nagy ricsajt csaptak, barackot nyomott a fejükre, boldog volt, hogy kiabálhat, mérgeződhet, hogy mosdathatja s egy takaró alá dughatja őket. Kiságyat is rögtönzött nekik egy utcai árus ócska targoncájából, melynek sem kereke, sem rúdja nem volt már. Olyan volt, mint valami öblös bölcső, kissé kemény, zöldségszagú, mert az öregasszony sokáig ebben tartotta frissen a zöldségeit, nedves ruha alatt. Itt aludt Cadine és Marjolin négyéves korában, egymás karjában. Így nőttek fel együtt, mindig összeölelkezve jártak. Chantemesse anyó hallotta, hogy éjszakánként halkan beszélgetnek. Cadine cénahangján órák hosszat

---

² Marjolaine - majoránna.

mesélt se vége, se hossza történeteket, amiket Marjolin néma bámulattal hallgatott. A kislány nagyon rossz volt, kieszelt históriákkal ijesztgette a fiút, azt mesélte, hogy valamelyik éjjel egy embert látott talpig fehérben az ágy lábánál, és hogy rájuk meredt, és kinyújtotta nagy, vörös nyelvét. Marjolint kiverte a verejték, de tudni akarta a részleteket is; a lány kinevette, és végül „nagy számár”-nak csúfolta. Máskor meg rosszakodtak, rugdalóztak a takaró alatt; Cadine felhúzta a lábát, visszafojtotta a nevetését, mikor Marjolin nem őt találta el, hanem teljes erejéből belerúgott a falba. Ilyenkor fel kellett kelnie Chantemesse anyónak, hogy alájuk túrja a takarót; ahogy ott feküdtek a vánkoston, egy-egy nyaklevessel altatta el őket. Az ágy sokáig volt kedvenc tartózkodó helyük; ide hozták a játékaikat, itt rágcsálták el az elcsent sárgarépat és petrezselyemgyökeret; nevelőanyjuk reggelenként meglepődve fedezett fel az ágyban furcsábbnál furcsább holmikat: kavicsot, zöldséglevelet, almacsutkát, rongybabát. Ha hideg nap volt, hagyta őket, hadd aludjanak tovább, Cadine fekete sörénye elvegyült Marjolin szőke fürtjeivel, szájuk szinte összeért, mintha lehetetlennel melengették volna egymást.

A Szalonna utcabeli nagyszoba ütött-kopott padláshelyiség volt, melyet egy esővíz vakította árva ablak világított meg. A gyerekek bújócskáltak a magas diófa szekrényben és Chantemesse anyó rengeteg nagy ágya alatt. Állt ott még két-három asztal is, négykézláb mászkáltak alattuk. Remek hely volt ez ott a félhomályban, ahol a sötét zugokban zöldség hevert szanaszét. Maga a Szalonna utca is nagyon mulatságos, szűk, néptelen, széles árkádja a Vászonárosok utcájára nyílik. A ház kapuja közvetlen az árkád mellett volt; a csigalépcső szutykos fokaitól csak félig lehetett kinyitni az alacsony kapu szárnyát. Ez a kihasasodó eresztű, vízfeketítette ház, emeletein a megzöldült kiöntőkkel, maga is nagy játékszer volt. Cadine és Marjolin azzal szórakoztak délelőttönként, hogy alulról kavicsot dobáltak be a kiöntőkbe; a kavicsok aztán roppant mulatságos zajjal zuhantak lefelé, végig a levezető csöveken. De betörték két ablakot, a csöveket eltömték kavicssal, úgyhogy Chantemesse anyónak, ki negyvenhárom éve lakott a házban, kis híján felmondtak.

Cadine és Marjolin ekkor rávetette magát a bútorszállító kocsikra, a billenős hordós-szekerekre, a teherkocsikra, melyek az elhagyott utcában állomásoztak. Fölkapaszkodtak a kerekre, hintáztak a láncokon, megmászták a ládákat, a feltornyozott kosarakat. A Fazekasok utcájában működő bizományosok hátsó helyiségei nyíltak ide, a tágas, sötét termek egy nap alatt megteltek és kiürültek, óráról órára újabb kedves zugokat kínálva búvóhelyül, ahová a gézengúzok behúzódtak, s ottragadtak az aszalt gyümölcs, a narancs, a friss alma illatában. Aztán beleuntak, felkeresték Chantemesse anyót az Aprószentek Vásárterén. Egymásba karolva mentek, nevetgélve vágtak át az utcákon, a kocsik tömegén, s nem féltek, hogy elgázolja őket valami. Ismerték az utca minden kövét, apró lábuk térdig süppedt a zöldséglevélbe, de nem csúsztak el, csak csúfondárosan nevettek, ha valamelyik fuvaros otromba cipőjében elterült a kövezeten, mert rálépett egy articsókatorzsára. Ők voltak e csatakos utcák rózsásképzű ördögfiókái. Mindenüvé befurakodtak. Ha esett, nagy komolyan jártak-keltek egy elrongyolódott óriási napernyő alatt, mellyel Chantemesse anyó húsz esztendeig védte áruskosarát. Komolykodva kifeszítették a piac egyik sarkában, s elnevezték „a mi házunk”-nak. Ha sütött a nap, annyit csatangoltak, hogy estére mozdulni se bírtak; lábukat áztatták a medencében, gátakat emeltek, elzárva a lefolyókat, bebújtak a zöldségalmokba, ott cseverésztek a hűsben, akárcsak éjjel az ágyban. Gyakran hallotta az ember, amint elment egy rakás vajsaláta vagy kötözosaláta mellett, hogy valami fojtott kotyogás szűrődik ki onnét. Ha aztán szétbontották a halmot, ott találták őket egymás mellett fekvő a levélderékaljon, szemük ragyogott, szétrebbentek, mint a madarak, melyeket meglepnek egy bokor tövében. Cadine nem tudott már ellenni Marjolin nélkül, és Marjolin sírva fakadt, ha elvesztette Cadine-t. Ha véletlenül elszakadtak, keresni kezdték egymást az egész Csarnokban, a szoknyák alatt, a ládáknál, a káposzta közt. A káposzta közt nőttek fel, itt szerették meg egymást.

Marjolin majdnem nyolcéves volt, Cadine meg hat, mikor Chantemesse anyó rájuk pirított lustaságukért. Felajánlotta, hogy beveszi őket is az üzletbe; napi egy sou-t ígért, ha segítenek zöldséget tisztítani. A gyerekek eleinte nagyon buzgólkodtak. Leültek kétfelől az áruskosár mellé, keskeny késekkel felszerelve, s nagy igyekezettel munkához láttak. Chantemesse anyó csak tisztított zöldséget árult. Nedves, fekete posztóval borított asztalán sorakozott a burgonya, gyökér, sárgarépa, hagyma, négyesével kupacba rakva, három alul, egy fölül, összekészítve, hogy bekerüljön a megkéselt háziasszonyok fazekába. Tartott leveszöldséget is csomóban: négy fej póréhagyma, három szál sárgarépa, egy paszternák, két gyökér, két zeller volt benne; nem is beszélve a papírlapokon apróra vagdalt friss leveszöldségről, a négybe vágott káposztáról, a paradicsomhalmokról s a felszeletelt tökökről, melyek vörös csillagként, arany félholdként váltak ki a bő vízben mosott zöldség fehérségéből. Cadine, bár sokkal fiatalabb volt, sokkal ügyesebbnek bizonyult Marjolinnél; olyan vékonyan hámozta a krump- lit, hogy át lehetett látni a héján; olyan csinos kis csomókat kötözött össze a leveszöldségből, mintha bokréták lettek volna; úgy állította össze három szál sárgarépából vagy gyökérből a kis csomót, hogy egészen nagynak tetszett. A járókelők nevetve álltak meg, ha meghallották vékony csitrihangját:

- Tessék, hölgyeim, tessék... Két sou csomója.

Állandó vevői voltak, a zöldségcsomóit már jól ismerték. Chantemesse anyó a két gyerek között ült, s látva, hogy milyen buzgalommal végzik a munkát, hangtalanul nevetett magában, amitől álláig duzzadt a nyaka. Mindennap lelkiismeretesen kifizette az egy sou járandóságukat. Hanem a gyerekek hamarosan ráuntak a zöldségre. Nagyok voltak már, gyümölcsözőbb üzletről ábrándoztak, Marjolin sokáig gyerek maradt, s ez türelmetlenné tette Cadine-t. Káposztalé lötyög a fejében, mondogatta róla. És valóban, hiába talált ki a számára jó kereseti lehetőséget, a fiú nem keresett egy fityinget sem, még megbízatást sem tudott végrehajtani. A lánynak bezzeg csavaros esze volt. A Csarnok körül a padokon kofák ülnek citromos kosarakkal, vezetésük alatt egész csitrihad árusítja a citromot; nyolcéves korában Cadine beállt az egyik kofához; kezéből kínálhatta a citromot, kettőt három sou-ért, utánafutott a járókelőknek, odadugta az áruját a nők orra alá, s mikor kiürült a marka, szaladt vissza, hogy új áruval lássa el magát; ő maga két sou-t kapott tucatjáért, ami öt-hat sou-ra is felment napjában, ha szerencséje volt. A következő esztendőben kilencgarasos főköttökkel kereskedett; a bevétel megnőtt; csak hogy ide hiúz-szem kellett, mert az efféle kézből-árusítás tiltva van; száz lépésről megorrontotta a rendőrt, a kendők eltűntek a szoknyája alatt, ő meg ártatlan képpel almát majszolt. Árusított még tésztaféléket, kétszersültet, cseresznyés lepényt, mandulás csemegét, vastag sárga kukoricáslepényt, fűzfavessző-tálcán; de Marjolin felfalta a tökét. Végül, tizenegy éves korában nagy ötletet váltott valóra, ami már régóta foglalkoztatta. Félre- tett két hónap alatt négy frankot, vásárolt egy kis puttonyt, s felcsapott madáreleség-árusnak.

Ez már egészen komoly üzlet volt. Jókor reggel fölkel, a nagykereskedőknél beszerezte a csibehúrt, ágaskölest, búzaszemet, aztán útnak eredt, átment a folyón, bejárta a Diáknegyedet, a Saint-Jacques utcától a Dauphine utcáig, sőt egészen a Luxembourg-ig. Marjolin kísérte. A lány még azt sem engedte, hogy vigye a puttonyt; azt mondta neki, hogy csak kikiáltónak jó; s a fiú kiabált, öblös hangon, nyújtva a szót:

- Szemet a kis madarakna-a-ak!

A lány is rázendített fuvolahangon egy különös dallamra, mely tisztán csengő, kitartott, magas hangban végződött:

- Szemet a kis madarakna-a-ak!

Az utca két oldalán mentek, a magasba kémelve. Ekkoriban Marjolin bő vörös mellényt hordott, mely a térdét verte, a megboldogult Chantemesse apóé, a hajdani fiákerosé volt; Cadine kék-fehér mintás ruhát viselt, amelyet Chantemesse anyó nyűtt skót-kendőjéből szabtak ki. A Diáknegyed valamennyi kanárija ismerte már őket. Ha arra jártak, ismételve mondókájukat, s labdaként hajítva át egymásnak kiáltásuk visszhangját, csattogtak a kalitkák.

Cadine zsázsát is árult. „Két sou csomója! Két sou csomója!” És Marjolin ment be a boltokba, hogy kínálgassa a „szép vízizsázsát, gyógyító füvet”. De felépült a központi Vásárcsarnok; a kislány elragadtatva bámulta a gyümölcsös pavilonon végighúzódó virágszőnyeget. Az el-árusítóasztalok - megannyi virágágyás egy gyalogösvény két szélén - véges-végig virágba borulnak, hatalmas csokrokat kínálgatnak; illatos virágszüret ez, két sűrű rózsasövény, melyek között oly szívesen sétálgatnak a környékbeli lányok, mosolyogva, kissé fulladozva az átható illattól, s a kirakatok tetején művirágok, papírlevelek, melyeken mézgacsöppek utánozzák a harmatot, és kékes visszfényű, fehér-fekete gyöngyből font gyászkoszorúk. Cadine rózsás orra macska-érzékiséggel szimatolt; a lányka elálldogált ebben a jólesően lengedező hűvösségben, és elvitte magán a sok illatot. Mikor Marjolin orra alá dugta a kontyát, az megállapította, hogy szegfűszagú. A lány erősködött, hogy nem használ már illatosítót, elég, ha végigmegy a virágok között. Aztán addig-addig sündörgött, míg az egyik virágos asszony fel nem fogadta. Ekkor már Marjolin úgy találta, hogy tetőtől talpig jó szagú. Rózsá, ibolya, viola és gyöngyvirág közt élt. A fiú a szoknyáját szagolgatta, játékosan, mintha keresgélne valamit, aztán kijelentette: „gyöngyvirág illatú”. Majd följebb ment a derekáig, s a ruhaderékban még erősebben szaglálódott: „viola illatú”. A ruhaujjban pedig, a csuklójánál: „ibolya illatú”. És a tarkóján, a nyaka körül, orcáján és ajkán: „rózsailatú”. Cadine kacarászott, leszamarazta, rákiáltott, hogy hagyja már abba, mert csiklandozza az orra hegyével. A lány jázminillatot lehelt. Meleg és eleven virágcsokor volt.

Mostanában már négy órakor felkelt, hogy segítsen a gazdasszonyának a bevásárlásban. Minden reggel nyalábszám vásárolták a virágot a Párizs környéki műkertészekről, csomagszám a mohát, a páfránylevelet, a télizöldet, amivel a csokrokat körítik. Cadine káprázó szemmel nézte a sok briliánst és valenciennes-i csipkét, amit a monteui nagykertészek lányai hordtak, kik rózsáikkal együtt jöttek. Szűz Mária, Szent Péter és Szent József napján már két órakor elkezdődött a piac, mivel e névadó szenteket nagyon sokan ünneplik. Több mint százezer frank ára vágott virágot adtak el ilyenkor a piacon; a viszonteladók kétszáz frankot is megkerestek pár óra leforgása alatt. Ezeken a napokon Cadine-nak csak a bodor hajfűrtjei látszottak ki az árvácska-, rezedá- és margarétakötegek mögül; eltűnt, elveszett a virághalomban; egész áldott nap csokrot kötögetett hánccsal. Pár hét alatt nagy jártasságra és eredetiségre tett szert. Csokrai nem mindenkinek tetszettek; mosolyt fakasztottak és nyugtalanságot keltettek kegyetlen természetességükkel. A vörös volt az uralkodó szín, s rikító kék, sárga, ibolyaszín keveredett hozzá barbár bájjal. Azokon a reggeleken, amikor Cadine megcsipkedte Marjolint, vagy gonoszkodásaival megríkatta, kegyetlenek voltak a csokrai, haragvó lány kötötte csokrok, nyers illatokkal, ingerült színekkel. Más reggeleken, mikor bánatában vagy örömeiben elérzékenyült, szerényen illatozó, nagyon finom, tompított árnyalatú, ezüstsziürke csokrokat talált ki. Máskor meg felhasított szívek gyanánt vérző rózsák úsztak fehér szegfűtengeren; rőt kardvirágok csaptak fel lángnyelvekként a vad zöldek közül; bonyolult mintázatú szmirnaszőnyegek kínálgatták magukat, mintha virágonként lennének kanavászra hímezve: csipkefinomsággal szétterülő, selymes fényű legyezők; elbűvölően tiszta vonalak és vaskos formák; halaskofák vagy hercegnők kezébe illő álomcsokrok; szüzi ügyetlenség és parázna érzékiség, mindaz, amit csak létrehozhat egy tizenkét éves csitri csapongó fantáziája, akiben bontakozik a nő.

Cadine-nak csak két gyöngéje volt: a fehér ibolya, melynek nyolc-tíz szálból álló csomója télen tizenöt-husz frankba kerül, és a még ennél is drágább kamélia, amely tucatonként érkezik dobozokban, mohaágyon, vattatakaró alatt. Úgy vette át őket, mintha ékszerek volnának, finoman, lélegzetviasszafojtva, nehogy a lehelete megártson nekik; aztán végtelen óvatossággal kötötte össze hánccsal a rövid szárait. Ezekről a virágokról nagyon komolyan beszélt. Mondogatta Marjolinnek, hogy a szép fehér kamélia, melyen nincsen rozsdafolt, ritkaság és nagyon becses. Egy ízben, mikor a lány megcsodáltatott vele egyet, a fiú felkiáltott:

- Csakugyan csinos, de én jobban szeretem az álladat alul, itt ni; az sokkal finomabb és áttetszőbb, mint a kaméliád. Kék és rózsaszín erecskék vannak rajta, hasonlítanak a szirmok erezetére.

Megsimogatta az ujjá hegyével, aztán odadugta az orrát, s így dünnyögött:

- Nini, ma meg narancsillatú vagy.

Cadine-nak nagyon rossz természete volt. Nem tudott beleilleszkedni a szolgáló szerepébe. Végül is önállósította magát. Mivel akkoriban még csak tizenhárom esztendő volt, s így nem is álmodhatott komoly üzletről, virágpiaci elárúsító asztalról, ezért mohába ágyazott, egy sou-s ibolyacsokrokat árusított, nyakába akasztott fűzfavesszőkosáron. Naphosszat a Csarnokban s a Csarnok körül őgyelgett, sétáltatta kiskertjét. Öröme telt a szüntelen csavargásban, mely megpezsdítette lábában a vért, s megszabadította attól, hogy óraszámra begörbített lábbal egy számon ülve csokrot kelljen kötnie. Most járás közben kötözte az ibolyáit, orsóként forgatva, bámulatosan könnyed kézzel; kiszámolt hat-nyolc szálat az évszak szerint, kettőbe hajtott egy hánccsal, mellé tett egy levelet, összesodort egy nedves fonalat, melyet farkaskölyök-fogával elharapott. Mintha kosarában maguktól hajtottak volna ki a kis csokrok a mohaágyból, olyan gyorsan bújtatta oda őket. Míg végigment a járdán az utcai tülekedésben, fürgé ujjai szinte kivirágzottak, de ő oda sem pillantott, hanem merészen felvetve tekintetét, csak a boltokat s a járókelőket nézte. Aztán megpihent pár percre egy kapumélyedésben; a mosogatólétől zsíros lefolyó szélére tavaszt varázsolt, kéklő pázsitú erdőszegélyt. Csokrai most is elárulták rossz kedvét és elérzékenyüléseit; némelyik ijesztően meredezett, és haragja nem szűnt a foszladozó papírban sem; egyik-másik meg békésen, kedvesen mosolygott takaros gallérkájában. Amerre Cadine elvonult, kellemes illat lengett utána. Marjolin boldogan követte nyomon a lányt, akiből most feje búbjától a lába hegyéig egyetlen illat áradt. Ha utolérte, s végigszaglászta szoknyája szélétől a ruhaderekáig, kezétől az arcáig, azt mondta, hogy olyan, mint egy ibolyacsokor, egyetlen nagy ibolyacsokor. Beletemette az arcát, s úgy ismételte:

- Emlékszel, aznap, mikor Romainville-be mentünk? Ugyanaz az illat, különösen itt, a ruhád ujjában... Ne változtass többé helyet, olyan jó szagú vagy...

A lány nem is cserélt többet. Ez a foglalkozása volt az utolsó. A két gyerek azonban nőtt, s Cadine gyakran megfeledkezett a nyakbaakasztós kosaráról, s inkább a környéken csatangolt. A központi Vásárcsarnok építkezései állandóan remek csínyekre adtak alkalmat. Az építkezést elzáró deszkafal résein át bejutottak a munkahelyek kellős közepére; lemásztak az alapárkokba, fölűsztak az első vasoszlopokra. Már ekkor otthagytak valamit a maguk lényéből, játékaiból, csatangolásaiból minden zugban, minden ácsolatban. Az épülő pavilonok magukon viselték apró kezük nyomát. Ezért is szerették később annyira a nagy Vásárcsarnokot, s ezért viszonzta a nagy Vásárcsarnok a szeretetüket. Bizalmas viszonyban voltak ezzel az óriás hajóval, mint afféle öreg barátai, akik tanúi voltak, mint illesztik helyére az utolsó csapszeget is. Nem féltek a szörnyetegtől, sovány kis öklükkel ráveregettek hatalmas idomaira, úgy

bántak vele, mint valami jó fiúval, jó pajtásfélével, akivel az ember nem feszélyezi magát. És a Vásárcsarnok mintha mosolygott volna a két kis csibészen, irdatlan gyomrának e merészen csengő dalán, arcátlan idilljén.

Cadine és Marjolin már nem hált együtt Chantemesse anyó zöldséges kocsijában. Az öregasszony, meghallván, hogy éjjelente mindig locsognak, külön vetett ágyat a fiúnak a szekrény elé a földre; de másnap reggel megint csak ott találta a kislányhoz bújva; egy takaró alatt feküdtek. Erre az egyik szomszédasszonyhoz küldte aludni. A gyerekek boldogtalanok voltak. Napközben, ha Chantemesse anyó nem volt ott, ruhástul ölelgették egymást, s elnyúltak a Csarnok kövén, mintha ágyban feküdnének; ez nagyon tetszett nekik. Később már malackodtak is, keresték a szoba sötét sarkait, vagy még inkább a Szalonna utcai üzlethelyiségek mélyén bújtak meg, az almahalmok s a narancsos ládák mögött. Szabadok voltak és szégyentelenek, mint a ház ereszén párzó verebek.

Végül szerét ejtették, hogy a baromficsarnok pincéjében mégis együtt hálhassanak. Nem akartak lemondani erről a kedves szokásukról, a jóleső melegről, arról, hogy szorosan összebújva aludjanak el. Volt odalent, a vágóasztalok közelében, néhány nagy tollaskosár, ezekben kényelmesen elfértek. Ha beesteledett, lementek, egész este melengették egymást, örvendezve puha fekhelyüknek, ahol a pihe még a szemüket is elborította. A kosarakat rendszerint messzebb húzták a gáztól; maguk voltak az erős baromfiszagban, csak a homályból felfelcsattanó kakaskukorékolás tartotta őket ébren. Nevetgéltek, ölelkeztek, nem tudták, hogy fejezzék ki a szívüket eltöltő forró érzéseket. Marjolin nagy mamlasz volt. Cadine ütötte, haragudott rá, maga sem tudta, miért. Az utcán nevelkedett lány hetykeségével okosította a fiút. A tollaskosarakban lassanként mindent felfedeztek. Csak játék volt az egész. Nem lehettek ártatlanabbak a mellettük alvó tyúkok és kakasok sem.

Később megtöltötték az egész Vásárcsarnokot gondtalan verébszerelmükkel. Éltek, mint két játékoskedvű fiatal állat, csak ösztöneikre hallgatva, vágyaikat kielégítve, az élelemhalmok között, ahol úgy nőttek fel, mint két hús-vér növény. Tizenhat éves korára Cadine szabadjára eresztett, utcán csatangoló, fekete cigánylány volt, torkos és érzéki természetű. Marjolin tizennyolc éves korában már olyan pocakot eresztett, mint egy kövér férfi; roppant buta volt, csak az érzékeinek élt. A lány sokszor nem aludt odahaza, hogy a fiúval tölthesse az éjszakát a baromfipincében; másnap meg pimaszul az arcába nevetett Chantemesse anyónak, kikerülve a söprűt, mellyel a vénasszony összevissza csapkodott a szobában, anélkül, hogy egyszer is eltalálta volna a semmirekellőt, aki ritka arcátlansággal fittyet hányt az öregasszonynak, s azt mesélte, hogy azért virrasztott, mert látni akarta, hogy „nő-e szarva a holdnak”. A fiú el-elkódorgott; azokon az éjjeleken, amikor Cadine magára hagyta, ottmaradt valamelyik pavilonban az éppen őrségben levő teherhordók ügyeletesével; zsákokon, ládákon aludt az első kínálkozó sarokban. Végül annyira hozzánőttek a Vásárcsarnokhoz, hogy meg nem váltak volna tőle. Ez lett a madárházuk, a tyúkjuk, itt aludtak, szeretkeztek, éltek a terjedelmes hús-, vaj- és zöldségágyon.

De a nagy tollaskosarakhoz mindig hűségesen ragaszkodtak. Vissza-visszatértek oda szerelmes éjszakákon. A toll nem volt kiválogatva. Volt ott hosszú fekete pulykatoll, fehér és selymes liba-toll, mely csiklandozta a fülüket, ha forgolódtak, aztán pelyhes kacsatoll, melybe úgy belesüppedtek, mint a vattába; aranyos, tarkabarka, röpke csibetoll, mely minden lélegzetükre a levegőbe szállt, mintha légyraj zümmögne a napsütésben. Télen meg fácántoll bíborában, pacsirták hamvasszürkéjében, fogoly, fűrj és fenyőrigó pettyes selymében feküdtek. A toll eleven volt még, langyos és szagos. Madárszárnyak rebbenését, fészkek melegét varázsolta ajkuk közé. Mintha széles madárháton feküdtek volna, mely vitte-vitte őket magával, amint aléltan összefonódtak. Reggel Marjolin megkereste Cadine-t, aki úgy

eltűnt a kosár fenekén, mintha hó hullott volna rá. A lány fölkel, kócosan, megrázkódott, mintha felhőből bontakozna ki, kontyában mindig meredezett egy-egy kakastoll.

Másik kedvenc helyük az a pavilon volt, ahol vajat, tojást és sajtot árúsítottak nagyban. Reggelenként hatalmas falak emelkedtek itt üres kosarakból. Besurrantak, lyukat vágtak ebbe a falba, búvóhelyet vájtak maguknak, aztán, mikor már készen volt a szobájuk a halomban, magukra húztak egy kosarat, bezárkóztak. Otthonosan érezték magukat, saját házuk volt. Büntetlenül ölelkezhetek. Fittyet hánytak a világnak, kivált, hogy csak vékony fűzfaréteg választotta el őket a Csarnokban tolongó tömegtől, melynek hangos zshiváját jól hallották körös-körül. Gyakran majd megpukkadtak nevetükben, ha pár lépésre tőlük megállt valaki, nem is gyanítva, hogy ők ott vannak; löréseket nyitottak, fél szemmel kikukucskáltak; cseresznyeérés idején Cadine orron lőtte cseresznyemaggal az arra menő vénasszonyokat, ezen is jót mulattak, annál is inkább, mert a meghökkent öregasszonyok ki nem tudták találni, honnan záporoz rájuk a sok cseresznyemag. Bebarangolták a pincék mélyét is, ismerték a sötét zugokat, átnyomakodtak a legsűrűbb rácsokon is. Egyik legkalandosabb kirándulásukat akkor tették, mikor megtalálták a földalatti vasút vágányát az alagsorban; ezt a vágányt, a tervek szerint, számos vonalnak kellett volna összekapcsolnia az egyes pályaudvarokkal; a vágányok befejezetlen szakaszai a fedett utcák alatt futnak, elválasztva az egyes pavilonok pincéit; sőt valamennyi sarkon megvan már a működésre kész kocsifordító korong is. Cadine és Marjolin a vágányokat védő gerendafalban felfedeztek egy lazább gerendát, melyet elmozdíthatóvá tettek, s azontúl kedvükre bejárhattak. El voltak szigetelve a világtól, míg fejük fölött a kövezeten szüntelenül dübörgött Párizs forgalma. A vágány messzire nyújtotta sugárutait, elhagyott folyosóit, melyekre a vasrácsos szellőzőnyílásokon át hullott csak egy-egy fényfolt; a sötét kiszögellésekben gázlámpa égett. S ők ketten úgy sétálgattak odalent, mintha saját palotájukban volnának; biztosan tudták, hogy senki sem zavarhatja őket, örvendtek ennek a zümmögő csöndnek, a fakó pislákolásnak, a titokzatos földmélyének, ahol csínytevő gyermeki szerelmüket rémdrámába illő borzongások fűszerezték. A gerendák között vegyes szagok szivárogtak át a szomszédos pincékből: fojtó zöldszag, fanyar halszag, elviselhetetlen sajtíz s a baromfi eleven melege. Szüntelenül szívták magukba a tömény kipárolgásokat, míg szeretkeztek homályos hálófülkájukban, ottfeledkezve keresztben a síneken. Máskor meg, szép éjjeleken, tiszta hajnalokon, a tetőkre kapaszkodtak fel, fölmásztak a pavilonok sarkán épült kis tornyok meredek lépcsőin. Fent a magasban bádogtetők terültek el előttük, sétányok, terek, hepehupás vidék, melynek ők voltak az urai. Körbe járták a pavilonok négyszögű tetőit, végimentek a fedett utcák tetején, fölkapaszkodtak s leereszkedtek a meredek oldalakon, folyton-folyvást úton voltak. Ha megunták az alacsonyabb tájakat, még magasabbra másztak, végigmerészkedtek a vaslétrákon, ahol Cadine szoknyája zászlóként lobogott. Végigjárták a második emeletet, a szabad ég alatt. Fejük fölött csak a csillagok ragyogtak. Morajok keltek a kongó Csarnok mélyén, görgő dübörgések, távolból idehangzó zivatar az éjszakában. Ebben a magasságban a hajnali szél már szétoszlatta a rothadt szagokat, az ébredező piac bűdös leheletét. S ők ketten a kelő nap fényében csókolóztak az esőcsatorna peremén, mint a tetőcserép alatt paráználkodó verebek. Pirosra festette őket a hajnalpír. Cadine nevette, hogy a levegőben van, nyakán selymes fények futkároztak, mint egy galambén; Marjolin kihajolt, hogy lássa a még homályba burkolt utcákat, kezével - mint örvösgalamb a karmával - a bádogba kapaszkodott. Amikor újra leereszkedtek, magukkal vive a szabad ég örömét, mosolyogtak, akár a szerelmesek, akik gyűrötten jönnek elő a búzatáblából; azt mondták, hogy faluról érkeztek.

A pacalosoknál megismerkedtek Claude Lantier-val. Naponta eljártak ide, mert szerették látni a vért, és csibész-kegyetlenséggel gyönyörködtek a levágott fejekben. A pavilon körül piros-lanak a lefolyók; belemártották a lábuk ujját, levélcsomókat kotortak össze, elzárták a víz

útját, vöröslő tócsákat rekesztve el. Kíváncsian várták, hogy érkezik meg a belsőrész a bűzös szekereken, melyeket bő vízzel mosnak ki. Nézték, mint rakják le a földre a sok birkalábat, s öntik halomba, mintha mocskos utcakő volna; bámulták a nagy, meredt nyelveket, melyeken jól látszanak a torok véres sebei, a tömör marhaszíveket, melyek úgy sorakoznak, mint a haranglábról leakasztott néma harangok. De különösen akkor borzadoztak, ha megpillantották a vértől csöpögő, birkafejjel teli nagy kosarakat, a zsíros szarvat, a fekete állatpofát, melynek eleven húsáról még gyapjas bőrcafatok lógtak; holmi nyaktilóra kellett gondolniuk, mely végeláthatatlan nyájak fejét vetette ezekbe a kosarakba. Lekísérték a szállítmányt a pincébe, végig a lépcsőfokokra fektetett sínek mentén, hallgatva a fűzfavesszőből font szállítókocsik apró kerekeinek fűrészsivításra emlékeztető nyikorgását. Odalent kéjes borzalom várt rájuk. Mészárszékszag fogadta őket, sötét pocsolyákban tapodtak, amelyekben olykor mintha parázsló szemek villantak volna fel; talpuk szinte leragadt, tocsogtak, izgatottan, elragadtatva ettől a borzalmas latyaktól. A gázégők kurta lánggal lobogtak, véres szemhéjuk rángatózott. A kutak körül levő szellőzőnyílások sápadt fényében a gyerekek közelebb kerültek a vágótőkéhez. Élvezettel szemlélték a pacalosokat, akiknek köténye megkeményedett a felfröccsenő sártól, s akik egyetlen pörölyütéssel bezúzták a birkafejeket. Órákig elálldogáltak ott, míg ki nem ürültek a kosarak, lenyűgözte őket a csontok recsegése, végignézték, hogyan tépik ki a nyelveket, és hogyan szedik ki az agyvelőt a megrepedt koponyákból. Néha utcaseprő járt nyomukban, s fecskendővel mosta a pincét; zsilipzúgással patakzott a víz, a fecskendő kemény sugara szinte felhorzsolta a kőkockákat, de nem tudta lemosni sem a vörös foltokat, sem a vérszagot.

Cadine és Marjolin biztosan tudták, hogy délután négy-öt óra tájban ott találják Claude-ot, ahol marhatüdőt árusítanak nagyban. Ott ácsorgott a járdához faroltatott pacaloskocsik körül, a kék zubbonyos, fehér kötényes emberek tömegében, taszigálták erre-arra, majd megsüketült a hangos kínálgatástól; ő azonban észre sem vette a tülekedést, elragadtatva bámulta az árverő csarnok horgain függő nagy tüdöket. Gyakran magyarázta Cadine-nak és Marjolinnek, hogy nincs ennél szebb látvány. A tüdők halványan rózsálltak, majd lassanként erősebb színt öltöttek, alul élénk lilászvörös szegély ütközött ki rajtuk; a festő azt mondta, hogy habos szaténba öltöztek, mert nem talált megfelelő szót erre a finom, selymes árnyalatra, a hosszú sor lenge friss húsrá, mely széles redőkben hullott alá, mint táncosnők felakasztott szoknyái. Tülről beszélt, csipkéről, melyen átsejlik egy szép nő csípője. S ha napsugár hullott a nagy tüdőkre, s aranyos övet vont körük, Claude ámult-bámult, boldogabb volt, mintha görög istennők meztelen teste vagy középkori várkisasszonyok brokátruhái vonultak volna el előtte.

A festő lett a két kis mihaszna felnőtt-barátja. Szerette az állati, vad szépséget. Sokáig forgatta a fejében egy hatalmas vászon tervét: Cadine és Marjolin szerelme a Központi Vásárcsarnokban, zöldségek, halak, húsok között. Úgy képzelte, hogy élelemágyra ülteti őket, amint egymást ölelve idilli csókot váltanak. Művészi hitvallást látott benne, ez lett volna a művészeti pozitivizmus, a modern, gyökeresen kísérleti és gyökeresen materialista művészet. Egyszersmind a gondolati festészet torzképe is lett volna, pofon a régi iskoláknak. De majd két éven át készített újabb és újabb vázlatokat, mégsem tudta megütni a kellő alaphangot. Elrontott vagy tizenöt vásznat. Haragudott is emiatt nagyon, de továbbra is együtt élt két modelljével, valami reménytelen szerelemből, mely nem sikerült festményéhez fűzte. Délután gyakran találkozott a két kis csavargóval, ha a csarnoknegyedben jött-ment, ténfergett, kezét zsebre dugva, élénk érdeklődéssel figyelve az utcai életet.

Hármasban mentek tovább, csoszogtak a járdán, melyet szélteben elfoglaltak, kényszerítve a járókelőket, hogy lelépjenek az úttestre. Feltartott orral szimatolták Párizs illatait. Behunyt szemmel is megtaláltak volna minden zugot, elég volt megérezni a kocsmákból áradó sűrű párákat, a pékek s a cukrászdák meleg gőzét, a gyümölcsárusok kirakatainak fanyar illatát.

Valóságos körutazást tettek ilyenkor. Nagy élvezettel vágtak át a gabonacsarnok kupolás épületén, ezen a hatalmas és súlyos kőketrecen, a lisztől fehér zsákhegyek között, hallgatva lépteik visszhangját a kongó boltozat csöndjében. Szerették az elhagyatott utcácskákat a közelben, melyek olyan sötétek és szomorúak voltak, mint egy város elnéptelenedett zuga: a Babilie utcát, a Sauval utcát, a Két Tallér utcát, a Viarmes utcát; sápadt valamennyi a malmok szomszédságától, ahol négy órakor zsibong a gabonatőzsde. Rendesen innen indultak el. Lassan végigsétáltak a Vauvilliers utcán, meg-megálltak a gyanús lebujok előtt a járdán, vagy nevetgélve kacsintottak a vaskos, sárga házszámra egy-egy zárt zsalugáterű ház falán. Ahol összeszűkül a Papok utcája, Claude összehúzott szemmel nézte szemközt, a fedett utca végén, ennek a hatalmas modern pályaudvari csarnoknak a keretében a Saint-Eustache egyik oldalkapuját, ablakrózsájával és kétemeletes ablakaival; s megvetően mondta, hogy az egész középkor és a reneszánsz beleférne a Központi Vásárcsarnokba. Aztán, míg végigmentek a tágas, új utcákon, az Új Híd utcán s a Csarnok utcán, mesélt a két imposztornak az új életről, a pompás járdákról, a magas házakról, a fényűző kirakatokról; eredeti művészetet hirdetett, melynek - mint mondta - érzi a közeledtét, de amelyet, hiába emésztí magát, nem tud kifejezni. Cadine és Marjolin azonban jobban szerette a Bourdonnais utca falusi nyugalma, itt nyugodtan lehet golyózni, s nem kell félni a forgalomtól; a kislány illegette magát, mikor elsétáltak a kötöttáru- és textilnagykereskedések előtt, ahol az üzletek ajtajában a bizományosok hajadonfótt, fülük mögé tűzött tollal, unott tekintettel néztek utána. Még jobban szerették az ódon Párizs megmaradt csonkjait, a Fazekasok és a Vászonárosok utcáját, kidőlt-bedőlt házaikkal, vajas, tojásos és sajtos boltjaikkal, a Vasművesek és a Tükészítők utcáját, e hajdani szép utcákat, magas, sötét üzleteikkel; s különösen a Courtalon utcát, a Saint-Opportune tértől a Saint-Denis utcáig vivő sötét, mocskos utcácskát, ahol bűzös kapubejárók tátonganak, melyeknek a mélyén sokat malackodtak kisebb korokban. A Saint-Denis utcában kedvet kaptak a nyalánságokra; rámosolyogtak az aszalt almára, az édesgyökérre, az aszalt szilvára, a szatócok és a patikusok kandiszcukraira. Csatangolásuk mindig azzal ért véget, hogy megkívánták a finomságokat, vágyakozva falták szemükkel a kirakatokat. A negyed mindig-terített nagy asztal volt a szemükben, örökös csemege, melybe legszívesebben belemarkoltak volna. Csak futó pillantást vetettek a Pirouette, Mondétour, Kiscsavargó és Nagycsavargó utca düledező háztömbjére, alig érdeklődtek az éticsiga-raktárak, a kifőzések, a pacalosok, az italosok bódéi iránt; de a Nagycsavargó utca sarkán volt egy szappanfőző, finom illata kivált a környező bűzök közül, Marjolin gyakran megállt előtte, várva, hogy bemenjen vagy kijöjjön valaki, s ő beszívhatta az ajtón kiáradó illatot. Aztán siettek vissza a Pierre Lescot vagy a Rambuteau utcába. Cadine rajongott a szózott áruért, sokáig elbámészkodott a füstölthering-kötegek, a szardellás és kápris átalagok, az uborkás és olajos hordók előtt, melyekben fakanalak áztak; az ecetszag kellemesen csiklandozta a torkát; ha megérezte a göngyölt tőkehal, a füstölt lazac, a szalonna, a sonka fanyar szagát, a citromos kosarak savanykás illatát, összefutott a nyál a szájában; szívesen elnézegette a tornyosodó szardíniás dobozokat is, melyek gondosan faragott fémoszlopként emelkedtek a zsákok és ládák között. Voltak a Montorgueil és a Montmartre utcában még nagyon szép fűszerüzletek, éttermek, finom illatokat árasztó szellőztetőablakokkal, szemet gyönyörködtető baromfis és vadas kirakatok, konzervboltok, melyeknek az ajtajában a beütött tetejű hordókból, szinte kidagadt a foszladozó - öreg csipkére emlékeztető - sárga savanyított káposzta. A Kagyló utcában pedig önfeledten szívták magukba a szarvasgomba illatát. Van itt egy nagy élelmiszeráruház, melyből olyan kellemes illat árad az utcára, hogy Cadine és Marjolin, szemüket lehunyva, azt képzeltek, hogy finomnál finomabb falatok csúsznak le a torkukon. Claude-ot zavarta ez; azt mondta, hogy korog tőle a gyomra; inkább visszament a gabonacsarnokba az Oblin utcán át, tanulmányozta a kapukban üldögélő salátáskofákat s a járdára kirakott közönséges cserép-

edényeket, és hagyta, hadd csatangoljon tovább a „két vadóc” a szarvasgomba-szagban, melynél csípősebb nincs a környéken.

Ezek voltak ám a nagy kóborlások! Cadine, mikor csak egymaga árusította ibolyacsokrait, kikiruccant s különösen szívesen látogatta meg egyik-másik kedvenc áruházát. Leginkább a Taboureau pékséghez vonzódott, ahol az egész kirakat tele volt cukrászsüteménnyel; végigment a Turbigo utcán, visszatért tízszer is, hogy elsétáljon a mandulás sütemény, krémes, krémes torta, francia torta, gyümölcsös sütemény, rumos kuglóf, képviselőfánk, krémes fánk előtt, de ellágyult a keksszel, mandulás tésztával, teasüteménnyel rakott üvegkelyhek láttán is. A ragyogóan világos péküzlet, a széles ablakok, a márványok, az aranyozás, a kovácsolt vas kenyérkosarak s a másik kirakat, melyben a hosszú, fényes kenyerek - hegyükkel kristályasztalkán - rézsútosan dőltek egy rézrúdra; mindez a sült tészták finom melegét árasztotta, és jóleső érzéssel töltötte el Cadine-t, ha engedve a kísértésnek bement, hogy vegyen egy kétgarasos brióst. Az Aprószentek terével szemközt egy másik üzlet ingerelte torkos természetét, s égette a kielégítetlen vágyak tűzével. Húsgombóc különlegességeket árultak ott. Megállt, elmerülten bámulta a közönséges húsgombócokat, a halgombócokat, a szarvasgombás libamájgombócokat; álldogált, ábrándozott, azon tűnődött, hogy végre már enni is kellene belőlük.

Olykor meg kacérkodni támadt kedve. Ilyenkor szebbnél szebb ruhákat „vásárolt” magának a Francia Textilművek kirakatában; a félemeletről függő hatalmas, lengő szövetleplek fellobogózzák a Saint-Eustache szegletet. Egy kissé szégyenkezve állt a nyakába akasztott ládikával, szutykos kötényű csarnoki kofák társaságában, a majdani ünneplőruhák előtt, megsimogatta a gyapjú-, flanel- és pamutanyagokat, hogy meggyőződjék a szövet vastagságáról és puhaságáról. Elhatározta, hogy vesz majd magának valamilyen ruhát, rikító flanel, nagyvirágos pamut vagy skarlátszín puplinanyagból. Sőt néhanapján ki is választott magának a kirakatokból az ügyes segédkezek által tetszetős redőkbe vont maradékanyagok közül egy finom égszínkék vagy almazöld selymet, s rózsaszín szalagokat álmodott hozzá. Este meg a Montmartre utcai nagy ékszerüzletek szemképráztató ragyogásában fűrésztötte az arcát. Rettenetes volt ez az utca, a lányt majd megsüketítették a vég nélkül vonuló kocsisorok, taszigálta a szüntelenül hömpölygő tömeg, ő azonban egy tapodtat sem mozdult a helyéről, szemével itta a lángoló fényességet, az üzlet kirakatára kívülről fűzerbe akasztott lámpások alatt. Először az állványokon sorakozó fakó fehérségek, a tündöklő ezüstök, a kirakott órák, a lecsüngő láncok, a keresztbe tett evőeszközök és a serlegek, dohányos szelencék, asztalkendőgyűrűk, fésűk vonták magukra a figyelmét; de különösen az ezüst gyűszűket kedvelte, melyek a porcelán lépcsőfokokon, az üveggarang alatt púposodtak. A másik oldalon pedig az arany rőt fénye festette sárgára a kirakatüvegeket. Hosszú láncfüggöny lógott fölülről, vörös fények villóztak rajta; a kis női órák, óratokkal felfelé fordítva, gömbölyűek voltak és ragyogók, mint a hulló csillagok; a jegygyűrűk vékony rudakon sorakoztak; a karkötők, a melltűk, a drága ékszerek sziporkáztak az ékszerdobozok fekete bársonyán; a gyűrűk kurta kék, zöld, sárga, ibolyaszín lángokkal égtek a nagy ékszerdobozokban; az állványokon pedig, kettős és hármas rendekben, fülbevalók, kereszték, medalionok sorakoztak, s a polcok kristálylapjainak a szélét dús templomi rojtként díszítették. Ennek a tömördek aranyának a tündöklése nappali fénybe borította az utcát, egészen az úttest közepéig. Cadine úgy érezte, mintha szentélybe lépne, a császár kincseskamrájába. Jó ideig elbámészkodott ez előtt a halaskofáknak való, harsogó ékszerbolt előtt, gondosan elolvasta minden ékszer mellett a vastag-számjegyes árcédulát. Úgy döntött, hogy fülbevalót, aranyrózsára akasztott hamis korallfüggőt vesz majd magának.

Egyik reggel Claude rajtakapta, hogy elragadtatva álldogál egy Saint-Honoré utcai fodrászüzlet előtt. Nagy vágyakozással nézte a hajakat. Odafönről dúsán omlottak alá a sörények, a puha copfok, a kibomló fonatok, a hajfűrztuhatagok, a háromemeletes fésűrejtekek, hajak és selymek egész áradata, lángoló vörös tincsek, fekete bozontok, sápadt szőke fűrtek, még hó-

fehér hajzatok is a hatvan esztendő, szerelmes matrónák számára. Alul pedig szerény viseletek, angolosan bodorított halántékfürtök, sima, pomádés kontyok szunnyadoztak kartondobozokban. És ebben a keretben, mint valami kápolna mélyén, a felakasztott hajak szálakra bomló végei alatt női torzó forgott. A nőn cseresznyepiros szatén vállszalag volt, réztűvel megtűzve a két melle között; feltornyozott menyecskefrizuráját narancsvirág díszítette, babaszáján mosoly ült, szeme vizenyős volt, szempillája merev és hosszú, viaszorcáját és viaszvállát mintha megégette és füstölte volna a gáz. Cadine alig várta, hogy visszaforduljon, s ő meglássa a mosolyát; boldogsága nőtön-nőtt, ahogy az arcél egyre jobban látszott, s a szép nő, balról jobbra, lassan elforgott előtte. Claude felháborodott. Megrázta Cadine-t, kérdezte, mi dolga ott ezzel a rondasággal, ezzel a „hullaházban talált, felfordult lotyóval”. Dühös volt erre a hullameztelenségre, a szépségnek erre a rútságára, kijelentette, hogy csak az efféle nőket cicomázzák így fel. A kislányt nem győzte meg; neki nagyon tetszett. Ellenállt a festőnek, aki karjánál fogva húzta; elégedetlenül turkált kócos fekete hajában, s megmutatott neki egy óriási vörhenyes sörényt - alighanem egy kövér kancáról nyírhatták le - s bevallotta, hogy ilyen haját szeretne ő is.

A nagy csatangolások alkalmával, amikor Claude, Cadine és Marjolin hármásban kószáltak a Vásárcsarnok körül, minden kis utcából megpillantották a vaskolosszus egyik vagy másik sarkát. Váratlanul bukkant fel előttük egy-egy meglepő épüetrész, ugyanazt a képet látták mindig más és más nézetből. Claude vissza-visszafordult, kivált a Montmartre utcán, ha elhagyták a templomot. A Vásárcsarnok, melyet rézsütosan látott messziről, föllekesítette; feketén tátongott egy-egy széles boltív, egy-egy magas, öblös kaputorok; távolabb egymásra torlódtak a pavilonok kétemeletes tetőzetükkel, zsaluik szakadatlan sorával, hatalmas függőnyeikkel; mintha egymásra tornyozott házakat és palotákat látott volna az ember oldalról, keletien lenge fém-Babylont, melyek függőkertek, lebegő folyosók s az űr fölött átvetett függőhidak szelnek át meg át. Újra meg újra visszatértek ide, ehhez a városhoz, körülötte kóboroltak, de sosem távolodtak tőle száz lépésnél messzebb. Visszamentek a langyos csarnoki délutánokba. Odafönt a zsáluk zárva, a függönyök lebecsátva. A fedett utcákon az álmos levegő hamvas szürkességét a hosszú ablakokon behulló napsugarak sárga csíkokkal mintázzák. Halk zsongás száll az elárúsító helyek felől; néhány dolgára siető járókelő léptei konganak a járdán, a hordárok, érméikkel, sorban ülnek a kiugró kőpárkányokon a pavilonok sarkán, levetik otromba cipőjüket, pihentetik fájós lábukat. A pihenő kolosszus nyugalma csak olykor zavarja meg a baromfipince mélyéről felhangzó kakaskukorékolás. Gyakran nézték ilyenkor, hogyan rakodnak a teherkocsik, melyek minden délután eljönnek, hogy az üres kosarakat visszaszállítsák a feladóknak. A fekete betűs és számos címkéssel ellátott kosarak magasra tornyosodtak a Berger utcai bizományosok üzletei előtt; emberek rakták fel oszlopokba, szimmetrikus rendben. De amikor a torony a teherkocsin emeletnyi lett, a lent maradó embernek, ki a kosároszloppal egyensúlyozott, nagy erővel kellett föllendítenie a kosarakat a társához, aki kinyújtott karral kuksolt odafönt. Claude szerette az erőt és az ügyességet, óráig elnézte a kosárkötegek röpülését, nevetett, ha egy-egy hevesebb lendülettől messze szálltak, át a halmon, az úttest közepére. Kedvenc helye volt a Rambuteau és az Új Híd utca sarka is, a gyümölcsös pavilon előtti járda, ahol az utcai árusok tanyáznak. Elragadtatva nézte a szabadba kirakott zöltséget, a nedves fekete vászonnal letakart asztalokon. Négy órakor a napsugár lángra gyújtotta ezt a zöldellő sarkot. A festő végigment a sorokon, kíváncsi volt a festőien színes kofafejekre; a fiatalok hálóba fogták a hajukat, arcukat rezesre festette a kemény életmód; a törődött, töpörödött öregasszonyok arca vöröslött fejkendőjük sárga selyme alatt. Cadine-nak és Marjolinnek nem akarózott Claude-dal menni. Felismerték messziről Chantemesse anyót: az öklét rázta feléjük, dühös volt, hogy együtt látja őket koslatni. A festő a másik járdán érte utol őket. Itt, ahogy átment az utcán, pompás téma tárult elé: az utcai kisárusok napszitta, nagy napernyőik alatt ültek, a rudakra erősített vörös, kék,

lila ernyők - megannyi púp a piac testén - vígan gömbölyödtek a lenyugvó nap tűzében, mely a sárgarépa és gyökér fölött hunyt ki. Az egyik árus, száz esztendősen szípirtyó, három fej silány salátát takargatott egy siralmasan szétrongyolódott, rózsaszínű selyem napernyő alatt.

Cadine és Marjolin ismeretséget kötött Léonnal, Quenu-Gradelle-ék hentesinasával, mikor az egy ízben húsos pogácsát vitt a szomszédba. Meglátták, hogy a Mondétour utca egyik sötét zugában leemeli az edényről a fedőt, s finoman kicsippent egy pogácsát. Erre összemosolyogtak, s mindjárt jó véleményük lett a fickóról. Cadine agyában megfogant a terv, hogyan elégítheti ki végre egyik leghőbb vágyát; mikor újra találkozott a gyerkőccel, nagyon kedves volt hozzá, megkínáltatta magát pogácsával, kacagott, megnyalta utána az ujját. De egy kicsit csalódott, valami jobbra számított. A fiúcskát azonban roppant mulatságosnak találta: talpig fehérben volt, mint egy szentáldozásra induló lány, a fizimiskája hamis és torkos. Meghívta egy nagyszabású ebédre, melyet a vajcsarnok árverési helyiségének kosarai között rendezett. Bezárkóztak hármasan, Cadine, Marjolin, Léon, a négy fűzfal közé, az emberektől távol. Egy széles, lapos kosáron terítettek. Volt körte, dió, túró, garnélarák, sült krumpli és retek. A túró a Baromfiárusok utcájának egyik gyümölcsös kofájától származott, ajándékba kapták. A Nagycsavargó utca egyik pecsenyése hitelbe adta a két sou ára sült krumplit; a többit, körtét, diót, garnélát, retket, összelopkodták a Vásárcsarnokban. Fölséges lakomát csaptak. Léon sem akart adós maradni a vendégszeretettel, és vacsorával viszonzta az ebédet éjjel egy órakor a szobájában. Hideg véreshurkát, több szál kolbászt, egy kis sózott oldalt, uborkát és libaszírt szolgáltat föl. A Quenu-Gradelle-cég szállított mindent. Ennek aztán nem volt se vége, se hossza. A finom vacsorák követték az ízletes ebédeket, meghívás meghívást ért. Hetenként háromszor lakmároztak titkon a kosaras rejtekben s a padlásszobában, ahol Florent álmatlan éjszakáin hajnalig hallotta az állkapcsok tompa ropogását s a flazsolehangú kacarászást.

Ekkoriban Cadine és Marjolin mind több helyen szerelmeskedtek. Tökéletesen boldogok voltak. A fiú adta a gavallért, különszobába vitte a lányt, hogy nyers krumplit vagy zellergumót rágsálgon vele a pince valamelyik sötét sarkában. Egy ízben elloptott egy füstölt heringet, jóízűt ettek belőle a halcsarnok tetején, az esőcsatorna peremén. Nem volt a Vásárcsarnoknak egyetlen zuga sem, ahová el ne rejtőztek volna gyöngéd-szerelmes lakomáikkal. A környék, a gyümölcsös, süteménnyel, konzervvel rakott, nyitott boltok hosszú sora nem volt már többé az a tiltott édenkert, mely előtt elfojtott vágyakozással ácsingózott falánk étvágyuk. Ha végigmentek a kirakatok előtt, kezüket kinyújtva el-elcsentek egy szem aszalt szilvát, egy marék cseresznyét, egy szelet tökehalat. Persze a Csarnokból is gyarapították a készletüket, szemmel tartották a piacosok sorát, összeszedtek mindent, ami lehullott, olykor egy-egy vállmozdulattal még fel is billentették az áruskosarakat. Számlájuk a Nagycsavargó utcai halsütőnél portyázásaik ellenére is ijesztően nőtt. Ez a halsütő, akinek a bódéja egy vaskos, mohalepte gerendákkal megtámogatott, roskatag háznak dőlt, főtt kagylót tartott, mely nagy fajansz salátástálakban úszkált az átlátszó lében, tartott még apró lepényhalat, mely sárga és merev volt a vastag tésztaréteg alatt, a serpenyő alján sercegő pacalkockákat, rostos sült fekete heringet, mely olyan kemény volt, hogy kopogott, mint a száraz fa. Volt hét, hogy Cadine egy frankkal tartozott; ez az adósság tönkretette; számtalan ibolyacsokrot kellett eladnia, mert Marjolinre nem számíthatott. Aztán meg kénytelen volt viszonzni Léon előzenységét is; restelkedett, hogy húst sosem tud adni. A fiú végül már egész sonkákat emelt el. Szokása szerint mindent az ingébe dugott. Este, mikor fölment a hentesüzletből, kolbászvegeket, májpástétomszeleteket s egy halom bőrkét húzott elő az inge alól. Kenyerük nem volt, italuk sem. Marjolin meglátta egyik éjjel, hogy Léon megölelgeti Cadine-t két falat közben. Nevethetnékje támadt. Egy ütéssel leteríthette volna ezt a gyerkőcöt; de egy cseppet sem volt féltékeny Cadine-ra, úgy bánt vele, mint régi barátnőjével bánik az ember.

Claude nem vett részt ezeken a lakomákon. Rajtakapta egyszer a virágáruslányt, hogy répát lop egy szénával bélelt kis kosárban; meghúzta a fülét és lesem mire kellőzte. Már csak ez hiányzott a tulajdonságaihoz, mondta neki. De akaratlanul is bámulta ezeket az érzéki, tolvaj és falánk kis állatokat, hogy olyan gátlástalanul élvezik mindazt, ami szanaszét hever, föl-szedegetik a morzsákat, melyeket egy óriás hullat le a földre.

Marjolin beállt Gavard-hoz, boldogan, hogy nem lesz egyéb dolga, mint gazdája vég nélküli történeteit hallgatni. Cadine, ki már megszokta Chantemesse anyó örökös zsörtölődését, tovább árusította csokrait. Folytatták szégyentelen gyerekéletüket, ártatlan paráznasággal elégitve ki vágyaikat. Dudvaként tenyésztek a Csarnok-negyed zsíros földjén, ahol még jó időben is szutyog a fekete sár. A tizenhat éves lány s a tizennyolc éves fiú olyan szemérmetlen volt most is, mint a kisgyerek, aki a kapuk szegletkövének letolja a nadrágját. De Cadine-ban nyugtalanító ábrándok keltek életre, míg a járdán sétálgatott, s orsóként forgatta az ibolya szárát. És Marjolin is úrrá lett valami megfoghatatlan rossz érzés. Olykor faképnél hagyta a lányt, kimaradt egy csatangolásból, elmulasztott egy lakmározást, hogy megbámulja Quenuét a hentesüzlet kirakati ablakain át. Olyan szép, olyan kövér, olyan húsos volt az asszony, olyan jólesett látnia. Úgy eltelt, ha meglátta, mintha valami finomat evett vagy ivott volna. Amikor meg elment onnét, éhezett és szomjazott a viszontlátásra. Így tartott ez már hónapok óta. Eleinte csak ugyanolyan tiszteletteljes pillantásokat vetett rá, mint a fűszeresek vagy a sózott-hal árusok kirakataira. Aztán, mikor a nagy élelemszerző portyázásokra került sor, és meglátta, arról ábrándozott, hogy milyen jó is lenne megfogdosni erős derekát, izmos karját, úgy, ahogy az olajos hordókba és az aszaltalmás ládába szokott belenyúlani.

Egy idő óta Marjolin minden reggel látta a szép Lisát. Gavard boltja felé jártában a hentesné megállt egy időre, elbeszélgetett a baromfikereskedővel. Maga vásárol be, mint mondta, azért, hogy ne csapják be annyira. Valójában pedig szerette volna vallomásra bírni Gavard-t, aki a hentesüzletben gyanakvó volt, a saját boltjában azonban szószátyárkodott, s mindent kife-csegett, amit csak akartak. Az asszony föltette magában, hogy kiszedi belőle, mi is történik tulajdonképpen Lebigre úrnál; titkosrendőrében, Saget kisasszonyban ugyanis csak mérsékeltlen bízott. Zavaros dolgokat sikerült így megtudnia ettől a szörnyű fecsegőtől, s ezek ugyancsak megrémítették. Két nappal a Quenuvel történt kimagyarázkodás után nagyon sápadtan tért haza a piacról. Intett a férjének, hogy kövesse az ebédlőbe. Itt, bezárva az ajtót, így szólt:

- A fivéred vérpadra akar juttatni bennünket! Miért titkoltad el előttem, amit tudtál?

Quenu megesküdt, hogy ő nem tud semmiről. Égre-földre esküdözött, bizonykodott, hogy azóta nem volt Lebigre-nél, és többé sosem megy oda. Az asszony vállat vonva folytatta.

- Jól is teszed, hacsak nem akarod vásárra vinni a bőrödöt... Florent rosszban sántikál, érzem. Éppen eleget tudtam meg róla az imént, hogy kitaláljam, hová fog jutni... Vissza a fegyházba, hallod?

Aztán, egy kis szünet után, nyugodtabb hangon folytatta:

- Ó, a szerencsétlen! Tejben-vajban fürdött nálunk, visszatérhetett volna a tisztesség útjára, csupa jó példa állt előtte. Hiába, no, a vérében van; kitöri a nyakát a politizálással... Ennek véget akarok vetni, hallod, Quenu? Én figyelmeztettelek.

Élesen hangsúlyozta az utolsó szavakat. Quenu lehajtotta a fejét, várta az ítéletet.

- Először is - mondta az asszony - nem eszik többet itt. Elég, ha itt alszik. Keres annyit, hogy élelmezze magát.

A férj tiltakozó mozdulatot tett, de az asszony elhallgattatta, s hevesen folytatta:

- Válassz, vagy ő, vagy mi. Esküszöm neked, hogy elmegyek innét a lányommal együtt, ha ez továbbra is itt marad. Halld meg végre: ez a mindenre elszánt ember azért jött ide, hogy felforgassa a családi békénket. De én helyreállítom a nyugalmat, arról biztosíthatlak... Hallottad: vagy ő, vagy én.

Faképnél hagyta elnémult férjét, visszament az üzletbe, ahol kimért egy fél font májpástétomot, nyájasan mosolygó szép hentesné. Egy politikai vita során, melyet ügyesen Lisa kezdeményezett, Gavard tűzbe jött, és kijelentette előtte: majd meglátja, hogy rövidesen felrúgják az egészséget, s elegendő lesz két olyan elszánt fickó, mint a sógora meg jómagam, hogy csóvát vessen az egész akolra. Ez volt az a „rosszban sántikál”, amiről az asszony beszélt, valami összeesküvésféle, amire titokzatos képpel, sokat sejtető, gúnyos vigyorgással a baromfiárus szüntelenül célozgatott. Az asszony már látta, hogy rendőrök lepik el a hentesüzletet, gúzsba kötik mindannyiukat, őt, Quenut és Pauline-t, és egy nyirkos börtön fenekére vetik őket.

Este, a vacsoránál, fagyosan merev volt; nem tálalt Florent-nak, többször elismételte:

- Különös, mennyi kenyeret fogyasztunk egy idő óta.

Florent végül elérte. Érezte, hogy úgy bánnak vele, mint a szegény rokonnal, akit kinéznak a házból. Lisa az utóbbi két hónapban Quenu elnyűtt nadrágjait és redingotjait adta Florent-ra; s mivel az olyan sovány volt, amilyen kövér az öccse, a szakadozott ruhadarabok ugyancsak mulatságosan lötyögtek a testén. Az asszony neki adta a férje ócska fehérneműjét is: toldott-foldott zsebkendőket, kirojtosodott szalvétákat, rongynak való ágyneműt, elhasznált ingeket, melyeket öccse pocakja kitágított, s oly rövidiek voltak, hogy inkább illettek zekének. Florent egyébként sem érezte már maga körül az első idők melengető jóindulatát. Az egész házban mindenki a vállát vonogatta, ahogy Lisától látták; Auguste és Augustine tüntetőleg hátat fordítottak neki, a kis Pauline pedig a vásott kölyök kegyetlenségével szólta meg pecsétes ruháit, lyukas ingeit. Az utóbbi napokban különösen az asztalnál szenvedett sokat. Enni sem mert már, mióta észrevette, hogy a gyerek s az anyja figyelik, ha kenyeret szel magának. Quenu a tányérjába dugta az orrát, fölpillantani sem mert, nehogy beleelegyedjék abba, ami körötte történik. Florent-t az bántotta leginkább, hogy nem tudta, miképp hagyja ott a helyét. Majd egy hétig forgatott a fejében egy mondatot, anélkül, hogy ki merte volna nyögni; azt akarta bejelenteni, hogy ezentúl házon kívül étkezik.

Ez a gyöngéd lélek csalóka látszatvilágban élt: nem merte megbántani fivérét és sógornőjét azzal, hogy nem eszik többet náluk. Több mint két hónapja telt, mire észrevette Lisa némán-ellenséges viselkedését; olykor még mindig attól tartott, hogy téved, úgy érezte, hogy az asszony nagy jóindulattal van iránta. Önzetlenségében odáig ment, hogy szükségleteiről is megfélekedezett; nem erény volt ez benne, hanem tökéletes közöny, az egyéniség teljes hiánya. Soha eszébe nem jutott, még akkor sem, amikor látta, hogy üldözik, a vén Grabelle öröksége, sem az az elszámolás, melyet a sógornője át akart adni neki. Különben is, jó előre megállapította a maga pénzügyi rendjét; kiszámította, hogy abból a pénzből, amit Verlaque-né meghagy a fizetéséből, s abból a harminc frankból, amit egy tanítványától kap, kit a szép Normand szerzett, tizennyolc sou-t költhet ebédre és huszonhatot vacsorára. Ez bőségesen elég. Egyik reggel végre elszánta magát, s azzal az ürüggyel, hogy új tanítványa van, azt füllentette, hogy nem tud ott lenni a hentesüzletben az étkezések időpontjára. Ez a jól meghányt-vetett hazugság lángba borította az arcát. Mentegetőzött:

- Azért nem kell haragudni rám, a gyerek csak ezekben az időpontokban szabad... De nem baj, majd bekapok egy falatot a városban, s este bejövök elkészönni.

A szép Lisa fagyos maradt, s ez még nagyobb zavarba ejtette. Az asszony nem akart ajtót mutatni neki, nehogy valami hibát kövessen el, inkább várt, míg a férfi megelégteli a dolgot. Most elmegy, itt a jó alkalom a szabadulásra, ezért kerülte a jóindulatnak még a látszatát is, nehogy visszatartsa vele. De Quenu, egy kissé elérzékenyülve, felkiáltott:

- Ne zavartasd magad, étkezz kint, ha jobb neked... Tudod, hogy mi nem küldünk el, az ördögbe is! Majd vasárnaponként együtt kanalazzuk a levest, hébe-hóba.

Florent kotródott kifelé. Nehéznek érezte a szívét. Mikor már elment, Lisa nem merte férje szemére vetni a gyengeségét, ezt a vasárnapi meghívást. Ő diadalmaskodott; szabadon lélegzett a világos tölgyfa ebédlőben, legszívesebben cukrot pörkölt volna, hogy kifüstölje onnét azt a romlott soványság-szagot, amit az orrában érzett. Egyébként nem adta fel védekező harcmódorát. Sőt egy hét elteltével még nagyobb nyugtalanság vett erőt rajta. Florent csak ritkán került a szeme elé, s ő rémségekről képzelgett: pokolgépet gyártanak odafönt Augustine szobájában, vagy jeleket adnak le a teraszról, hogy barikádokkal borítsák el a negyedet. Gavard elkomorult arccal járt-kelt, ha faggatták, csak a fejét ingatta, üzletét napokon át Marjolinre hagyta. A szép Lisa elhatározta, hogy végére jár a dolognak. Megtudta, hogy Florent-nak szabadsága van, amit Claude Lantier társaságában François-nénál szándékozik eltölteni Nanterre-ben. Minthogy hajnalban kellett elmennie, és csak estére lehetett hazavárni, Lisa arra gondolt, hogy Gavard-t meghívja vacsorára; biztos, hogy megered a nyelve, ha megtömte a hasát. De egész délelőtt nem tudott a baromfiárus nyomára akadni. Délután visszament a Csarnokba.

Marjolin egyedül volt a boltban. Órák hosszat szunyókált, kipihenve a hosszú csatangolások fáradságait. Az volt a szokása, hogy ha leült, lábát a másik székre nyújtotta, s a fejét a bolt végében álló kis pohárszéknek támasztotta. Télen elragadtatva nézte a kiakasztott vadat: a fejjel lefelé lógó őzeket, melyeknek eltört mellső lábait a nyakuk köré fonták; a pacsirtákat, melyek köröskörül függtek a boltban, fűzérben, mint a vadak fejékei; a nagy, vörhenyes vadnyulakat, a pettyes foglyokat, a bronzszürke vízimadarakat, az oroszországi nyírfajdokat, melyek zabszalma- és faszénkeverékben érkeznek, zöld szatén nyakravalójukkal, rozsdafoltokkal díszített aranyszín köpenyükkal, uszályként vonszolt, lángoló farkukkal. Ez a tömérdek toll Cadine-t juttatta eszébe, s az éjszakákat, melyeket odalent töltöttek a kosarak puha ölén.

Ezen a napon a szép Lisa a baromfik közt találta Marjolint. Langyos volt a délután, légáramlatok lengtek a pavilon szűk utcáin. Az asszonynak le kellett hajolnia, hogy meglássa a bolt mélyén elnyújtózó fiút a kiakasztott nyers húsok alatt. Fönt, fogastrúdra akasztva, hízott libák lógtak, a horog belemart nyakuk vérző sebébe, nyakuk megnyúlt és megmeredt, hasuk rengeteg tömege kivörösölt a finom pehely alól, felfúvódott meztelenség a farok s a szárnyak patyolat fehérjében. Lógtak ott a rúdon házinyulak is, lábuk kinyúlt, mintha roppant ugrásra készülnének, fülük hátralapult, kurta farkuk fehér szőrpamacs a szürke gerinc végén, fejük, a hegyes fogakkal s a megtört szemekkel, döglött állat vigyorgással vigyorgott. A kirakati asztalon kopasztott csirkék mutogatták tarajos mellcsontjukra ráfeszülő, húsos mellüket, fűzfavesszőfonatokon galambok szorongtak, bőrük csupasz és ártatlan-gyengéd volt; rücskösebb bőrű kacsák meregették úszóhártyás lábukat; három büszke pulyka, kéklő, mint a frissen borotvált áll, hanyatt feküdt, bevarrott nyakkal, a kimeredt farktollak fekete legyezőjében. Oldalt tányérok sorakozott az aprólék, máj, zuza, nyak, lábak, szárnyvégek; egy ovális tálon pedig lenyúzott, kizsigerelt nyúl feküdt, szétmeresztett combcsontokkal, véres fejjel, felhasított hasában látszott a két vese; vérerecske csordogált végig a gerincén, egészen a farkáig, s onnan lecsepegve, bemocskolta a fehér porcelánt. Marjolin le sem törölte a vágódeszkát, mely mellett még ott heverték a nyúl lábai. Félig lehunyta a szemét, körötte a bolt belső berendezését alkotó három polcon halomban hevert a leölt baromfi, szárnyasok papírtölcsérben,

mintha virágcsokok volnának, behajlított combok, domborodó mellek, végeérhetetlen sorokban, alig megkülönböztethetők. S e sok táplálék között a fiú vörhenyes-szőrös, nagy, szőke teste, orcája, keze, vastag nyaka is olyan volt, mint a gőgös pulykák finom húsa s a hízott libák gömbölyű hasa.

Mikor meglátta a szép Lisát, felugrott, elvörösödött, hogy lustálkodáson kapták. Mindig nagyon félénk és félszeg volt az asszonnyal szemben. S mikor az megkérdezte, hogy itt van-e Gavard úr, a fiú hebegett-habogott:

- Nincs, nem tudom, az imént itt volt, de újra elment.

Lisa mosolyogva nézte, nagy jóindulattal volt iránta. Egyik kezét lelógatta, egyszerre valami meleg ért hozzá, halkan felsikoltott. A kirakati asztal alatt egy ládából élő nyulak nyújtogatták a nyakukat, szimatolták a szoknyáját.

- Ó - mondta nevetve - a nyulak csiklandoznak.

Lehajolt, meg akart simogatni egy fehér nyuszt, mely elmenekült a láda sarkába. Majd föl-egyenesegett.

- És hamarosan megjön Gavard úr?

Marjolin megint azt felelte, hogy nem tudja. Keze reszketett egy kissé. Tétovázva folytatta:

- Talán lent van a kamrában... Mintha mondta volna is, hogy lemegy.

- Akkor megvárom - mondta Lisa - talán lehetne szólni neki, hogy itt vagyok... Vagy tán lemegyek magam. Csakugyan! Jó ötlet! Már öt éve szeretném megnézni a kamrákat... Te majd elvezetsz, ugye? Te fogsz magyarázni.

A fiú arca lángba borult. Hirtelen kifordult a boltból, megindult Lisa előtt, otthagya a kirakatot, s ezt hajtogatta:

- Természetesen... Ahogy parancsolja, Lisa asszony.

De odalent a pince sötét levegője fullasztotta a szép hentesnét. Megállt a legalsó lépcsőfokon, föltekintett, nézte a piros-fehér téglacsíkos, nyomott félköríves pinceboltozatot, az íveket vas-bordázat fogta közre, és vékony oszlopok tartották. De még a sötétségnél is jobban oda-szögezte az a meleg és átható szag, az élő állatok csípős kipárolgása, mely ingerelte az orrát és a torkát.

- Nagyon rossz szag van itt - mormogta. - Nem lehet egészséges itt élni.

- Én jól érzem magam - felelt Marjolin csodálkozva. - Nem rossz szag ez, ha hozzá szokik az ember. Télen meg jó meleg van, nagyon kellemes hely.

Az asszony követte, mondván, hogy undorodik ettől az erős baromfiszagtól, s hogy egész biztosan nem fog csirkét enni két hónapig. Közben a kamrák, a szűk kis cellák, ahol a kereskedők az élő állatot tartják, elnyújtották derékszögű kiszögellésekkel megszakított hosszú, szabályos, keskeny utcáikat. Alig egynéhány gázlámpa égett, a szűk utcák aludtak, csöndesen, mint a faluszéle, mikor a vidék már ágyba bújt. Marjolin megérintette Lisával a vaskeretekre feszített, apró lyukú sodronykerítést. S míg folyvást egyetlen utcán mentek, az asszony olvasgatta a tulajdonosok nevét a kék névtáblákon.

- Gavard úr egészen a végén van - mondta a fiú, ki megállás nélkül ment tovább.

Balra fordultak, elértek egy zsákutcába, egy sötét lyukba, ahová még halvány fénycsík sem szűrődött be.

Gavard nem volt ott.

- Sebj - mondta Marjolin. - Azért megmutatom magának az állatainkat. Van kulcsom a kamrához.

A szép Lisa mögötte lépett be ebbe a sűrű éjszakába. Ottan egyszerre csak a szoknyái között találta; azt hitte, hogy nagyon gyorsan ment utána s beleütközött, ezért hátrább lépett, s nevetve mondta:

- Csak nem képzeled, hogy megláthatom az állataidat ebben a kályhalyukban?

Amaz nem válaszolt azonnal; aztán azt dadogta, hogy mindig szokott lenni gyertya a kamrában. De végtelen sokáig szöszmötölt, nem tudott beletalálni a zárba. Az asszony, míg segített neki, meleg leheletet érzett a nyakában. A fiú, mikor végre kinyitotta a kamrát, s gyertyát gyújtott, úgy reszketett, hogy az asszony felkiáltott:

- Nagy csacsi! Így kijön a sodrából, mert az ajtó nem akar kinyílni! Valóságos kisasszony vagy, azzal a nagy öklöddel.

Belépett a kamrába. Gavard két fülkét bérelt ki, s egyetlen csirkeóllá alakította őket, kiemelve a közfalat. A földön a nagyobb állatok, a ludak, pulykák, kacsák tocsogtak a ganéjban; fönt a háromemeletes polcokon, lapos, rácsos ládikákban voltak a csirkék és a házinyulak. A kamra rácsán vastagon ült a por, beszötte a pókháló, olyan volt, mintha szürke függöny lógna rajta; a nyulak vizelete kimarta a padozatot; a baromfiganék fehér foltokkal mocskolta be a deszkákat. De Lisa nem akarta megbántani Marjolint azzal, hogy még jobban kimutatja undorát. Bedugta az ujját a ládikák rácsai közé, sajnálkozott ezeken a szerencsétlen, összezsúfolt csirkéken, hogy még felegyenesedni sem tudnak. Megsimogatott egy törött lábú kacsát, mely megbújt az egyik sarokban; a fiatalember meg elmondta, hogy még az este megölik, nehogy éjjel megdögljön.

- De hát - tudakolta az asszony - hogyan esznek ezek?

Erre a fiú elmagyarázta, hogy a baromfi nem eszik, ha nincs világosság. A kereskedők kénytelenek gyertyát gyújtani, ott állni, míg az állatok be nem fejezik az evést.

- Engem szórakoztat ez - folytatta -, órák hosszat világítok rájuk. Látni kell, hogy kapkodnak a csőrükkel. Aztán meg, ha elfödöm a gyertyát a kezemmel, mind megállnak, kinyújtott nyakkal, mintha lement volna a nap... Ezért is tilos itt hagyni nekik az égő gyertyát és elmenni; egy árus, Palette anyó, akit maga is ismer, majdnem felgyújtott mindent a múltkor; egy csirke alighanem fellökte a gyertyát a szalmában.

- No - mondta Lisa -, nem is szerénytelen a csirke, hogy minden étkezéshez csillárt kell gyújtani neki.

A fiú nevetett. Az asszony kijött a kamrából, megtörölte a lábát, megemelte egy kissé a szoknyáját, hogy be ne mocskolódjék. A fiú elfújta a gyertyát, újra bezárta az ajtót. Lisa nem mert visszatérni az éjszakába e mellett a nagydarab legény mellett; előrement, nehogy újra a szoknyaiban érezze. Mikor az utolérte, az asszony megszólalt:

- Mégis örülök, hogy mindezt megláthattam. Nem is gondolná az ember, mi minden rejtőzködik a Vásárcsarnok alatt. Köszönöm neked... De most sietek vissza; az üzletben el nem tudják majd képzelni, hová tűntem. Ha Gavard úr visszajön, mondd meg neki, hogy azonnal beszélnem kell vele.

- De szólalt meg Marjolin - alighanem a vágótőkéknél lesz... Megnézhetjük, ha akarja.

Az asszony nem válaszolt, fojtotta a langyos levegő, melegítette az arcát. Egészen piros volt, s máskor oly élettelen, feszes felsőteste most remegni kezdett. Nyugtalanzkodott, rossz érzés környékezte, hogy hallotta maga mögött Marjolin sietős lépteit, s úgy rémlett neki, mintha a fiú zihálna. Félreállt, előre engedte. A falu, a sok fekete sikátor, még mindig aludt. Lisa észrevette, hogy kísérője a hosszabb utat választotta. Mikor a vasúti sínrel szemközt bukkantak ki, a fiú azt mondta, hogy meg akarja mutatni a vasutat; ott álltak egy ideig, átkukucskáltak a kerítés vastag gerendái között. Marjolin felajánlotta, hogy elkalauzolja a vágányon. Lisa szabadkozott, mondván, hogy kár a fáradságért, így is látja. Visszatérőben Palette anyót találták a kamrája előtt, éppen a kötelet oldotta le egy nagy négyszögletes kosárról, melyből dühödt szárnyacsapkodás és kaparászás hallatszott. Mikor kibontotta az utolsó csomót is, hirtelen hosszú libanyakak bukkantak ki nagy lendülettel, felnyomva a kosár fedelét. A libák kiszöktek, megvadulva, előrenyújtott nyakkal, sziszegve, csőrükkel csattogva, ami ijesztő hangokkal töltötte meg a pince homályát. Lisa nem állhatta meg kacagás nélkül, ámbár a baromfis kofa kétségbeesve jajveszékelt, kocsismódra káromkodott, majd a nyakánál fogva cipelt vissza két ludat, melyeket sikerült elcsípnie. Marjolin utánaeredt a harmadiknak. Hallatszott, hogy fut végig az utcákon, üldözve a vadat, örömét lelve a hajszában; aztán küzdelem zaja hallatszott, valahol egészen hátul, s már hozta is az állatot. Palette anyó, sárga öregasszony, karjába vette a ludat, a hasán tartotta egy darabig, az antik Léda pózában.

- Nahát! - szólalt meg. - Ha nem lettél volna itt!... A múltkoriban is megvívтам egygel; velem volt a késem, elnyisszantottam a nyakát.

Marjolin egészen kifulladt. Mikor érkeztek a baromfivágó kőasztalokhoz, Lisa az élesebb gázfényben észrevette, hogy a fiú merő izzadság, s a szemében valami sosem-látott láng lobog. Rendesen lesütötte a szemét az asszony előtt, aki nagyon szép férfinak találta most, széles vállával, szőke, göndör fürtök keretezte, rózsás, nagy arcával. Kedvtelve nézegette, azzal a veszélytelen gyönyörködéssel, amit csak nagyon fiatal fiúkkal szemben engedhetnek meg maguknak a nők. A fiatalember egyszerűen újra elbátortalanodott.

- Láthatod, hogy Gavard úr nincsen itt - mondta Lisa. - Csak az időmet vesztegetem miattad.

Erre az pergő nyelvvel kezdte magyarázni az ölést, megmutatta az öt hatalmas kőasztalt, melyek a Rambuteau utcai oldalon húzódnak a szellőzőablakok s a gázlámpák sárga fényében. Egy asszony csirkét vágott az egyik végén; a fiú erre megjegyezte, hogy szinte még elevenen kopasztja meg a baromfit, mert úgy könnyebb. Aztán azt akarta, hogy Lisa markoljon bele a kőasztalokon hatalmas halmokban heverő tollba, elmondta, hogy ezt még kiválogatják és eladják, kilenc sou-ig is felmegy az ára, aszerint, hogy milyen finom. Az asszonynak bele kellett nyúlania a pehellyel telt nagy kosarakba is. Aztán a fiú sorra csavargatta az oszlopokra szerelt vízvezetékek csapjait. Ki nem fogyott a részletekből: a vér végigfolyik az asztalokon, tócsákban gyűlik meg a kőkockákon; kétóránként utcaseprők mosnak fel bő vízzel, és kemény kefékkel dörzsölik le a vörös foltokat. Amikor Lisa odahajolt a szennyvízlevezető kiöntő nyílása fölé, megint se vége, se hossza mesék következtek; kísérője elmondta, hogy ha zivatar jön, a víz elönti a pincét ezen a nyíláson át egyszer harminc centiméter magasra emelkedett, s a baromfit át kellett menekíteni a pince másik oldalára, ahol emelkedik a talaj. Még most is nevetett a megvadult állatok riadt kodácsolásán. Végül elakadt, kifogyott a szóból, de ekkor eszébe jutott a szellőztető-berendezés. Egészen hátra vitte az asszonyt, mondta, hogy nézzen föl, s Lisa meglátta az egyik kis saroktorony belsejét; széles kivezetőcsőféle volt ez, melyen át felszállt a kamrák émelyítő szaga.

Marjolin elhallgatott ebben az összegyülemelő bűzöktől fertőzött sarokban. Madártrágya lúgos csípőssége érzett. Őt azonban ez láthatólag felélénkítette, szinte felkorbácsolta. Táguló orrcimpákkal, szaporán szedte a lélegzetet, mint akit újra rabul ejtettek a merész vágyak. Az alatt

a negyedóra alatt, míg együtt volt a szép Lisával az alagsorban, megrészesítette a kipárolgás, az élő állatok melege. Most már nyoma sem volt a félénkségének, elragadta az üzekedés vágya, mely ott forrott a baromfiólak trágyadombján, az éjfélete nyomott boltozat alatt.

- Derék fiú vagy, no - szólalt meg a szép Lisa -, hogy mindezt megmutattad nekem... Ha eljössz a hentesüzletbe, kapsz valamit tőlem.

Megfogta a fiú állát, mint máskor is gyakran, nem véve tudomásul, hogy már felnőtt. Tulajdonképpen izgatott volt egy kicsit; felizgatta ez a föld alatti sétálás; enyhe, kellemes izgalom volt ez, úgy élvezte, mint valami megengedett dolgot, aminek nem lesz következménye. Talán a szokottnál egy kicsivel tovább felejtette ott a kezét ez alatt a bizsergetős érintésű fiú-áll alatt. A fiatalember erre a simogatásra engedett az ösztön követelésének, s egy sanda pillantással meggyőződve róla, hogy senki sincs a közelben, nekirugaszkodott, és egy bika erejével a szép Lisára vetette magát. Megragadta a vállát. Beledöntötte egy nagy tollaskosárba; a nő tehetetlenül zuhant le, szoknyája a térdén. Már-már derékon kapta, mint Cadine-t szokta, a zsákmányoló és kielégülő állat baromi vadságával, mikor a nő, némán, belesápadva ebbe a váratlan támadásba, felpattant a kosárból. Felemelte a karját, mint a vágóhídon látta, ökölbe szorította szépasszony-kezét, s hatalmas ütést mért Marjolin két szeme közé. Az összecsuklott, feje fölhasadt az egyik kőasztal sarkán. Ebben a pillanatban rekedt és elnyújtott kakaskukorékolás szállt fel a sötétből.

A szép Lisa nem vesztette el hideg nyugalmát. Két ajka szorosan összezáródott, nyaka visszanyerte azt a néma gömbölyűségét, mely hashoz tette hasonlatossá. Hallotta a Csarnok tompa dübörgését a feje fölött. Az utca zaja a Rambuteau utcai szellőzőnyílásokon át leszűrődött a pince fojtott csöndjébe. Az asszony arra gondolt, hogy csak izmos karjának köszönheti megmenekülését. Lerázta a szoknyájára tapadó pihéket. Aztán, nehogy itt akadjanak rá, egy pillantást sem vetve Marjolinre, elment. A lépcsőházban, miután áthaladt a rácson, a verőfényes nappali világosságtól nagyon megkönnyebbült.

Visszatért a hentesüzletbe, nagyon nyugodt volt, egy kissé sápadt.

- Sokáig oda voltál - mondta neki Quenu.

- Nem találtam meg Gavard-t, mindenfelé kerestem - válaszolt higgadtan. - Majd nélküle esszük meg az ürösültet.

Megtöltötte a zsírosbödönt, mert látta, hogy kiürült. Karajt vágott barátnője, Taboureaune számára, aki elküldte hozzá a kis cselédlányát. A bárdütések, melyeket a tőkére mért, eszébe juttatták Marjolin odalent, a pincében. De nem tett szemrehányást magának. Ő tisztességes asszonyhoz méltóan járt el. Ezért a fickóért nem fogja kockáztatni a nyugalmát; különben is nagyon jól megvan a férjével és a kislányával. Közben Quenu nézett; tarkóján durva volt a bőr, vörhenyes malacbőr, borotvált álla meg reszelős, göcsörtös fakéreg; annak a másiknak a tarkója és álla rózsás bársonynak tetszett. Nem kell rágondolni többet; máskor nem nyúl oda, mert a fiúnak lehetetlen gondolatai támadnak. Egy kis megengedett élvezet volt ez a számára, s most sajnálkozva mondta magában, hogy a gyerekek valóban nagyon gyorsan felnőnek.

Mínthogy halvány pír lepte el az arcát, Quenu „pokolian jóképűnek” találta. Leült mellé egy kicsit a pult mögé s elismételte:

- Gyakrabban kellene kimozdulnod. Jót tesz neked... Ha akarod, elmegyünk valamelyik este a színházba, a Vígyszínházba, ahol Taboureaune azt a jó darabot látta.

Lisa elmosolyodott, azt felelte, hogy majd beszélnek még róla. Aztán újból eltűnt. Quenu arra gondolt, hogy nagyon szép tőle, amiért ennyit szaladgál az után a marha Gavard után. Nem látta, hogy az asszony felment a lépcsőn. Fölsietett Florent szobájába, melynek a kulcsa a

konyhában lógott egy szögön. Azt remélte, hogy megtud valamit ebben a szobában, mert a baromfiárustól már nem várt semmit. Lassan körbejárt, kémlelte az ágyat, a kandallót, a négy sarkot. A kis terasz ablaka nyitva állt, a rügyező gránátalmafa fürdött a lenyugvó nap aranyporában. Az asszonynak ekkor úgy tetszett, hogy a kiszolgálólány ki sem költözött ebből a szobából, mintha itt aludt volna előző éjjel is; a szobán nem érzett a férfi. Ezen elcsodálkozott, mert ő gyanús ládákra, súlyos lakatokkal lezárt szekrényekre számított. Megtapogatta Augustine nyári ruháját, mely még mindig ott lógott a falon. Végül leült az asztalhoz, beleolvasva egy megkezdett lapba, ahol a „forradalom” szó kétszer is előfordult. Megrémült, kihúzta a fiókot, mely tele volt papírral. De tisztessége fellázadt, szemtől szemben ezzel a titokkal, melyet oly rosszul őrzött a rozoga, gyalulatlan asztal. Egy darabig a papírok fölé hajolt, próbált megérteni valamit, anélkül, hogy hozzájuk nyúlna, nagyon izgatott volt, de ekkor összereszt, mert éles hangon megszólalt a pintyőke, melynek a kalitkájára ráhullott egy ferde fénysugár. Hirtelen betolta a fiókot. Hát igen, nagyon csúnya dologra készült.

Amint ottfeledkezett az ablak mellett, azon tűnődve, hogy Roustan tisztelendőtől, ettől az okos embertől kellene tanácsot kérnie, csoportosulást vett észre lent a Vásárcsarnok kövén, egy hordágy körül. Esteledett, de ő tökéletesen felismerte Cadine-t, aki a csoport közepén sírdogált; Florent és Claude pedig - cipőjük fehér volt a portól - élénken beszélgettek a járda szélén. Lesietett, meglepődve, hogy már hazaértek. Alighogy a pultja mögött állt, már jött is Saget kisasszony:

- Ezt a gézengúz Marjolint betört fejfel szedték föl a pincében... Nem nézi meg, Quenuné?

Az asszony átvágott az úttesten, hogy megnézzék Marjolint. A fiatalember kinyújtózva feküdt, arca nagyon sápadt volt, szeme zárva, egy szőke hajfürtjére rászáradt a vér. A csoportban azt mondogatták, hogy kutya baja, különben is ő a hibás, mit bolondozik annyit a pincében. Úgy vélték, hogy át akart ugrani valamelyik vágóasztalon - ami kedvenc szórakozása volt - és homlokát beleverte a kőbe. Saget kisasszony a sírdogáló Cadine-ra mutatva így suttogott:

- Ez a nyomorult lökhette el. Mindig együtt bujkálnak.

Marjolint magához térítette az utca friss levegője, nagy, csodálkozó szemet meresztett. Mindenkit megnézett; azután, meglátva a fölébe hajló Lisa arcát, szelíden rámosolygott, kutya tekintetében alázatos ragaszkodással. Mintha nem emlékezett volna semmire. Lisa megnyugodott, s azt mondta, hogy azonnal át kell vinni a kórházba, majd ő meglátogatja, és visz neki narancsot és kétszersültet. Marjolin feje visszahanyatlott. Mikor elvitték a hordágyat, Cadine kísért, nyakában a ládikája, mohaágyba tűzött ibolyacsokrait forró könnyeivel öntözte, de még csak eszébe sem jutottak most a virágai, melyeket elperzselt a nagy bánatával.

Visszatérőben a hentesüzletbe, Lisa meghallotta, hogy Claude, aki éppen kezét fogott Florent-nal és készült elválni tőle, így dünnyög magában:

- Ebadta csibésze! Elrontja a napomat... De se baj, mégiscsak fenemód jól szórakoztunk!

Claude és Florent valóban holtfáradtan és jókedvűen tértek haza. Magukkal hozták a szabad természet jó illatát. Ezenap reggel François-né már napkelte előtt eladta a zöldségeit. Hármasban mentek el a kocsíért a Montorgueil utcába, az Arany Messzelybe. Már Párizs kellős közepén kaptak valami ízelítőt a faluból. A Philippe-étterem mögött, melyet az első emeletig aranyozott faburkolat takar, van egy sötét és eleven majorudvar, megüli a friss alom és meleg lótrágya szaga; egy sereg tyúk kapirgálja a puha földet; zöldült faépitmények, lépcsők, folyosók, repedezett tetők támaszkodnak a szomszédos öreg házakhoz; az udvar végében, egy durván összerótt színben várakozott a Balthazar felszerszámozva, zabot ropogatva a kötőfékre akasztott tarisznyából. Végigügetett a Montorgueil utcán, láthatólag örült, hogy ilyen hamar visszatérhet Nanterre-be. De nem ment üresen haza. A zöldséges asszonynak meg-

állapodása volt a Csarnok tisztítását végző vállalattal, hogy hetenként kétszer elvihet egy szekér zöldséglevelet, amit kivilláz a kövezetét elborító szemétből. Kitűnő trágya ez. A szekér pár perc alatt dugig megtelt. Claude és Florent elnyúlt a vastag levélágyon; François-né fogta a gyeplőt, s a Balthazar lassan megindult, fejét kissé előrenyújtva baktatott, mert sok embert kellett húznia.

Már régen eltervezték ezt a kirándulást. A zöldséges asszony boldogan nevetgél; szerette a két embert, olyan szalonnás rántottát ígért nekik, amelyet nem esznek ebben a „ronda Párizsban”. Ők pedig élvezték az örömet ennek a lustálkodást és barangolást ígérő napnak, amely jóformán még meg sem virradt. A távolban úgy várt rájuk Nanterre, mint a tiszta boldogság hona.

- Kényelmesen vannak, remélem? - tudakolta François-né, amikor az Új Híd utcába tértek.

Claude bizonykodott, hogy a fekhelye „olyan puha, mint egy hitvesi nyoszolya”. Hanyatt feküdtek mindketten, kezüket összefonták a tarkójuk alatt, nézték a sápadt égboltot, melyen kihunyóban voltak a csillagok. Míg a Rivoli utcán mentek, hallgattak, várták, hogy eltűnjenek a házak, hallgatták a derék asszonyt, aki a Balthazzarral társalgott, s szelíden nógatta:

- Kocogj csak kedvedre, vén csont... Nem sietős, majd csak hazaérünk...

A Champs-Élysée-n, mikor kétfelől már csak a fák koronáját látta, s távolabb a Tuilériák nagy zöld tömegét, a festő felélénkült, s magában kezdett beszélni. Hogy elmentek a Roule utca előtt, megnézte a Saint-Eustache oldalkapuját, melyet látni lehet távolról, a Vásárcsarnok egyik fedett utcájának hatalmas hangárja alól. Szeretett erről beszélni, jelképet vélt felfedezni benne.

- Különös találkozás - mondta - ez a templomrészlet ennek az utcának a keretébe foglalva... Emez megöli amaszt, a vas megöli a követ, s közel az idő... Hisz maga a véletlenben, Florent? Én úgy képezem, hogy nem pusztán az épületek elrendezésének szüksége helyezte a Saint-Eustache egyik kapurózsáját éppen a Központi Vásárcsarnok közepébe. Látja, valóságos kiáltvány ez: a modern művészet, a realizmus, a naturalizmus, vagy nevezze, ahogy akarja, kibontakozott a régivel szemben... Nem ez a véleménye?

Mivel Florent nem válaszolt, folytatta:

- Ez a templom különben is kevert stílusú; a középkor halódik benne, a reneszánsz pedig még csak botladozik... Megfigyelte, milyen templomokat építenek manapság? Mindenre hasonlítanak, amit csak akar: könyvtár, csillagvizsgáló, galambdúca, kaszárnnya, de bizonyára senki sincsen meggyőződve róla, hogy ott lakik a Jóisten. A Jóisten kőművesei meghaltak, a legokosabb volna nem is építeni többé ilyen csúf kőházakat, ahová úgyszincs kit elhelyezni... A század eleje óta csupán egyetlen eredeti építményt emeltek, egyetlen építményt, melyet nem másoltak semmiről, mely természetesen sarjadt a kor talajából, és ez a Központi Vásárcsarnok, hallja, Florent, büszke mű, tudja-e, pedig csak félénk hírnöke a huszadik századnak... Ezért marad alul a Saint-Eustache, a teremtsit! Ott áll a Saint-Eustache rózsablakával, és nem töltik már meg az ájtatos hívek, a Vásárcsarnok pedig, itt mellette, egyre terjeszkedik, s harsog benne az élet. Ezt látom, barátom.

- Nahát, Claude úr - mondta nevetve François-né -, magának aztán jól felvágta a nyelvét, tudja! A Balthazar is hegyezi a fülét, hogy magát hallja... Gyí te, Balthazar!

A szekér lassan dőcögött. Ezen a kora reggeli órán elhagyatottan állt a sugárút, a járdákon sorakozó vasszékeivel s a facsoportokkal megszakított gyeptályaival, melyek eltűntek a fák kékes homályában. A köröndön egy úrlovas és egy úrlovasnő ügetett el. Florent, ki egy csomó káposztalevélből vánkost gyúrt a feje alá, még mindig az eget nézte, melyen nagy rózsaszín

fényesség gyúlt. Olykor lehunyta a szemét, hogy jobban érezze az arcát simogató hús hajnali szellőt; boldog volt, hogy messze kerül a Csarnoktól, s a szabad ég alatt utazik, nem szólt egy szót sem, azt sem hallotta, mit beszélnek körülötte.

- S vannak jótét lelkek, akik ékszerdobozba zárják a művészetet! - folytatta Claude egy kis szünet után. - Íme a jelszavuk: a tudományból nem lesz művészet, az ipar megöli a költészetet; s a sok tökfőjú mind elkezd siránkozni a virágokon, mintha valaki is ártani akarna a virágoknak... Engem végül is határozottan felingerelnek. Ilyenkor kedvem támad valami kihívó művel válaszolni ezekre a nyekergésekre. Jót mulatok, ha a derék emberek egy kicsit háborognak... Megmondom, melyik művem volt a legsikerültebb, amióta dolgozom, melyiknek az emléke elégít ki legjobban? Hosszú történet ez... Múlt évben, karácsony este éppen Lisa nénémnél voltam, amikor Auguste, tudja, az a hülye henteslegény, nagyban rendezte a kirakatot. Jaj, a szerencsétlen! Kihozott a sodromból, hogy olyan lágyan szétmosta az összehatást. Kértem, hogy álljon félre, én majd megfestem neki egy kicsit szebben. Gondolhatja, rendelkezésemre állottak az élénkebbnél élénkebb színek, a főtt nyelvek pirosa, a csülkök sárgája, a papírforgács kékje, a megkezdett hentesáruk rózsaszíne, az erikafa levelének zöldje, s különösen a véreshurkák feketéje, olyan pompás fekete, amit azóta sem tudtam kikeverni a palettámon. Persze a pacalok, a kolbászok, a májashurkák, a rántott disznólábak finomabbnál finomabb szürke árnyalatokat adtak. Igazi műremeket alkottam. Fogtam a tálcákat, a tányérokat, a cseréptálakat, az üvegedényeket, felraktam a színeket, elképesztő csendéletet állítottam össze, melyen vad színek ragyogtak, s ragyogásukat még jobban kiemelte a ravasz színkeverés. A vörös nyelvek mohó lángként nyúltak fel, s a fekete véreshurkák valami rettenetes csömör sötét foltjait vetették a virslik derűsebb színe közé. Megfestettem, tudja, a karácsonyéji lakomázást, a vad lakmározásnak szentelt éjféli órát, a szent zsoltosmákban megéhezett gyomrok falánk zabálását. Fönt egy nagy pulyka mutogatta fehér mellét, melyet márványosan mintázott a bőre alá dugott szarvasgombák sok sötét foltja. Barbár volt és fenséges, olyan, mint egy dicsfénybe foglalt gyomor, de valami olyan kegyetlen, olyan szenvedélyesen gúnyos, hogy a tömeg összecsdült az ablak előtt, és szorongva bámult erre a vadul lobogó kirakatra... Lisa néném, mikor visszajött a konyháról, megijedt, mert azt hitte, felgyújtottam a bolt zsiradékait. A pulykát különösen illetlennek találta, úgyhogy kitette a szűrömet, Auguste meg visszarendeztetett mindent, közszemlére téve korlátoltságát. Ezek a tökfőjúk ugyan meg nem értik, hogy mit jelent egymás mellett egy vörös folt meg egy szürke folt... Sebaj, mégiscsak remekeltem vele. Soha ennél sikerültebbet nem alkottam.

Elhallgatott, mosolygott, elrévedezett az emlékezésben. Közben a szekér elért a Diadalívig. Erős szél járt ezen a magaslaton, a sugárutak felől fűjt, melyek az óriási térről nyíltak köröskörül. Florent fölült a fekhelyén, mélyen beszívta a rétek kósza illatát, mely az erődítések irányából szállt. Megfordult, nem nézett többé Párizsra, látni akarta a távoli vidéket. A longchamp-i útkereszteződésnél François-né megmutatta neki azt a helyet, ahol fölszedte. Ezen mélyen elgondolkozott. S elnézte az asszonyt, hogy milyen egészséges, milyen nyugodt, ahogy enyhén megfeszülő karral tartja a gyeplőt. Homlokára vont kendőjével, cserzett arcszínével, szívből szökkenő jószágot árasztó tekintetével szebb volt Lisánál. Ha halkan csettintett, a Balthazar hegyezte a fülét, s szaporábban kocogott a kövezeten.

Nanterre-be érkezve, a kocsí befordult balra egy szűk utcácskába, falak között haladt, s egy zsákutca legvégén állapodott meg. Itt a világ vége, mondta a zöldséges asszony. Le kellett hányni a káposztalevelet. Claude és Florent nem engedték, hogy a salátát palántázó kertészlegényt megzavarják a munkájában. Villát ragadtak, hogy a halmot belevillázzák a trágyásgödörbe. Jólesett a munka. Claude szerette a trágyát. A zöldség-hámzadék, a Vásárcsarnok piszka, a gigászi asztalról leszóródott hulladék nem ment veszendőbe, visszatért oda, ahol kihajtott a zöldség, visszatért, hogy a káposzta, a sárgarépa és a petrezselyem újabb

nemzedékeit tartsa melegen, melyek ismét pompás termést hoztak és újra visszatértek, hogy Párizs kövén kínálgassák magukat. Párizs mindent megrohasztott, és mindent visszaadott a földnek, mely fáradhatatlanul mindig jóvátette a halál munkáját.

- Nézze csak - szólalt meg Claude, befejezve a villázást - ezt a káposztatorzsát ismerem már. Legalább tizedszer hajt ki itt, ebben a sarokban, a kajszifa mellett.

Erre a megjegyzésre Florent elnevette magát. De elkomolyodott, lassan végigsétált a veteményesen, míg Claude az istállóban vázlatot készített, François-né meg ebédet főzött. A veteményes hosszú földszalag volt, közepütt keskeny ösvény vágta ketté. Emelkedett valamikézt; ha egészen fölért az ember és föltekintett, megláthatta a Valérien-hegy alacsony kaszárnyáit. A zöldséges kertet élősvény választotta el a szomszédos földektől; ezek a nagyon magasra nyúló galagonyafák zöld függönnyel zárták el a szemhatárt, s úgy tűnt, mintha az egész környékből csupán a Valérien-hegy emelkedne ki, hogy bekíváncsiskodjék François-né telkére. Nagy békesség áradt ebből a nem látható vidékből. A négy sövény között, végig a veteményesen, valami langyos kábulat szunnyadt a májusi napsütésben, rovarzűmmögéssel telt csönd, boldog vajúdás zsongító nyugalma. Egy-egy roppanás, egy-egy halk sóhaj: szinte hallani vélte az ember, hogy születik és bújik ki a zöltség. A spenót- és sóska-ágak, a retek-, a petrezselyem- és sárgarépaágások, a nagyobb burgonya- és káposzta-ültetések szétterítették szabályos leplüket, levélbóbiták zöldítette, érett, fekete földjüket. Távolabb, a nyílegyenes vonalban húzódó salátás barázdák, a hagyma-, póréhagyma- és zeller-sorok olyanok voltak, mint a parádézó ólomkatonák; a zöldborsó és a zöldbab pedig vékony indáival már kezdett felcsavarodni a karók erdejére, melyet júniusra sűrű rengeteggé varázsol majd. Gyomnak nyoma sem volt sehol. A veteményest két, párhuzamosan leterített, szabályos mintázatú, vöröses alapon zöld színű szőnyegnek gondolta volna az ember, melyet reggelente gondosan végigkefélnek. A kakukkfűszegély szürke rojtokat alkotott az ösvény két oldalán.

Florent föl s alá sétálgatott a napmelegítette kakukkfű illatban. Mély boldogsággal töltötte el a föld békéje és tisztasága. Majd egy esztendő óta már csak úgy látta a földből egy nappal előbb kiszakított, csonka-bonka zöldségeket, ahogy a zötyögő szekerek összerázták őket. Most örvendett, hogy itt látja őket otthonukban, békén pihennek a televényben, s valamennyi tagjuk ép. A káposzta széles képéről sugárzott a jólét, a sárgarépa vidám volt, a salátafejek a naplopók nembánomságával libasorban vonultak. Úgy rémlett ekkor, hogy a reggel otthagytott Vásárcsarnok hatalmas csontház, halál kertje, ahol az élőlényeknek csak a hullája hever, bűzlő és rothadó tömegsír. Meglassította lépteit, s megpihent François-né veteményesében, mintha siketítő zajok és dögletes bűzök között tett hosszú útját kellene kipihiennie. A halpiac zshivaja és émelyítő nedvessége elszállt belőle; szinte újjászületett a friss levegőn. Claude-nak igaza van: a Csarnokban haldoklik minden. A föld az élet, az örök bölcső, a világ egészsége.

- Kész a rántotta! - kiáltott a zöldséges asszony.

Mikor mindhárman ott ültek a terített asztalnál a konyhában, ahová a nyitott ajtón besütött a nap, olyan vidáman falatoztak, hogy François-né csodálkozva nézte Florent-t, s minden harapásnál elismételte:

- Magát kicserélték, maga tíz évet fiatalodott. Az a ronda Párizs feketíti úgy meg az arcát. Olyan most, mintha napfény ragyogna a szemében... Látja, látja, nem ér a nagyváros egy hajítófát sem; ide kéne költöznie.

Claude nevetett, azt állítva, hogy Párizs pompás város. Védelmébe vette még a szenny-csatornáit is, bár közben gyöngéd szeretettel beszélt a faluról. Délután François-né és Florent kettesben maradtak a veteményes végében, egy kis zugban, ahol csak néhány gyümölcsfa állt. Letelepedtek a földre, s komoly beszélgetésbe mélyedtek. Az asszony baráti jó tanácsokkal

látta el a férfit, szeretete anyáskodó volt és gyengéd. Apróra kikérdezte az életéről, arról, hogy mit szándékozik majd tenni később, és egyszerű szavakkal felajánlotta magát, ha a boldogulásához szüksége lenne rá. A férfi mélyen meghatódott. Asszony még így nem beszélt vele. Mintha egészséges, erőteljes növény volna ez a nő, aki a zöldséghez hasonlóan sarjadt ki a veteményes kert televényéből; a Lisákra, a Normandokra, a csarnoki széplányokra pedig úgy gondolt, mint kirakatba tett, kikészített, gyanús húsfélékre. Néhány órán át zavartalan nyugalmat lehelt be, megszabadult az élelmiszerek szagától, mely megőrijtette, újjászületett a falu életet adó erejétől, akár az a káposztafej, melyet Claude állítólag már vagy tízszer is látott újra növekedni.

Öt óra tájban elbúcsúztak François-nétől. Gyalog szándékoztak hazamenni. A zöldséges asszony elkísérte őket az utcácska végéig, s kezében tartva egy pillanatig Florent kezét, szelíden így szólt:

- Ha bármikor bántja valami, csak jöjjön.

Florent szótlánul lépkedett egy negyedóra hosszat, újból elkomorult, arra gondolt, hogy az egészségét hagyja maga mögött. A courbevoie-i út fehér volt a portól. Mindketten szerették a nagy gyaloglásokat, szerették, ha kemény földön csattogtak a bakancsok. Apró porfelhő szállt fel a talpuk alól minden lépés nyomán. A ferde napsugár oldalról tűzött az útra, megnyújtotta árnyékukat, át az úttesten, olyan hosszúra, hogy fejük a túlsó járdát érte, s azon siklott végig.

Claude a karját lóbálta, nagy szabályos lépésekkel menetelt, kedvtelve nézegette a két árnyat, boldogan feledkezett bele a gyaloglás ütemébe, melyet még a válla mozgásával is segített. Aztán, mintha álmából ocsúdna, megkérdezte:

- Ismeri a Kövérek és Soványak küzdelmét?

Florent meglepődött, tagadólag válaszolt. Erre Claude fellelkesült, s nagy elismeréssel szólt erről a metszetsorozatról. Megemlített néhány epizódot: a Kövérek, degeszre hízott óriások, az esti zabálást készítik elő, miközben az éhségtől meggörnyedt Soványak az utcáról bámészkodnak befelé, sóvár képű égimeszelők; másutt meg a Kövérek, míg két pofára tömik magukat az asztalnál, elzavarnak egy Soványt, aki bemerészkedett nagy alázatosan, s olyan, mint egy hurkapálcika a kövér hurkák között. Az egész emberiség tragédiáját látta benne; végül felosztotta az embereket Soványakra és Kövérekre, két egymásra fenekedő csoportra, melyek egyike felfalja a másikat, a pocakját hizlalja és kéjeleg.

- Az bizonyos - mondta - hogy Káin Kövér volt, Ábel meg Sovány. Az első gyilkosság óta mindig is a nagybélűek szívták a kákabélűek véré... Szakadatlan lakmározás ez, a leggyengébbtől a legerősebbig, mindenki felfalja a szomszédját, de felfalják őt magát is... Ajánlom, kedvesem, hogy óvakodjék a Kövérektől.

Elhallgatott egy pillanatra, még mindig a két árnyékot nézte, melyet a lenyugvó nap mind hosszabbra nyújtott. Aztán így dörmögött:

- Mi is Soványak vagyunk, tudja, mi is... Hát lehet ilyen lapos hassal, mint a miénk, nagy helyet foglalni a nap alatt, mondja?

Florent mosolyogva nézte a két árnyat. De Claude felfortyant:

- Nem jól teszi, hogy mulat ezen. Én szenvedek a Sovány szerepében. Ha Kövér lennék, nyugodtan festegetnék, lenne egy szép műtermem, aranyat adnának a képeimért. Ehelyett azonban csak Sovány vagyok, azaz halálra hajszolom magam, hogy kiagyaljak valamit, amire a Kövérek csak a vállukat vonogatják. Belepusztulok ebbe, egészen biztos, a csontomra rászárad a bőr, s olyan lapos leszek, hogy bedughatnak egy könyv két lapja közé, hogy eltemes-

senek... Hát még maga! Maga elképesztő Sovány, a Soványok királya, szavamra. Emlékszik, hogy viaskodott a halaskofákkal; nagyszerű volt, ahogy azok a rengő keblek nekiestek a maga nyeszlett mellének: ösztönösen cselekedtek, vadásztak a Soványra, mint macska az egérre... Tudja, a Kövér már eleve irtózik a Soványtól, ezért érzi szükségét, hogy elzavarja a szeme elől, hogy belemarjon vagy belerúgjon. Éppen ezért a maga helyében nagyon óvatos lennék. Quenuék Kövérek, Méhudinék Kövérek, magát végül is csupa Kövér veszi körül. Én félnék.

- Hát Gavard, hát Saget kisasszony, hát a maga pajtása, Marjolin? - kérdezte Florent folyvást mosolyogva.

- No, ha akarja, beosztom valamennyi ismerősünket. Már régóta megvan nekem mindegyiknek a feje a műtermemben, egy vázlatkönyvben, s aláírva, hogy ki melyik rendbe tartozik. Külön fejezete ez a természetrajznak... Gavard Kövér, de olyan, aki Soványnak tettei magát. Elégké közönséges változat... Saget kisasszony és Lecoeur-né Soványak; különben mindkettő nagyon veszedelmes változat, elkeseredett Sovány, mindenre hajlandó, hogy megkövéredjék... Marjolin pajtásom, a kis Cadine, Borsika: három Kövér, de ártatlanok még, csupán a fiatalság szeretetreméltó falánksága van meg bennük. Megjegyzendő, hogy a Kövér, míg el nem jár felette az idő, kedves lény... Lebigre úr Kövér, ugyebár? Ami a maga elvbarátait illeti, általában Soványak, mint Charvet, Clémence, Logre, Lacaille. Csak Alexandre-t, azt a nagy barmot, és a csodálatra méltó Robine-t nem számítom ide. Az utóbbi sok fejtörést okozott már nekem.

Ilyen hangnemben folytatta a festő a neuillyi hídtól a Diadalívig. Vissza-visszatért, egymásik portrét erőteljes vonásokkal fejezte be: Logre olyan Sovány, akinek a két válla közt van a hasa; a szép Lisa csupa has, a szép Normand csupa mell; Saget kisasszony bizonyára elszalasztott az életében valami házasi lehetőséget, mert utálja a Kövéreket, bár ugyancsak lefitymálja a Soványakat is; Gavard kockáztatja a kövérségét, s a végén olyan lapos lesz, mint egy kiszáradt poloska.

- Hát François-né? - érdeklődött Florent.

Claude-ot nagy zavarba ejtette ez a kérdés. Keresgélte a szavakat, hebegett.

- François-né, François-né... Nem, nem tudom, sosem jutott még eszembe osztályozni... Derék asszony, és kész! Nem tartozik se a Kövérek, se a Soványak közé, a csuda vigye el!

Mindketten nevettek. Szemben álltak a Diadalívvél. A suresne-i dombok peremén a nap olyan alacsonyan járt a szemhatáron, hogy a két férfi hatalmás árnyéka fönt a magasban, a szoborcsoportok óriási alakjai fölött, két fekete csíkot vetett a fehér műemlékre, mintha szénnel rajzolták volna rá. Claude még jobb kedvre derült, karját lóbálta, lehajolt, aztán továbbmenőben megkérdezte:

- Láttá? Mikor a nap lement, a fejünk az égig ért.

De Florent már nem nevetett. Újra foglyul ejtette Párizs. Párizs, melytől félt most, miután annyi könnyet ejtett érte Cayenne-ben. Mire a Csarnokba ért, már beesteledett, fojtóak voltak a szagok. Lehorgasztotta a fejét, amint belépett a nyomasztó élelemhegyekkel rakott birodalmába, ennek a kakukkfűillatú, derűs és egészséges napnak édes és szomorú emlékével a szívében.

Másnap négy óra tájban Lisa elment a Saint-Eustache templomba. Ünneplőbe öltözött, mert keresztül kellett mennie a téren; fekete selyemben volt, vállán a kockás kendője. A szép Normand-nak, ki szemmel kísérte a halcsarnokból, míg el nem tűnt a templom kapujában, a lélegzete is elállt meglepetésében.

- Na szép! - jegyezte meg kajánul. - A dagadt most a papokba bújik... Majd megnyugszik, ha szenteltvízbe dugja az ülepét.

Csalódott, mert Lisa egyáltalában nem volt ájtatoskodó. Templomba nem járt, azt mondogatta, hogy ő mindenben becsületességre törekszik, s ez elegendő. De nem szerette, ha ócsárolták előtte a vallást: nemegyszer elhallgattatta Gavard-t, aki bolondult a papokról és apácákról szóló történetkéért, s odavolt a sekrestyékben folyó malackodásokért. Az asszony ezt nagyon illetlen dolognak találta. Meg kell hagyni mindenkinek a hitét, tisztelni mindenkinek a kételyeit. De különben is, a papok általában véve derék emberek. Ismerte a Saint-Eustache-ból Roustan tisztelendőt, ezt a kiváló férfiút, aki mindig tudott jó tanácsot adni, akinek a barátságára - úgy érezte - bizton számíthat. Végül elismerte, hogy a legtöbb ember számára okvetlenül szükséges a vallás; olybá vette, mint valami rendőrséget, mely segít fenntartani a rendet, s mely nélkül nem létezhet kormány. Ha Gavard egy kissé elvetette a súlykot, s azt mondta, hogy valamennyi papot ki kéne ebrudalni, a boltjukat pedig becsukni, az asszony vállvonogatva válaszolta:

- Sokra menne vele!... Egy hónapon belül az utcán gyilkolnák egymást az emberek, s kénytelenek lennének egy másik Jóistent kitalálni. Kilencvenháromban már megtörtént egyszer... Azt tudja, ugye, hogy én nem járok a papokhoz? Mégis azt mondom, hogy kellenek, mert szükség van rájuk.

Ezért Lisa, ha néhanapján templomba ment, ájtatosnak mutatkozott. Vásárolt egy szép ima-könyvet, sosem nyitotta ki, de ezzel vett részt a temetéseken s az esküvőkön. Felállt, letérdelt, úgy, amint kellett, ügyelt, hogy a megszabott módon viselkedjék. Afféle hivatalos magatartásnak tekintette ezt, mely a tisztességes emberek, kereskedők és tulajdonosok számára a vallással szemben kötelező.

Ezen a napon, belépve a Saint-Eustache templomba, a szép hentesné hagyta, hogy zajtalanul összecsapódjék mögötte a két szárnyú, fakózőld posztófüggöny, melyet elnyűttek az ájtatos női kezek. Ujját a szenteltvíztartóba mártotta, előírásosan keresztet vetett. Aztán halk léptekkel előrement Szent Ágnes kápolnájaig, ahol két asszony térdelt, s arcát tenyerébe hajtva várakozott, a gyóntatószékből pedig egy harmadik nő kék ruhája látszott ki; Lisa szemmel láthatóan bosszankodott; aztán odafordult egy fekete sipkás templomszolgához, aki éppen arra csoszogott:

- Ma van Roustan tisztelendő úr gyóntatónapja? - kérdezte.

A szolga azt felelte, hogy a tisztelendő úrnak már csak két gyónója van, nem kell soká várnia, s ha akar, foglaljon helyet, hamarosan rákerül a sor. Lisa megköszönte, de nem mondta, hogy nem gyónni jött. Elhatározta, hogy vár, halk léptekkel elsétált a kőkockákon egészen a nagykapuig, ahonnan elnézegette a csupasz, magas és komor templomhajót, az élénk színekkel kifestett oldalhajók között; kicsinylően biggyesztette a száját, mivel a főoltárt túlon túl dísztelennek találta, nem szerette a kőnek ezt a hideg fenségét; jobban megnyerte a tetszését az oldalkápolnák aranyozása és tarkabarka mintázata. A Nap utca felől szürkék voltak a

kápolnák, poros ablakokon át szűrődött be a fény; a Vásárcsarnok felől azonban a lehanyatló nap meggyújtotta a festett ablaktáblákat, igen finom, derűs színeket ragyogtatott fel, különösen zöld és sárga árnyalatokat, melyeknek áttetsző fénye a Lebigre úr tükre előtt álló likőrös üvegeket juttatta eszébe. Visszament erre az oldalra, melyet szinte fölmelegített ez a zsarátnok fény, kíváncsian nézegette egy darabig az ereklyetartókat, az oltárok felszerelését, a szivárványszínekben játszó festményeket. A templom üres volt, boltívei alatt remegett a csönd. Néhány női szoknya sötét foltként vált ki a széksorok elmosódó sárgájából, és a zárt gyóntatószékből susogás szállt. Mikor újra elsétált Szent Ágnes kápolnája előtt, látta, hogy a kék szoknya még mindig ott terül el Roustan tisztelendő lábánál.

„Bezzeg én tíz másodperc alatt végeznék, ha akarnék” - gondolta tisztessége gögjében.

Előrement a szentélybe. A főoltár mögött, a kettős oszlopsor árnyékában, a Szent Szűz kápolnája egészen nyirkos a csöndtől és a homálytól. A nagyon sötét ablaktáblákon csak a szentek ruhája válik ki, a széles vörös és lila ruhaszárnyak úgy lobognak, mint a titokzatos égi szerelem lángjai a sötétség néma imádatában és áhítatos elmélyedésében. Titkokkal teljes zug ez, az Édenkert esthajnali rejteke, ahol ragyognak a két-két szál gyertya alkotta csillagok, s a mennyezetről szinte láthatatlanul függő négy fémlámpás csillár azokra az aranyfüstölőkre emlékeztet, melyeket az angyalok lóbálnak Mária fekhelye fölött. Az oszlopok között mindig vannak asszonyok, aléltan dőlnek a megfordított székekre, elmerülnek ebben a sötét kéjben.

Lisa megállt, nagyon nyugodtan nézelődött. Egy cseppet sem volt ideges. Úgy vélte, hogy kár volt meg nem gyújtani a csillárokat, mert világosságban sokkal derűsebb lenne itt minden. Sőt, volt valami illetlenség ebben a sötétben, hálósobai félhomály és hálósobaszag, amiről úgy érezte, nem éppen idevaló. Mellette, háromszögletű gyertyatartón égtek a gyertyák, melegítették az arcát, közben pedig egy öregasszony nagy késsel kapargatta a lecsöpögő, halvány cseppekbe fagyott viaszt. És a kápolna vallásos remegésében, ebben a néma szerelmi ájulatban Lisa tisztán hallotta a Montmartre utcából kiforduló bérkocsik dübörgését a templomablakok vörös és lila szentjeinek háta mögül. A távolból idehallatszott a Vásárcsarnok szakadatlan mormolása.

Ahogy jött kifelé a kápolnából, észrevette a belépő Claire-t, Méhudinék kisebbik lányát, aki édesvízi halat árult a halcsarnokban. A lány gyertyát gyújtatott a háromszögű gyertyatartón. Aztán leereszkedett egy oszlop mögé a templom kövére, reszketeg térddel, olyan sápadtnak látszott rosszul feltűzött, szőke hajával, mint egy halott. Azt hitte, senki se látja, vergődött, forró könnyeket sírt, s olyan hevesen, önfeledten, olyan buzgón fohászkodott, hogy egészen meggörnyedt bele, mintha szélvész hajlította volna meg. A szép hentesné nagyon meglepődött, mert Méhudinék egy cseppet sem voltak vallásosak. Különösen Claire szokott úgy beszélni a vallásról és a papokról, hogy az embernek égne állt tőle a haja.

„Hát ezt meg mi lelte? - tűnődött magában, visszatérve Szent Ágnes kápolnájába. - Biztosan megégetett valami férfit a nyomorult.”

Roustan tisztelendő úr végre elhagyta a gyóntatószéket. Szép férfi volt, negyvenéves lehetett, mosolygós és jóságos arcú. Mihelyt felismerte Quenunét, megszorította a kezét, „drága asszonyom”-nak szólította, bevitte a sekrestyébe, ahol levetette a karingét, mondván, hogy mindjárt szolgálatára áll. Újból kijöttek; a pap reverendában, hajadonfőtt, az asszony meg kockás kendőjébe burkolózva; végigsétáltak a Nap utcai oldalon az oldalkápolnák során. Halkan beszélgettek. A napfény kihunyóban volt az üvegtáblákon, a templom lassan elsötétült, az utolsó ájtatoskodók lépései csöndben csoszantak a köveken.

Közben Lisa elmondta aggályait Roustan tisztelendőnek. Vallásról sosem esett szó köztük. Az asszony nem járt hozzá gyónni, csupáncsak tanácsot kért tőle nehéz helyzetekben, mint tapintatos és bölcs férfiútól, kit többre becsül, úgymond, azoknál a börtönszagú, sanda pénzembereknél. A pap szívélyessége kiapadhatatlan volt; átböngészte a kedvéért a törvénykönyvet; megmondta, hol helyezheti el előnyösen a pénzét; tapintatosan átsegítette erkölcsi nehézségein; iparosokat ajánlott neki, biztos választ adott a legkülönfélőbb és legbonyolultabb kérdésekre, és mindezt magától értetődően tette, nem keverve az Istent az ügybe, meg sem kísérelván bármiféle hasznot húzni belőle akár a maga, akár a vallás javára. Egy köszönő szó, egy mosoly kielégítette. Láthatólag örült, hogy lekötelezheti a szép Quenunét, akiről a házvezetőnője már több ízben úgy nyilatkozott, hogy a környéken nagy megbecsülésnek örvend. Ezen a napon különösen kényes dologról folyt a tanácskozás. Az asszony azt akarta tudni, mire jogosítja fel a becsületessége a sógorával szemben, van-e joga kémkedni utána, s meggátolni, hogy bajba sodorja a férjét, a kislányát és őt magát; továbbá, hogy meddig merészkedhet, ha nagyon veszélyessé válik a helyzet. Nem vetette föl nyersen a kérdéseket, olyan óvatosan puhatólózott, hogy a pap minden személyeskedés nélkül hozzászólhatott a tárgyhoz. Roustan tisztelendő kifogyhatatlanul sorolta az egymással szembeállítható érveket. Végeredményben úgy vélekedett, hogy az igaz léleknek joga, sőt kötelessége megakadályozni a bajt, úgy, hogy minden szükséges eszközt megragad a jó diadala érdekében.

- Íme, a véleményem, drága asszonyom - mondta befejezésül. - Az eszközök megválogatása mindig kényes dolog. Az eszközök alkotják azt a nagy kelepccét, amelybe beleesnek a köznapi jellemek. Én azonban ismerem a maga tiszta lelkiületét. Mérlegelje minden egyes tettét, s ha semmi nem tiltakozik bensőjében, cselekedjék bátran. A tisztességes jellemeknek megvan az a bűvös tulajdonságuk, hogy becsületességüket mindenre kiárasztják, amit csak megérintenek.

Majd más hangnemben folytatta:

- Mondja meg Quenu úrnak, hogy üdvözlöm. Ha arra járok, bemegyek, hogy megöleljem az én kis Pauline-omat... Viszontlátásra, drága asszonyom, állok szolgálatára.

Visszament a sekrestyébe. Lisa, elmenőben, kíváncsi volt, vajon Claire még mindig imádkozik-e; de az már visszatért a potykái és angolnai közé; a Szent Szűz kápolnája előtt, ahol már egészen sötét volt, csak megfordított, feldöntögetett székek voltak rendetlen összevisszaságban, megannyi jele a nemrég még ott térdeplő asszonyok vallásos buzgalmának.

Mikor a szép hentesné újra átment a téren, a Normand, ki leste a jöttét, felismerte a félhomályban is a kerek szoknyájáról.

- Ez igen! - kiáltott föl. - Több mint egy óra hosszát maradt. Ha a papok ezt a nőszemélyt mosdatják a bűneiből, a ministránsgyerekek láncba állnak, hogy vödörszám öntsék a szennyet az utcára.

Másnap reggel Lisa egyenest fölment Florent szobájába. Nyugodtan letelepedett, biztos lévén benne, hogy nem fogják zavarni; különben is elszánta magát a hazugságra: ha Florent netalán visszajönne, azt mondja majd neki, hogy arról akart meggyőződni, tiszta-e a fehéreneműje. De látta, hogy a sógorának odalent a halcsarnokban rengeteg a dolga. Leült a kisasztalhoz, kihúzta a fiókot, a térdére tette, nagy óvatossággal kiürítette, ügyelve, hogy a papírcsomókat ugyanolyan rendben rakosgassa vissza. Először a Cayenne-ről szóló mű első fejezeteit találta meg, aztán a különféle terveket, vázlatokat, a fogyasztási adók átalakítását kereskedelmi illetékké, a Vásárcsarnok igazgatási rendszerének reformját s a többit. Olvasni kezdte az apró írással telerótt lapokat, de nagyon untatták; abban a hiszemben, hogy Florent másutt rejtegeti gonosz szándékainak bizonyítékait, már éppen be akarta tolni a fiókot, s arra gondolt, hogy átkutatja a matracok gyapját, amikor egy levélborítékban felfedezte a Normand arcképét. A fénykép egy

kissé homályos volt. A Normand jobb karját egy csonka oszlopra támasztva állt; rajta volt minden ékszere, dagadozó fekete ruhát viselt, pimaszul mosolygott. Lisa megfélemedezett a sógoráról, a félelméről, arról, hogy miért jött. Egészen elmerült a nézésben, mint amikor egy nő egy másik nőnek az arcát fürkészi, teljes nyugalomban, nem félve, hogy rajtakapják. Sosem volt még alkalmá, hogy ilyen alaposan szemügyre vegye a vetélytársát. Megnézte a haját, az orrát, a száját, távolabb tartotta a képet, majd meg közelítette. Aztán ajkát biggyesztve olvasta a hátlaapon a nagy ákombákomot: „Barátjának, Florent-nak, Louise.” Felháborodott: ez nyílt vallomás volt. Legszívesebben elvinné a képet s megőrizné, fegyverül vetélytársa ellen. Lassan visszatette a borítékba, s arra gondolt, hogy ez nem volna helyes, és hogy különben is itt mindig megtalálja.

Azután újra a különálló lapokat forgatta, s amint egyenként összerakosgatta őket, az az ötlete támadt, hogy benéz a fiók mélyére is, ahova Florent betaszította Augustine cérnáját és varrótüit; s ott az imádságoskönyv és az *Álmoskönyv* között felfedezte azt, amit keresett: a nagyon veszedelmes iratokat mindössze egy szürke papírtasak védte. A felkelésnek, a császárság erőszakos megdöntésének a gondolata, melyet Logre vetett föl egy ízben Lebigre úrnál, lassan érlelődött Florent izzó lelkében. Csakhamar kötelességének, küldetésének érezte. Végre volt már célja annak, hogy megszökött Cayenne-ből és visszatért Párizsba. Úgy érezte, bosszút kell állnia soványságáért ezen a városon, mely degeszre tömi magát, míg a jog védelmezői éhen halnak a száműzetésben; igazságosztónak tette meg magát, arról álmodozott, hogy magából a Vásárcsarnokból indít támadást, hogy szétzúzza a falánkság és iszákosság uralmát. Ebben a gyöngéd lélekben könnyen gyökeret vert a rögeszme. Elképesztő méreteket öltött minden, furcsábbnál furcsább történetek alakultak ki benne, azt képzelte, hogy a Csarnok a megérkezésekor foglyul ejtette őt, hogy megtörje és a szagával megmérgezze. Aztán Lisa akarta elkábítani; sokszor napokig került, mint valami veszedelmes mérget, mely képes volna megbénítani az akaratát, ha csak közelít is hozzá. Ezek a gyerekes félelem-rohamok, a lázadozó férfinak ezek a fellobbanásai mindig nagy szelídségbe, szeretetvágyba torkolltak, amit azonban kisfiús szégyenlősséggel rejtegetett. Különösen esténként szédítették az agyát kusza, gonosz gondolatok. A napja rosszul telt, az idegei felborzolódtak, menekült az alvástól, ettől a tompa félelmet gerjesztő megsemmisüléstől, sokáig elidőzött Lebigre úrnál vagy Méhudinéknél, s amikor hazatért, sem feküdt le, hanem írni kezdett, tervezgette azt a sokat emlegetett felkelést. Lassanként kibontakozott a szervezés terve. Húsz körzetre osztotta Párizst, kerületenként egyre-egyre, mindegyiknek volt egy parancsnoka, egy tábornokféle, alája rendelve húsz hadnagy, akik a húsz század beosztottjainak parancsoltak. A parancsnokok hetenként ülnek össze tanácskozni, mindig másutt; különben, hogy még szigorúbb legyen a titoktartás, a beosztottak csak a hadnagyukat ismerik, aki szintén csak a saját körzetparancsnokával érintkezik; szükséges az is, hogy a századok valami kitalált feladatot higgyenek a valódi feladatuknak, mert ezzel teljesen félre lehet vezetni a rendőrséget. Ami az erők mozgósítását illeti, az a lehető legegyszerűbb. Megvárják, míg kialakul a teljes állomány, s azután kihasználják az első politikai megmozdulást. Minthogy valószínűleg csak néhány vadászfegyverük lesz, legelőször a postát kerítik hatalmukba, lefegyverzik a tűzoltóságot, a városőrséget, a sorkatonaságot, amennyire lehet, kerülve a vérontást, felszólítva őket, hogy csatlakozzanak a nép ügyéhez. Utána nyomban megrohamozzák a törvényhozó testületet, s onnan a Városházára vonulnak. Ez a tervezet, melyhez Florent minden este visszatért, mint valami színdarabvázlathoz, mely enyhíti felfokozott idegállapotát, egyelőre csak átjavítgatott papírszeletkéken volt meg, mutatva szerzője tapogatózásait; nyomon lehetett követni ennek a gyerekes és ugyanakkor tudományos elgondolásnak a kialakulását. Lisa, mikor átfutotta a jegyzeteket, anélkül, hogy mindent megértett volna belőlük, reszketett, nem mert többé hozzájuk nyúlni, félt, hogy egyszerre csak elsülnek a kezében, mint a töltött fegyver.

Az utolsó feljegyzés még a többenél is jobban megrémítette. Egy féllíves papír volt ez, melyre Florent lerajzolta a parancsnokok és a hadnagyok rangjelzéseit; mellette ott voltak a századok lobogói is. Sőt, a ceruzával írt megjegyzések a husz kerület lobogóinak a színét is feltüntették. A parancsnokok jelzése vörös vállpánt, a hadnagyoké pedig ugyancsak vörös karszalag volt. Lisa számára ez egyet jelentett a felkelés azonnali megvalósulásával; már látta, hogy ezek az emberek ezzel a sok vörös holmival elvonulnak a hentesboltja előtt, belelövöldöznek a tükreibe és márványaiba, ellopják a kirakatból a virslit és a hurkát. Sógora gálád tervei öellene, az ő boldogsága ellen irányultak. Visszatolta a fiókot, nézte a szobát, arra gondolt, hogy mégiscsak önála lakik ez az ember, az ő takarójával takarózik, az ő bútorait használja. De különösen az a gondolat ejtette kétségbe, hogy itt rejtegeti ezt a förtelmes pokolgépet, ebben a gyalultatlan faasztalkában, mely valamikor régen, még a házassága előtt, Grabelle bácsinál, az ő ártalmatlan, mindig nyitott kisasztala volt.

Állt, töprengett, mihez kezdjen. Először is, Quenut fölösleges beavatnia. Aztán arra gondolt, hogy beszél Florent-nal, de attól tartott, hogy az majd elmegy máshová, hogy ott kövesse el a bűnét, közben pedig merő rosszindulatból őket is bajba keveri. Mikor lehiggadt egy kissé, úgy határozott, hogy inkább szemmel tartja. Mihelyt veszély fenyeget, majd meglátja, mitévő legyen. Mindent egybevetve, most már van mivel visszajuttatnia a gályára.

Amint visszament a boltba, észrevette, hogy Augustine nagyon izgatott. A kis Pauline-nak jó félórája nyoma veszett. Lisa nyugtalan kérdezősködéseire mindössze ezt tudta mondani:

- Nem tudom, asszonyom... Az előbb még itt volt a járdán egy kisfiúval... Néztém őket; aztán sonkát vágtam egy úrnak, s már nem voltak sehol.

- Fogadok, hogy Pipec volt az - fakadt ki a hentesné. - Csibész kölyke!

Csakugyan Pipec volt az. Pauline éppen aznap szentelt föl egy kékcsíkos új ruhát, s büszkélkedni akart vele. Állt a bolt előtt, egyenesen, illedelmesen, ajkát komolyan csücsörítve, mint afféle hatéves kis hölgy, aki fél hogy bepiszkítja magát. Nagyon rövid és nagyon kikeményített szoknyája volt, mint a táncosnőknek, feszesre húzott fehér harisnyát, azúrkék lakktopánkát viselt; kivágott nagy kötényét a vállán keskeny himzett fodor díszítette, elragadó gyerekkarja csupaszon és rózsásan bújt ki belőle. Fülében türkiz fülbevalót, nyakában arany keresztet, hajában kék bársonyszalagot viselt; gondosan fésült hajával, anyjára valló dundi és szelíd képével olyan bájos volt, mint egy vadonatúj párizsi játékbaba.

Pipce már a Csarnokból észrevette. Éppen apró döglött halakat rakott a lefolyóba, melyeket tovább sodort a víz, kísérte őket a járda mellett, mondván, hogy úsznak. De amint megpillantotta Pauline-t, s látta, hogy milyen szép és takaros, átment az úttesten, sapka nélkül, szakadt zubbonyában, lecsúszó nadrágjából kibuggyanó ingével, rendetlenül, mint egy hatéves kis utcakölyök. Anyja szigorúan meghagyta neki, nehogy eszébe jusson játszani azzal a „nagy, mafla kölyökkel, akit a szülei degeszre tömnek”. Ott sertepertélt körülötte egy darabig, szeretne volna megfogni azt a kék csíkos, csinos ruhát. Pauline, kinek eleinte hízelgett a dolog, szigorú fintort vágott, hátrább lépett, s bosszúsan motyogta:

- Hagyjál... A mamám nem engedi.

Erre Pipec - nagy kópé és roppant vakmerő kis fickó - elnevette magát.

- Hát aztán, te kis liba! - mondta - mit számít az, hogy a mamád nem engedi... Játsszunk lökdösődöt, akarsz?

Alighanem azt forgatta a fejében, hogy bepiszkítja Pauline-t. A lányka, látva, hogy a fiú nekihuzakodik, hogy hátba üsse, még hátrább húzódott, mintha be akarna menni. Erre az egészen megszelídült, húzkodta a nadrágját, mint ahogy társaságbeli férfiúhoz illik.

- Ne csacsiskodj! Csak tréfa volt... Csuda csinos vagy. A mamádé ez a kicsi kereszt?

A lányka begyeskedve mondta, hogy a sajátja. Pipec szépen elcsalogatta a Pirouette utca sarkáig; tapogatta a szoknyáját, s közben nagyban csodálkozott, hogy milyen nagyon kemény, ami a kicsikének szerfelett tetszett. Míg a járdán illegette magát, nagyon bántotta, hogy senki ügyet sem vet rá. De a járdáról Pipec bókjai ellenére sem volt hajlandó lelépni.

- Micsoda buta liba! - tört ki a fickó megint gorombán. - Mindjárt leültetlek a hátsó fertályodra, hallod-e, Szép Ülep kisasszony!

A lányka megijedt. A fiú megfogta a kezét, s észrevéve, hogy hibázott, újra hízelkedni kezdett, és buzgón kotorászott a zsebében.

- Van egy sou-m - mondta.

Pauline a sou láttán megnyugodott. A fiú az ujj hegyével tartotta a pénzdarabot a lányka elé, úgyhogy az óvatlanul lelépett az úttestre a sou után. A kis Pipecnek határozottan kedvezett a szerencse.

- Mit szeretsz? - kérdezte a kislányt.

Amaz nem válaszolt rögtön; hamarjában nem is tudta, sok mindent szeretett. Erre a fiú sorolni kezdte a nyalánkságokat: édesgyökér, melasz, gumicukor, porcukor. A porcukor hallatán a kicsi gondolkodóba esett; beledugja az ujját az ember és lenyalja; nagyon finom. Egészen elkomolyodott. Aztán döntött:

- Nem; a tölcsérest szeretem.

Erre a fiú karon fogta, és magával vitte; a kicsi nem tiltakozott. Átvágtak a Rambuteau utcán, végimentek a Vásárcsarnok széles gyalogjáróján, egészen a Baromfiárusok utcájának egyik szatócsáig, aki a tölcséreseiről volt nevezetes. A tölcséres keskeny papírtölcsér, melybe a szatócsok beleteszik kirakatuk törmelékét; összetört cukrosmandulát, szétszóródott cukros-gesztenyét, a bonbonos tálak gyanús kaparékát. Pipec nagyon gavallérosan viselkedett: hagyta, hogy Pauline válassza ki a tölcsérest egy kék papírtölcsér formájában, nem vette el tőle, s odaadta a sou-ját. A járdán a kicsi beleürítette a vegyes morzsalékokat a köténye két zsebébe; ez a két zseb olyan kicsi volt, hogy egészen megtelt. A lányka lassan ropogtatta a csemegét, morzsánként, elragadtatva, meg-megnyálazva az ujját, hogy az egészen finom por is ráragadjon; ettől persze megolvadt a bonbon, s végül már két barna folt jelezte a kötény két zsebéét. Pipec alattomosan vigyorgott. Átölelte a lányka derekát, kedvére gyűrögette a ruháját, befordult vele a Pierre-Lescot utca sarkán az Aprószentek tere felé, s közben így beszélt hozzá:

- Na? Most már van kedved játszani?... Finom cuki van a zsebedben. Láthatod, hogy nem akartalak becsapni, te liba.

S ő is belemélyesztette az ujját a két zsebbe. Odaértek a térre. A kis Pipec nyilván úgy tervezte, hogy idehozza hódítottját. Körülvezette a téren, mint saját, gyönyörűségeket rejtő birodalmában, ahol egész délutánokon át szokott csatangolni. Pauline sohasem járt még ilyen messze; sírdogált is volna, akár egy elrabolt kisasszony, ha ott nem lett volna a cukor a zsebében. A szökőkút, szétszabdalt vízleplelével, az ovális ágyakra osztott gyepek közepén csordogált; Jean Goujon nimfái hófehéren váltak ki a kő szürkeségéből, urnájukat megdöntve, meztelen szépségükkel hivalkodtak a komor külsejű Saint-Denis negyed közepén. A gyerekek körbejártak, nézték, hogy csorog a víz a hat medencéből, vonzotta őket a fű, bizonyára arról ábrándoztak, hogy átvágnak a középső gyeptájon, vagy bebújnak a magyal- és rododendron-

bokrok közé, a park rácsa mentén húzódó ágyason. Közben Pipecnek sikerült jól összegyűrnie a szép ruhát hátulról; alattomos nevetéssel mondta:

- Most szórjunk homokot egymásra, jó lesz?

Pauline odavolt örömeiben. Homokot szórtak egymásra, behunyt szemmel. A homok behullt a kislány ruhája nyakán, végigfolyt rajta, be a harisnyájába és a topánkájába. Pipec jól mulatott, látva, hogy a fehér kötény mint lesz sárgább. De alkalmasint úgy vélekedett, hogy még mindig túlságosan tiszta.

- Ide süss! Mit szólnál, ha fát ültetnénk? - kérdezte hirtelen. - Én remek kertet tudok ám csinálni!

- Jó, csináljunk kertet - motyogta Pauline elbambulva.

Erre, minthogy a parkőr nem volt ott, Pipec lyukakat ásott Pauline-nal az egyik ágyasba. A kicsi beletérdelt a puha földbe, hasra feküdt, bájos, meztelen karját könyékig vágta bele. A fiú fadarabokat keresett, ágat tört. Ezek voltak a kert fái, beültette őket a Pauline ásta lyukakba. De sosem volt megelégedve a lyuk mélységével, szidta a lánykát, mint durva gazda a rossz munkását. Pauline, mikor felállt, tetőtől talpig fekete volt; földes lett még a haja is, és ő maga olyan maszatos, szenesember-karjával olyan mulatságos, hogy Pipec tapsolt és kiabált:

- Most meglocsoljuk... Tudod, anélkül nem nőne.

Ez volt a multság netovábbja. Kimentek a parkból, a lefolyóból vizet mertek a tenyerükkel, s futottak vissza, hogy meglocsolják a fadarabokat. Útközben Pauline, aki nagyon dundi volt és nem tudott futni, mind kifolyatta az egész vizet az ujjai között, végigcsurgatva a szoknyáját; a hatodik fordulóra már olyan volt, mintha meghempergett volna a csatornában. Pipec akkor találta csak igazán szépnek, mikor már jó koszos volt. Leültette maga mellé egy rododendron alá, a maguk ültette kert közelében. Mesélte neki, hogy már nővegetnek a fáik. Megfogta a kezét, asszonykájának becézte.

- Nem bántad meg, hogy eljöttél, mi? Ahelyett, hogy ott maradtál volna a járdán, ahol a vak is látja rajtad, hogy fenemód unatkozol... Majd meglátod, milyen sok jó játékot tudok az utcán. Gyere el máskor is, hallod. Csak a mamádnak ne szólj róla. Ne légy olyan buta... Ha elmondasz valamit, tudd meg, hogy kitépem a hajad, mikor felétek járok.

Pauline buzgón igenezett. A fickó, lovagiassága végső jeléül, még teletömte földdel a köténye két zsebét. Megszorongatta a kicsikét, igyekezett fájdalmat okozni neki, csibész-kegyetlenségből. De a lánykának nem volt több cukra, nem volt már kedve játszani, nyugtalankodni kezdett. Mikor a fiú csipkedni kezdte, sírva fakadt, el akart menni. Pipec fölényesen viselkedett, jót nevetett rajta, megfenyegette, hogy nem kíséri haza a szüleihez. A kicsike halálra rémült, fojtottan sóhajtozott, mint a csábítójának kiszolgáltatott széplány az ismeretlen vendégfogadóban. A fiú, hogy elhallgattassa, végül bizonyára megverte volna, ha ekkor meg nem szólal mellettük egy kesernyés hang, a Saget kisasszonyé:

- Uram bocsá'! Hiszen ez Pauline... Hagyod mindjárt békén, te himpellér!

A vénlány kézen fogta Pauline-t, elszörnyülködött ruházata siralmas állapotán. Pipec egy csöppet sem ijedt meg; nyomukba szegődött, kajánul nevetett a művén, azt hajtogatva, hogy a lányka akart vele menni, s hogy elesett. Saget kisasszony törzsvendége volt az Aprószentek terének. Mindennap eltöltött ott egy jó órát, hogy meghallgassa a szegény emberek pletykáit. Kétoldalt hosszú, félkörös padsor van itt, egymás mellé állított padokkal. A szomszédos szűk utcák levegőtlen vityillóiban tengődő szegény emberek gyűlnek itt össze; a vénasszonyok aszottan, fázósan, rongyos főkötőben; a fiatalabbja pongyolában, lötyögő szoknyában, haja-

donfőtt, elcsigázva, a nyomortól máris fonnyadtan; akad néhány férfi is, takaros kis öregek, zsíros zubbonyú hordárok, gyanús képű, fekete kalapos urak; a fasorban pedig gyereksereg hancúrozik, kereketlen kocsikat huzigál, homokozik, sír és marakodik, szörnyű, rongyos, taknyos gyerekhad, nyüzsög a napsütésben, mint megannyi féreg.

Saget kisasszony olyan ösztövért volt, hogy mindig tudott helyet szorítani magának valamelyik padon. Hegyezte a fülét, szóba elegyedett egyik-másik szomszédnőjével, valamelyik fakó arcú munkásasszonnyal, miközben fehérneműt javított, madzaggal összekötözgetett kis szatyrából agyonszakadozott, lyukas zsebkendőket és harisnyákat halászva elő. Egyébként széles körű ismeretsége volt. A gyerekhad elviselhetetlen csivitelése s hátulról, a Saint-Denis utcából odahallatszó szakadatlan kocsizörgés közepette kiapadhatatlanul folyt a pletyka, járt a szóbeszéd az iparosokról, a szatócsokról, a pékekről, a hentesekről; valóságos helyi hírlap, melynek a hangját a hitelmegvonások s a szegények irigykedései tették epéssé. E szegény nyomorultak révén különösen azokról a gondosan takargatott dolgokról szerzett tudomást, amik a gyanús albérleti szobákból s a sötét házmesterfülkékből szivárogtak ki; s mint egy csipet paprikával, úgy fokozta ezekkel a piszkos rágalmakkal mohó kíváncsiságát. Aztán, ha a Csarnok felé fordult, ott volt előtte a tér, a három épületszárny, számos ablakával, melyeken igyekezett áthatolni a tekintetével; valósággal felnyúlt, végigjárt az emeleteken, odasettenkedett a beüvegezett nyílásokhoz, még a padlásszobák kerek ablakszeméhez is; fürkészte a függönyöket, egész drámát agyalt ki, ha csak megjelent is egy fej két spaletta közt; végül minden ház valamennyi bérlőjének ismerte a történetét, elég volt csupán a ház falára pillantania. De egészen különleges módon érdekelte a Baratte-étterem, a vendéglőhelyiség, a bejárat fölött teraszosan kiképezett, csipkézett és aranyozott üvegtető, amelyről zöld növények folytak lefelé néhány virágcserepből, és a cikornyás és tarkára mázolt négy szűk emelet; kedvtelve nézegette a halványkék alapot, a sárga oszlopokat, a kagylódíszes szegélyű sztlét, ezt a papírtemplom-homlokzatot, melyet egy roskatag ház falára pingáltak, s amely fent a tető peremén színesre festett bádoggalériában ért véget. A vöröspántos, kihajtható zsaluk mögött jó villásreggeliket, finom színházi vacsorákat, világgraszoló dáridókat gyanított. Még hazudni sem átalld: itt tivornyázik Florent és Gavard azzal a két Méhudin-némberrel, s a csemegénél förtelmes dolgokat művelnek.

De Pauline, hogy a vénlány kézen fogta, még hangosabban zokogott. Az a park bejárata felé igyekezett vele, de egyszerre, úgy látszik, meggondolta magát. Leült egy pad szélére, s próbálta a kicsit elhallgattatni.

- Ne sírj már, hallod-e, mert elvisz a rendőr... Hazakísérlek. Ismersz engem, ugye? Pajtikád vagyok, tudod... No, neved egyet, hadd lám!

De a kislányt fojtogatták a könnyek, menni akart. Saget kisasszony türelmesen várakozott, hadd sírjon csak, míg el nem fogynak a könnyei. Szegény lányka csak úgy vacogott az átázott szoknyájában és harisnyájában; piszkos öklével úgy szétmaszatolta a könnyet az arcán, hogy még a füle is sáros lett.

Mikor csillapodott egy kissé, a vénlány újra kezdte édeskés hangján:

- Ugye, nem rossz a te édesanyád? Ugye, nagyon szeret téged?

- Igen, igen - válaszolt Pauline, de a szíve még mindig sajgott.

- És az édesapád sem rossz, nem ver meg és nem veszekszik a mamáddal, igaz-e? Mit mondanak este, mikor aludni mennek?

- Ó, én nem tudom; jó meleg van az ágyamban.

- Beszélnek Florent bátyádról?

- Nem tudom.

Saget kisasszony szigorú képet vágott, s úgy tett, mintha fel akarna kelni és elmenni.

- Hallod-e, kis hazug vagy te... Tudod, hogy nem szabad hazudni... Itt hagylak, ha hazudsz, és Pipec megint csipkedni fog.

Pipec, aki ott ögyelgett a pad előtt, közbeszólt, s mint afféle kis felnőtt, határozottan mondta:

- Ugyan hagyja, buta liba ez ahhoz, hogy ilyeneket tudjon. De én tudom, hogy Florent pajtásom ugyancsak mafla képet vágott tegnap, mikor a mama azt mondta neki, hogy megölelheti, ha öröme van benne.

Pauline azonban, hogy otthaggyással fenyegették, újból sírva fakadt.

- Hallgass már, hallgass már, te komisz kölyök! - morogta a vénlány és megtasztatott. - Látod, hogy nem megyek el, veszek neked árpacukrot, hallod? Árpacukrot!... Tehát nem szereted Florent bátyát?

- Nem. Mama azt mondja, hogy nem becsületes ember.

- Ohó! Ugye, hogy mondott valamit a mamád!

- Egyik este az ágyban ott volt velem a Mouton, a Moutonnal aludtam... A mama azt mondta a papának: „A bátyád csak azért szökött meg a fegyenctelepről, hogy magával együtt bennünket is odajuttasson.”

Saget kisasszony halkan felkiáltott. Talpra állt, egész testében remegett. Egy hirtelen felvillanó gondolat ragyogott az arcán. Újra kézen fogta Pauline-t, s vitte magával sebesen a hentesboltba, közben nem szólt semmit, ajka megfeszült a belső mosolytól, nézése szúrós volt a kegyetlen örömtől. A Pirouette utca sarkán Pipec, aki szökdécselve követte őket, s örült, hogy a kicsi olyan sáros harisnyában lohol hazafelé, okosabbnak vélte elpárologni. Lisát már halálos aggodalom gyötörte. Amikor meglátta a lányát szurtosan, csatakosan, úgy megdöb-bent, hogy csak forgatta jobbra-balra, s még megverni is elfelejtette. A vénlány azt mondta rosszindulatú hangján:

- A kis Pipec csinálta... Visszahoztam a lánykát, megértheti... A park egyik fája alatt akadtam rájuk, együtt voltak. Nem tudom, mit műveltek. A maga helyében megvizsgálnám a gyereket. Mindenre képes annak a néembernek a fattya.

Lisa meg sem tudott szólalni. Azt se tudta, hogy nyúljon a lányához, annyira undorodott sáros cipőjétől, foltos harisnyájától, szakadt szoknyájától, maszatos kezétől és arcától. A kék bársony, a fülbevaló, a kereszt eltűnt a mocsokréteg alatt. De akkor keseredett el végképp, mikor meglátta a földdel tömött zsebeket. Előrehajolt, kiürítette őket, nem törődve a bolt fehér és rózsaszín kőkockáival. Aztán csak egy mondatot tudott kipréselni a száján, magával vonszolva Pauline-t:

- Gyere, te disznó!

Saget kisasszony, ki fekete kalapja árnyékában jót mulatott ezen a jeleneten, sietve vágott át a Rambuteau utcán. Apró lába alig ért az utca kövéhez, röpítette az öröm, mint valami csiklandósan cirógató légáramlás. Végre tudja hát! Majd egy évig gyötrődött, s íme most egyszerre a markában tartja Florent-t. Úgy érezte magát, mint akit nem remélt szerencse ért és gyógyított ki bajából; mert határozottan tudta, hogy ez az ember, ha tovább is ellenszegül mohó kíváncsiságának, apránként fogja elemésztetni. Most már övé a Csarnok negyed; nincs több hézag a tudásában; el tudna mesélni minden utcát, boltról boltra. És kéjesen sóhajtozott, mikor belépett a gyümölcsös pavilonba.

- Ej, Saget kisasszony! - kiáltott oda Borsika a standjáról. - Mit nevetgél magában?... Tán csak nem ütötte meg a lutrin a főnyereményt?

- Nem, dehogy!... Ó, kicsim, ha tudná!...

Borsika elragadó volt a gyümölcssei között, szeleburdi széplány. Fürtös haja úgy hullott a homlokába, mint megannyi szőlőkacs. Födetlen karja, csupasz nyaka, az a sok rózsás meztelenség, amit szabadon hagyott, hamvas volt, akár a barack és a cseresznye. Csitrikópéságból szív alakú cseresznyét akasztott fülébe, a cseresznyék az orcáján hintáztak, ahogy előrehajolt és csengőn kacagott. Azon mulatott ilyen jól, hogy ribizlit evett, s evés közben összemaszatolta a száját, sőt az állát és az orrát is; piros volt a szája, mintha kifestette volna, frissen csillogott rajta a ribizlilé, mintha egy háremhölgy illatozó festékével kenték volna be. Szoknyájából szilvaszag szállt. Hanyagul megkötött mellkendője eperillatú volt.

S körötte a szűk boltocskában gyümölcsalmok tornyosodtak. Hátról, a polcokon végig, dinnyék sorakoztak, bibircsókös kantalup, szürkén erezett sárgadinnye, csupaszdudorú turkesztán. A kirakati kosarakban ízlésesen elrendezett gyümölcs díszelgett, gömbölyödött, mint megannyi rejtőző orca, mint levélfüggöny mögül átsejlő, bájos gyerekarcok; legszebb a pirosuló montreuili őszibarack volt, amelynek finom és halvány a bőre, mint az északi lányoké, s a sárga, napsütötte déli fajta, melynek a színe a provence-i lányok arcára emlékeztet. A kajszi ámbraárnyalatokban játszott a mohaágyon, s mintha előmlött volna rajta a napnyugta melege, mely fölhevíti a barna lányok tarkóját, ott, ahol a röpke hajszálak göndörödnek. Az egyesével sorakozó cseresznye kínai lányok kicsire csücsörített, mosolygós ajkára hasonlított; a montmorencyi fajták kövér nők húsos ajkai; az angolok hosszúkásak és komolyabbak; a szívcsesznye közönséges húsú, sötét, csókgyötörte ajak; a piros-fehér erezetű ropogós cseresznye vidám-bosszúsán mosolyog. Építészeti szabályossággal, gúlákban tornyosodott az alma és a körte: lányos mellek pirossága, aranyos vállak és csípők szemérmes meztelensége villant ki a páfrányágak közül; a bőre mindegyiknek más volt, az apró édesalmáé mint az újszülötté, a ramburé ványadt, a kálvilnak fehér a ruhája, a kanadai vérpiros, a sütni való alma rezes, a ranett szőke, vörhenyes; aztán a körte, a fehér télikörte, a vajkörte, a jánoskörte, a hercegnők nevét viselő fajták, tömzsik, hosszúkásak, hattyúnyakúak, vaskos vállúak, sárga- és zöldpocakosak egy kis pirossal élénkítve. Arrább az áttetsző szilvaszemek sápkóros szüzek szelídségével mutogatták magukat; a ringlót s az úriszilvát halványan fődte az ártatlanság hamva; a mirabella úgy pergett szét, mint egy aranyszemű rózsafüzér, melyet egy dobozban felejtettek pár rúd vanília mellett. És üde illatot árasztott a számóca is, a fiatalság friss illatát, az aprószemű erdei számóca még inkább, mint a húsos kerti eper, melyen érzik az öntözőkanna nehéz szaga. A málna tette teljessé ezt a tiszta illatot. A ribizke, a fekete ribizke, a mogyoró vidám képpel kacagott; a szőlőskosarakból pedig a mámorral terhes, súlyos fürtök bódultan buggyantak ki s kókadoztak a fűzfafonat szélén, lecsüggesztve szőlőszemeiket, melyeket a nap tüzes kéje perzselt pirosra.

Borsika úgy élt itt, mint egy gyümölcsösben, illattól ittasan. Az olcsóbb fajta gyümölcs, cseresznye, szilva, eper papírral bélelt lapos kosarakban púpozódott előtte; a sérült szemek leve kicsordult a kirakatba, s a bő lé elpárolgott a hőségben. Borsika érezte is, hogy forog a feje, mikor a dinnye, izzó júliusi délutánokon, sűrű muskotályillatába burkolta. Ilyenkor, ahogy elkábult, a mellkendője alól még több látszott ki alig érett, tavaszian üde testéből, kísértésbe vitte a száját, s rablásra ingerelte a kezét. Ő maga, az ő karja, az ő nyaka keltette szerelmes életre gyümölcsseit, ő adta nekik ezt a selymes-puha asszonyi meleget. Egy vén kofa a mellette levő standon, egy förtelmesen iszákos néember, csupa ráncos almát, lötytyedt mellként fonnyadozó körtét, undok, boszorkánysárga, hullaszín kajszit árult. Borsika kirakata azonban nagy, meztelen gyönyörűség volt. Az ő ajka helyezte oda szemenként a cseresznyét, megannyi

piros csókot; az ő ruhaderekából hullott ki a bársonyos barack; ő adta a szilvának bőre legfinomabb részét, halántékáról, álla alól, szája szögletéből; ő csorgatott egy kis vért a sajátjából a málna ereibe. Az ő széplány-tüzessége izgatta párzásra a földnek ezeket a gyümölcsseit és magvait, melyek levélágyon szeretkeztek a kiskosarak mohabélelte hálófülkéinek mélyén. Boltja mögött a virágsornak lankadt szaga volt ahhoz az életillathoz képest, mely megbontott kosaraiból és kibomlott ruháiból áradt.

De ezen a napon Borsikát valósággal megrészegette egy nagy mirabella-szállítmány, mely az egész piacot elárasztotta. Jól látta, hogy Saget kisasszony valami nagy újságot tud, és szeretne volna szóra bírni; a vénlány azonban türelmetlenül topogott:

- Nem, nem, nincs időm... Szaladok Lecoeurnéhez. Jaj, mit tudtam meg!... Jöjjön velem, ha akar.

Igazság szerint csak azért vágott át a gyümölcsös pavilonon, hogy magával csábítsa Borsikát. Az nem tudott ellenállni a kísértésnek. Ott volt Jules úr is, egy megfordított széken pöffeszkedett, frissen borotvált férfiszépség.

- Vigyázz egy kicsit a boltra, jó? - szólt oda neki Borsika. - Rögtön jövök.

De az fölkel, s odavetette zsíros hangján, mikor a lány befordult az úton:

- Azt már nem, galambom! Én is elmegyek, tudd meg... Nincs kedvem egy óra hosszat várakozni, mint a múltkor is... Különben is fejfájást kapok a szilváidtól.

S azzal nyugodtan odábbállt, kezét zsebre dugva. A bolt magára maradt. Saget kisasszony noszogatta Borsikát. A vajcsarnokban az egyik szomszéd azt mondta nekik, hogy Lecoeurné a pincében van. Borsika lement érte, a vénlány meg ezalatt letelepedett a sajtok közé.

Odalent a pincében nagyon sötét van; a szűk utcácskában a kamrákat aprószemű háló védi, nehogy tűz támadjon; imitt-amott egy-egy gázlámpa vet sárga, sugártalan foltot az émelyítő kipárolgásba, mely megüli a levegőt a nyomasztó boltívek alatt. Lecoeurné vaját dolgozott össze a Berger utca alatt álló asztalok egyikén. A szellőzőnyílásokon sápadtan szűrődik le a napvilág. Az állandóan bő csapvízzel mosott asztalok olyan fehérek, mintha újak volnának. A vajaskofa, háttal a helyiség végében elhelyezett fecskendőnek, egy tölgyfa teknőben dagasztotta a „gyurmát”. Hozzá-hozzávet egy-egy darabot a keze ügyében levő különböző vajakból, összekeverte őket, egyiket a másikkal javítva, mint amikor bort vegyít az ember. Hétrét görnyedt, válla hegyes volt, vállig csupasz, ösztövé, eres karja akár a szőlőkaró: öklét dühödtlen nyomkodta a zsíros, fehérés pépbe, mely krétás jelleget öltött. Verejtékezett, minden erősebb mozdulatra lihegett.

- Saget kisasszony szeretne beszélni magával, nénikém - mondta Borsika.

Lecoeurné megállt, megigazította a kendőt haján vajas ujjával, láthatólag nem ügyelve rá, hogy összezsírozza magát.

- Már kész is vagyok, várjon egy pillanatig - válaszolta.

- Valami nagyon érdekes dolgot akar közölni magával.

- Csak egy perc még, kicsikém.

Újra belenyomta a karját. A vaj a könyökéig ért. A langyos vízben előzőleg meglágyított pép beolajozta pergamentestét, s kidagasztotta a vastag lila ereket, melyek úgy hálózták be a bőrt, mint valami kidudorodó visszér. Borsikát undor fogta el ezeknek a csúf karoknak a láttán, melyek dühödtlen verték az olvadékony masszát. De aztán visszaemlékezett a mester-ségére; hajdanában ő is egész délutánokon át tapicskolt bájos kis kacsóival a vajban, sőt ez

volt a mandulateje, a szépítőszeze, mely fehéren tartotta a bőrét, rózsásan a körmét, s mintha fürge ujjai is ennek köszönhatték volna hajlékonyságukat.

- Nem lesz valami jó a gyurmája, nénikém. Nagyon csípős vajakat tesz bele.

- Tudom én is - mondta Lecoeurné két nyögés közt -, de hát mit akarsz? Mindent el kell adni... Vannak, akik olcsón akarnak vásárolni, azoknak olcsó árut csinálunk... Hadd el, jó ez a vevőknek így is.

Borsikának az járt a fejében, hogy ő ugyan nem enne abból a vajból, amit a nagynénje keze gyúrt össze. Belekukkantott egy kis edénybe, melyben valami piros oldat volt.

- Nagyon halvány a rukuja - motyogta.

A ruku arra való, hogy szép sárgára fesse a gyurmát. A kofák szent buzgalommal őrzik a titkát ennek a festékanyagnak, mely egyszerűen az orleánfa magvából származik; igaz, hogy ők sárgarépből és körömvirágból is szokták készíteni.

- Jöjjön már végre! - mondta türelmetlenül a fiatal nő, aki elszokott már a pince bűzhödt levegőjétől. - Saget kisasszony talán el is ment már... Alighanem igen komoly dolgokat tud Gavard bácsiról.

Lecoeurné egyszeriben abbahagyta a munkát. Otthagyta a gyurmát és a rukut. Még a karját sem törölte meg. Sebtiben újból megigazgatta a fejkendőjét, s unokahúga sarkára hágva ment fölfelé a lépcsőn, miközben aggódva hajtogatta:

- Gondolod, hogy nem várt meg bennünket?

De megnyugodott, amint megpillantotta Saget kisasszonyt a sajtok között. Annak esze ágában sem volt elmenni. A három nő letelepedett a szűk bolt végében. Szinte egymáson ültek, egyik a másik képébe dugta az orrát. Saget kisasszony jó két percig hallgatott, aztán látva, hogy a másik kettő már ég a kíváncsiságtól, sipító hangján rákezde:

- Tudják, ki az a Florent?... Nahát, most már megmondhatom, honnét került ide.

S egy darabig még hagyta, hadd lessék epedve a szavát.

- A fegyenctelepről jött - mondta ki végül, ijesztően kongó hangon.

Köröztük bűzlöttek a sajtok. Az üzlet végében hatalmas vajtömbök sorakoztak a két állványon; a bretagne-i vaj kosarakban dagadozott; a vászonba burkolt normand vaj durván kifaragott hasra emlékeztetett, melyre nedves kendőt vetett a szobrász; több megkezdett tömb, melybe a széles pengéjű kés meredek sziklákat, völgyeket és hasadékokat szabott, olyan volt, mint a halvány őszi alkony aranyozta, omladozó hegyorom. A szürkén erezett vörös kirakati pult alatt tojásos rekeszek fehérlettek, mint a kréta; a ládákban és a szalmafonatokon pedig végükkel összerakott dugósajtok, érmék gyanánt lapjukra fektetett gurnék alkottak zöldes árnyalatú, sötétebb foltokat. De a nagy sajthegek a pulton tornyosodtak. Ott, a kimért vajkockák mellett céklalevélbe csomagolva terpeszkedett egy óriás cantali sajt, mintha bárdal hasították volna ketté; aztán egy aranyszínű cseszter következett, majd egy gróji sajt, mely mintha barbár szekér elgurult kereke lett volna, utána meg holland sajtok, kerek, mint a levágott és alvadt vérrel bemaszatolt fejek, kemények, mint az üres koponyák, amiért halálfej a nevük. A nehéz sülsajt-szagot egy parmezán fűszerezte zamatos illatával. Három brie-i sajt, kerek fatálcán, három, kihunyó, méla hold; kettő egészen száraz volt s gömbölyű, mint a telihold, a harmadik pedig a második negyedben járt, szétfolyt, fehér krém csorgott belőle, szétterült, mint egy tó, elborította a kis falapocskákat, melyekkel hiába próbálták összetartani. Antik diszkoszra emlékeztető kemény trappisták mutogatták címszelvényükön a készítő

nevét. Egy ezüstpapírba öltöztetett romadur nugátrudat idézett, mintha cukrozott sajt tévedt volna ebbe a csípős erjedésbe. Üvegharangjaik alatt a rokfortok is fejedelmi ábrázatot öltöttek, márványos és kövér képüket kék és sárga erek hálózták be, mintha szarvasgombán hizott gazdagok szégyellt betegsége rágódna rajtuk; mellettük pedig egy tálcán a gyermekökölnyi, kemény és szürke kecskesajtok kavicsokra emlékeztettek, amilyeneket a csordát vezető vén bakok görgetnek le az omladékos ösvények hajlatában. Aztán kezdődött a bűdös sajtok birodalma: a halványsárga auvergne-i édeskés szagot árasztott; a szélein kihasadozott, túl kövér troyes-i már csípősebb volt ennél, s a nedves pince dohos levegőjét lehelte; a camembert túlporhanyósított vadhús-szagú; a szögletes neufchateli, limburgi, maroilles-i, pont-l'Évêque-i mind megszólaltatta a maga éles és sajátos hangját ebben az émelyítően nyers dallamban; a vörösre festett livaroti fojtogatta a torkot, mint a kengőz; végül, a többiek tetején egy karika olivet-i feküdt, diólevélbe burkolva, akár a napmelegtől bűzlő hullák, melyeket a parasztok ágakkal földnek le a mező szélén. A forró délután megpuhította a sajtokat; a héjukon megolvadt a penész, s a vörösréz és rézrozsa gazdag árnyalataiban fénylett, mint megannyi rosszul bezárult seb; a tölgylevelek alatt egy légáramlat megmozdította az olivet-i sajt burkát, mely úgy emelkedett és süllyedt, mint egy lassan és súlyosan szuszogó alvó ember melle; az élet hulláma áttört egy livaroti héján, s a nyíláson át egy csomó féreg bukott ki a napvilágra. A mérlegek mögött pedig vékony dobozában olyan förtelmes bűzt árasztott egy ánizsos gérardmeri sajt, hogy a doboz közelében lehullottak a legyek a szürkén erezett vörös márványra.

Ez a gérardmeri sajt szinte az orra alatt volt Saget kisasszonynak. A vénlány hátrább húzódott, fejét nekitámasztotta a nagy, fehér és sárga papírleveleknek, melyek a bolt egyik sarkában lógtak.

- Úgy bizony - ismételte meg undorodó fintorral - fegyenctelepről jött... Na, nincs mivel kérkedniük Quenu-Gradelle-éknek!

Hanem Lecoeurné és Borsika elképedve kiáltottak fel. Ez nem lehetséges! Ugyan mit követhetett el, hogy fegyenctelepre került? Ugyan ki hitte volna, hogy Quenuné, ez az erényes nő, a környék büszkesége, a fegyenctelepen keres szeretőt magának?

- Ej, dehogyis! Nem értik, miről van szó - tört ki a vénlány türelmetlenül. - Hallgassanak már ide... Tudtam én, hogy láttam már valahol ezt az égimeszelőt.

Elmesélte nekik Florent történetét. Most már emlékezett rá, hogy annak idején rebesgettek valamit az öreg Gradelle egyik unokaöccséről, akit Cayenne-be küldtek, mert megölt hat csendőrt a barikádon; sőt, ő maga is látta egy alkalommal a Pirouette utcában. Biztos, hogy ő az, az álunokafivér. És siránkozni kezdett, hogy lassan már oda az emlékezete, vége van, hovatovább mit sem tud már. Úgy siránkozott emlékezőtehetsége pusztulásán, mint a tudós, ha látja, hogy élete munkájával összegyűjtött jegyzeteit elhordja a szélvész.

- Hat csendőrt! - dünnyögte Borsika elképedve. - Kemény ökle lehet ennek az embernek.

- És bizonyára elkövetett egyebet is - tódította Saget kisasszony. - Nem ajánlom, hogy éjfélkor összeakadjon vele.

- Micsoda gazfickó! - hebegte Lecoeurné, halálosan megrettenve.

A napsugár rézsútosan tűzött be a pavilonba, a sajtok még erősebben bűzölögték. Ebben a pillanatban a maroilles-i uralkodott; átható párakat eresztett magából, áporodott alomszagot a vajtömbök émelyítő szagában. Aztán mintha megfordult volna a szél; a limburgi sajt halálhörgése ütötte meg a három nő fülét, kínos-keserves hörgés, amilyen a haldokló torkából csuklik fel.

- Hiszen akkor - kezdte Lecoeurné - ő a dagadt Lisa sógora, akkor pedig... Mégsem hált a...

Egymásra meredtek, meglepte őket Florent ügyének ez az új oldala. Bosszankodtak, hogy el kell ejteniük az első változatot. A vénlány vállvonogatva kockáztatta meg:

- Attól még... ámbár, az igazat megvallva, az már csakugyan sok lenne egy kicsit... Végül is nem tenném érte tűzbe a kezem.

- Különben is - jegyezte meg Borsika -, az már régi dolog lehet, most már nem hálhat vele, mert hiszen maga a két Méhudin-lánnyal látta.

- De mennyire! Úgy, ahogy magát látom, kedvesem - kiáltott fel Saget kisasszony megsértődve, azt gondolván, hogy nem hisznek neki. - Minden este a Méhudin-lányok szoknyáját bújja... De hát ez minket nem érdekel. Háljon, akivel akar, nem? Mi tisztességes nők vagyunk... Nagy lóköttő ez!

- Az már igaz - vélekedett a másik kettő is. - Gonosztevő.

Végeredményben az ügy tragikus színezetet öltött; ha már a szép Lisát kímélniük kellett, vigasztalásul abban reménykedtek, hogy majd Florent idéz elő valami rettentő katasztrófát. Az csak természetes, hogy valami rosszban sántikál; az efféle alakok csak azért szöknek meg, hogy úton-útfélen gyűjtogassanak; aztán meg nem is állhat az ilyen ember a Csarnok szolgálá-tába anélkül, hogy „valami rosszat ne forralna”. Vadabbnál vadabb feltevésekbe bocsátkoztak. A két kofa kijelentette, hogy ők rövidesen lelakatolják a kamrájukat; még Borsikának is eszébe jutott, hogy a múlt héten ellopták egy kosár barackját. De Saget kisasszony halálra rémítette őket, mikor tudtukra adta, hogy a „vörösök” nem így dolgoznak; ügyet sem vetnek azok egy kosár barackra; összeállnak vagy két-háromszázan, hogy mindenkit legyilkoljanak, s kedvükre fosztogassanak. Bizony, ilyen a politika, mondta a vénlány egy művelt nő fölényével. Lecoeurné majd belebetegedett; már látta, hogy lángol a Vásárcsarnok éjjel, mikor Florent és cinkosai elrejtőznek a pince mélyén, hogy onnét rontsanak rá Párizsra.

- Ejnye! Most jut eszembe - szólalt meg hirtelen a vénkisasszony. - Itt van a vén Gradelle öröksége is... Persze, persze! No, majd elmegy Quenuék kedve is a nevetéstől.

Egészen felvidult. A pletykálgatás most új irányba terelődött. Mindjárt Quenuéket kezdték marcangolni, mikor a vénlány előadta a szózákadban rejtőző kincs történetét, melyet apróra ismert. Azt is tudta, hogy nyolcvanezer frankot találtak, ámbár sem Lisa, sem a férje nem emlékezett, hogy ezt közölték volna bárkivel is. Egy szó, mint száz, Quenuék nem adták ki az „égimeszelő” jussát. Ahhoz nagyon is rosszul öltözködik. Meglehet, hogy még csak nem is hallott a szózákadról. Tolvajok ezek valamennyien. Aztán összedugták a fejüket, suttogóra fogták a hangjukat, úgy vélekedve, hogy talán veszedelmes lenne megtámadni a szép Lisát, de akkor is „el kell látni a baját a vörösnek”, hogy ne herdálja tovább annak a szegény Gavardnak a pénzét.

Gavard neve hallatára csönd támadt. Egymást kémlelték mindhárman, óvatos képpel. S hogy egy kissé erősebben lihegtek, különösen a camembert illata csapta meg az orrukat. Vadhússzagával elnyomta a maroilles-i és a limburgi tompább illatát: bőven ontotta kigőzölgéseit, s romlott párák elképesztő bőségébe fojtotta a többi szagot. Közben bele-belecsendült ebbe az életerős zenei frázisba a parmezán magas pásztorsípjá; a brie-i sajtok pedig nedves tamburák émelgős szelídségével szóltak. A livaroti fojtó refrént dalolt. A szimfónia egy ideig az ánizsos gérardmeri éles hangján zengett, s kitartott basszusban nyúlt el.

- Voltam Léonce-nénál - folytatta Saget kisasszony sokatmondó szemhunyorítással.

Erre a másik kettő hegyezni kezdte a fülét. Léonce-né Gavard házmesternéje volt a Baromfiárusok utcájában. A baromfiárus itt lakott egy kissé beugró házban, melynek a földszintjét egy citrom- és narancsbizománnyos foglalta el, aki a homlokfalat egészen a

második emeletig kékre festette. Léonce-né látta el Gavard háztartását, őrizte a szekrény kulcsait, herbateát vitt fel neki, ha megnáthásodott. Szigorú nő volt, ötvenegynéhány éves, lassú, terjengős beszédű; egy ízben nagyon felháborodott, mert Gavard megfogdosta a derekát; de ez nem gátolta abban, hogy piócákat rakjon a férfinak egy kényes testrészére, mikor egyszer megütötte magát. Saget kisasszony, aki minden szerda este a házmesterfülkében kávézott, még szorosabbra fűzte vele a barátságot, amikor a baromfiárus abba a házba költözött. Órákig elbeszélgettek az érdekes férfiúról; nagyon szerették; a javát akarták.

- Igen, voltam Léonce-nénál - ismételte meg a vénlány - kávéztunk tegnap... Nagy gondban volt... Gavard, úgy látszik, éjjel egy óra felé jár haza. Vasárnap húslevest vitt fel neki, annyira feldúltak látták az arcát.

- Hagyja csak, tudja az, hogy mit csinál - mondta Lecoeurné, akit aggasztott a házmesterné gondoskodása.

Saget kisasszony helyénvalónak találta védelmébe venni a barátnőjét.

- Szó sincs róla; maga téved... Léonce-né fölötté áll a foglalkozásának. Nagyon tisztességes nő... Ó, ha ő meg akarná magát szedni Gavard-nál, már régóta megtehetné volna, éppen csak le kellene hajolnia a pénzért. Gavard, úgy látszik, mindent szertehagy... Éppen erről akartam beszélni magukkal. De egy árva szót se erről! Amit mondok, hétpecsétes titok.

Égre-földre esküdöztek, hogy olyan némák lesznek, mint a sír. Előrenyújtották a nyakukat. Erre a kisasszony ünnepélyesen rákezdte:

- Tudják meg tehát, hogy Gavard roppant különös egy idő óta... Fegyvert vásárolt, egy nagy forgópisztolyt, tudják, milyen az. Léonce-né szerint borzalom ránézni erre a pisztolyra, mindig ott hever a kandallón vagy az asztalon, s ő már törölgetni sem mer... De ez még semmi. A pénze...

- A pénze! - ismételte meg Lecoeurné égő arccal.

- Nos hát, nincsenek már részvényei, pénzzé tett mindent, az egyik szekrényében egy halom arany van...

- Egy halom arany - mondta Borsika elbűvölve.

- Igen, egy nagy halom arany. Tele van a polc. Léonce-né mesélte, hogy Gavard valamelyik nap őelötte nyitotta ki a szekrényt, s neki a szeme is belefájdult abba a nagy ragyogásba.

Újra csönd támadt. A három nő szemhéja úgy remegett, mintha ők is látták volna azt a halom aranyat. Először Borsika nevette el magát, s így suttogott:

- Ha a bácsikám nekem adná mindazt, ugyan jól elmulatnánk Jules-lel... Föl sem kelnénk többet, az étteremből finomabbnál finomabb holmikat hozatnánk föl.

Lecoeurné majd összeesett a hírre, szinte agyonnyomta az az aranyhalom, melynek a képét nem tudta elhessegetni. Az irigykedéstől még a lélegzete is elállt. Végül fölemelte sovány, szikkadt kezét - körmein még ott fehérlett a rászáradt vaj - és csak hebegett aggodalmas hangon:

- Nem kell rágondolni, túlságosan fáj.

- Ej! Magának az volna a szerencséje, ha valami baj történnék - mondta Saget kisasszony. - Én, ha magának volnék, vigyáznék az érdekeimre... Tudja, az a pisztoly nem sok jót sejtet. Gavard-nak rossz tanácsadója van, annak az egésznek rossz vége lesz még.

Ezzel újra visszatértek Florent-hoz. Még dühödtebben acsarkodtak ellene. Aztán gondosan mérlegelni kezdték, hová juttathatják őt és Gavard-t ezek az ügyek. Nagyon messzire, az kétségtelen, ha az emberek kinyitják a szájukat. Erre aztán megesküdték, hogy ők nem szólnak egy árva szót sem, nem mintha az az akasztófáraló Florent megérdemelné a legcsekélyebb kíméletet is, hanem mert minden módon el kell kerülni, hogy az a derék Gavard úr bajba jusson. Fölálltak, s hogy Saget kisasszony menni készült, a vajaskofa megkérdezte:

- Mégis, mit gondol, ha baj történik, meg lehetne bízni Léonce-néban?... Talán nála van a szekrény kulcsa?

- Túlontúl sokat kérdez - válaszolta a vénlány. - Tisztességes asszonynak ismerem, de végtére is nem tudhatom; bizonyos körülmények között... Végül is, én mindkettőjüket figyelmeztettem; a többi a maguk dolga.

Álltak még, búcsúzkodtak, a sajtok búcsúindulója közben. Ebben a pillanatban valamennyi sajt egyszerre árasztotta a szagát. Förtelmes bűzök zűrzavara volt ez, a sült sajtok, a gróji és a holland sajt lágy súlyosságától kezdve az olivet-i lúgos csípősségéig. Tompán brummogott a cantali, a cseszter, a kecskesajt, mint egy széles basszus-szólam, melyből kicsengett a neufchateli, a troyes-i s az auvergne-i hirtelen fel-felbőffenő staccatója. Aztán megvadultak a szagok, egymásba olvadtak, megsűrűsödtek a trappista, a limburgi, a gérardmeri, a maroilles-i, a livaroti, a pont-l'Évêque-i sajtok kipárolgásaitól, melyek lassanként egybevegyültek, s egyetlen bűzkitörésben csaptak fel. Ez áradt szét az általános zengés közepette, melyben már nem voltak megkülönböztethető szagok, s állandóvá vált, mint valami szakadatlan, émelygős szédület vagy irtózatosszerű fulladás. Bár úgy rémlett, hogy Lecoeurné és Saget kisasszony gonosz szavai bűzlenek olyan förtelmesen.

- Nagyon köszönöm magának - mondta a vajárusnő. - Meglátja, ha valaha gazdag leszek, meghálálom.

De a vénlány még nem ment. Fölvett egy dugósajtot, forgatta, visszarakta a márványpultra. Aztán megkérdezte, hogy mibe kerül.

- És nekem? - kérdezte aztán mosolyogva.

- Magának? Semmibe - válaszolta Lecoeurné. - Magának ingyen adom.

És megismételte:

- Ó, ha gazdag lennék!

Mire Saget kisasszony azt válaszolta, hogy majd eljön annak is az ideje. A dugósajt közben már eltűnt a szatyrában. A vajárusnő visszament a pincébe, a vénlány meg visszakísérte Borsikát a boltjáig. Ott Jules úrról csevegtek egy darabig. Körülöttük friss tavaszi illat áradt a gyümölcsből.

- Itt jobb szag van, mint a nénikéjénél - szólalt meg a vénkisasszony. - Attól felfordult a gyomrom. Hogy is bírja ki ott?... Itt legalább kellemes, barátságos. Maga is olyan üde tőle, kedvesem.

Borsika elkacagta magát. Szerette a bókot. Aztán eladott egy font mirabellát egy hölgynek, bizonygatva, hogy édes, mint a méz.

- Szívesen vennék én is belőle - motyogta Saget kisasszony, amikor a vevő elment - alig kellene valamicske... Egy magányos nőnek, hiszen tudja...

- Markoljon csak bele - szólt a csinos barna. - Ettől nem megyek még tönkre... Ugye, ideküldi Jules-t, ha meglátja? Alighanem ott szivarozik az első padon, jobbkézt, ahogy kiérünk a nagy útról.

Saget kisasszony szétterpesztett kézzel markolt bele a mirabella szilvába, mely követte a dugósajtot a szatyorba. Aztán úgy tett, mintha ki akarna menni a Csarnokból; de vargabetűt téve, lassan végigballagott az egyik fedett utcán, s azon töprengett, hogy egy marék mirabella és egy dugósajt nem valami bőséges vacsora. Délutáni körútjai után, ha nem sikerült megtöltenie a szatyrárt a kofákkal, akiket hízelkedéssel és mesékkal traktált, rendesen az ételmaradékokra fanyalodott. Visszasettenkedett a vajaspavilonhoz. Itt, a Berger utcai oldalon, az osztriga-ügynökök asztalai mögött vannak a húsos standok. Reggelenként bádoggal bélelt, szellőzőnyílásokkal ellátott, láda alakú, zárt kiskocsik állapodnak meg a nagykonyhák előtt, s válogatás nélkül hozzák vissza a vendéglőkből, a követségekről, a minisztériumokból az ingyenc falatokat. A kiválogatás a pincében történik. Kilenc órától kezdve már készen sorakoznak a három- és az öt sou-s tálak; van ott hús, vadas szelet, halfej és halfarok, főzelék, hentesáru, még csemege is, alig megkezdett sütemény és szinte megbontatlan bonbon. Sorba állnak érte az éhenkórászok, a kishivatalnokok, a láztól didergő asszonyok; s az utcakölykök hada olykor sápadt fősvényeket fütyül ki, akik sanda tekintettel vásárolnak itten, kémlelve, hogy nem látják-e meg őket. Saget kisasszony odafurakodott az egyik bolthoz; tábla hirdette, hogy a tulajdonosnő kizárólag a Tuilériákból származó maradékokat árusítja. Sőt, egyik nap megvétetett vele egy ürüszeletet, melyről azt állította, hogy a császár tányérjáról került oda. Ez az ürüszelet, melyet némi büszkeséggel fogyasztott el, szinte meggyógyította a vénlány sebzett hiúságát. Különben inkább azért bujkált, hogy továbbra is zavartalanul bejárhasson a környékbeli üzletekbe, mert hát ott őgyelgett mindenütt, bár sosem vásárolt semmit. Hadi taktikája abban állt, hogy nyomban összeveszett a kereskedőkkel, mihelyt mindent kiszimatolt felőlük; másikkal pártolt, azt is otthagya, kibékült, körbejárta az egész Vásárcsarnokot; végül valamennyi boltot megjárta. Azt hitte volna az ember, hogy óriási készletei vannak, holott valójában csak tengődött az ajándékokból és - ha másra már nem számíthatott - a saját pénzén vásárolt ételmaradékokból.

Eznap este csak egy testes öregember állt a bolt előtt. Egy tálat szagolgatott, melyen hal és hús volt vegyesen. Saget kisasszony is szagolgatni kezdett egy adag hideg sültet. Három sou-ba került. Alkudozott, megkapta kettőért. A hideg sült elsüllyedt a szatyorban. Más vevők is érkeztek, az orrok egyforma mozdulattal közelítettek a tányérokhoz. A kirakat émelyítően büzlött, zsíros edény és mocskos kiöntő szaga érzett rajta.

- Nézzen be holnap - mondta a boltosnő a vénlánynak. - Félreteszek magának valami finomat... Nagy lakoma van máma a Tuilériákban.

Saget kisasszony meg is ígérte, hogy eljön, s ekkor, megfordulva, észrevette Gavard-t, aki mindent hallott, s őt nézte. Lángvörös lett, behúzta a nyakát s elkotródott, mintha nem ismerné meg a férfit. De az nyomon követte egy darabig, majd vállat vonva azt morogta, hogy most már érti, miért olyan rosszindulatú ez a vén bagoly, ha egyszer azokkal a disznóságokkal mérgezi magát, amiket a Tuilériákban visszakérődztek.

Másnap már elkezdődött a sugdolózás a Vásárcsarnokban. Lecoeurné és Borsika - szent esküvésükhöz híven - eredményesen őrizték a titkot. Saget kisasszony ez alkalommal különleges ügyességről tett tanúbizonyságot: nem szólt egy árva szót sem, hagyta, hadd terjessze a másik kettő Florent történetét. Eleinte csak rövidke tudósítás hangzott el, néhány sűgva továbbadott szó; aztán különféle változatok születtek, az epizódok megnyúltak, egész legenda szövődött, melyben Florent játszotta a mumust. Már tíz csendőrt ölt meg a Grenéta utcai torlaszon; kalózhajón tért vissza, mindenkit lemészárolva a tengeren; megérkezése után

gyanús alakokkal látták kóborolni éjszakánként, alkalmasint ő a vezérük. Itt aztán a kofák szabadjára engedték képzeletüket, s vadabbnál vadabb dolgokat agyaltak ki: Párizs szívébe fészkelte be magát egy csempészbanda vagy egy szerteágazó bűnszövetkezet, mely központilag irányítja a Csarnokban elkövetett lopásokat. Sajnálkoztak Quenu-Gradelle-éken, bár továbbra is gonosz nyelvvel emlegették az örökséget. Ez az örökség folygújtotta a szenvedélyeket. Általános volt a vélemény, hogy Florent azért jött vissza, mert követeli a jussát az örökségből. Csakhogy nemigen tudták mire vélni, hogy még nem történt meg az osztozkodás, ezért úgy okoskodtak, hogy Florent a kedvező alkalmat lesi, amikor bezsebelheti az egészet. Biztos, hogy Quenu-Gradelle-éket egy szép napon majd vérbefagyva találják. Rebesgették, hogy esténként máris késhegyig menő veszekedések vannak a két fivér és a szép Lisa között.

Mikor ezek a mesék a szép Normand fülébe jutottak, ő csak nevetve vont vállat:

- Ugyan, ne tréfáljanak - mondta - nem ismerik... Ez a derék ember olyan jámbor, mint egy birka.

A Normand kevéssel ezelőtt határozottan kikoszarozta Lebigre urat, aki pedig kézzelfoghatóan tanújelét adta komoly szándékainak. Két hónapon át minden áldott vasárnap küldött egy üveg likőrt Méhudinének. Rose vitte át a palackot alázatos képpel. A gazdája azzal is megbízta minden egyes alkalommal, hogy adjon át a Normandnak egy bókot, pár kedveskedő szót, amit a lány hűségesen elismételt, láthatólag egy csepp sem haragudva ezért a különös megbízásért. Lebigre úr, hogy kitették a szűrét, a következő vasárnap két üveg pezsgőt s egy nagy csokor virágot küldött át Rose-zal, így akarván megmutatni, hogy nem haragszik, s továbbra sem hagy fel a reménnyel. A lány odaadott mindent a szép halaskofa tulajdon kezébe, s egy szuszra elmondta, mit üzen a szerelmes kocsmáros szíve hölgyének:

- Lebigre úr arra kéri, igya meg az ő egészségére, mely nagyon megrendült, maga is tudja, mitől. Reméli, hogy egy napon majd meggyógyítja őt, ha oly kecses és kegyes lesz öhozzá, miként e virágok.

A Normand jót mulatott a cselédlány elragadtatott ábrázatán. Aztán azzal hozta zavarba, hogy beszélgetni kezdett vele a gazdájáról, aki - mint hírlík - nagyon sokat kíván. Majd megkérdezte tőle, nagyon szereti-e a gazdáját, hord-e Lebigre nadrágtartót, s vajon horkol-e éjszaka. Végül visszavitte vele a pezsgőt és a csokrot.

- Mondja meg Lebigre úrnak, hogy többet ne küldje ide magát... Maga túlságosan jó, lelkem. Dühbe gurulok, ha látom, milyen engedelmesen jön a flaskával a hóna alatt. Nem tud a képébe mászni a gazdájának?

- Hát, istenem, ő akarja, hogy jöjjek - felelte Rose távozóban. - Kár, hogy maga bánatot okoz neki, kár... Olyan szép ember.

A Normandot egészen meghódította Florent szelíd természete. Továbbra is szorgalmasan eljár Pipec óráira, s este a lámpa alatt arról ábrándozott, hogy hozzámegy ehhez a férfihoz, aki olyan jó a gyermekekhez; ő megtartja halas standját, az pedig magasabb állásba kerül a Csarnok igazgatásában. De ez az ábránd megfeneklett azon a tiszteleten, melyet a tanár őiránta tanúsított; udvariasan, de nem bizalmaskodva köszöntötte, pedig a lány szeretett volna együtt kacagni vele, örült volna, ha az megcirógatja, egyszerre szeretni akarta a maga módján. Éppen a férfi néma vonakodása miatt dédelgette magában annyira a házasság gondolatát, mely állandóan foglalkoztatta. Azt képzelte, hogy ez majd roppantul megnöveli a becsületét. Florent azonban más világban élt, magasabban és távolabb. Talán mégis engedett volna, ha nem ragaszkodik annyira a kis Pipechez; aztán meg viszolygott is attól a gondolattól, hogy a szeretője legyen, mert hiszen a Normand együtt lakott az anyjával meg a húgával.

A Normand nagy meglepetéssel hallotta szerelme történetét. Florent egy árva szót sem szólt neki ezekről a dolgokról. A lány összeszidta. Rendkívüli kalandja még fűszerezte iránta érzett szerelmét. Ettől fogva esténként mesélnie kellett, mi történt vele. A lány reszketett, hogy a rendőrség végül is a nyomára bukkan; a férfi azonban megnyugtatta, mondván, hogy elavult az ügy, s a rendőrség most már nem törődik vele. Egy este beszélt neki a Montmartre körüti nőről is, arról a rózsaszín csuklyás hölgyről, akinek átfűrt melléből az ő kezére csörgött a vér. Még most is gyakran eszébe jut; a fájdalmas emlék elkísérte Guayana derült éjszakáiba; és hazatérte után sem hagyta el a bolond ábránd, hogy egy napsütéses napon összetalálkozik vele az utcán, pedig még most is mintha ránehezede a lábán keresztben heverő halott súlya. De hátha mégis fel tudott kelni. Néha mintha szíven ütné valami az utcán: azt hiszi, őt látja. Reszkető lélekkel figyeli a rózsaszín csuklyákat, a vállra hulló sálakat. Ha lehunyja a szemét, látja, hogy jön felé, hogy közeledik hozzá; de a sálja lecsúszik, mutatja a két vörös foltot a nyakfodrában, viaszos sápadtan jelenik meg előtte, szeme elmered, ajkán fájdalom. Sokáig nagyon bántódott, hogy nem tudja a nevét, csak az árnya az övé, fájón idézett emlék. Ha a nő nemre gondol, mindig ő jelenik meg előtte, ő az egyetlen jóságos, tiszta nő. Gyakran rajta-kapja magát, amint arról álmodozik, hogy az a nő őt keresi a körúton, ahol ottmaradt holtan, s hogy boldoggá tette volna egész életére, ha néhány másodperccel hamarabb találkozik vele. Nem kell neki más nő soha többé; számára nem létezik senki. A hangja úgy reszketett, mikor róla beszélt, hogy a Normand a szerelmes nő ösztönével megértette, és féltékeny lett.

- No hiszen - mormolta gonoszul - jobb is, hogy nem látja viszont. Nem festhet valami szépen ebben a pillanatban.

Florent arcából lefutott a vér, elborzasztotta a halaskofa felidézte kép. Szerelme emléke hullák közé hullt. Nem tudta megbocsátani a lánynak ezt a kegyetlen durvaságot, mely az elragadó selyemcsuklya alatt ezentúl egy csontváz kiugró állkapcsát, üres szemeödrét láttatja majd vele. Ha a Normand csúfolta a nő miatt, aki „vele hált a Vivienne utca sarkán”, goromba lett, szinte durván elhallgattatta.

De a szép Normandot különösen az a felfedezés érintette mélyen, hogy csalódott, amikor úgy vélte, hogy szeretőt csábít el a szép Lisától. Ez kisebbitette a diadalát, úgyhogy Florent-t egy hétig kevésbé is szerette miatta. Az örökség történetében lelt vigasztalást. A szép Lisa nem erénycsősz volt most már, hanem tolvaj, aki megtartotta a sógora vagyonát, szemforgató álnoksággal, hogy port hintsen a világ szemébe. Ezentúl, esténként, míg Pipec az írásmintákat másolgatta, a vén Gradelle kincsére terelődött a szó.

- Hogy is támadhatott ilyen gondolata az öregnek! - mondta nevetve a halaskofa. - Tán be akarta sózni a pénzét, hogy a sózókádba dugta!... Nyolcvanötezer frank csinos kis summa, annál is inkább, mert Quenuék egész biztosan hazudtak: volt ottan talán kétszer, háromszor annyi is... Én ugyan kikövetelném a jussom, de nyomban!

- Nekem nem kell semmi - mondta Florent mindig. - Nem is tudnám, mibe fektessem azt a pénzt.

A lány erre fölfortyant:

- Hallja-e, nem is férfi maga. Szánalmat kelt az emberben. Hát nem érti, hogy Quenuék túljárnak az eszén? A dagadt odaadogatja magának a férje ócska fehéreneműjét és elnyűt ruháit. Nem azért mondom, hogy sértegessem magát, de végül is mindenkinek szemet szúr... Ezt a zsírtól megkeményedett nadrágot, amit most maga hord, a környéken már három évig látták az öccse ülepén... Én, ha magának volnék, a képükbe vágnám a rongyaikat, és elszámolnék velük. Negyvenkétezer-ötszáz frankról van szó, ugye? Addig nem mennék el, míg meg nem kapom a negyvenkétezer-ötszáz frankomat.

Florent hiába magyarázta, hogy a sógornője felajánlotta a részét, mely most is rendelkezésére áll, s hogy ő nem akarta elfogadni. Apróra elmondott mindent, iparkodott meggyőzni a Normandot Quenuék becsületességéről.

- Azt lesheted a kulcslyukon, édesem! - dúdolta csúfondárosan a lány. - Ismerem én ezeknek a tisztességét. A dagadt minden reggel összehajtogatja s beteszi a tükrös szekrényébe, hogy be ne mocskolódjék... Igazán, barátom, szánom magát. Magát aztán igazán gyerekjáték lóvá tenni, mert nem lát túl az orrán. Az a nő egy szép napon majd a zsebébe gyömöszöli magának a pénzt, utána meg visszaveszi. Nem nehéz így túljárni valakinek az eszén. Akarja, hogy kiköveteljem a magát megillető részt? Hadd ugrassuk ki a nyulat a bokorból! Nagy muri lenne, azt elhiheti nekem. Vagy megkapnám a dohányt, vagy ripityára törnék náluk mindent, becsületszavamra.

- Nem, nem, ez nem illenék magához - sietett kijelenteni a megrémült Florent. - Majd meglátom, hátha hamarosan szükségem lesz a pénzre.

A lány tamaskodva vonogatta vállát, azt dünnyögte, hogy Florent túlságosan vajszívű. Állandóan azon törte a fejét, hogyan uszítsa rá a férfit Quenu-Gradelle-ékre; minden fegyvert kipróbált: haragot, csúfolódást, gyengédséget. Aztán más tervet eszelt ki. Majd ha feleségül megy Florent-hoz, ő maga pofozza fel Lisát, ha nem adja ki az örökséget. Esténként az ágyában ébren álmodozott erről: bemegy a hentesnéhez, letelepszik a bolt kellős közepén, amikor legnagyobb a forgalom, és irtózatot botrányt csap. Addig forgatta ezt a tervet, míg többé nem tudott szabadulni tőle, s végül már hajlandó lett volna pusztán azért férjhez menni, hogy kikövetelje az öreg Gradelle negyvenkétezer-ötszáz frankját.

Méhudin anyót kétségbeejtette Lebigre úr kikoszorázása, fűnek-fának mesélte, hogy elment az esze a lányának, mert az „égimeszelő” biztosan megétette. Mikor meghallotta a cayenne-i históriát, tüzet okádott, elmondta a férfit gályarabnak, gyilkosnak, kijelentve, hogy nem csoda, ha a sok gazemberségtől olyan lapos, mint a deszka. A környéken ő terjesztette a történet legvadabb változatait. Odahaza azonban beérte a morgolódással, s tüntetőleg bezárta az ezüstneműs fiókját, mihelyt Florent beállított. Egyszer, mikor összeveszett idősebb lányával, a végén kifakadt:

- Ez már kibíratatlan, hallod-e, hogy ez a mocskos alak ellenem fordítson! Ne hozz ki a sodromból, mert följelentem a rendőrségen, olyan igaz, mint ahogy élek!

- Följeleni? - ismételte a Normand egész testében remegve, ökölbe szorítva a kezét. - Azt merészelve... Jaj, ha nem az anyám volna...

Claire, aki tanúja volt a veszekedésnek, kacagni kezdett, az ideges nevetés gyötrelmesen csuklott fel a torkából. Egy idő óta komorabb volt, szeszélyesebb, mint azelőtt, a szeme vörös, az arca egészen fehér.

- Na, akkor mit csinálnál? Megvernéd... Talán engem is megvernél, a húgodat. Tudd meg, hogy véget vetek ennek. Majd én megszabadítom a családot, én megyek a rendőrségre, hogy megkíméljem anyát a fáradságtól.

S hogy a Normand fuldokolva, hebegve fenyegetőzött, hozzátette:

- Még azzal sem kell fáradnod, hogy megverj... Visszajövet a hídról beugrom a vízbe.

Kövré könnycseppek hullottak a szeméből. Befutott a szobájába, vadul csapkodva az ajtókat. Méhudin anyó nem emlegette többször, hogy följeleni Florent-t. De Pipec hírül hozta az anyjának, hogy hol itt, hol ott látja beszélgetésbe mélyedve Lebigre úrral.

A szép Normand és a szép Lisa küzdelme ettől fogva némább és nyugtalanítóbb jelleget öltött. Délután, ha lebecsátották a hentesüzlet rózsaszín csíkos szürke vitorlavászon napellenzőjét, a halaskofa azt híresztelte, hogy a hentesné elbújik, mert fél. Elkeseredett, ha lehúzták a kirakat függönyét, mely szabadban elköltött ebédet ábrázolt egy tisztás közepén, ahol frakkos urak és dekoltált hölgyek a sárga fűvön egy akkora vörös pástétomot ettek, mint ők maguk. Pedig a szép Lisa nem félt, az kétségtelen. Mihelyt elment a nap, föl húzta a függönyt; pultja mögül békésen kötogetve nézte a platánokkal beültetett teret a Csarnok előtt, melyen zsibongott a sok utcagyerek, akik a fák védőrácsai alatt feltúrták a földet; a standok mellett hordárok pipáztak; a gyalogjáró végein a két hirdetőoszlop olyan volt, mint a színházi plakátok zöld, sárga, vörös, kék négyyszögeibe bújtatott bohócok. A hentesné tökéletesen szemmel tarthatta a szép Normandot, színlelve, mintha csak a kocsiforgalom érdekelné. Olykor, színleg, előre-hajolt, mintha szemmel követné a Bastille-Wagram téri omnibusz útját a Saint-Eustache szegleti állomásig; de ez csak azért történt, hogy jobban lássa a halaskofát, aki úgy állt bosszút a függönyért, hogy nagy szürke papírlapot borított a fejére és az árujára, azt állítván, hogy a lenyugvó nap sugarai ellen védekezik. De most a szép Lisa kerekedett felül. Nagyon nyugodtnak mutatkozott, ahogy közeledett a végső összecsapás; ellenben a másik, ámbár mindent megtett, hogy jó modorával tündököljön, mindig valami súlyos gorombaságra ragadtatta magát, amit utóbb megbánt. A Normand leghőbb vágya az volt, hogy „úrino”-nek lássák. Semmi sem bántotta annyira, mint ha vetélytársa jó modorát dicsérték előtte. Méhudin anyó hamar kitapogatta a gyöngye pontját. Azontúl csak ott támadta a lányát.

- Láttam Quenunét a boltajtóban - mondogatta néha, esténként. - Bámulatos, hogy vigyáz a külsejére ez a nő. S milyen tiszta! Akár egy igazi úrihölgy. Látod, az üzlet. Az üzlet megkíméli a nőt, az üzletben megmarad finomnak.

Ez burkolt célzás volt Lebigre úr ajánlatára. A szép Normand nem válaszolt, egy ideig gondolataiba mélyedt. Láttá magát a Piruoette utca túlsó sarkán a kocsmáros pultja mögött, a szép Lisával átellenben. És első ízben ingott meg Florent iránt érzett szerelme.

Az igaz, hogy Florent-t egyre nehezebben lehetett védelmezni. Acsarkodott ellene az egész negyed. Úgy látszott, valamennyiüknek érdeke, hogy nyomban végezzenek vele. Már a Csarnokban is megesküdtek egyesek, hogy eladta magát a rendőrségnek; mások meg azt bizonygatták, hogy látták a vajaspincében, amint ki akarta lyukasztani a kamrák fémhálóját, hogy égő gyújtót dobjon be. Nőttön-nőtt a rágalmak özöne, dagadt a szitkok áradata, egyre bővebben ömlött a forrás, amelyről senki sem tudta, hogy voltaképpen honnan is ered. A halcsarnok utoljára lázadt fel. A halaskofák kedvelték Florent-t szelíd természetéért. Egy darabig védelmükbe vették; de aztán, a vaj- és gyümölcspavilonból átjövő kofák hatására, engedtek. És ekkor újra kezdődött a kövér hasak s a rengő keblek rohama a sovány ellen. És ő újból elveszett a szoknyák, a pattanásig feszülő ruhaderekak forgatagában, mely vadul kavargott keszeg válla körül. De semmit nem vett észre csak haladt előre, rögeszméjétől vezetve.

Saget kisasszony fekete kalapja most már unos-untalan feltűnt minden eldugott zugban, e fékevesztett tombolás közepette. Összeaszott, sápadt képe szinte megsokszorozódott. Vad gyűlöletet táplált a Lebigre úr különszobájában gyűlésezgető társaság ellen. Azzal gyanúsította az urakat, hogy ők híresztelték a maradék ételek históriáját. Az igazság az volt, hogy Gavard elmesélte egyik este, hogy „az a vén szipirtyó”, aki kémkedni szokott utánuk, azokkal az undokságokkal táplálkozik, amiktől a bonapartista klikknek már elment az étvágya. Clémence hányingert kapott. Robine gyorsan lehörpintett egy ujjnyi sört, mintha le akarná öblíteni a torkát. De a baromfiárus még meg is ismételte, amit mondott:

- A Tuilériák bőfögte föl.

És förtelmes fintort vágott hozzá. Számára ezek a császár tányérjáról leszedett hússzeletek valami megnevezhetetlen ocsmányságot jelentettek, politikai hányadékok, a rendszer minden disznóságának romlott maradványát. Lebigre úrnál ettől fogva csak borzongó undorodással emlegették Saget kisasszonyt; eleven pöcegödör lett, tisztátalan állat, mely olyan rothadt lötytyedékkal él, amitől még a kutyának is felfordulna a gyomra. Clémence és Gavard szétvitte az eset hírét a Csarnokba, úgyhogy a vénkisasszonynak a kofákkal ápolgatott jó viszonya ugyancsak megromlott. Ha finnyogni kezdett, s mit sem vásárolva csak locsogott, az ételmaradékokhoz küldték. Így eldugultak a hírforrásai. Olykor már azt sem tudta, mi történt aznap. Sirt dühében. Ezúttal kertelés nélkül megmondta Borsikának és Lecoeurnének:

- Nem kell engem uszítani, hagyják csak, kedveseim... Ellátom én a baját a maguk Gavard-jának.

A másik kettő megszeppent egy kicsit, de egyik sem tiltakozott. Különben is Saget kisasszony másnapra már lehiggadt, s újból sajnálkozott azon a szegény Gavard úron, akinek olyan rossz tanácsadói akadtak, hogy a biztos vesztébe rohan.

Gavard csakugyan nagyon rossz hírbe került. Mióta az összeesküvés érlelődött, mindenhová magával cipelte a zsebében a pisztolyát, amellyel úgy megrémítette Léonce-nét, a házmesternéjét. Párizs első fegyverművésénél vásárolta ezt a ménkü nehéz mordályt, roppant titokzatos arckifejezéssel. Másnap már sorra mutogatta a baromficsarnok összes kofáinak, akár a diák, aki tiltott regényt dugdos a padjában. Úgy csinálta, hogy a cső kiálljon a zsebéből; kacsintva mutogatott oda; aztán meg-megakadt, el-elharapta a szót, komédiázott, mint aki kéjes örömmel játssza az ijedtet. Ez a pisztoly hallatlanul fontos személyiséggé avatta; most már visszavonhatatlanul a veszedelmes alakok közé tartozott. Olykor-olykor a boltja végében hajlandónak mutatkozott egészen kihúzni a zsebéből, hogy két-három asszonynak megmutassa. Az asszonyoknak elébe kellett állniuk, hogy - mint mondta - a szoknyájukkal eltakarják. Akkor aztán fölhúzta a kakast, fölemelte a fegyvert, s célba vett egy ludat vagy egy pulykát, mely ott lógott a kirakatban. A nők ijedelme roppantul tetszett neki; végül megnyugtatta őket, elárulván, hogy nincsen megtöltve. De töltényt is hordott magával egy dobozban, melyet végtelen elővigyázatossággal nyitott fel. Végül, miután meg is emelgették, hogy milyen súlyos a töltény, elszánta magát, hogy eldugja a löszertárát. Majd karját keresztbe fonva diadalmasan lefetyelt órák hosszát:

- A férfi csak így igazi férfi - mondta hetvenkedő képpel. - Most aztán füttyölök a fogdmegekre... Vasárnap elmentünk egy barátommal a Saint-Denis síkra, hogy kipróbáljuk. Tudják, az ember nem veri dobra, hogy efféle csecsebecséi vannak... Ó, drága hölgyecskeim, egy fába lövöldöztünk, és pif-puf, valamennyi lövés talált... Majd meglátják, hamarosan meglátják, Anatole majd hallat még magáról.

A pisztolyát keresztelte el Anatole-nak. El is érte, hogy egy hét leforgása alatt az egész pavilon ismerte a pisztolyát és a töltenyeit. Florent-nal kötött barátsága amúgy is gyanúsnak tűnt. Túlságosan gazdag, túlságosan kövér volt, semhogy arra gondolhattak volna, hogy őt is ugyanaz a gyűlölet fűti. De ahogy elvesztette az okosok becslését, sikerült alaposan ráijesztenie a nyúlászívűekre. Ettől fogva nem lehetett bírni vele.

- Nem okos dolog, hogy fegyvert hord magánál - mondogatta Saget kisasszony. - Egyszer még megjárja vele.

Lebigre úrnál Gavard diadalt ült. Florent, mióta nem étkezett Quenuéknál, ott élt az üvegfalú különszobában. Ott ebédelt, ott vacsorázott, minduntalan oda zárkózott be. Végül valósággal kisajátította a szobát magának, afféle irodát csinált belőle, ahol szanaszét heverték az ócska redingotok, a könyvek, a papírok. Lebigre úr szó nélkül tűrte a honfoglalást, sőt még ki is

vitette a két asztal közül az egyiket, s a szűk helyiségbe egy párnázott lócát állított helyette, amelyen Florent alkalmanként alhatott is. Mikor Florent-nak aggályai támadtak, a főnök biztatta, hogy csak ne zavartassa magát, és rendelkezésére bocsátotta az egész házat. Logre szintén tüntetett a ragaszkodásával. Megtette magát a helyettesének. Minden órában beszélt vele az „ügyről”, hogy tájékoztassa intézkedéseiről, s közölje vele az újonnan beszervezett tagok névsorát. A munkában ő vállalta a szervező szerepét; neki kellett összehoznia az embereket, megteremtenie a körzeteket, megkötnie minden szemét annak az óriási hálónak, amellyel Párizst elejtik majd. Florent lett a fővezér, az összeesküvés lelke. Különben a púpos, bár látszólag vért izzadt, nem ért el kézzelfogható eredményt; ámbár esküdözött, hogy minden kerületben ismer két-három, megbízható emberekből verbuvált csoportot, olyanfélét, mint amilyen Lebigre úrnál is ülésezik, mind ez ideig mégsem közölt egyetlen biztos értesülést sem, csak úgy találomra kapta elő a neveket, vég nélküli szaladgálásokat emlegetett, a nép lelkesedéséről beszélt. Még a mindenféle kézfogásokról számolt be a legvilágosabban; egy bizonyos személy, akivel tegeződik, kezét szorított vele, és ígérte, hogy „benne lesz”; a Gros-Caillou-ban egy jól megtermett legény, kiből pompás körzetvezető lenne, majd kiszakította a karját; a Popincourt utcában egy egész munkáscsapat ölelgette meg. Aki őt hallotta, azt hihette volna, hogy egyik napról a másikra mozgósítani lehet százezer embert. Amikor láthatólag kimerülten megérkezett, és leroskadva a különszobai lócára, rákezdett a történeteire, Florent jegyzeteket készített, s teljesen megbízott benne, hogy ígéreteit valóra váltja. Florent zsebében hamarosan életre kelt az egész összeesküvés; a jegyzetek valósággá, vitathatatlan tényékké váltak; rájuk épült az egész tervezet; csak a kedvező alkalomra kellett várni. Logre azt mondogatta, szenvedélyes taglejtéssel kísérve szavait, hogy úgy megy majd minden, mint a karika-csapás.

Florent ekkoriban tökéletesen boldog volt. Nem is a földön élt már, szinte fölemelte az a magasztos eszme, hogy igazságot tegyen abban a sok bajban, amitől annyit szenved az emberiség. Hiszékeny volt, mint egy gyermek, és bizakodó, mint egy hős. Ha Logre azt meséli neki, hogy a Júliusi Emlékoszlopról leszáll a Szabadság angyala, és a felkelés élére áll, azon sem ütközött volna meg. Esténként Lebigre úrnál ömlengett, úgy emlegette a küszöbönálló harcot, mint valami ünnepséget, melyre hivatalos minden jóra való ember. Gavard ezalatt boldogan játszadozott a pisztolyával, azonban Charvet mindjobban elhidegült tőlük, gúnyosan vigyorgott, a vállát vonogatta. Az, hogy vetélytársa az összeesküvés vezérének mezébe öltözött, kihozta a sodrából, elvette a kedvét a politikától. Egyik este, mikor korábban érkezett, s maga volt Logre-ral és Lebigre úrral, könnyített a lelkén.

- Ennek a fickónak - mondta - fogalma sincs a politikáról, jobban tette volna, ha elmegy szépírástanárnak egy leánynevelő intézetbe... Kész csapás lenne, ha győzne, mert a nyakunkra ültetné az átkozott munkásait, ezekkel a szociális ábrándjaival. Látják, ez veszejt el a pártot. Ma már nincs szükség siránkozókra, emberbarát poétákra, olyan emberekre, akik egymás nyakába borulnak a legcsekélyebb karcolás láttán... De nem fog neki sikerülni. Lecsukátja magát, az lesz a vége.

Logre és a kocsmáros nem szóltak egy árva szót sem. Hagyták, hadd beszéljen tovább.

- És már le is csukták volna réges-régen - folytatta - ha csakugyan olyan veszedelmes volna, amilyennek híreszteli magát. Tudják, azzal a Cayenne-t járt külsejével... Szánalmas. Higgyék el nekem, hogy a rendőrség az első naptól kezdve tudta, hogy Párizsban van. Azért hagyták békén, mert füttyölnek rá.

- Engem már tizenöt esztendeje figyelnek - folytatta büszkén az hébert-ista. - Csakhogy én nem verem nagydobra... De ebben a cirkuszban nem leszek benne. Semmi kedvem hozzá, hogy nyakon csípjenek, mint egy tökfilkót... Lehet, hogy egy tucat kopó van már a nyomában, s akkor fülelik le, amikor a rendőrségnek szüksége van rá...

- Ugyan, dehogy! Micsoda ötlet! - szólalt meg Lebigre úr, aki egyébként sosem nyitotta ki a száját.

Sápadt volt egy kissé, Logre-ra nézett, aki a púpjával némán dőlt az üveges válaszfalnak.

- Ez csak feltevés - dünnyögte a púpos.

- Ha akarják, csak feltevés - felelt az állástalan tanár. - Tudom én, hogy megy ez a gyakorlatban... Mindenesetre, engem most még nem csípnék el a zsaruk. Maguk tegyenek, amit akarnak, de ha rám hallgatnak, kivált maga, Lebigre úr, nem veszélyeztetik az üzletüket, amit majd szépen bezárnak a végén.

Logre nem tudott elfojtani egy mosolyt. Charvet már többször beszélt velük így; bizonyára az volt a szándéka, hogy a két embert megijeszti és elidegeníti Florent-től. De mindig nyugodtnak és bizakodónak látta őket, s ez nagyon meglepte. Esténként mégis többnyire eljárt Clémence-szal együtt. A nagy, barna lány nem volt már írnok a halpiacon. Manoury úr elbocsátotta.

- Ezek a vállalkozók mind csibészek - morgott Logre.

Clémence nekidőlt a válaszfalnak, vékony, hosszú ujjaival cigarettát sodort, s így válaszolt határozott hangján:

- Ej, hát ez a háború... Nem egyeznek a politikai nézeteink, ugyebár? Ez a Manoury, aki zsákszám szerzi a pénzt, megnyálná a császárnak még a csizmáját is. Ha nekem volna irodám, én sem alkalmaznám egyetlen napig sem.

Az igazság az volt, hogy a lány szerette a borsos tréfákat, s egy ízben azzal szórakozott, hogy az eladási jegyzékekre az elárverezett lepényhalak, ráják, makrélák mellé rávezette a legismertebb udvarhölgyek és udvaroncok nevét. A magas méltóságoknak adott halnevek, a harminc sou-jával elárverezett grófnék és bárónék szörnyen megrémítették Manoury urat. Gavard még mindig nevetett rajta.

- Oda se neki - mondta Clémence karjára csapva - maga legény a talpán.

Clémence új módot eszelt ki a grog készítésére. Először megtöltötte a poharát forró vízzel; aztán, miután megcukrozta, rumot csepegtetett az úszó citromszeletre, úgy, hogy a rum ne keveredjék el a vízzel; majd meggyújtotta, komolyan nézte, hogy ég, lassan szívta a cigarettáját, arcát zöldesre festette az alkohol magasan lobogó lángja. De az ital drága volt, s ő, hogy elvesztette az állását, nem engedhette meg magának többet. Charvet csípős nevetéssel jegyezte meg, hogy most már nem olyan gazdag, mint azelőtt. A lány franciaórákból élt, a Miromesnil utca felső végén tanított kora reggel egy nőt, aki még a szobaasszonya előtt is titkolta, hogy tökéletesíti a műveltségét. Így hát esténként csak egy pohár sörre telt. Ezt azonban - meg kell hagyni - filozofikus nyugalommal kortyolgatta.

Az üvegfalú szoba estéi nem voltak már annyira zajosak. Charvet hideg haragtól sápadtan hallgatott el, mikor elfordultak tőle, hogy a vetélytársára figyeljenek. Az a gondolat, hogy valamikor ő uralkodott itten, hogy a másik érkezése előtt teljhatalommal vezette a csoportot, a trónjavesztett király bánatával rágódott a szívéen. Ha mégis eljárt, csak azért tette, mert vágyódott e szűk zug után, ahol annyi édes órán át zsarnokoskodott Gavard-on és Robine-on; övé volt akkoriban még Logre púpjá is, akárcsak Alexandre vaskos karja és Lacaille komor

ábrázata; egyetlen szavával meghajlította őket, a saját véleményét adta a szájukba, vállukra sújtott a jogarával. Ma azonban nagyon szenvedett, végül elhallgatott, behúzta a nyakát, fitymáló képpel füttyörészett, s nem tartotta érdemesnek vitába szállni a feltálat tömörked ostobasággal. Leginkább az keserítette, hogy lassacskán, anélkül, hogy észrevette volna, szépen félreállították. Nem értette meg, miben rejlik Florent fölénye. Gyakran mondotta, miután órákig hallgatta szelíd, szomorkás hangját:

- Valóságos pap ez a fickó. Csak a papsapka hiányzik a fejéről.

De a többiek szinte itták a szavát. Charvet, ki minden fogason Florent ruhadarabjaira akadt, tüntetőleg mutatta, hogy nem tudja, hová akassza a kalapját, hogy be ne piszkolódjék. Félrelökte a szanaszét hányódó papírszeleteket, morgott, hogy már helye sincs az embernek, mióta „ez az úr” rendelkezik a különhelyiséggel. Még a kocsmárosnál is panaszt emelt, megkérdezve tőle, hogy a szoba egyetlen fogyasztóé-e avagy az egész társaságé. Birodalmának ez az elhódítása megadta neki a kegyelemdőfést. Az emberek vadállatok. Mélységes megvetést érzett az emberiség iránt, amikor észrevette, hogy Logre és Lebigre úr majd elnyelik Florent-t a szemükkel. Gavard a pisztolyával keserítette. Még Robine-t, aki nyugodtan üldögélt a korsó sőre mellett, még őt tartotta a bandában a legokosabbnak; ez legalább értéke szerint ítéli meg az embert, nem ül fel a szólamoknak. Ami Lacaille-t meg Alexandre-t illeti, azok csak megerősítették abban a véleményében, hogy a nép nagyon ostoba, s legalább tízesztendő forradalmi diktatúrára van szüksége, míg megtanulja, hogyan viselkedjék.

Közben Logre bizonygatta, hogy a körzetek szervezése nemsokára teljesen befejeződik. Florent kezdte szétszítani a szerepeket. Ekkor, egyik este, miután alulmaradt egy végső vitában, Charvet felállt, fogta a kalapját, és így szólt:

- Alászolgája, csak töressék be a fejüket, ha tetszik... Engem hagyjanak ki, értik? Sosem dolgoztam senkinek a becsvágyáért.

Clémence, ki éppen a sálját igazgatta, még hidegen hozzátette:

- A terv ostoba.

S mert Robine igen nyájas tekintettel nézte őket, amint szedelőzködtek, Charvet megkérdezte tőle, nem tart-e velük. De annak volt még háromujjnyi sör a korsójában, s így mindössze a kezét nyújtotta búcsúzásképpen. A pár nem mutatkozott többé. Lacaille hozta egyszer hírül a társaságnak, hogy Charvet és Clémence most egy Serpente utcai sörmérésbe jár; látta őket egy ablakszemen át: hevesen hadonásztak egy nagyon fiatal emberekből álló csoport közepén, kik feszült figyelemmel hallgatták őket.

Florent-nak sehogy sem sikerült Claude-ot a társaságba beléptetnie. Pedig arra gondolt egy ideig, hogy átadja neki politikai nézeteit, s tanítványt farag belőle, aki segítségére lesz majd forradalmi munkájában. Ízelítőképpen egy este magával vitte Lebigre úrhoz. Claude azonban azzal töltötte az egész estét, hogy vázlatot készített Robine-ról, aki kalapjában, gesztenyeszín felöltőjében üldögélt ott, s szakállas állát sétabotja gombján nyugtatta. Utána, mikor Florent-nal távozott, így szólt hozzá:

- Hát tudja, engem nem érdekel, amit odabent meséltek. Lehet, hogy nagyon okos dolgok, de az effélékhez én nem értek... Hanem van itt egy remek alak, ez a betyár Robine. Ez az ember olyan mély, mint egy kút... Eljövök még, de nem a politika kedvéért. Készítek majd egy vázlatot Logre-ról, egyet meg Gavard-ról, hogy Robine-nal együtt megfessek őket egy nagyszabású képen, mely azalatt jutott az eszembe, míg maga arról a... íz... kétkamarás rendszerről beszélt... Hej, képzelje csak el, Gavard, Logre és Robine a söröskorsóik mögé

bújva politizálnak! Ez lesz a Szalon szenzációja, barátom! Ez lehengetel majd mindent, ez igazi modern kép lesz.

Florent-t elsomorította Claude politikai kételkedése. Fölhívta magához, ott tartotta éjjel két óráig a szűk kis erkélyen, szemben a Vásárcsarnok kéklő homályával. Oktatgatta, szemére vetette, hogy nem igazi férfi, ha ennyire nem törődik hazája sorsával. A festő fejcsóválva válaszolt:

- Lehet, hogy igaza van. Én önző vagyok. Még azt sem állíthatom, hogy a hazámnak festek, egyrészt, mert a vázlataim mindenkit elijesztenek, másrészt, mert festés közben csupán a magam gyönyörűségére gondolok. Úgy érzem, mintha saját magamat cirógnám végig, mikor kezembem az ecset: az egész testem kacag bele... Mit akar hát, így vagyok teremtve, azért még nem ugorhatom a Szajnába... Aztán meg, Franciaországnak nincs is szüksége rám, amint Lisa néném mondja... Megenged egy ősziinte vallomást? Nos hát, magát is csak azért szeretem, mert - amint látom - ugyanúgy politizál, mint ahogy én festek. Maga is cirógatja magát, barátom.

S hogy a másik tiltakozott, így folytatta:

- Hagyja, csak hagyja! Maga is művész a saját műfajában, politikai álmodozó; fogadok, hogy egész éjszakákon át bámulja a csillagokat, s közben a világmindenség szavazócéduláinak látja őket... Egyszóval, a jogról és igazságról alkotott fogalmaival szerez élvezetet magának. Annál is inkább, mert a maga eszméi, akár az én vázlataim, kegyetlenül megijesztenek a nyárspolgárt... Aztán meg, köztünk szólva, csak nem gondolja, hogy ha maga Robine volna, nagyon élvezném a barátságát?... Ó, költői lélek!

Majd tréfára fordítva a szót, azt mondta, hogy őt nem izgatja a politika, mert már hozzászokott a sörmérésekben és a műhelyekben. Erről eszébe jutott a Vauvilliers utcai kávéház, amely annak a háznak a földszintjén volt, ahol Borsika lakott. Ez a füstös helyiség kikopott bársony ülőkéivel, a lecsöppenő rumoskávétól megsárgult márványsztaalaival a csarnokbeli aranyifjak állandó gyülekezőhelye volt. Jules úr basáskodott itt egy csapat hordáron, bolti kiszolgálón, fehér köpenyes, bársonysapkás úron. Jules úr orcáira ott, ahol a pofaszakáll kezdődik, két, barkóként lefésült hajfürt simult. Hogy a nyaka szép fehér maradjon, minden szombatn kiborotváltatta a Két Tallér utcai borbélynál, ahol havi előfizető volt. Ennélfogva ő diktálta a modort az uraknak biliárdozás közben, amint begyakorolt eleganciával, csípőjét kidomborítva, karját és lábát behajlítva, félig elfeküdt a posztón, s testét ívben megfeszítette, hogy csípőjét fitogtassa. A játszma végén beszélgettek. A társaság nagyon reakciós és roppant nagyvilági volt. Jules úr állandóan olvasta a pletykalapokat. Ismerte a kis színházak gárdáját, tegezte a hírességeket, tudott az előző napi darabok bukásáról és sikeréről. De gyengéje a politika volt, ideálja Morny, kit egyszerűen csak így emlegetett. Olvasta a törvényhozó testületi tudósításokat, s boldogan kacagott Morny minden apró megjegyzésén. Bezzeg Morny rá se hederít azokra a piszkos republikánusokra! S végül oda lyukadt ki, hogy csak a csöcselék gyűlöli a császárt, mert a császár minden úriembernek a javát akarja.

- Ellátogattam néhanapján a kávéházukba - mondta Claude Florent-nak. - Roppant mulatóságosak azok is a pipájukkal, amikor úgy emlegetik az udvari bálakat, mintha maguk is a meghívottak között lettek volna... Az a fiú, tudja, amelyik Borsikával jár, jól kicsúfolta Gavard-t valamelyik este. Bácsikámnak hívja... Borsika, mikor lejött érte, fizetett is helyette; hat frankjába került, mert a fickó vesztett a biliárdon, s neki kellett fizetnie a többiek fogyasztását... Csinos lány az a Borsika, az áldóját!

- Jól csinálja maga - dünnyögte Florent mosolyogva. - Cadine, Borsika meg a többiek, mi?

A festő vállat vont.

- Csudát! Maga téved - válaszolta. - Nekem ugyan nem kellene a nők, csak zavarnának. Azt se tudom, mihez kezdjek egy nővel; sosem mertem megpróbálni... No, jó éjszakát, szép álmokat. Ha majd egyszer miniszter lesz, adok néhány jó tanácsot Párizs csinosítására.

Florent kénytelen volt letenni róla, hogy hű tanítványt faragjon belőle. El is búsult rajta, mert fanatikus elvakultsága ellenére is kezdte érezni maga körül az óráról órára növekvő ellenségeskedést. Már Méhudinéknél is hűvösebben fogadták; a vénasszony alattomosan nevetett, Pipec nem akart többé engedelmeskedni, a szép Normand pedig hirtelen támadt türelmetlenséggel nézett rá, amikor hiába közelít hozzá a székevel, nem tudja kimozdítani a hideg tartózkodásából. Egyszer meg is mondta neki, hogy úgy látszik, irtózik tőle, mire a férfi csak zavart mosollyal válaszolt, a lány meg átült az asztal túlsó felére. Auguste jóindulatát ugyancsak elvesztette. A henteslegény már nem járt be a szobájába, amikor aludni tért. Nagyon megijedt, amikor meghallotta, hogy milyen mendemondák keringenek Florent felől, akivel azelőtt nem félt gyakran éjfélig is bezárkózni. Augustine megeskette, hogy többször nem lesz ilyen óvatlan. De különösen akkor haragudtak meg, amikor Lisa megkérte őket, hogy halasszák el az esküvőt, míg az unokabátyja vissza nem adja a fenti szobát; nem akarta átadni az új boltilánynak az első emeleti fülkét. Ettől fogva Auguste alig várta, hogy „rács mögé dugják a fegyencet”. Közben rátalált a megálmodott hentesboltra, nem Plaisance-ban, hanem valamivel messzebb, Montrouge-ban; a szalonna ára emelkedett, Augustine is hajlandóságot árult el, gyerekes nagylány módjára kacagva. A legény éjszakánként, ha felébresztette valami halk nesz, kárörömmel telt el, azt hívén, hogy a rendőrség fogta le Florent-t.

Quenu-Gradelle-éknél szóba sem hozták ezeket a dolgokat. A hentesüzlet személyzetének hallgatólagos megegyezése néma csendet teremtett Quenu körül. Ez utóbbi elbúsult egy kissé bátyja és felesége összekülönbözésén, de azután megvigasztalódott, míg a kolbászokat kötözte és a tábla szalonnákat sózta. Néha kiállt a boltajtóba pocakján megfeszülő fehér kötényében, és mutogatta mosolygósan fénylő, rózsás malacbőrét; nem is sejtette, hogy megjelenése még élesíti is a pletyka tüzeit a Vásárcsarnok mélyén. Sajnálkoztak rajta, úgy látták, hogy megfogyott, jóllehet csak úgy regett a hája; mások meg, éppen ellenkezőleg, azt nehezményezték, hogy nem fogyott le eléggé afölötti bánatában, hogy ilyen bátyja van. Ő pedig, mint a megcsalt férj, aki csak utolsónak értesül a bajról, teljes tudatlanságban élt, s meghatóan vidámnak mutatkozott, amint meg-megállította egyik-másik szomszédasszonyt a járdán, hogy érdeklődjék a vagdalt hús vagy a disznófejkocsonya felől. S a szomszédasszony sajnálkozó arcot vágott, mintha csak részvétét akarná tolmácsolni, hogy a hentesbolt minden disznója sárgaságba esett.

- Mi ütött ezekbe, hogy olyan elsíró képpel bámészkodnak rám? - kérdezte egy nap Lisától. - Te is úgy látod, hogy rossz bőrben vagyok, mondd?

Az asszony megnyugtatta, mondván, hogy olyan üde, mint a rózsza; Quenu ugyanis kegyetlenül félt a betegségtől, sápítozott, felbolydította az egész házat, ha csak egy csöppet is rosszul érezte magát. De az igaz, hogy Quenu-Gradelle-ék nagy hentesüzlete gyászba borult: a tükrök megvakultak, a márványok fagyos-fehérre váltak, a főtt húsok megsárgult zsiradékban, zavaros kocsonyavakban szunnyadoztak a pulton. Claude még be is ment egyik nap az üzletbe, s megmondta a nénjének, hogy „nagyon elkámpicsorodottan” fest a kirakata. Ez igaz is volt. A kék papírforgács ágyon a főtt strassburgi nyelveket a beteg nyelvek bánatos bágyadtsága lepte el, a tetszetős külsejű sárga csülkök pedig egészen összeaszta, s fölöttük kókadozva lógtak a zöld bojtok. Egyébként a vevők is úgy léptek az üzletbe, mint a haldokló szobájába, sírós hangjukat suttogóra fogva kértek egy darabka kolbászt, tíz sou-ért szalonnát, fél font pecsenyészirt. Mindig álldogált két-három elbúsult fehérnép a lefödött forraló előtt. A szép Lisa néma méltósággal viselte a hentesüzlet gyászát. Fehér köténye még kifogástalanabban

födte fekete ruháját. Csuklóján széles hajtókába fogott tiszta keze, illendő szomorúságtól megszépült arca leplezetlenül elárulta az egész környéknek, a napestig tóduló kíváncsiskodóknak, hogy a család érdemletlen balsorsot szenved, ő azonban ismeri az okokat, s majd úrrá lesz rajtuk. Olykor-olykor előrehajolt, és tekintete szebb napokat ígért a két aranyhálnak, melyeket szintén elfogott a nyugtalanság, s bágyadtan úszkáltak a kirakati akváriumban.

A szép Lisa már csak egyetlen élvezetet engedett meg magának. Továbbra is nyugodtan cirógatta Marjolin bársonyos állát. A fiú nemrég jött vissza a menhelyről, a koponyája beforrt, ő maga ugyanolyan kövér és vidám volt, mint annak előtte, de buta lett, sokkal butább, egészen elhülyült. A sérülés az agyat is érthette. Olyan volt, mint az állat. Egy ötesztendős gyerek értelmé egy óriás testében. Heherészett, selypített, ki sem tudta már mondani a szavakat, szelíd és engedékeny volt, mint egy jámbor birka. Cadine visszafogadta, úgy, ahogy volt, eleinte csodálkozott, aztán nagyon megörült ennek a pompás állatnak, amellyel azt tehetett, amit akart; befektette a tollas kosarakba, vitte magával csatangolni, kényére-kedvére használta, úgy bánt vele, mint kuttyájával, játékbabájával, szeretőjével. Nem volt több számára, mint valami finom nyalánkság, a Csarnoknak egy zsíros zuga, szőke test, melyet egy tapasztalt nő sóvárságával élvezett. S bár mindent megkapott a fiútól, és úgy basáskodott rajta, mint egy alázatos óriáson, mégsem tudta meggátolni, hogy visszatérjen Quenunéhez. Ütötte-verte izmos öklével, de az mintha nem is érezte volna. Alighogy a lány a nyakába akasztotta a ládikáját, s végigsétáltatta ibolyáit az Új Híd utcán vagy a Turbigio utcán, a fiú máris ott ögyelgett a hentesbolt körül.

- Gyere már be! - kiáltott rá Lisa.

Legtöbbször uborkát adott neki. A fiú nagyon szerette az uborkát, bárgyú mosollyal ette a pult előtt. A szép hentesné látványa elbűvölte, tapsolt örömeiben. Aztán ugrálni kezdett, felfelkiáltott halkán, mint a gyerek, ha nyalánkságot lát.

Az asszony eleinte attól félt, hogy Marjolin emlékezni talál valamire.

- Fáj még a fejed? - kérdezte tőle.

Az nemmel válaszolt, egész testét himbálva, még zajosabban örvendezve. Lisa szelídebben faggatta tovább:

- Hát elestél?

- Estél, estél, estél - kezdett az gajdolni a tökéletes boldogság hangján, s közben a koponyáját csapkodta a tenyerével.

Aztán meglassúdott a dallam, s ő komolyan, elrévülten hajtogatta: szép, szép, szép, és közben a hentesnére bámult. Ez nagyon meghatotta Lisát. Rávette Gavard-t, hogy tartsa meg a fiút a szolgálatában. Akkor történt először, hogy megcirógatta az álla alatt, és derék gyereknek nevezte, amikor az elénekelte neki ezt a ragaszkodó alázattól csöpögő dalt. Keze ottfeledkezett, illedelmes jóérzéstől melegen; ez a simogatás afféle megengedett élvezet volt, a szeretet kifejezése, amit az óriás gyerekes örömmel fogadott. Felfújta egy kissé az arcát, élvezkedve hunyta le a szemét, mint az állat, ha cirógatják. A szép hentesné, hogy önmaga előtt is igazolja a tisztességes élvezetet, amit a fiú szerzett neki, elhitette magával, hogy így kárpótolja azért az ökölcsapásért, mellyel majdnem megölte a baromfipincében.

Ám a hentesüzletben nem szűnt a gyászos hangulat. Florent még bebátorkodott hébe-hóba, meg-megszorította az öccse kezét, de Lisa fagyos csöndben fogadta. Egyik-másik vasárnap még vacsorázni is eljárt hozzájuk. Quenu ilyenkor nagy igyekezettel erőltette a vidámságot, de csak nem tudta felmelegíteni a vacsora hangulatát. Ímmel-ámmal evett, végül elborult a

kedve. Egyik este, éppen egy ilyen hideg családi összejövetel után, szinte sírva panaszkodott a feleségének:

- De hát mi van velem? Talán csak nem vagyok beteg, csak nincs valami változásom, mondd?... Mintha mázsás súly nehezedne rám. És emellett kedvetlen vagyok, de olyan... Te sem tudod, mi lelt, mi?

- Biztosan bal lábbal keltél - válaszolta Lisa.

- Nem, nem, már régóta tart, úgy fojtogat... Pedig az üzlet rendben van, nagy bánat sem ért, az életem a szokott módon folyik... De te sem vagy jól, lelkem, mintha szomorkodnál valami miatt... Ha ez így megy tovább, orvost hívatok.

A szép hentesné komolyan nézte a férjét.

- Nincs szükség orvosra - szólalt meg. - Majd elmúlik... Tudod, pillanatnyilag rossz felől fúj a szél. A környéken mindenki odavan.

Aztán szinte anyai ellágyulás vett erőt rajta:

- Ne nyugtalankodj, öregem... Nem akarom, hogy beteg légy. Még csak az hiányzana.

Rendszerint kiküldte a konyhába, tudva, hogy a húsvagdaló bárd kopogása, a zsírok sistergése, a fazekak duruzsolása jobb kedvre deríti. Így legalább elejét veszi Saget kisasszony pletykáinak; a vénlány ugyanis most már egész délelőttöket töltött a hentesüzletben. Feltett szándéka volt, hogy ráijeszt Lisára, s végső elhatározásra bírja. Az eleinte bizalmába fogadta.

- Jaj, de gonosz is némely ember - sápítozott a vénlány - ahelyett, hogy a saját dolgával törődne... Ha tudná, drága Quenuné asszony... De nem, ezt el nem merném mondani magának.

Mikor a hentesné erősködött, hogy őt nem bántja az ilyesmi, mert ő fölötte áll a rosszindulatú pletykáknak, a vénkisasszony a pulton levő húsok fölött a fülébe súgta:

- Nos hát, azt híresztelik, hogy Florent nem unokabátyja magának...

S lassan-lassan értésére adta, hogy mindent tud. Ezt csak azért tette, hogy Lisát a markában tartsa. Mikor az megvallotta az igazat, ugyancsak taktikából, azt akarván, hogy legyen valakije, aki tájékoztatja a környék pletykáiról, a vénkisasszony megesküdt, hogy néma lesz, mint a hal, hogy letagadja az egészet, még ha lenyakazással fenyegetik is. Roppantul élvezte a drámai fordulatot. Még tódította is mindennap a nyugtalanító híreket.

- Vigyáznia kellene - dünnyögte. - Megint hallottam két asszonyt a pacalosoknál, arról a bizonyos dologról beszélgettek. Nem állhatok oda az emberek elé azzal, hogy hazudnak, megérti, ugye? Azt hinnék, bolond vagyok... Terjed a hír, terjed. Ezt már semmi sem állítja meg többé. Egyszer még kipattan.

Pár napra rá aztán döntő rohamra indult. Lélekszakadva rontott be, türelmetlenül topogva várta, hogy kiürüljön a bolt, és sipákoló hangján rákezdt:

- Tudja, mit beszélnek?... Azok az emberek, akik Lebigre úrnál szoktak gyűlésezni... nos, szóval azok mind puskával vannak felszerelve, s azt lesik, hogy újra elkezdhessék, mint negyvennyolcban. Hát nem borzasztó, hogy ilyen derék ember, mint Gavard úr, gazdag, tekintélyes férfiú, koldusokkal árul egy gyékényen !... Figyelmeztetni akartam magát a sógora miatt.

- Ostobaság! Nem is igaz - mondta Lisa, hogy olajat öntsön a tűzre.

- Hogy nem igaz? No hiszen! Este, ha a Pirouette utcában jár az ember, hallani, hogy milyen rémes ricsajt csapnak. Nem tesznek féket a nyelvükre, az szent. Bizonyára emlékszik, hogy a férjét is el akarták csábítani... Hát a történetek, amiket gyártanak? Az ablakomból láttam. Az is ostobaság?... Különben én csak a maga érdekében szóltam.

- Természetesen. Köszönöm is szépen... Csakhogy annyi mindent kitalálnak.

- Hát nem, ez nem kitalálás, sajnos nem... Egyébként az egész környék erről beszél. Azt mondják, hogy ha a rendőrség felfedezi őket, sokan benne lesznek a csávéban. Például Gavard úr...

De a hentesné vállat vont, mintegy jelezve, hogy Gavard úr vén tökfilkó, s megérdemli, a magáét.

- Gavard-t csak példaképp említettem, de említhettem volna mást, akár a maga sógorát is - viszonzta alattomosan a vénlány. - Amint látszik, a sógora a vezérük... Ez nagyon kellemetlen magának. Igazán sajnálom magukat; mert bizony, ha a rendőrség beteszi ide a lábát, hamar elvihetik Quenu urat is. Két testvér úgy összetartozik, mint a két ujjam.

A szép Lisa tiltakozott. De olyan fehér lett, mint a fal. Saget kisasszony rátapintott az elevenjére. Ettől a naptól fogva a vénlány csak olyan emberekről mesélt, akiket ártatlanul börtönbe vetettek, mert gonosztevőknek adtak szállást. Este, míg lenn volt a kocsmában a ribizlikörjéért, gyűjtötte az adatokat másnap reggelre. Rose azonban nem volt fecsegős. A vénlány a saját szemére és fülére volt utalva. Nem kerülte el a figyelmét, hogy Lebigre úr milyen buzgón gondoskodik Florent-ről, hogy mennyire igyekszik ott tartani magánál, s hogy emez aligha viszonzza ezt a szívélyességet azzal a csekély fogyasztással. Ez annál is inkább meglepte, mert hiszen jól tudta, milyen viszonyban van egymással a két férfi a szép Normand miatt.

- Azt gondolná az ember - tűnődött magában - hogy a tenyeréből eteti... Ugyan kinek akarja kiszolgáltatni?

Egy este, mikor éppen a kocsmában tartózkodott, észrevette, hogy Logre leveti magát a különszoba lócájára, külvárosi szaladgálásairól beszél, s halálos fáradtságról panaszkodik. Hirtelen a lábára pillantott. Logre cipőjén egy porszem se volt. Erre a vénlány csöndesen elmosolyodott, s ajkát biggyesztve elvitte a likőrt.

Még az ablakából is gyűjtötte az adatokat. Ez az ablak, mely magasan a környező házak fölé emelkedett, végtelen sok örömet szerzett neki. Úgy bújott meg ott, a nap minden órájában, mint valami leshelyen, ahonnan az egész környék életét megfigyelhette. Először is, olyan jól ismerte az összes szobát, szemközt és jobbról és balról, mint a sajátját, ismerte a legapróbb bútordarabot is; el tudta volna sorolni, egyetlen részletet sem vétele, a lakók szokásait, azt, hogy jól vagy rosszul élnek-e együtt, hogyan mosdanak, mit vacsoráznak; még azokat is ismerte, akik feljártak hozzájuk. Ezenkívül olyan kilátása nyílt a Vásárcsarnokra, hogy egyetlen asszony sem mehetett át a Rambuteau utcán úgy, hogy ő meg ne látta volna; tévedés nélkül meg tudta mondani, honnan jön az illető, hová megy, mit visz a kosarában, mi az élete története, ki a férje, milyenek a ruhái, kik a gyerekei, milyen a vagyoni helyzete. Az ott Loret-né, szépen taníttatja a fiát; az ott Hutinné, szegény asszonykát elhanyagolja az ura: az ott Cecilé kisasszony, a mészáros lánya, nem lehet férjhez adni, mert görvélyes. És így tudta volna folytatni akár napokig, üres szavakat örölve, remekül elszórakozva az apróra vagdalt tényeken, melyekhez nem fűzi semmi érdek. De nyolc óra után már csak arra a homályos üvegű ablakra tapadt a szeme, amelyen kirajzolódtak a különszoba vendégeinek fekete árnyai. Megállapította, hogy Charvet és Clémence szakított a társasággal, mert nem látta többé a tejfényű üvegen ösztövé árnyékukat. Bármilyen történet is ott, ő végül mindig kitalálta a némán

felbukkanó karok és fejek hirtelenül árulkodó mozdulataiból. Nagy gyakorlatra tett szert, olvasni tudott a megnyúlt orrokból, a szétterpesztett ujjakból, a tátott szájakból, a méltatlankodó vállakból, s ily módon nyomról nyomra követte az összeesküvést, úgyhogy bármely nap meg tudta volna mondani, mennyire jutottak. Egyik este megjelent előtte a kegyetlen vég. Meglátta Gavard pisztolyának árnyékát, öblös torkával, óriásinak rémlett a fekete mordály a halvány ablaküvegen. Erre-arra mozgott, megsokszorozódott. Ezekről a fegyverekről beszélt Quenunének. Később, egy másik este, nem tudta megfejtetni, mi történik, azt képzelte, hogy töltényt gyártanak, látva, hogy szövetsíkok tekerednek végeérhetetlenül. Másnap tizenegy órakor lement azzal az ürüggyel, hogy megkérdi Rose-tól, nem tudna-e kölcsönadni egy gyertyát; s odasandítva a különszoba asztalára, megpillantott egy halom vörös vásznat, amitől szörnyen megrémült. Másnap beszámolója súlyos adatokat tartalmazott.

- Nem szeretném megijeszteni, Quenuné asszony - mondta - de egyre borzasztóbb lesz a dolog... Én félek, becsületszavamra! Az ég szerelmére, el ne árulja valahogy, amit most hall tőlem. Elvágna a nyakam, ha megtudnák.

S amikor a hentesné megesküdött, hogy nem keveri bajba, beszámolt neki a vörös vásznakról.

- Fogalmam sincs, mi lehet az. Volt ott egy nagy halom. Mintha vérbe áztatott rongyok lettek volna... Logre, az a púpos, a vállára tett egyet. Olyan volt, mint a hóhér... Ez biztosan valami csúnya mesterkedés megint.

Lisa nem felelt, látszott, hogy tűnődik, szemét lesütötte, egy villával játszadozott, a szózott oldalasdarabokat tologatta a tálcán. Saget kisasszony szelíden folytatta:

- Én, ha magának volnék, nem ülnék ilyen nyugodtan, én a végére járnék. Miért nem megy fel, és néz körül a sógora szobájában?

Lisa megrezzent. Elengedte a villát, nyugtalan tekintettel fürkészte a vénlányt, azt hívén, hogy az a szándékaiba lát. De Saget kisasszony tovább beszélt:

- Elvégre is, ez megengedett dolog... A sógora nagy bajba döntheti magukat, ha hagyják... Tegnap magáról volt szó Taboureau-nénál. Taboureau-né igazán hűséges barátnője. Azt mondta, hogy maga nagyon jószívű, s hogy ő a maga helyében már réges-rég rendet teremtett volna.

- Taboureau-né ezt mondta? - dünnyögte a hentesné tűnődve.

- Ezt bizony, és az olyan asszony, akire érdemes hallgatni... Próbálja kitudni, mik azok a vörös vásznak. Majd aztán megmondja nekem, ugye?

De Lisa nem figyelt rá. Gépiesen nézte a kis krémsajtokat s a csigákat a kirakati kolbász-füzérekén át. Látszott, hogy belső küzdelem dúl benne, mely két éles ráncot vésett néma arcára. A vénkisasszony azonban már ott szimatolt a pulton levő tálcák körül. Motyogott, mintha csak magában beszélne:

- Nini! Felszeletelt kolbász... A kolbász pedig biztosan kiszárad, ha előre főszeletelik... Ez a véreshurka meg kihasadt. Bizonyára villával szúrtak bele. El kéne venni innét, bepiskálta a tálat.

Lisa, még mindig szórakozottan, odaadta neki a véreshurkát s a kolbász-szeleteket:

- Vigye, ha ezt szereti.

Minden elsüllyedt a szatyorban. Saget kisasszony úgy megszokta már az ajándékokat, hogy meg sem köszönte. Minden reggel elvitte az összes hulladékot a hentesboltból. Most odábbállt, azzal a szándékkal, hogy Gavard-ról fog beszélni Borsikának és Lecoeurnének, és így szerzi meg az ebédhez a csemegét.

A hentesné, hogy magára maradt, leült a pult mögött a padkára, szinte hogy kényelembe helyezkedve biztosabban tudjon határozni. Egy hét óta nagyon sokat nyugtalankodott. Egy este Florent ötszáz frankot kért Quenutól olyan természetes hangon, mint akinek folyószámlája van. Quenu a feleségéhez utasította. Ez bosszantotta Florent-t, aki szurkolt egy kicsit, mikor a szép Lisához kellett fordulnia. Ez azonban egyetlen szót sem szólva, nem tudakolva az összeg rendeltetését, fölment a szobájába, s odaadta az ötszáz frankot. Csupán annyit mondott, hogy az örökség terhére írta. Három napra rá a férfi ezer frankot vett ki.

- Kár volt az önzetlent játszania - mondta Lisa Quenunak este, lefekvéskor. - Látod, milyen jó, hogy megőriztem azt az elszámolást... Várj csak, nem jegyeztem fel a mai ezer frankot.

Leült az írószekrényhez, s újra elolvasta a számadást. Aztán hozzáfűzte:

- Jó, hogy hagytam üres helyet. Följegyzem a szélére a kifizetéseket... Most apránként elherdálja majd az egészet... Már régóta várok erre.

Quenu nem szólt semmit, de nagyon kedvetlenül feküdt le. Valahányszor a felesége kinyitotta az írószekrényt, az asztallap olyan keserveset nyikordult, hogy belesajdult a szíve. Még azt is föltette magában, hogy megmossa a bátyja fejét, s nem engedi, hogy Méhudinékkel tönkretegyje magát; de aztán inába szállt a bátorsága. Florent két nap leforgása alatt még ezerötszáz frankot vett ki. Logre azt mondta valamelyik este, hogy ha pénzüik volna, siettetni lehetne az ügyet. Másnap boldogan látta, hogy ez a vaktában fölörpített mondat kis aranytekercs alakjában pottyán vissza a kezébe; a pénzt vigyorogva zsebre vágta, a púpja szinte táncolt örömeiben. Ettől fogva mindig szüksége volt valamire: az egyik körzet szeretne helyiséget bérelni, a másiknak bajba jutott hazafiakat kell támogatnia; aztán jöttek a fegyver- és lőszervásárlások, a szervezési munkák, a rendőrségi költségek. Florent a legszívesebben odaadott volna mindent. Eszébe jutott az örökség, a Normand tanácsaira gondolt. Lisa írószekrényéből merített, csupán az a tompa félelem tartotta vissza, mely elfogta az asszony komoly arca láttán. Úgy vélekedett, hogy ennél tisztább ügyre nem áldozhatná a pénzét. A felbuzdult Logre elképesztő rózsaszín nyakravalókat és lakkcsizmát hordott, amittől Lacaille tekintete még sötétebb lett.

- Háromezer frank egy hét alatt - újságolta Lisa Quenunak. - Mit szólsz hozzá? Csinos összeg, mi?... Ha ilyen iramban folytatja, az ötvenezer frankja legföljebb négy hónapig tart ki... És az öreg Gradelle-nek negyven évig tartott, míg összekaparta ezt a dohányt!

- Te vagy az oka! - tört ki Quenu. - Mi szükség volt elmondani neki az örökséget!

De az asszony szigorú pillantást vetett rá, s így folytatta:

- A pénz az övé, elviheti mind... Nem az bosszant, hogy oda kell neki adnom, hanem hogy tudom, milyen rosszra használja fel... Már elég régóta mondom neked: ennek véget kell vetni.

- Tégy, amit akarsz, én nem akadályozlak meg - jelentette ki végül a hentes, akit a fősvénység gyötört.

Pedig igazán szerette a bátyját; de elviselhetetlen volt számára az a gondolat, hogy négy hónap alatt elherdál ötvenezer frankot. Lisa, Saget kisasszony pletykái alapján, sejtette már, mire fordítják a pénzt. Sőt, mivel a vénlány nem átalld az örökségre célozni, az asszony élt az alkalmal, hogy a környék tudomására hozza: Florent fölveszi a maga részét, és úgy használja

fel, ahogy jónak látja. Másnap történt, hogy a vörös vásznakról nyert értesülés elhatározásra bírta. Állt még egy darabig, tétovázott, nézte maga körül az elbúsult hentesboltot; a disznók mogorván lógtak; a Mouton egy zsírosbödön mellé telepedett, a szőre felborzolódott, a pillantása komor volt, mint a békés emésztésében megzavart macskáé. Lisa ekkor odaszólt Augustine-nek, hogy ügyeljen a boltra, s fölment Florent szobájába.

Odafönt elszorult a szíve, amint belépett a szobába. Az ágy gyermeki szelídségét egy rakás vörös vállszalag éktelenítette el; lelógtak a földre. A kandallón az aranyozott dobozok s az öreg kenőcsös téglék között vörös karszalagok és kokárdák heverték halomban, szétfröccsent, óriási vércsöppek. Aztán minden szögön, a fakult-szürke papírkárpiton, szögletes, sárga, kék, zöld, fekete zászlók vonták lobogódíszbe a falat, a hentesné felismerte bennük a hús körzet lobogóit. A helyiség gyermekien ártatlan külsejét egészen elvadította ez a forradalmi dekoráció. Az az együgyű csacsкасág, aminek a boltilány itt hagyta a nyomát, a függönyök s a bútorok fehérsége most tűzvész visszfényében lobogott; Auguste és Augustine fényképe pedig halálra vált a rémülettől. Lisa körüljárt, megnézegette a lobogókat, a kar- és vállszalagokat, de egy ujjal sem nyúlt semmihez, mintha attól tartott volna, hogy megégetik ezek a szörnyűséges rongyok. Arra gondolt, hogy lám, nem tévedett, erre kellett a pénz. Hajmeresztőnek tűnt, amit látott, valami olyan hihetetlen dolognak, ami a lelke mélyéig felháborította. Az ő vagyona, az ő tisztességesen szerzett vagyona szolgáljon arra, hogy lázadást szervezzenek és pénzeljének belőle! Megállt, látta a teraszon a gránátalma kinyílt virágait, melyek a vérvörös kokárdához hasonlítottak, hallgatta a pinty csivogását, mintha puskalövés távoli visszhangját hallgatná. És ekkor beléhasított a gondolat, hogy a felkelés kitörhet már másnap, talán már aznap este. A lobogók lobogtak, a vállszalagok vonalba fejlődtek, kemény dobpergés pattogott a fülében. Erre lefutott, még annyit sem késlekedett, hogy elolvassa az asztalon szanaszét heverő papírokat. Az első emeleten megállt; felöltözött.

Ebben a komoly órában a szép Lisa biztos kézzel, nagy gonddal fésülködött. Nagyon elszánt volt, nem remegett, a tekintete még szigorúbb lett. Míg gombolta fekete selyemruháját, s erejét megfeszítve, vaskos markával összefogta az anyagot, Roustan tisztelendő úr szavaira gondolt. Megvizsgálta önmagát, és a lelkiismerete azt válaszolta, hogy a kötelességét teljesíti mostan. Mikor széles vállára terítette a kendőjét, úgy érezte, hogy a lehető legbecsületesebben jár el. Sötétlila kesztyűt húzott, kalapjára sűrű fátlyat tűzött. Mielőtt elment volna, kétszer ráfordította a kulcsot az írószekrényre, reménykedő arccal, mintha biztatni akarná, hogy ezentúl nyugodtan alhat majd.

Quenu a hentesbolt küszöbén süttette a nappal fehér pocakját. Megrökönyödve látta, hogy a felesége délelőtt tíz órakor kiöltözve megy el hazulról.

- Nicsak, hát te hová mégy? - kérdezte tőle.

Az asszony azt találta ki, hogy Taboureauneval együtt mennek el valahová. Aztán hozzátette, hogy a Vígszínházba megy jegyet venni. Quenu utánafutott, megállította, lelkére kötötte, hogy középre vegyen jegyet, ahonnet jobban látni. Az asszony, mikor a férje elment, a Saint-Eustache fala mellett a bérkocsiállomáshoz sietett, beszállt egy fiákerbe, lebocsátotta a függőnyt, s a kocsinak kiszólt, hogy vigye a Vígszínházhoz. Tartott tőle, hogy követik. Miután megvette a jegyet, az igazságügyi palotába hajtatott. Ott, a rácsos kapu előtt fizetett, és elküldte a kocsit. És óvatosan haladva végig a termék és folyosók során, eljutott a rendőrfőnökségre.

Mivel nem ismerte ki magát a sürgő-forgó rendőrök és hosszú császárkabátos urak között, adott tíz sou-t egy embernek, aki elkalauzolta a rendőrfőnök szobájáig. Még kihallgatási jegy is kellett, hogy bemehessen a főnökhöz. Majd bevezették egy garniszálló fényűzésével berendezett szűk helyiségbe, ahol egy kövér, kopasz személyiség fogadta, talpig feketében, fagyosan és mogorván. Liza előadhatta, mit óhajt. Ekkor, fátylát fölemelve, megnevezte magát, és elmondott mindent kertelés nélkül, egy szuszra. A kopasz személyiség unott képpel hallgatta, egyszer sem szakította félbe. Mikor az asszony befejezte, csupán ennyit kérdezett:

- Maga a sógornője annak az embernek, nemde?

- Igen - válaszolta Lisa határozottan - mi tisztességes emberek vagyunk... Nem akarom, hogy a férjem bajba jusson.

Amaz vállat vont, mintegy jelezve, hogy mindez meglehetősen unalmas. Aztán türelmetlenül mondta:

- Nézze, kérem, több mint egy esztendeje gyötörnek ezzel az üggyel. Feljelentés feljelentést ér, állandóan zaklatnak, noszogatnak. Gondolhatja, hogy azért nem teszek semmit, mert jobbnak látom várni. Nekünk megvannak a magunk okai... Különben tessék, itt az akta, megmutathatom.

Odatett az asszony elé egy testes aktacsomót, kék irattartóban. Lisa lapozgatni kezdte. Mintha csak az imént előadott történet egyes fejezeteit olvasná. A Le Havre-i, roueni, vernoni rendőrség jelentette Florent érkezését. Aztán arról számolt be egy jelentés, hogy Quenu-Gradelle-éknél kapott szállást. Olvasni lehetett továbbá csarnoki alkalmaztatásáról, életmódjáról, Lebigre úrnál töltött estéiről, nem maradt ki egyetlen részlet sem. Lisa elhűlve látta, hogy a jelentések kettősek, úgy látszik, két különböző forrásból származhattak. Végül talált egy levélcsomagot, melyben mindenféle formájú és írású névtelen levelek voltak. Ez volt mindennek a teteje. Egy macskakaparásban ráismert Saget kisasszony betűire, a vénlány az üvegfalú szoba társaságát jelentette föl. Felismert egy nagy, zsíros papírlapot, televésve Lecoeurné vaskos nyomtatott betűivel, majd egy sárga árvácskával díszített fényes papirost, melyet Borsika és Jules úr ákombákomjai borítottak; mindkét levél arra figyelmeztette a kormányt, hogy tartsa szemmel Gavard-t. Megismerte még Méhudin anyó piszkolódo irányát is; négy, szinte kibetűzhetetlen lapon át ismételte azokat a dajkameséket, melyek Florent felől keringtek a Vásárcsarnokban. De különösen akkor hökkent meg, amikor megpillantotta a cégük számláját, fejlécén a *Quenu-Gradelle Hentesüzlet* felírással; a számla hátlapján Auguste árulta be azt az embert, akit házassága akadályának tekintett.

A rendőrnök rejtett szándéka volt azzal, hogy az iratokat az asszony szeme elé tette.

- Nem ismeri fel egyik írást sem? - kérdezte tőle.

Lisa kinyögött egy nem-et. Fölkelt a helyéről. Elállt a lélegzete attól, amit megtudott, fátylát visszabocsátotta, elrejtve azt a tétova zavart, amely - úgy érezte - kiül az arcára. Selyemruhája suhogott, sötét kesztyűje szinte eltűnt a nagy kendő alatt. A kopasz halványan elmosolyodott s megszólalt:

- Amint látja, asszonyom, az értesítés megkészt egy kissé... De tekintettel leszünk az eljárására, megígérem. Mindenekelőtt kösse a férje lelkére, hogy ne mozduljon... Bekövetkehetnek bizonyos események...

Nem fejezte be, biccentett, félig felemelkedve a karosszékből. Ez a kihallgatás végét jelentette. Az asszony elment. Az előszobában meglátta Logre-t és Lebigre urat, akik gyorsan elfordultak. De ő még nagyobb zavarban volt, mint amazok. Terméken ment át, folyosók során haladt végig, úgy érezte magát, mintha foglyul ejtette volna ez a rendőrségi környezet,

ahol - mint az imént meggyőződhetett róla - mindent látnak, mindent tudnak. Végül a Dauphine téren át távozott. Az Óra rakparton meglassította lépteit; felüdítette a Szajnárol fújdogáló szellő.

Azt világosan érezte, hogy amit tett, fölösleges volt. A férje nem forog veszedelemben. Ettől megkönnyebbült, bár a lelki furdalásai nem szűntek. Haragudott Auguste-re és azokra a nőkre, akik az előbb olyan nevetséges helyzetbe hozták. Még lassabban ballagott tovább, nézte a hömpölygő Szajnárt; szénporlepte, fekete uszályok úsztak lefelé a zöld vízen, a part mentén meg horgászok vetették ki horgukat. Végeredményben nem ő jelentette föl Florent-t. Ez a hirtelen felötlő gondolat meghökkentette. Vajon valóban olyan gonosz cselekedet lett volna, ha följelenti? Megdöbbsent, megiasztotta az, hogy a lelkiismerete félrevezethette. A névtelen leveleket valóban aljasságnak tartotta. Ő, éppen ellenkezőleg, nyíltan ment oda, megnevezte magát, megkímélt mindenkit. Amint egyszerre eszébe jutott az öreg Gradelle öröksége, vallatóra fogta magát, s úgy érezte, ha kell, akár a folyóba hajítaná azt a pénzt, csak hogy a hentesüzletet megváltsa a bajától. Nem, ő nem fősvény, nem a pénzért tette. Amint a Pénzváltók hídján ment át, már egészen megnyugodott, visszanyerte szokott egyensúlyát. Mindenestre jobb, hogy a többiek megelőzték a rendőrfőnökségen: legalább nem kell becsapnia Quenut, s nyugodtabb lélekkel alhatik.

- Megvannak a jegyek? - kérdezte tőle Quenu, mikor hazatért.

Látni akarta a jegyeket, elmagyaráztatta magának, hogy az erkélynek melyik helyére is szólnak tulajdonképpen. Lisa úgy képzelte, hogy az ő feljelentése után a rendőrség nyomban megjelenik, s a színházlátogatás terve csak ügyes fogás volt, hogy eltávolítsa a férjét, míg letartóztatják Florent-t. Úgy tervezte, délután rábeszéli egy sétára, hogy, mint máskor is, kiszabaduljanak egy kicsit az üzletből: kikocsikáznak a Bois-de-Boulogne-ba, étteremben esznek, ottfeledkeznek valamelyik zenészkávéházban. Most azonban úgy vélte, fölösleges elmenniük hazulról. A napot, mint máskor is, a pultnál töltötte, rózsás arccal, a szokottnál vidámabban és barátságosabban, mint a lábadozó beteg, ha végre felépül.

- Mondom, hogy a levegőzés jót tesz neked! - hajtogatta Quenu. - Látod, a délelőtti járkálás egészen felvidített.

- Ej, dehogyis! - válaszolta végül az asszony, újra felöltve szigorú arcát. - A párizsi utcák nem tesznek olyan jót az egészségnek.

Este a Vígsházban *Az Úr kegyelme* előadását látták. A császárkabátos, szürke kesztyűs, gondosan fésült Quenu nagyobbára csak avval bajlódott, hogy a színészek nevét megtalálja a műsorban. Lisa pompásan festett mélyen kivágott ruhájában, az erkély piros bársonyára támasztott öklével, melyen pattanásig feszült a szűk fehér kesztyű. Mindkettőjüket végtelenül meghatotta Marie szerencsétlen sorsa; a gróf valóban aljas ember volt, Pierrot pedig már színrelépése pillanatában megkacagtatta őket. A hentesné sírt. A gyermek szökése, az ima a szűz szobájában, a szegény megháborodott leányzó visszatérése halk könnyeket csalt szép szemébe, melyet zsebkendőjével törölgetett. De akkor lett teljes a diadala ezen az estén, amikor felpillantva meglátta a Normandot és az anyját a második emeleti erkélyen. Erre még jobban felfújta magát, elküldte Quenut a büfébe egy doboz karamelláért, játszott a legyezőjével, dúsan aranyozott gyöngyházlegyezőjével. A halaskofa vereséget szenvedett; lehajtotta a fejét, úgy hallgatta az anyját, aki halkan beszélt hozzá. Az előadás végén a szép Lisa és a szép Normand összetalálkoztak az előcsarnokban, tétován mosolyogva.

Eznap Florent korán megvacsorázott Lebigre úrnál. Logre-ra várakozott; úgy beszéltek meg, hogy az be fog mutatni Florent-nak egy kiszolgált őrmestert, egy nagyon rátermett embert, akivel megbeszéljük majd a Bourbon-palota és a Városháza megrohanásának a tervét. Leszállt

az est; az eső, mely már délután megindult, sűrűn permetezett, és szürkébe vonta az egész Vásárcsarnokot. Az épületek sötéten váltak ki az ég vörhenyes ködéből, piszkos felhőfoszlányok úsztak a tetőzettel csaknem egy magasságban, mintha a villámhárítók hegyén akadtak volna meg és szakadoztak volna szét. Florent-t elszomorította a csatakos utca, a sárgán patakozó víz, mely mintha el akarta volna sodorni az alkonyt és belefojtani a sárba. Elnézte a fedett utcák járdáira menekült sok embert, az esőben vonuló ernyők sorát, a fiákereket, melyek sebesebben és visszhangosabban gördültek a kiürült úttest közepén. Kiderült. Vörös fény terjengett nyugatról. Ekkor utcaseprők hada tűnt fel a Montmartre utca bejáratánál, és söpörni kezdte a tóvá gyülemlett latyakot.

Logre nem hozta el az őrmestert, Gavard a barátaihoz ment vacsorára Batignolles-ba. Florent kénytelen volt Robine-nal kettesben tölteni az estét. Ő beszélt egész idő alatt, s a végén nagyon elborult a kedve; a másik csak némán bólogatott a szakállával, s csupán negyedóránként mozdította meg a karját, hogy kortyoljon egyet a söréből. Florent, elunva magát, fölment lefeküdni. Robine, hogy magára maradt, sem ment el, elgondolkozva ráncolta a homlokát kalapja alatt, s a korsóját bámulta. Rose és a pincér, arra számítva, hogy korábban zárhatnak, mivel a különszoba társasága nincsen ott, jó félóra hosszat strázsáltak, míg végre elszánta magát és fölkerekedett.

Florent a szobájában nem mert lefeküdni. Megint erőt vett rajta az az ideges rosszullet, mely gyakran egész éjszakákon át végeérhetetlen lidérces álmokkal gyötörte. Előző nap, Clamartban, részt vett Verlaque úr temetésén, aki irtózatos haláltusa után halt meg. Még mindig nagyon szomorú volt, ha arra a földbe leeresztett, keskeny koporsóra gondolt. Különösen Verlaque-né képét nem tudta elhessegetni: az asszony hangja pityergős volt, a szeme száraz; utánament a férfinak, arról beszélt, hogy a koporsó nincs kifizetve, s nem tudja, hogyan rendelkezék a halottasmenettel, nem lévén egy fillérje sem, mivel a patikus, hogy előző este értesült a beteg haláláról, követelte a számla kiegyenlítését. Florent-nak kellett előlegeznie a koporsóra s a halottasmenetre, sőt még borraivalót is ő adott a halottvivőknek. Amikor már menni készült, Verlaque-né olyan keservesen nézett rá, hogy otthagytott neki húsz frankot.

Most ez a haláleset nem hagyta nyugodni. Újra szóba kerül a felügyelői állás. Zaklatni fogják, véglegesíteni akarják majd. Bosszantó bonyodalmak, amelyek felkelthetik a rendőrség gyanúját. Legjobban azt szerette volna, ha a forradalmi megmozdulás már másnap kirobban, s akkor sutba vághatná az egyensapkáját. Feje tele volt ezekkel a nyugtalanító gondolatokkal, homloka égett, kiment a teraszra, hogy a langyos éjszaka végigcirógassa leheletével. Az eső után elállt a szél. Vihar előtti hőség lepte még el a sötétkék, felhőtlen eget, mely alatt ott terpeszkedett a Vásárcsarnok terjedelmes, égszínű tömegével, megtűzdelve, akár az égbolt, az eleven gázlángok sárga csillagaival.

Florent a vaskorlátra dőlve azon gondolkozott, hogy előbb-utóbb megbűnhődik azért, amiért elfogadta ezt a felügyelői állást. Ez afféle szégyenfolt az életén. A rendőrségtől húzza a fizetését, esküjét megszegte, a császárt szolgálja, hiába fogadkozott annyit a száműzetésben. Hogy Lisának akart eleget tenni, hogy könyörületes célra fordította a felvett fizetést, hogy igyekezett becsületesen ellátni a hivatalát, mindez nem volt már elég erős érv ahhoz, hogy fölmentse a gyávaság vádjá alól. Ha szenved ebben a zsíros és túltáplált környezetben, hát megérdemli a szenvedést. És újra érezte az átélt nehéz esztendőt, a halaskofáktól elszenvedett üldöztetést, az esős napok émelyítő bűzét, a sovány ember állandó gyomorrontását, a körölte egyre növekvő néma ellenségeskedést. Mindezt bűnhődésnek tekintette. A haragnak ez a tompa morajlása, melynek nem tudta megfogni az eredetét, már valami végzetes szerencsétlenség jöttét jelezte, s ő előre megadta magát, szégyellve a bűnt, melyért vezekelnie kell.

Aztán dühös lett magára, ha arra a népi megmozdulásra gondolt, amit most készít elő; azt hitte, már nem elég tiszta ahhoz, hogy sikere legyen.

Mennyit álmodozott itt, a magasban, míg tekintete a pavilonok széles tetőzetén kóborolt! De sokszor nézte a tetőket, mintha szürke tengerek volnának, melyek távoli tájakról hoznak üdvözetet! Holdtalan éjszakákon elsötétültek, holt tavakká, bűzhödt, poshadó pocsolyákká váltak. Derűs éjjeleken világító szökőkutakká lettek; a sugarak lefolytak a tetőzet két emeletén, megáztatták a széles bádoglapokat, kicsordultak és lecsorogtak ezeknek az egymásra helyezett, óriási méretű tányéroknek a szélén. Hideg időben megkeményedtek, befagytak, olyanok lettek, mint Norvégia öblei, ahol korcsolyázók siklanak a jégen; június hevétől pedig ájult álomba merültek. Egy decemberi estén, ablakát kinyitva, Florent azt látta, hogy egészen fehérek a hótól, s a szűzi fehér hó beragyogja a rozsdaszín eget; szélesen terültek el, egyetlen lábnyomtól sem szennyezetten, akár az északi síkságok, a szánoktól megkímélt magányos hómezők; néma csönd honolt rajtuk, a szendergő óriások szelídsége. Ő pedig, aszerint, hogy melyik arcát mutatta e változékony táj, gyöngéd vagy kegyetlen ábrándoknak adta át magát; a hó megnyugtatta, a terjedelmes fehér lepel szűzi fátyolnak tűnt, mellyel elfödtek a Vásárcsarnok szennyét; a derült éjszakák a patakozó holdfényben a tündérmesék birodalmába repítették. Csak a sötét éjjeleken szenvedett, a tikkasztó júniusi éjszakákon, amikor szétterült az émelyítően bűzlő mocsár, az elátkozott tenger alvó víztükre. És mindig visszatért ugyanaz a rémkép.

A tetők szüntelenül ott voltak előtte. Nem nyithatta ki az ablakát, nem könyökölhetett rá a korlátra anélkül, hogy ott ne legyenek a szeme előtt, elzárva a látóhatárt. Este, ha kijött a Csarnokból, újra csak a végtelen tetőket látta. Elzárták előle Párizst, nyomasztották nagyságukkal, betörtek az életébe minden pillanatban. Ezen az éjszakán még vadabban rohanta meg a rém, melyet még növelt a lelkén rágódó tompa nyugtalanság is. A délutáni eső poshadt nyirkossággal töltötte meg a Vásárcsarnokot, mely ott hentergett a város kellős közepén, akár a részeg az asztal alatt az utolsó palack után, és Florent arcába fújta bűzös leheletét. Úgy rémlett, mintha mindegyik pavilonból vastag pára gomolyogna elő. Távolabb a mézárszékek s a belsőrészes boltok gőzölögtek, émelyítő vérszagot árasztva. A zöldség- és gyümölcs piac a megsavanyodott káposzta, a rohadt alma, a szemétbe dobott zöldfélék szagát lehelte magából. A vajak bűzölögtek, a halpiac felől csípős fuvallat fújt. De különösen az alatta levő baromfipiac szellőztető tornyából tört elő meleg pára és bűdösség, mely úgy terjengett, mint a gyárkémények füstje. Ez a sokféle kigőzölgés felhővé sűrűsödött a tetők fölött, beburkolta a szomszédos házakat, súlyos páráként telepedett egész Párizsra. A Vásárcsarnok fulladozott szűkre szabott vasövében, és estéli csömörének túláradásával fűtötte a pukkadásig tömött város álmát.

Lentről, a gyalogjáróról, Florent hangokat hallott, gondtalan emberek nevetgéltek. A tornác ajtaját nagy zajjal csukták be. Quenu és Lisa jött meg a színházból. Florent ekkor elkábulva, szinte megrészegedve a beszívott levegőtől, bement a teraszról, s ideges aggodalommal érezte a feje fölött tornyosodó vihart. Ez volt minden bajának forrása, ez a nappali hőségtől fülledt Vásárcsarnok. Becsapta az ablakot, otthagya a sötétségben a pavilonokat, hadd fetrengjenek csupaszon, még mindig verejtékezve, kibontott mellel, felpuffedt hasukat mutatva, öklen-dezve a csillagos ég alatt.

Egy héttel később Florent végre elérkezettnek látta az időt a cselekvésre. Az elégedetlenségre volt annyi ok, hogy Párizsban harcba indítsák a felkelő csoportokat. A törvényhozó testület, melyet egy javadalmazási törvény már előzőleg megosztott, most egy nagyon népszerűtlen adózási tervezetet tárgyalt, amely zúgolódást váltott ki a külvárosokban. A minisztérium, félve a kudarctól, minden befolyását latba vetette. Ennél kedvezőbb alkalom talán sokáig nem nyílik még.

Egyik nap Florent már kora hajnalban ott ólálkodott a Bourbon-palota körül. Felügyelői munkájáról is megfélemlített emiatt, nyolc óráig terepszemlével töltötte az időt, s nem gondolt rá, hogy távolléte lázba hozza majd a halcsarnokot. Megnézett minden utcát, a Lille, az Egyetem, a Bourgogne, a Saint-Dominique utcát; elment az Invalidusok teréig, meg-megállt némelyik sarkon, s nagy lépésekkel méregetett bizonyos távolságokat. Aztán, hogy az Orsay rakparton jött visszafelé, felült a mellvédre, s úgy döntött, hogy a támadás egyszerre indul meg minden oldalról: a Gros-Caillou-i csoportok a Mars-mező felől érkeznek majd; az észak-párizsi körzetek a Madeleine irányából jönnek; a nyugati és déli körzetek pedig a rakpartok vonalát követik, vagy kisebb csoportokban hatolnak be a Saint-Germain negyed utcáiba. De fött a feje a túlsó parton fekvő Champs-Élysées, a nyílt sugárutak miatt, mert előre látta, hogy ágyúkat állítanak ide, s végigsöprik a rakpartokat. Erre változtatott a terv több részletén, s a kezében levő jegyzetfüzetébe kijelölte a körzetek számára a küzdelem színterét. Az igazi támadás csakugyan a Bourgogne és az Egyetem utcán át történik, míg a Szajna felől elterelő hadmozdulatot hajtanak majd végre. A reggel nyolc órai napsugár, mely melegen sütött a tarkójára, vidáman szökélt a széles járdákon, s megaranyozta Florent-nal szemközt a hatalmas épület oszlopait. És ő már látta a csatát, emberfürtök lógtak az oszlopokon, a rácst betörték, az oszlopcsarnokot előzönlötték, és fönt, egészen magasan, sovány karok zászlót tűztek ki.

Lassan jött visszafelé, fejét lehajtotta. Turbékolást hallva, föltekintett. Ekkor vette észre, hogy a Tuilériák kertjében jár. Az egész pázsitágyon begyesen lépegetett egy csapat örvösgalamb. Florent nekitámaszkodott egy kis időre egy narancsfa ládájának, nézte a gypet s a sütkérező galambokat. Szemközt a gesztenyefák árnya egészen fekete volt. Meleg csöndesség borult a földre, csak az a szakadatlan dübörgés zavarta meg, mely idehangzott messziről, a Rivoli utca rácsai mögül. A növények illata nagyon meghatotta a férfit, François-néra emlékeztette. Egy lányka futott arra, karikát hajtva, s felzavarta a galambokat. Felröppentek és sorban rátelepedtek az egyik ókori harcos márványkarjára, a pázsit közepén, szelídebben turbékolva és tovább begyeskedve.

Amint Florent a Vauvilliers utcán át ment visszafelé a Csarnokba, meghallotta Claude Lantier hangját; őt hívta. A festő a baromfipavilon alagsorába készült lemenni.

- Ejnye, jöjjön velem - kiáltotta. - Ezt a marha Marjolint keresem.

Florent követte, hogy egy ideig még gondolataiba mélyedhessen, s hogy pár pillanattal késleltesse visszatérését a halpiacra. Claude közölte, hogy pajtása, Marjolin, most már igazán nem szólhat semmit; állattá vált. Ő pedig azt forgatja a fejében, hogy lefesti, amint négykézláb áll, arcán azzal a bárgyú vigyorral. Miután dühében széttépett egy vázlatot, óráig elidőzött a féleszű társaságában, szótlánul, próbálva ellesni a vigyorát.

- Biztosan a galambjait eteti - dünnyögte. - Csak az a baj, hogy nem tudom, hol van Gavard úr kamrája.

Tüvé tették az egész pincét. Középuőtt, a fakó homályban, két vízvezeték folydogál. A kamrák csak a galambok számára szolgálnak. A drótháló mentén örökösen panaszos cserregés-csivitelés hallatszik, mint amikor halkan cseverésznek a madarak a lomb között, ha leszáll az alkony. Claude, meghallva ezt a muzsikát, felnevetett.

- Esküdni merne az ember, hogy Párizs valamennyi szerelmese itt ölelkezik benn! - mondta a társának.

Azonban egyetlenegy kamra sem volt nyitva; már-már arra gondolt, hogy Marjolin nincs is a pincében, amikor csókcsattanása - de még milyen cuppanós csókcsóké! - hirtelen megállította egy meghasított ajtó előtt. Benyitott, meglátta azt a marha Marjolint; Cadine letérdeltette a szalmára, úgy, hogy a fiú arca éppen az ő ajkáig érjen, és szépen körbe csókoltgatta. Félresimította hosszú szőke haját, a füle mögé csókolt, majd az álla alá, végig a tarkóján, visszajött a szemére és a szájára, kényelmesen, aprókat cuppantva szopogatta az arcát, mint valami nyalánkságot, ami csak az övé, s amivel azt tesz, amit akar. A fiú készségesen úgy maradt, ahogy a lány állította. Nem tudta, mit csinálnak vele. Odatartotta a testét, nem félve még a csiklandozástól sem.

- No csak rajta, ne zavartassátok magatokat! - mondta Claude. - Nem szégyelled magad, te mihaszna, így kínozni őt ebben a mocsokban? Csupa piszok a térde.

- Hát aztán! - nyelvelt vissza Cadine szemtelenül. - Nem kíntás ez ennek. Szereti, ha csókoltják, mert most már fél mindenütt, ahol nincs világosság... Ugye félsz, mi?

Főlemelte; az pedig tapogatta az arcát, mintha keresné rajta a csókcsókat, amiket az imént kapott a lánytól. Azt hebegte, hogy fél, miközben a lány így folytatta:

- Különben is azért jöttem, hogy segítsek neki; a galambjait ettetem.

Florent elnézte a szegény állatokat. A kamrában körös-körül tetőtlen ládák sorakoztak a polcokon, bennük elgémberedett lábú, fekete-fehér, tarka tollazatú galambok szorongtak. Időnként borzongás futott végig ezen az eleven térítőn; aztán a testek összébb szorultak, s csak zavaros kotyogást lehetett hallani. Cadine keze ügyében volt egy lábos, tele vízzel és maggal; a lány a szájába vett belőle, egymás után fogta a galambokat, s egy-egy kortynyit a csőrükbe engedett. S azok verdestek, fulladoztak, visszahullottak a láda fenekére elfehérült szemmel, elbódulva a beléjük erőszakolt tápláléktól.

- Szerencsétlen állatok! - mormolta Florent.

- Annyi bajuk legyen! - mondta Cadine, mikor befejezte. - Jobb ízűek, ha jól megtömi őket az ember... Látja, ezekkel itt két óra múlva sós vizet itatunk. Attól fehér és ízletes lesz a húruk. Két órára rá levágjuk őket... Ha akarják látni az ölest, van itt már előkészítve egynéhány, Marjolin mindjárt elnyisszantja a nyakukat.

Marjolin magával vitte az egyik ládát, vagy félszáz galambbal. Claude és Florent követték. Az egyik vízvezeték mellett letelepedett a földre, a ládát maga mellé tette, s egy bádogtartály-félére ráállított egy vékony keresztlécekel ellátott, rácsos fakeretet. Aztán nekilátott a vágásnak. Sebesen forgatva ujjai közt a kést, szárnyuknál ragadta meg a galambokat, a kés nyelével a fejükre ütött, amitől elkábultak, s a hegyét a torkukba bökte. A galambok megvonaglottak, tolluk felborzolódott, ő pedig sorba rakta őket, fejjel a fakeret rúdjai közé, a bádogtartály fölé, melybe belecsöpögött a vérük. S közben, a megroppanó koponyákon koppanó kés ütemére, óraingaként járt a keze, főlemelve az élő állatot egyik felől, s letéve a tetemet a másik oldalon. De Marjolin mind gyorsabban és gyorsabban dolgozott, az öldöklés felvidította, szeme villogott, úgy kuporgott ottan, mint egy jókedvű, óriás szelindek. Végül nevetésben tört ki, majd dúdolni kezdett: „Tik-tak, tik-tak, tik-tak”, s csettintgetve kísért a

kés ütemét, mintha valami fejjúzó malom zakatolna. A galambok úgy csüngtek, mint megannyi selyemrongy.

- Ez tetszik neked, mi, te mafla? - mondta Cadine, maga is nevetve. - Mulatságosak ezek a galambok, mikor a nyakuk közé húzzák a fejüket, így ni, hogy ne lehessen a torkukat megtalálni... Nem olyan szelídek ám ezek a dögök; megvagdosnák az embert, ha tudnák.

Még hangosabban kacagott, látva Marjolin mind lázasabb buzgalmát, aztán így folytatta:

- Megpróbáltam én is, de nekem nem megy ilyen gyorsan, mint neki... Egyik nap százat ölt le tíz perc alatt.

A fakeret kezdett megtelni; hallani lehetett a tartályba hulló vér csöpögését. Ekkor Claude hátrafordult, s látva, hogy Florent milyen sápadt, sietett elvinni onnét. Odafönt leültette egy lépcsőfokra.

- Na, mi az! - szólt Florent tenyerébe csapva. - Még összecsiklik itt, mint valami fehérnép.

- A pince szaga... - motyogott Florent egy kissé röstelkedve.

Ezek a galambok, melyekkel magot és sósvizet nyeletnek, aztán fejbe verik és leölik őket, eszébe idézték a Tuilériák örvösgalambjait, melyek színjátzó selyemruhájukban sétálgatnak a naparanyozta fűben. Látta őket, az ókori harcos márványkarján turbékoltak, a kert mély csöndjében, míg a gesztenyefák sötét árnyékában kislányok karikáztak. És ekkor, ahogy ezt a nagy szőke vadállatot nézte, aki a kés nyelvével ütve s a hegyével bökve, mészárosmunkáját végezte ebben az émelyítő pincében, jeges hideg mart a csontjába, úgy érezte, hogy összeesik, a lába rogyadozott, a szemöldöke rángatózott.

- Teringettét! - folytatta Claude, mikor a másik magához tért. - Magából se lenne jó katona... No hiszen! Derék anyámasszony katonái azok is, akik Cayenne-be küldték, mert félték magától. Kedvesem, ha maga valaha is belekeveredne egy forrongásba, egy pisztolyt sem merne elsütni, nehogy megöljön valakit.

Florent fölállt, nem válaszolt. Nagyon elkomorodott, az elkeseredés ráncai barázdálták keresztül-kasul az arcát. Eltávozott, hagyva, hogy Claude visszamenjen a pincébe; s míg a halpiac felé tartott, újra a támadási tervre s azokra a fegyveres csoportokra gondolt, melyek előzőnlik majd a Bourbon-palotát. A Champs-Élysées-n ágyú fog dörögni; betörik a rácsot; vér borítja a lépcsőfokokat, agyvelő fröccsen az oszlopokra. Sebesen suhant el előtte a harci jelenet. És ő halálsápadtan állt a közepén, nem bírta tovább a látomást, kezébe temette az arcát.

Az Új Híd utcán áthaladtában úgy rémlett neki, mintha a gyümölcsöspavilon sarkán a nyakát nyújtogató Auguste sápadt képét látná. Úgy látszott, les valakire, roppant izgalmában bárgyún meregette a szemét. Majd hirtelen eltűnt, futott vissza a hentesüzletbe.

„Mi lelte ezt? - töprengett Florent. - Fél tőlem?”

Eznapi reggel súlyos események történtek Quenu-Gradelle-éknél. Pirkadatkor Auguste lélekszakadva rohant fölkelteni a gazdasszonyát, jelentve neki, hogy itt a rendőrség Florent úráért. Aztán, még jobban dadogva, összezagyvált valamit arról, hogy Florent már elment, bizonyára menti a bőrét. A szép Lisa, pongyolában, fűző nélkül, ügyet sem vetve senkire, hirtelenjében felszaladt a sógora szobájába, s magához vette a Normand fényképét, előzőleg körülnézve, hogy nem maradt-e valami áruló nyom, mely gyanúba keverhetné őket. Lefelé jövet találkozott a rendőrökkel a második emeleten. A rendőrbiztos megkérte, hogy menjen velük. Egy darabig halkán beszélgetett vele, míg embereivel elfoglalta a szobát, s azt tanácsolta az

asszonyoknak, hogy nyissa ki az üzletet, mint máskor, nehogy valaki gyanút fogjon. Az egérfogó készen állt.

A szép Lisát az egész kalandban egyvalami aggasztotta: hogyan fogja Quenu elviselni a csapást. Azonkívül tartott attól is, hogy a férje mindent elront a siránkozásával, ha megtudja, hogy itt a rendőrség. Ezért megeskette Auguste-öt, hogy az egészet a legszigorúbban titokban tartja. Visszament, hogy befűzze magát, az álmos Quenunak pedig kitalált valamit. Félórára rá már a hentesbolt küszöbén állt, megfésülködve, befűzve, ragyogón, rózsás arccal. Auguste nyugodtan rendezgette a kirakatot. Quenu is megjelent pár percre a járdán, ásítózott egy kicsit, míg végképp föl nem ébredt a reggeli hűvösségben. Semmi sem árulta el az odafönt készülődő drámai eseményeket.

De a rendőrbiztos maga lármázta fel a környéket azzal, hogy házkutatást tartott Méhudinéknél a Pirouette utcában. Értesülései a lehető legbiztosabbak voltak. A kapitányságon átvett névtelen levelek azt bizonygatták, hogy Florent többnyire a szép Normanddal hál. Meglehet, hogy ide szökött. A rendőrbiztos, két embere kíséretében, bedörömbölt az ajtón, a törvény nevében. Méhudiné épp akkor keltek fel. Az öregasszony dühösen nyitott ajtót, de tüstént lecsillapodott és elvigyorodott, mikor megtudta, miről van szó. Leült, a ruháját igazgatta, s így szólt az urakhoz:

- Mi tisztességes emberek vagyunk, nekünk nincs félnivalónk, csak kutassanak.

Mínthogy a Normand nem nyitotta ki elég gyorsan a szobáját, a rendőrbiztos rátörette az ajtót. A lány éppen öltözködött, melle födetlen volt, látni lehetett királynői vállát, alsószoknyát tartott a foga közt. Ez az erőszakos behatolás, amit nem tudott mire vélni, dühbe gurította; leejtette az alsószoknyát, s rá akarta magát vetni a rendőrökre, egy szál ingben, inkább dűhtől, mint szégyentől vörösén. A rendőrbiztos, szemben ezzel a nagy, meztelen fehérnéppel, előbbre lépett, hogy oltalmazza a legényeit, s szenvtelen hangon ismételte:

- A törvény nevében! A törvény nevében!

Erre az egy karosszékbe roskadt, zokogott, rázta a sírógörcs, hogy olyan tehetetlennek érzi magát, hogy nem érti, mit akarnak tőle. Haja szétzilálódott, inge a térdéig sem ért, a rendőrök oda-odasandítottak. A rendőrbiztos odavetett egy kendőt a falról. A Normand még csak el sem fődte magát; még hevesebben zokogott, látva, hogy az emberek durván föltúrják az ágyát, a vánkosokat tapogatják, az ágyneműt vizsgálják.

- De hát mit tettem én? - dadogta végül. - Mit keresnek az ágyamban?

A rendőrbiztos Florent nevét említette, s hogy Méhudin anyó ott állt a szoba küszöbén, a fiatal nő kitört:

- Aha! Ez a némbér volt az! - és neki akart rontani az anyjának. Megverte volna. Lefogták, erőszakkal becsavarták a kendőbe. Rúgkapált, elfulladva nyögte:

- Hát kinek néznek maguk engem!... Az a Florent ide be nem tette a lábát, hallják? Nincs köztünk semmi. A környéken igyekeznek befeketíteni engem, de mondják csak a szemembe, majd meglátják, mi lesz. Aztán csukjanak be; nem bánom... Mit? Hogy éppen Florent! Van nekem jobb annál. Ahhoz mehetek hozzá, akihez akarok, azok meg, akik magukat ideküldték, meg fognak pukkadni dühükben.

Ez a szóáradat lecsillapította. Dühé Florent ellen fordult, ő az oka mindennek. A rendőrbiztoshoz intézte a szót, mentegetőzött:

- Nem tudtam, uram. Olyan szelídnek látszott, megtévesztett minket. Nem akartam hallgatni a szóbeszédre, mert az emberek olyan gonoszak... Idejárt leckét adni a kisfiamnak, aztán ment is. Etettem, gyakran megajándékoztam egy-egy szép hallal. Ez volt minden... Nahát, szavamra! Többet nem fogják a szememre vetni, hogy vajszívú voltam!

- De úgy tudom - folytatta a rendőrbiztos - hogy átadott magának bizonyos papírokat megőrzésre.

- Nem adott, esküszöm, hogy nem... Nekem igazán mindegy lenne, én szívesen odaadnám azokat a papírokat. Már éppen elegendő van ebből. Nem nagy öröm, hogy mindent föltúrnak itt nekem... Higgyék meg, kár a fáradságért.

A rendőrök, miután megvizsgálták minden bútordarabot, be akartak menni abba a fürdőbe, ahol Pipec aludt. Pár perce hallották már, hogy a zajra felriadt gyerek hangosan zokog, bizonyára azt képzelvén, hogy őt akarják mindjárt legyilkolni.

- Ez a kisfiú szobája - mondta a Normand, kinyitva az ajtót.

Pipec, anyaszült meztelen, hozzászaladt, a nyakába csimpaszkodott. Az anyja csitítgatta, saját ágyába fektette. A rendőrök szinte azonnal kijöttek a fürdőből, s a rendőrbiztos már menni készült, mikor a még mindig pityergő gyermek az anyja fülébe súgta:

- Elviszik a füzetjeimet... Ne add oda nekik a füzetjeimet.

- Igaz, ni - kiáltott fel a Normand -, itt vannak a füzetek... Várjanak, uraim, odaadom. Hadd lássák, hogy fűtyülök rá... Tessék, találnak benne olyat, amit ő írt. Nyugodtan felakaszthatják, én nem fogom levágni a kötélről.

Odaadta Pipec füzetjeit és az írásmintákat. De a kicsi mérgesen ugrott fel megint, harapta és karmolta az anyját, aki tarkón legyintette és visszafektette. Erre az üvölteni kezdett. A szoba küszöbén a zenebonában Saget kisasszony nyújtogatta a nyakát; hogy minden ajtót tárva talált, bejött s felajánlotta a szolgálatait Méhudin anyónak. Jártatta a szemét, hegyezte a fülét, és nagyban sápítozott, hogy szegény hölgyeket nincs, aki oltalmazza. Közben a rendőrbiztos komoly arccal olvassgatta az írásmintákat. Látva a „zsarnokian”, „szabadságellenes”, „alkotmányellenes”, „forradalmi” szavakat, összevonta a szemöldökét. Amint ahhoz a mondathoz ért hogy: „Mikor az óra üt, a zsarnok elbukik”, ráütögetett a papírra, s így szólt:

- Ez nagyon súlyos, nagyon súlyos.

Átadta a paksamétát egyik emberének s elment. Claire, ki eddig még nem jött elő, kinyitotta az ajtaját, s utánanézett a lemenőknek. Aztán bement a nővére szobájába, ahová már egy éve nem tette be a lábát. Saget kisasszony láthatólag a legjobb egyetértésben beszélgetett a Normanddal, sajnálkozott rajta, szébb húzta a kendőt, hogy jobban betakarja, részvevő ábrázattal hallgatta első dühös kifakadásait.

- Te gyáva! - mondta Claire, és a nővére elé állt.

Az fölkel, ijesztően, a kendőjét lecsúsztatva.

- Szóval kémkedsz? - kiáltott. - Ismételd meg, amit az előbb mondtál.

- Te gyáva! - ismételte meg a lány még sértőbb hangon. Erre a Normand teljes erejéből pofon vágta Claire-t, aki rettenetesen elsápadt, és nekiugrott a nővérenek, nyakába mélyesztve a körmét. Birkóztak egy darabig, egymás haját tépték, igyekeztek megfojtani egymást. A kisebbik emberfeletti erővel, bármily vézna volt is, olyan hevesen taszította meg az idősebbet, hogy mindketten belezuhantak a szekrénybe, melynek az üvege összetört. Pipec zokogott,

Méhudin anyó meg rákiáltott Saget kisasszonyra, hogy segítsen szétválasztani őket. De Claire kiszabadította magát, és egyre hajtogatta:

- Gyáva, gyáva, gyáva... Megyek, figyelmeztetem azt a szerencsétlent, akit elárultál.

Az anyja elállta előle az ajtót. A Normand hátulról vetette rá magát, Saget kisasszony segítségével hárman belökdösték a szobájába, és kétszer ráfordították a kulcsot, bár örülden hadakozott. Rugdalta az ajtót, tört-zúzott mindent. Aztán csak vad kaparászás hallatszott, mint amikor vassal karcolják a vakolatot. Az ollója hegyével próbálta kibontani az ajtó sarkát.

- Megölt volna, ha kés van nála - mondta a Normand, összekeresgélve a ruháit, hogy felöltözködjék. - Majd meglátják, hogy a végén még elkövet valamit, amilyen féltékeny... Csak ki ne nyissák neki az ajtót. Fellármázná a környéket ellenünk.

Saget kisasszony lesietett. Éppen abban a pillanatban ért a Pirouette utca sarkára, amikor a rendőrbiztos újra belépett a Quenu-Gradelle-ék portáján. A vénlány rögtön tudta, hányadán állnak, bement a hentesüzletbe, a szeme úgy ragyogott, hogy Lisa nyomban csendre intette, Quenure mutatva, aki a szózott oldalast aggatta fel éppen. Mikor a férfi visszament a konyhába, a vénlány előadta a Méhudinéknél nemrég lejátszódott drámai jelenetet. A hentesné ráhajolt a pultra, kezét a tűzdelt borjús tálra tette, a diadalmaskodó asszony boldog arkifejezésével itta a vénkisasszony szavát. Majd mikor egy vevő két disznólabát kért, elgondolkozó arccal csomagolta be az árut.

- Én nem haragszom a Normandra - mondta végül Saget kisasszonynak, mikor újból magukra maradtak. - Én nagyon szerettem, és sajnálom, hogy összeugrattak minket... Nézze, itt a bizonyosság, hogy nem vagyok rosszindulattal iránta: ezt megmentettem a rendőrség kezéből, és szívesen oda is adom neki, ha személyesen eljön érte.

Kihúzta a zsebéből a levelezőlap nagyságú fényképet. Saget kisasszony beledugta az orrát, s vigyorogva olvasta: „Florent-nak, kedves barátjának, Louise.” Aztán éles hangján megjegyezte:

- Talán nem jól teszi. Meg kellene tartania.

- Nem, nem - vágott közbe Lisa -, azt akarom, hogy véget érjenek a pletykák. A mai nap a kibékülés napja. Elég volt már ebből, legyen újra békesség a környéken.

- Nos, akarja, hogy megmondjam a Normandnak, hogy vár rá? - kérdezte a vénlány.

- Igen, nagyon örülnék, ha megtenné.

Saget kisasszony visszament a Pirouette utcába, és nagyon ráijesztett a halaskofára, megmondva neki, hogy látta a fényképét Lisa zsebében. De mégsem sikerült mindjárt rávennie arra a lépésre, amit a vetélytársa követelt. A Normand feltételeket szabott: csak akkor hajlandó elmenni, ha a hentesné is elébe jön, hogy a hentesüzlet küszöbén fogadja. A vénlánynak még kétszer meg kellett fordulnia, míg végre megállapodtak a találkozó részleteiben. Végül megvolt az öröme, hogy ő bonyolíthatja le ezt a kiegyezést, mely hamarosan szóbeszéd tárgya lesz mindenütt. Mikor utoljára ment el Claire ajtaja előtt, még mindig hallotta az olló kaparászását a vakolaton. Miután megvitte a végleges választ a hentesnének, elsietett Lecoeurnéért és Borsikáért. Mindhárman elhelyezkedtek a járdán, a halcsarnok sarkán, a hentesüzlettel szemközt. Itt nem tévesztik szem elől a találkozó egyetlen részletét sem. Türelmetlenül topogtak, beszélgetést színélve lesték a Pirouette utcát, ahonnét a szép Normandnak érkeznie kell majd. A Vásárcsarnokban már híre futott a békekötésnek; a kofák felálltak a pultjuk mögött, ágaskodtak, kíváncsiskodtak; mások, a kíváncsibb természetűek, elhagyták a

standjukat, s egészen bent, a fedett utcában álltak meg. A Csarnokból minden szempár a hentesüzletre szegeződött. Feszülten várakozott az egész környék.

A jelenet ünnepélyesen zajlott le. Mihelyt a Normand kifordult a Pirouette utcából, mindenki visszafojtotta a lélegzetét.

- Felrakta a briliánsait - dünnyögte Borsika.

- Nézzék csak, hogy lépked - tódította Lecoeurné - hallatlanul pimasz.

A szép Normand valóban úgy lejtett, mint a királynő, aki kegyeskedik elfogadni a békét. Nagy gonddal öltözött fel, haját kibodoríttatta, köténye csücskét felemelte, hogy látni lehessen kasmír-szoknyáját; fölszentelt egy csodálatosan gazdag csipkeszalagot is. Érezvén, hogy a Vásárcsarnok lesi, még peckesebben közelített a hentesüzlet felé. Az ajtó előtt megállt.

- Most a szép Lisán a sor - mondta Saget kisasszony. - Figyeljék csak.

A szép Lisa mosolyogva hagyta ott a pultját. Sietség nélkül jött át az üzleten, kezét nyújtott a szép Normandnak. Ő is tökéletesen kifogástalan volt vakító vászonholmijában, patyolat-tisztán. Suttogás szaladt végig a halpiacon; a járdán összébb hajoltak a fejek, élénken beszélgetve. A két nő benn volt most az üzletben, a kirakatban levő pacaloktól nem lehetett jól látni őket. Úgy tűnt, hogy kedvesen társalognak, kölcsönösen hajlongtak, nyilván bókoltak egymásnak.

- Nini! - folytatta Saget kisasszony. - A szép Normand vásárol valamit... Ugyan, mi lehet az? Úgy látom, hurka... Ahá, ott van! Maguk nem látták? A szép Lisa most adta vissza a fényképet, mikor a kezébe tette a hurkát.

Aztán újabb üdvözlések következtek. A szép Lisa, az előre megbeszélt kedvességen túlmenően, kikísérte a szép Normandot az utcára is. Ott mindketten nevettek, mutatták a környéknek, hogy milyen jó barátnők. A Csarnokban nagy volt az öröm; a kofák visszatértek a standjukra, megállapítva, hogy nagyon szépen folyt le az egész.

Saget kisasszony azonban még tartóztatta Lecoeurnét és Borsikát. A színjáték még csak most kezdődött. Mindhárman élesen figyelték a szemközti házat, mohó kíváncsiságukban szerettek volna keresztüllátni a falakon. Hogy csillapodjanak, újra a szép Normandról kezdtek beszélgetni.

- No, most nincs párja - mondta Lecoeurné.

- Ott van neki Lebigre úr - jegyezte meg Borsika, s elnevette magát.

- Ó, Lebigre úrnak most már biztosan nem kell.

Saget kisasszony vállat vont, s így dünnyögött:

- Nem ismerik maguk azt az embert. Az fütyül az egészre. Tudja, mi az érdeke, és a Normand gazdag. Két hónapon belül férj-feleség lesznek, majd meglátják. Méhudin anyó már jó ideje szövögeti ezt a házasságot.

- Nem számít - kezdte újra a vajaskofa - a rendőrbiztos mégiscsak ott találta az ágyban azzal a Florent-nal.

- Nana, azt nem mondtam... Az égimeszelő nem sokkal előbb mehetett el. Ott voltam, mikor keresték az ágyban. A rendőrbiztos a kezével tapogatott ottan. Még ki sem hűlt a két test helye...

A vénlány lélegzetet vett, aztán méltatlankodva folytatta:

- Hanem, tudják, akkor voltam igazán oda, amikor meghallottam azt a sok szörnyűséget, amit az a nyomorult a kis Pipec fejébe vert. Nem, azt el sem tudják képzelni... Egész vaskos paksaméta volt.

- Miféle szörnyűségek? - tudakolta Borsika felcsigázva.

- Képzelteti! Undokságok, disznóságok. A rendőrbiztos azt mondta, hogy ezért még föl is akaszthatják... Az az ember valóságos szörnyeteg. Megrontani egy gyereket, hát való ez? A kis Pipec nem sokat ér, de ez még nem ok rá, hogy a vörösök közé keverjék ezt a kis kölyköt. Igaz?

- De még mennyire - válaszolta a másik kettő.

- Most majd rendet teremtenek végre ebben a zűrzavarban. Emlékeznek, hogy mondtam maguknak is: „Valami bűzlik Quenuéknél?” Láthatják, hogy jó orrom volt... Hálsten, nemsokára fellélegzik a környék. Kellett már az alapos tisztogatás; szavamra, a végén már attól rettegett az ember, hogy legyilkolják fényes nappal. Nem is volt ez élet! Örökös pletykák, bosszúságok, marakodások. És mindez egyetlen ember miatt. Florent miatt... A szép Lisa és a szép Normand már kibékültek; nagyon helyesen tették, ezzel tartoztak mindnyájunk nyugalmának. A többi már megy, mint a karikacsapás, majd meglátják... Nézzék, az a szegény Quenu úr hogy nevetgél odaát.

Quenu csakugyan újra megjelent a járdán, alig fért bele a fehér kötényébe, Taboureaune kis cselédjével tréfálkozott. Nagyon jókedvű volt ma reggel. Megszorongatta a sikongató kis cselédlány kezét, megropogtatta a csuklóját, hentes-enyelgéssel. Lisának csak nagy nehezen sikerült visszaküldenie a konyhába. Az asszony nyugtalanul járt-kelt a boltban, félt, hogy Florent megérkezik, a férjét szölongatta, hogy elejét vegye a találkozásnak.

- Nem leli a helyét - mondta Saget kisasszony. - Szegény Quenu úr nem sejt semmit. Milyen ártatlanul nevetgél! Tudják, Taboureaune azt mondta, hogy szakít Quenuékkal, ha a jó hírüket kockáztatva továbbra is maguknál tartják a Florent-jukat.

- Addig is megtartják az örökséget - jegyezte meg Lecoeurné.

- Ej, dehogy, kedvesem... Az megkapta a maga részét.

- Tényleg?... Honnan tudja?

- A csudába is! Hát látni való - folytatta a vénlány rövid habozás után, anélkül, hogy más bizonyítékkal szolgált volna. - Még többet is kapott, mint amennyi megillette. Quenuék több ezer frankja úszik nála... Bizony, ha bűnös kedvteléseik vannak az embernek, akkor elolvad a pénz... Persze! Maguk talán nem is tudják: volt egy másik nője is...

- Nem csodálkozom - vágott közbe Borsika - ezek a soványak nagy legények.

- S méghozzá nem is fiatal nő. Tudják, ha egy férfira rájön, akkor rajta van: ilyenkor bánja is ő, hogy honnan veszi... Maguk is ismerik Verlaque-nét, a volt felügyelő feleségét, azt az egészen sárga színű asszonyt...

De a másik kettő fölhördült. Az nem lehetséges. Verlaque-né förtelmes nő. Erre meg Saget kisasszony fortyant föl.

- Ha mondom! Azt akarják mondani, hogy hazudok, vagy mi?... Bizonyítékok vannak rá, egész halom levelet találtak ettől a nőtől, pénzt kér a férfitől, tíz és húsz frankot is egyszerre... Ez csak világos... Biztosan ezek ketten tették el a férjet láb alól.

Borsika és Lecoeurné meg volt győzve. De fogytán volt már a türelmük. Több mint egy órája várakoztak a járdán. Azt mondták, hogy ezalatt talán meg is lopják őket a standjukon. Saget kisasszony ekkor újra kitalált valamit, hogy még tartóztassa őket. Florent nem szökhetett meg; rövidesen visszajön; roppant érdekes látvány lesz, amikor letartóztatják. És apróra elmesélte, hogyan állították fel a kelepécét; ezalatt a vajaskofa és a gyümölcsárusnő továbbra is a házat méregették, a pincétől a padlásig, kémlelve minden nyílást, arra számítva, hogy bármelyik hasadékból rendőrcsákokat pillanthatnak meg. A ház nyugodt és néma volt, elégedetten sütkérezett a reggeli napfényben.

- Ki gondolná, hogy tele van rendőrrel! - motyogta Lecoeurné.

- Fönt vannak a manzardon - mondta a vénlány. - Látják, úgy hagyták az ablakot, ahogy volt... Aha, nézzék csak, azt hiszem, ott van egy a teraszon, a gránátalmafa mögött rejtőzködik.

Nyújtogatták a nyakukat, nem láttak semmit.

- Nem, csak árnyék az - magyarázta Borsika. - A kis függönyök sem lebbennek. Úgy látszik, mindnyájan benn kuksolnak a szobában, és meg sem moccannak.

E pillanatban megláttak Gavard-t, aki a halcsarnokból jött ki, töprengő arckifejezéssel. Parázsló szemmel nézték egymást, egy szót sem szólva. Közelebb húzódtak egymáshoz, mereven álltak lógó szoknyájukban. A baromfikereskedő hozzájuk lépett.

- Nem látták errefelé Florent-t? - kérdezte.

Azok nem válaszoltak.

- Azonnal beszélnem kell vele - folytatta Gavard. - A halcsarnokban nincsen. Talán fölment a lakására... Akkor viszont látniuk kellett volna.

A három nő egy kissé halvány volt. Még mindig egymást nézték, vizsga tekintettel, a szájuk széle enyhén remegett. Hogy a sógora tétován állt ott, Lecoeurné határozottan mondta:

- Nincs még öt perce, hogy itt vagyunk. Előbb mehetett erre.

- Akkor fölmegyek, megkockáztatom az öt emeletet - folytatta Gavard nevetve.

Borsika megmozdult, mintha vissza akarná tartani; de a nagynénje lefogta a karját, s a fülébe súgta:

- Hagyd csak, te mafla! Úgy kell neki. Most megtanulja, hogyan vegyen máskor semmibe minket.

- Ez sem mondja többet, hogy bűdös húst eszem - mormolta még halkabban Saget kisasszony.

Többet nem is szóltak. Borsika nagyon vörös volt; a másik kettő egészen sárga maradt. Most már elfordították a fejüket, egymás tekintete zavarta, kezük, melyet a kötényük alá dugtak, feszélyezte őket. Pillantásuk ösztönösen följebb és följebb kúszott a házon, követve Gavard-t a falon keresztül, látva, hogy megy fel az öt emeleten. Mikor úgy gondolták, hogy már a szobában lehet, újra egymást kezdték fürkészní sanda oldalpillantásokkal. Borsika idegesen fölkacagott. Egy pillanatig úgy rémlett, mintha az ablakfüggönyök meglebbennének, erre azt hitték, hogy talán öltre mentek odafönt. A ház homlokzata azonban megtartotta lagymatag nyugalma; tökéletes békességben múlt el egy negyedóra, mind vadabb izgalom szorongatta a torkukat. Már rosszullét környékezte őket, mikor végre kilépett egy ember a tornác kapuján, és bérkocsiért sietett. Öt perc múlva lejött Gavard is; két rendőr kísérte. Lisa, aki a bérkocsi láttára kijött a járdára, nyomban visszahúzódott a hentesboltba.

Gavard sápadt volt. Odafönt megmotozták, nála találták a pisztolyát és a töltényes dobozát. A rendőrbiztos goromba modorából s a neve hallatára tett mozdulatából arra következtetett, hogy vége van. Itt a rettentő befejezés, amit sosem gondolt végig világosan. A Tuilériák nem irgalmaz neki. Lába rogyadozott, mintha máris a kivégző osztag várna rá. Mikor megpillantotta az utcát, hetvenkedő természete mégis felülkerekedett, s ő erőt véve magán, kiegyenesedett. Utoljára még el is mosolyodott, arra gondolva, hogy a Csarnok látja, s hogy vitézül fog meghalni.

Közben Borsika és Lecoeurné odafutottak. Miután megkérdezték, mi történt, a vajaskofa sírva fakadt, az unokahúg pedig mélyen meghatva ölelte át bácsikáját. Az karjába szorította, s átadva neki egy kulcsot, a fülébe súgta:

- Vigyél el mindent, s égesd el az iratokat.

Úgy szállt be a bérkocsiba, mintha a vérpad lépcsőjére háгна. Amint a kocsi eltűnt a Pierre-Lescot utca sarkán, Lecoeurné meglátta, hogy Borsika igyekszik a zsebébe rejteni a kulcsot.

- Kár a fáradságért, kicsim - sziszegte felé - láttam, mikor a kezedbe nyomta... Az egy igaz Istenre mondom, hogy mindent elárulok neki a börtönben, ha nem vagy hozzám jó.

- De nénikém, hiszen én jó vagyok - válaszolt Borsika zavart mosollyal.

- Akkor gyérünk azonnal a lakására. Kár lenne időt hagyni a zsaruknak, hogy betegyék a mancsukat a szekrényébe.

Saget kisasszony, ki mindent hallott, lángoló szemmel követte őket, loholt mögöttük, ahogy csak apró lábaitól tellett. Mindjárt letett róla, hogy Florent-ra várakozzék. A Rambuteau utcától a Baromfiárusok utcájáig adta az alázatost; maga volt a megtestesült előzékenység, ajánlkozott, hogy ő beszél először Léonce-néval, a házmesternével.

- Majd meglátjuk, majd meglátjuk - felelt a vajaskofa kurtán.

Csakugyan alkudozásra került sor. Léonce-né nem akarta fölengedni a hölgyeket a bérlője lakásába. Nagyon rideg képet vágott, megbotránkoztatva a Borsika félre kötött mellkendője. De amikor a vénlány halkán odasúgott neki pár szót, s a kulcsot is felmutatták, megenyhült. Odafönt csak egyenként nyitotta ki előttük a helyiségeket, elkeseredve, vérző szívvel, mint aki maga mutatja meg a rablóknak, hogy hol rejtőzködik a pénze.

- Tessék, vigyenek mindent - fakadt ki, s egy karosszékbe roskadt.

Borsika már próbálgatta is a kulcsot a szekrényekbe. Lecoeurné gyanakvó képpel járt a sarkában, s úgy szorongatta, hogy az végül rászólt:

- De nénikém, így akadályoz. Legalább a karomat hagyja szabadon.

Végre kinyílt az egyik szekrény, az ablakkal szemközt, a kandalló és az ágy között. A négy nő felsóhajtott. A középső polcon volt vagy tízezer frank aranyban, módszeresen felrakva kis oszlopokban. Gavard a vagyonát óvatosan letétbe helyezte egy közjegyzőnél, s ezt az összeget akkorra tartogatta, ha megkezdődik a „bunyó”. Mint ünnepélyesen mondogatta, készen tartja hozományát a forradalom számára. Eladott néhány kötvényt, s különös öröme telt benne, hogy esténként megszemlélje a tízezer frankját; legeltette a szemét az aranyain, úgy vélte, hogy hetyke és lázadó külsejük van. Éjjel azt álmodta, hogy csata dúl a szekrényében; hallotta a puskaropogást, a felszedett utcakövek robaját, a zűrzavaros és diadalittas hangokat; az ő pénze táplálta az ellenállást.

Borsika harsány örömkialtással nyújtotta ki a kezét.

- Le a praclikkal, kicsim! - mondta Lecoeurné rekedten.

Az arany visszfényében még sárgább volt, mint máskor, arcát elöntötte az epe, szemében égett az egészségén rágódó, alattomos májbaj. Saget kisasszony felágaskodott a háta mögött, elragadtatva bámult a szekrény mélyére. Léonce-né is felkelt, a szája némán örölt.

- A bácsim azt mondta, hogy vigyem el az egészet - szólalt meg újra a fiatal nő határozottan.

- És én, aki gondját viseltem - fakadt ki a házmesterné - én nem kapok semmit?

Lecoeurné fuldokolt, eltaszította őket, belekapaszkodott a szekrénybe, úgy hebegte:

- Ez az én vagyonom, én vagyok a legközelebbi rokona, maguk tolvajok mindannyian, hallják... Inkább kidobom az egészet az ablakon.

Csönd támadt. Gyanakvó szemmel méregették mind a négyen egymást. Borsika mellkendője egészen kioldódott; kilátszott élettől duzzadó melle, ajka nedvesen csillogott, orrcimpája rózsásan lüktetett. Lecoeurné még jobban elkomorodott, mikor látta, hogy így megszépül a vágytól.

- Ide hallgass - mondta neki még fakóbb hangon - ne veszekedjünk... Te vagy az unokahúga, hajlandó vagyok osztozkodni... Mindig elveszünk egy-egy oszlopot, egyikünk a másik után.

Ekkor eltolták onnét a másik kettőt. A vajaskofa kezdte. Az oszlop eltűnt a szoknyája alatt. Aztán Borsika is elvett egyet. Őrizték egymást, készen arra, hogy a másik kezére csapjanak. Szabályosan nyúltak ki az ujjak, csúnya, bütykös és fehér, selyemsima ujjak. Megtömték minden zsebüket. Mikor már csak egy oszlop maradt, a fiatalasszony nem akarta, hogy az a nagynénjéé legyen, minthogy ő kezdte. Ezért hamarjában megosztotta Saget kisasszony és Léonce-né között, akik izgatottan toporogva lesték, hogyan gyömködik a zsebükbe az aranyat.

- Köszönöm - dohogott a házmesterné - ötven frank, hogy herbateával és becsinált levessel ápolgattam! S a vén csaló azt mondta, hogy nincs rokonsága.

Lecoeurné, mielőtt bezárta volna a szekrényt, még végigkutatta. Megvolt ott minden tiltott politikai mű, amit nem szabad áthozni a határon: a brüsszeli pamfletek, a Bonaparték botránykrónikája, a császárt kifigurázó külföldi karikatúrák. Gavard egyik legnagyobb gyönyörűsége az volt, hogy bezárkózott néha valamelyik barátjával, s mutogatta neki ezeket a veszedelmes holmikat.

- Nagyon a lelkekre kötötte, hogy az iratokat égessem el - jegyezte meg Borsika.

- Ugyan! Nem ég a tűz, nagyon sokáig tartana... Rendőrszagot érzek. Jó lesz elkotródni.

Mind a négyen elmentek. Még le sem értek a lépcsőn, máris beállított a rendőrség. Léonce-nének vissza kellett mennie, hogy kalauzolja az urakat. A másik három, nyakát behúзва, igyekezett kifelé az utcára. Egymás mögött szaporázták, a nénit s az unokahúgát akadályozták a degeszre tömött zsebek. Az elöl haladó Borsika, mikor újra a Rambuteau utca járdáján lépkedett, visszafordult és lágy nevetéssel mondta:

- Paskolja a combomat.

Lecoeurné pedig megeresztett egy trágárságot, amin jót kacagtak. Kéjesen élvezték ezt a terhet, mely húzta a szoknyájukat, beléjük kapaszkodott, mintha meleg, simogató kéz volna. Saget kisasszony a markában szorongatta az ötven frankot. Komoly volt, azt latolgatta, hogyan húzhatja ki még valamit az előtte haladó, degeszre tömött zsebekből. Mikor újra a halpiac sarkán voltak, megszólalt:

- Na nézd! Épp jókor jöttünk. Most csípi nyakon Florent-t is.

Florent valóban éppen ekkor jött vissza hosszú útjáról. Felöltőt váltott az irodájában, és elkezdte napi munkáját, ellenőrizte a felmosást, lassan sétált végig az utcákon. Úgy rémlett, különös tekintettel néznek rá; amerre elhaladt, összesúgtak a halaskofák, lesunták a fejüket, alattomosan pislogtak rá. Azt hitte, megint kieszeltek valamit a bosszantására. Ezekről a rettentő hájtömegektől egy idő óta megint nem volt egy délelőtti nyugalta sem. De amint elmegy Méhudiné standja előtt, meglepődve hallja, hogy az anya negédes hangon így szólítja meg:

- Florent úr, valaki kereste az előbb. Egy középkorú úriember volt. Fölment a szobájába, ott várakozik magára.

A vén halaskofa nehézkesen ült a székén, s míg a mondókáját mondta, élvezte az alattomos bosszú gyönyörét, mely hájas testét remegéssel töltötte el. Florent, még mindig kételkedve, a szép Normandra nézett. Az már egészen összebékült az anyjával, a vízcsapot nyitogatta, a halait tapogatta, úgy tett, mint aki nem hall semmit.

- Egészen biztos benne? - kérdezte a férfi.

- Ó, hogyne, egészen, ugye, Louise? - folytatta a vénasszony, élesebb hangon.

Florent arra gondolt, hogy bizonyára a nagy ügyről van szó, s elhatározta, hogy fölmegy. Mielőtt kilépett volna a pavilonból, gépiesen visszafordult, s észrevette, hogy a szép Normand nagyon komoly arccal figyel. Elhaladt a három pletykafészek mellett.

- Észrevették? - mormogta Saget kisasszony. - A hentesbolt üres. A szép Lisa nem az a nő, aki hírbe hozza magát.

A hentesüzlet valóban üres volt. A ház még mindig sütkérezett a napfényben, boldog elégedettséggel, mint amolyan tisztos úriház, mely szemérmesen sütteti a hasát az első sugarakkal. Fönt az erkélyen dúsan virágzott a gránátalma. Átvágva az úttesten, Florent barátságosan bólintott Logre és Lebigre úr felé, akik mintha csak levegőzni álltak volna ki az utóbbi úr kocsmájának a küszöbére. Az urak rámosolyogtak. Éppen be akart lépni a kapun, amikor úgy rémlett neki, hogy a keskeny és sötét folyosó végében Auguste sápadt arcát látja, mely nyomban el is tűnt. Erre visszament, bepillantott a hentesüzletbe, meg akarván győződni róla, hogy az a középkorú úriember nem maradt-e ott. De ott csak a Moutont látta: hurkás nyakával és bizalmatlanul meredező macskabajuszával egy tőkén kuporgott, s két nagy sárga szemével őt bámulta. Mikor Florent végre rászánta magát, hogy belép a kapun, a szép Lisa arca jelent meg belül, egy üveges ajtó kisfüggőnye mögött.

Egyszerre mintha az egész halcsarnok elcsendesedett volna. A hasak, a rengő keblek visszafojtották a lélegzetet, míg Florent el nem tűnt szem elől. Aztán kirobbantak; a keblek kitérültek, a hasak majd kipukkadtak a gonosz kárörömtől. A csíny sikerült. Hát lehet ennél jobb tréfát elképzelni? Méhudin anyó döcögve nevetett befelé, olyan volt, mint egy kiürülő teli tömlő. Arról a középkorú úriemberről szóló meséje bejárta a piacot, s nagy derűtséget keltett a kofák között. Végre túladtak az égimeszelőn, nem kell többet nézni azt a ronda képét, fegyenc-szemét. És valamennyien szerencsés utat kívántak neki, arra számítva, hogy valami jóképű férfit kapnak felügyelőnek. Futottak egyik pultról a másikig, legszívesebben táncra perdültek volna a standjaik körül, mint a viháncoló lányok. A szép Normand nézte ezt a vidámságot, mereven állt, nem mert moccanni sem, nehogy elsírja magát, kezét egy nagy rájára tette, hogy izalmát csillapítsa.

- Ilyenek ezek a Méhudiné - mondta Lecoeurné - most, hogy nincs egy fityingje sem, elhagyják.

- No és? Igazuk van - válaszolt Saget kisasszony. - Aztán meg vége a dolognak, nemde? Többet nem kell marakodni... Maga már jól járt. Hagyja, hadd intézze más is a dolgát.

- Csak az öregek nevetnek - jegyezte meg Borsika. - A Normand nem látszik valami vidámnak.

Ezalatt Florent jámborul hagyta, hogy elfogják a szobájában. A rendőrök vadul rávetették magukat, nyilván elkeseredett ellenállásra számítva. Szelíden kérte őket, hogy engedjék el. Aztán leült, míg az emberek összeszedték az irományokat, a vörös vállszalagokat, a kar-szalagokat, a lobogókat. Szinte meg sem lepte ez a fordulat; megkönnyebbülést jelentett számára, bár magának sem akarta nyíltan megvallani. De szenvedett, ha arra a gyűlöletre gondolt, mely ide taszította, ebbe a szobába. Újra látta Auguste sápadt arcát, a halaskofák lesuntt fejét; eszébe jutottak Méhudin anyó szavai, a Normand hallgatása, az üres hentesüzlet; arra gondolt, hogy a Vásárcsarnok is bűntársuk volt, s az egész környék összefogott, hogy őt kiszolgáltatassa. Körötte dagadt a zsíros utcák sara.

Mikor a villanásszerűen elsuhanó kerek arcok között hirtelen megjelent előtte Quenu képe, halálos aggodalom szorította össze a szívét.

- Mozgás, lefelé! - rivallt rá az egyik rendőr.

Fölállt, lement.

A harmadik emeleten engedélyt kért, hogy újból fölmelessen; azt mondta, hogy ottfelejtett valamit. A fogdmegek nem engedték, taszigálták. Könyörögni kezdett. Odaígérte, ami pénz volt nála. Végül ketten hajlandók voltak visszakísérni a szobába, de megfenyegették, hogy beverik a fejét, ha lóvá akarja tenni őket. Előhúzták a zsebükből a revolverüket. A szobában egyenest a pintyőke kalitkájához ment, kivette a madarat, megcsókolta a két szárnya között, fölrepítette. Aztán nézte a napsütésben, hogyan telepszik le szinte elkábulva, a halcsarnok tetejére, s újra felröppenve mint tűnik el a Vásárcsarnok fölött az Aprószentek tere irányában. Állt még egy darabig, szemben az éggel, a szabad éggel; a Tuilériák turbékoló örvösgalambjaira gondolt, majd a kamrák galambjaira, melyeknek Marjolin elmetszette a torkát. Ekkor minden összeomlott benne, s követte a rendőröket, akik vállat vonva dugták zsebre a revolverüket.

A lépcső alján Florent megállt az előtt az ajtó előtt, mely a hentesüzlet konyhájába vezetett. A rendőrbiztos, aki itt várakozott rá, s akit valósággal meghatott engedelmes szelídsége, megkérdezte tőle:

- El akar búcsúzni a fivérétől?

Florent tétozózott egy pillanatig. Nézte az ajtót. Bárdcsattogás és edénycsörömpölés hallatszott a konyhából. Lisa, hogy elfoglalja a férjét, azt eszelte ki, hogy délelőtt készített el vele a véreshurkát, amit rendszeren csak este szoktak tölteni. A hagyma sercegett a tűzön. Florent meghallotta Quenu vidám hangját, mely túlharsogta a lármát:

- Teringettét! Jó lesz a véres... Auguste, adja ide a zsírt!

Ekkor Florent megköszönte a rendőrbiztos jóindulatát; félt visszatérni ebbe a sülthagymaszaggal telt konyhába. Elment az ajtó előtt, boldogította az a tudat, hogy fivére nem sejt semmit, meggyorsította a lépteit, nehogy búcsúzóul még szomorúságot okozzon a hentesüzletben. De amikor az utcán az erős napfény az arcába tűzött, elszégyellte magát, s meggörnyedve, fakó arccal szállt a bérkocsiba. Érezte, hogy szemben vele diadalt ül a halcsarnok, rémlett, hogy az egész környék odagyűlt örvendezni.

- Hej, micsoda sötét képe van - mondta Saget kisasszony.

- Mint a tetten ért fegyencnek - tódította Lecoeurné.

- Én - szólalt meg Borsika is, fehér fogát mutogatva - láttam egyszer egy embert, akit lenyakaztak, annak volt ilyen ábrázata.

Közelebb mentek, a nyakukat nyújtogatták, hogy belássanak még a fiákerbe is. Abban a pillanatban, amint a kocsi megindult, a vénlány hevesen megrántotta a másik kettő szoknyáját, Claire-re mutatva, aki akkor fordult ki a Pirouette utcából, őrjöngve, zilált hajjal, vérző körömmel. Sikerült kibontani az ajtót. Mikor megértette, hogy elkésett, mert most viszik Florent-t, utánairamodott a fiákernek, de szinte nyomban megtorpant, s tehetetlen haragjában öklét rázta az elfutó kerekek után. Aztán, égő vörösen az arcát elborító finom vakolatpor alatt, visszaroht a Pirouette utcába.

- Tán házasságot ígért neki! - kacagott fel Borsika. - Beleszédült ez a buta tyúk!

A környék lecsillapodott. Míg be nem zárták a pavilonokat, csoportokban tárgyalták a délelőtti történeteket. Kíváncsian bámészkodtak be a hentesüzletbe. Lisa nem mutatkozott. Augustine-t állította a pult mögé. Délután végre elérkezettnek látta az időt, hogy mindent elmondjon Quenunak, attól félve, hogy valami pletykafészek fejbe kólintja a hírral. Megvárta, míg egyedül marad vele a konyhában, tudta, hogy ez a kedvenc helye, és itt kevésbé fog jajveszékelni. Különben anyai tapintattal járt el. De Quenu, mikor megtudta az igazságot, ráborult a vágódeszkára, bőgött, mint egy borjú.

- Nono, szegény öregem, ne keseregj úgy, még megárt - mondta Lisa s átölelte.

Könnyei fehér kötényére ömlöttek, tehetetlen testét rázta a fájdalom. Összeesett, szétlottyadt.

- Nem, nem - dadogta - nem tudod, milyen jó volt hozzám, mikor a Royer-Collard utcában laktunk. Ő takarított, ő főzött... Úgy babusgatott, mint a saját gyermekét, tudod; csatakosan jött haza, olyan fáradt volt, hogy mozogni sem bírt; és én, én jól ettem, és melegben voltam odahaza... Most meg főbe lövik.

Lisa tiltakozott, mondván, hogy főbe nem lövik. De a férje csak a fejét rázta s folytatta:

- Mindegy. Nem szerettem eléggé. Ezt most be kell vallanom. Rossz szívű voltam, haboztam kiadni az örökrészét...

- Ej, hát tízszer is felajánlottam neki - fakadt ki az asszony. - Nem tehetünk szemrehányást magunknak.

- Ó, te jó vagy, te mindent neki adtál volna. De engem valahogy bosszantott a dolog, tudod! Egész életemben bánni fogom. Mindig arra fogok gondolni, hogy ha osztozkodtam volna vele, nem tért volna rossz útra másodszor is. Az én bűnöm, én juttattam ide.

Az asszony szelídebbre fogta a hangját, kérlelte a férjét, hogy ne gyötörje magát. Ő is sajnálja Florent-t, pedig nagy bűnös. És ha több pénze lett volna, talán még több ostobaságot követ el. Lassanként értésére adta, hogy a dolog úgysem végződhetett volna másként, s ezentúl mindenki jobban érzi majd magát. Quenu még mindig sírt, kötényével törölgette az arcát, visszafojtotta a könnyeit, hogy a feleségét hallgassa, aztán még vadabb zokogásban tört ki. Gépiesen beledugta az ujját a vágódeszkán púposodó kolbásztöltelékbe, lyukakat vájt bele, kegyetlenül gyúrta.

- Gondolj csak vissza, te sem érezted magad jól - mondta Lisa. - Mert kizökkentünk megszokott életünkéből. Nagyon aggódtam, csak nem szóltam neked róla; láttam, hogy egyre rosszabbul vagy.

- Ugye? - motyogta amaz, felhagyva egy pillanatra a sírással.

- És az üzlet sem ment ebben az esztendőben. Mintha rontás lett volna rajtunk... Ne sírj már, no, meglátod, minden rendbe jön. Őrizd meg magad az én számomra, a lányod számára. Velünk szemben is vannak kötelességeid.

Quenu már szelídebben gyúrta a kolbásztöltelékét. A felindulás még elő-elővette, de ez már ellágyult felindulás volt, s át-átfutott egy tétova mosoly is elgyötört arcán. Lisa érezte, hogy meggyőzte. Hamar behívta az üzletben játszadozó Pauline-t, az apja térdére ültette, s azt mondta:

- Pauline, ugye, apának okosnak kell lennie? Kérd meg szépen, hogy máskor ne szomorítson meg bennünket.

A lányka szépen megkérte. Nézték egymást, összeforrtak egyetlen ölelésben, hatalmasan, duzzadón, máris erőre kapva az egyesztendei kórság után, melyből csak az imént lábaltak ki; s összemosolyogtak széles, kerek képükkel, és a hentesné egyre mondogatta:

- Végeredményben csak hárman vagyunk, öregem, csak hárman.

Két hónapra rá Florent-t ismét elítélték: a fegyencgyarmatra deportáltak. Az ügy óriási port vert fel. Az újságok tudomást szereztek a legapróbb részletekről is, közölték a vádlottak fényképét, a lobogók és a vállszalagok mintáit, azoknak a helyeknek a rajzát, ahol a banda gyűlésezett. Két hétig egész Párizs egyébről sem beszélt, mint a vásárcsarnoki összeesküvésről. A rendőrség mind aggasztóbb jelentéseket tett közzé; végül már azt híresztelték, hogy az egész Montmartre-negyed alá van aknázva. A törvényhozó testületben olyan nagy lett az izgalom, hogy a közép és a jobb, tökéletesen megfélekezve arról a szerencsétlen javadalmazási törvényről, mely egy időre éket vert közéjük, kibékült, és elsőpró többséggel szavazta meg azt a népszerűtlen adózási tervezetet, mely ellen még a külvárosok sem mertek zúgolódni most, hogy a pánik szele süvített a város fölött. A per egy álló hétig tartott. Florent roppantul meglepődött, mikor meglátta, hogy milyen sok embert vádolnak bűnrészességgel. Legfeljebb hatot-hetet ismert abból a húszegynéhányból, aki a vádlottak padján ült. Az ítélet kihirdetése után mintha látta volna, hogy Robine kalapja és ártatlan háta észrevétlenül sodródik kifelé a tömegből. Logre-t, valamint Lacaille-t felmentették. Alexandre kétévi börtönbüntetést kapott, hogy ilyen együgyű módon belekeveredett. Gavard-t pedig, akárcsak Florent-t, deportálásra ítélték. Bunkócsapásként zúdult rá az ítélet, megsemmisítve azt a végső örömét is, hogy hosszúra nyúló bírósági tárgyalásokat sikerült megtöltenie saját személyével. A párizsi boltos drágán fizette meg ellenzéki dühét. Két kövér könnycsepp gördült le a fehér hajú kamasz ijedt ábrázatán.

És egy augusztusi reggelen, míg a Csarnok ébredezett, Claude Lantier, az áruszállítmányok közt csatangolva, derekán piros övével, megérintette François-né kezét a Saint-Eustache szegleten. Ott üldögélt az asszony, nagy, szomorú arcával, petrezselymein és sárgarépaín. A festő komor maradt a derűs napsütésben is, mely kezdte már meglágyítani a káposztahegyek haragoszöld bársonyát.

- Nos, vége van - mondta a festő. - Visszaküldik... Azt hiszem, már útnak is indították Brestbe.

A zöldséges asszony mozdulata néma fájdalmat fejezett ki. Lassan körbemutatott, tompa hangon dünnyögte:

- Párizs az oka, ez a ronda Párizs.

- Nem Párizs, én tudom, ki: ezek a gazok - folytatta Claude, és a keze ökölbe szorult. - Képzelse el, François-né, mennyi sületlenséget összehordtak a bíróságon. Hát nem végigbongésztek még egy kisgyerek irkáit is! Az ügyész, az a nagy mamlasz, egyébről sem lefetyelt, mint: a gyermekkor tisztelete így, a demagóg nevelés úgy... Most is beteg vagyok tőle.

Idegres reszketés fogta el, összébbhúzta vállán zöldes felöltőjét, s így folytatta:

- Az az ember olyan szelíd volt, mint egy lány; egyszer láttam, hogy rosszul lett, mert végignézte a galambölést... Úgy megszántam, mikor megpillantottam a két csendőr között, hogy nevetnem kellett. Nem látjuk soha többé, most már ott marad, messze.

- Rám kellett volna hallgatnia - szólalt meg a zöldséges asszony egy kis szünet után - eljönne Nanterre-be, s ott élni a csirkéim és galambjaim között... Tudja, nagyon szerettem, mert én megértettem, hogy jó ember. Boldogok lehettünk volna. Milyen csapás... Vigasztalódjék, Claude úr! Várom rántottára valamelyik reggel.

Könny csillogott a szemében. Fölkelt a helyéről, fájdalmát bátran viselő, derék asszony.

- Nini! - folytatta. - Jön Chantemesse anyó petrezselymet venni. Milyen virgonc még mindig ez a kövér Chantemesse anyó!

Claude odábbállt, ténfergett a piacon. Fehér kékben ömlött el a hajnali fény a Rambuteau utca végén. A rózsás napsugár rátűzött a tetők peremére, s a lehulló fényfüggöny már-már az utca kövéig ért. És Claude úgy érezte, hogy új vidámság kél életre a visszhangos nagy Vásárcsarnokban, a felhalmozott élelemtől roskadozó negyedben. Mintha gyógyulás öröme zengett volna, mintha zsi bongtak-zsivajogtak volna az emberek, akik végre megszabadultak a gyomrukra nyomasztó teherrel. Látta Borsikát, aranyórával, dalolt szilvái és eprei között, húzogatta a bársonyzekés Jules úr bajuszkáját. Észrevette Lecoeurnét és Saget kisasszonyt, kik az egyik fedett utcán mentek át, arcuk kevésbé volt sárga, orcájuk szinte rózsás, mulattak valami történeten, mint két meghitt barátnő. A halpiacon Méhudin anyó újra elfoglalta a standját, lapogatta a halait, leteremtettézte az embereket, beléfojtotta a szót az új felügyelőbe, mert megesküdt, hogy ezt a fiatalembert megtanítja kesztyűbe dudálni. Claire pedig, még puhábban és lomhábban, mint máskor, a medencék vizétől megkékült kezével maga elé húzott egy nagy rakás csigát, melyet ezüstös csikokkal fényezett az állatok nyalkája. A pacalosoknál Auguste és Augustine, szerelmes tekintetű újdonsült házasságok, éppen disznócsülköt vásároltak, s indultak vissza rozoga kocsijukon montrouge-i hentesboltjukba. Aztán, nyolc óra felé, mikor már az idő is meleg volt, a Rambuteau utcán visszajövet Pipecet és Pauline-t pillantotta meg: lovacskáztak, Pipec négykézláb mászott, a hátán ülő Pauline pedig a hajába kapaszkodott, hogy le ne pottyanjon. S hogy a Csarnok tetején, az eresz peremén árnyék suhant el, fölnézett: Cadine és Marjolin nevettek, ölelkeztek, sütkéreztek a napfényben, uralták a környéket, gondtalan, állati szerelmükkel.

Claude keze ökölbe szorult. Elkésérítette az utca s az égbolt ünnepi öröme. Átkozta a Kövéreket, megállapította, hogy azok győztek. Maga körül csak Kövéreket látott, gömbölyűen, egészségtől duzzadón üdvözölték a zavartalan emésztést ígérő új napot. S ahogy megállt a Pirouette utcával szemben, a jobbról és balról elébe táruló látvány végképp lesújtotta.

Jobb felől a szép Normand, vagy ahogy most hívják, a szép Lebigre-né állt a boltajtóban. Férje végre megkapta az engedélyt, hogy kocsmájában trafikot is árusítson; ez a régóta dédelgetett álma bizonyos nagy szolgálatai jutalmaképpen valósulhatott meg. A szép Lebigre-né fenségesnek tetszett selyemruhájában, bodorított fürtjeivel, készen arra, hogy beüljön a pult mögé, hol a környék összes férfiái fölkeresik majd szivarért és dohányért. Külseje választékos lett, egészen úrias. Háta mögött, az újrafestett terem falán, a halvány alapon friss szőlőlevelek

díszlettek; a pult bádogja ragyogott; a likőrösüvegek pedig még lobogóbb lángokat gyújtottak a tükörben. Az asszony belekacagott a derűs reggelbe.

Bal felől a szép Lisa állta el szélteben a hentesbolt ajtaját. A vászonholmi sosem volt még rajta ilyen patyolatfehér; kipihent testét, rózsás arcát sosem keretezte simábbra nyalt haj; nagy, elhízott békesség, hallatlan nyugalom áradt el rajta, amit semmi, még egy mosoly sem zavart. Maga volt a teljes megbékéltség, a megrázkódtatás nélküli, eltespedt, meleg légtérben fürdőző, tökéletes elégedettség. Fesztes felsőteste még a tegnap boldogságán tűnődött, kötényében elvesző párnás keze ki sem nyúlt a mai nap gyönyöreire, melyek úgyis maguktól hullanak az ölébe. És mellette, a kirakatból hasonló boldogság áradt; a kirakat magához tért: a töltött nyelvek pirosabban és egészségesebben nyúltak el, a csülkök visszanyerték tetszetős, sárga színüket, a kolbászfüzérek sem lógtak már olyan bánatosan, nem keserítették Quenut. Zsíros nevetés hallatszott hátulról a konyhából, vidám edénycsörömpölés kísérte. A hentesüzletből újra áradt az egészség, a kicsattanó egészség. A háttérbe belevesző szalonnatáblák, a márványon függő féldisznók hasas gömbölyűségeket mutattak, diadalát ülte a gyomor; a méltóságos termetű szép Lisa pedig mozdulatlanságba meredt, s mohó, nagy szemével kívánt jó reggelt a Vásárcsarnoknak.

Aztán a két nő meghajolt. A szép Lebigre-né s a szép Quenuné barátságosan köszöntötték egymást.

És Claude, ki bizonyára elfelejtett az este vacsorázni, hirtelen dühbe gurult, hogy rengő keblükkel ennyire egészségesnek, ennyire kifogástalannak látszanak; húzott egyet az övén, s mérgesen morogta:

- Hogy milyen aljasok ezek a tisztességes emberek!

-&-